Евлия Челеби
Пътепис

ЕВЛИЯ ЧЕЛЕБИ/ПЪТЕПИС

941

Евлия Челеби
Пътепис

Превод от османотурски, съставителство и редакция на
СТРАШИМИР ДИМИТРОВ

ИНСТИТУТ ЗА БАЛКАНИСТИКА ПРИ БАН
ИЗДАТЕЛСТВО НА ОТЕЧЕСТВЕНИЯ ФРОНТ
София — 1972 г.

Evliya Celebi

SEYAHATNAMESI

t. VI, VII, VIII

Istanbul, 1900 — 1928

ЕВЛИЯ ЧЕЛЕБИ И НЕГОВИЯТ ПЪТЕПИС

Няма да е пресилено, ако се каже, че Евлия Челеби е най-известният османски автор, живял и работил през XVII в. Никой друг автор не ни е направил достояние толкова неща от своята епоха, не ни е разказал така увлекателно за своето време, както този неуморим и словоохотлив човек. Десетте обемисти тома на неговия пътепис внушават респект дори когато стоят на библиотечната лавица. А разтворят ли се, от техните страници излиза наблюдателният и любознателен източен човек, сладкодумният разказвач, прекарал живота си в търсене да види какво се крие във всяко кътче на обширната империя, какво става в съседните ѝ страни, как живеят хората в по-далечните страни. Той не може да бъде сравнен с географите от онова време и е далеч от овладялата Европа страст да се търсят нови земи, да се изследват и опишат непознатите острови и материци, да се съставят все по-нови и по-точни карти на света за улесняване на сухоземните и презморските пътувания. Той не носи секстанти, астролябии или други изследователски „апарати“ на своя век, не се занимава с определяне на географски ширини и дължини. Евлия Челеби не прокарва нови маршрути, не прави пътеводители, не се занимава с описания на най-кратките и удобни военни или търговски пътища. Той е пътешественик, носен от представилия се случай да пропътува всяко непознато му още място, за да разкаже после какво е видял и преживял там.

И тъкмо затова неговият пътепис представлява една необятна панорама на живота в Османската империя през средата на XVII век. Към него може да се обърне и историкът, и езиковедът, и етнографът, и географът, и литературоведът, и всеки ще намери нещо интересно и ценно, което не може да бъде попълнено от други източници. А всеки любознателен читател ще открие едно интересно и оригинално четиво, обвеяно от колорита на епохата.

Нашият словоохотлив пътешественик е роден, както той пише, на 25 март 1611 г. в Цариград. Неговият баща се наричал Дервиш Мехмед Зилли и бил по професия златар. По-нататъшните автобио-

графични сведения в неговото съчинение не са лишени от фантастично-анекдотичен елемент. Според тях, в своята младост баща му участвувал в походите на султан Сюлейман I, а дядо му бил участник в обсадата и превземането на Цариград, като и двамата живели удивително дълго: дядото 147 години, а бащата — 117, и починал през 1648 г. Излиза, че Челебията се е родил, когато баща му бил вече на 80 години. Понятен е стремежът на пътешественика да си състави подходяща генеалогия, като свърже своите предшественици с най-бележитите османски султани и ги представи като хора, които са внесли дан за изграждане на величието на Османската империя. Във всеки случай вярно е едно — Евлия Челеби имал достатъчно здрави връзки в придворните кръгове. Майка му била сестра на Мелек Ахмед паша, който заемал различни високи постове в държавата. През 1650 — 1651 г. той бил велик везир в продължение на повече от година и един бунт срещу въведените нови данъци го накарал бързо да се прости със султанския печат. Връзките с високопоставени лица помогнали на нашия автор да реализира почти всички свои пътешествия.

Евлия Челеби получил традиционното за времето си теологическо образование, такова, каквото давали османските медресета. Отначало той посещавал махаленското начално училище в своя квартал Фильокушу, а после — медресето при една от големите цариградски джамии. През XVII в. османското общество вече имало свои традиции в религиозно-просветното дело и отдавна било забравено времето, когато султан Мехмед II Завоевателят трябвало да вика богослови от Средна Азия, за да може да организира медресе при построената от него джамия в столицата. Медресетата били вече оформени учебни заведения със сответните степени, макар срокът за обучение в тях и в отделните им степени да не бил фиксиран. Учениците-софти, мъже на 20—30 години, трябвало да прекарат в тях до усвояването на оня кръг от знания, който можело да им даде медресето. В неговата висша степен се изучавали богословие, религиозно право, преданията за живота и постъпките на „пророка" Мохамед, които служели като нормативи за разрешаване на възникнали житейски работи, логика, математика в нейните средновековни граници на четирите аритметически действия, както и философия, която включвала астрономия и астрология, учението за звездите и влиянието им върху човешките съдби, и още някои повърхностни сведения за природата. Преподаването в горния курс се водело на арабски език. Всъщност, само в началното училище се допускало тълкуване на религиозните норми и обреди на турски език, т. н. илм-и хал — обяснение на науката. В тези училища се формирал мирогле-

дът на османската „учена“ прослойка; в техните рамки се оформил и духовният склад на Евлия Челеби.

След медресето той бил приет за четец и певец на Корана в най-голямата столична джамия — „Света София“. С гласа си и с роднинските си връзки успял да привлече вниманието на султан Мурад IV (1623—1640). Попаднал в неговата свита, той имал възможност да продължи образованието си, изучавайки калиграфия, музика и малко история. След като прекарал две години в двореца, той бил зачислен като спахия в платената султанска армия. Военната кариера обаче не се оказала примамлива за него.

Увлечението на нашия автор към пътешествията и описателната география се проявило твърде рано. Той обяснява това с божието предопределение и разказва как видял на сън „пророка“ и неговите сподвижници и когато трябвало да каже „застъпничество (пред бога), о пратениче божи“, той произнесъл — „пътешествие, о пратениче божи“. Като отхвърлим настрана мистичните сънища, остава реален факт неговата любознателност и стремежът към опознаване на невидяното, които дават отпечатък върху целия му живот.

Както сам разказва, през 1631 г. той започнал систематично да изучава Цариград, обхождайки го квартал по квартал и улица по улица. Последната спомената от него дата на пътуванията му е 1678 г., или почти 50 години той прекарал в пътувания из трите континенти, върху които се простирала Османската империя.

Средата на XVII в. е един период на особена политическа и военна активност на управляващата османска върхушка. Империята успешно излязла от вътрешно-политическите сътресения на началните десетилетия на века, проявили се в стихийните селски бунтове и честите смени на султаните и великите везири. С цената на колосално напрежение на силите, управляващите кръгове се опитали да възобновят завоевателната линия на султаните от XV—XVI в., олицетворение на което станали прочутите велики везири от династията на Кьопрюлиите. Максимата „да не се оставя войската без походи“ намерила най-последователно приложение тъкмо в тези години. И все пак, вече безвъзвратно отшумяло времето, когато Османската империя можела да не държи строга сметка за сключваните съюзи и обединения на по-слабите европейски държави и да налага със силата на оръжието свое решение на всеки спорен въпрос. Сега вече тя трябвало да използува и оръжието на дипломацията, на пратеничествата и преговорите, за да отстои или завоюва едни или други позиции. Тази обстановка създавала многобройни поводи за пътувания, от които нашият пътешественик не пропускал да се възползува.

И той пътувал: ту като имам или мюеззин на паши или на части от походната армия, ту като личен секретар или придружител-сътрапезник на високопоставени личности, ту като техен куриер, ту като свободно присъединил се пътник към някоя армия. Неговият неспокоен дух го отвежда в Кавказ, Багдад и Персия, в Сирия, Мека и Египет, из целия Балкански полуостров, във Влахия, Молдавия, Украйна и Крим, в Унгария, Австрия, Германия и Полша. За тези странствувания разказват оставените от него десет тома пътеписи.

Неговото съчинение, въпреки големия си обем, получило значително разпространение сред османското общество от XVIII в. При неразвитото книгопечатане тогава, книгите можели да се размножават само чрез преписване на ръка. Трудна работа е било да се препише такъв обемист труд, който при това не носи религиозен характер, не е свързан с всекидневните култови нужди и преписването му не можело да се счете за „богоугодно" дело, заради което аллах ще се отплати на кописта. При все това през XVIII в. били направени доста преписи. Напр. от т. III и от т. IV са познати досега по девет преписа, което свидетелствува за несъмнен интерес към труда на пътешественика.

В цариградските библиотеки има три пълни екземпляра, съдържащи и десетте тома на съчинението: по един в Националната библиотека във Фатих, в библиотеката Сюлеймание и в Топкапу сарай в колекцията при т. н. Багдадски кьошк. В различните колекции на двореца Топкапу има още ръкописи от отделни томове: в Багдадския кьошк — на т. т. III, IV, V, VI, VIII и IX; в кьошка Ереван — на т. т. VI, VII, VIII и IX. Екземпляри от т. III и IV има в колекцията на Халис ефенди, а в други сбирки са открити два преписа на т. X.

Преписи от първите пет тома са преминали и в Европа, придобити от различни европейски турколози при гостуването им в османска Турция през началото на нашия век. У проф. Т. Менцел от Кил се намирали ръкописи на т. I—V, а у проф. Р. Чуди — на т. I, II и III. В библиотеката на Лондонското кралско азиатско дружество се съхраняват първите четири тома; в Университетската библиотека в Манчестер — т. III и т. IV, а във Виенската национална библиотека — т. IV. За съжаление, сред нашите колекции от турски ръкописи засега не е намерен нито един том от това съчинение.

Макар да са запазени голям брой ръкописи, съчинението на Евлия Челеби получило популярност и пълно признание като исторически извор едва в нашия век. Още в началото на XIX в. прочутият австрийски ориенталист и дипломат в Турция Йозеф фон Хамер обърнал внимание върху този труд в няколко свои публикации, а по-късно издал в два тома един съкратен вариант от пътеписа. Но

науката все още била в неведение относно истинския обем на делото на Евлия Челеби — все още не се знаел дори точният брой на томовете му. И чак в последните десетилетия на миналия век се установило, че Евлия Челеби всъщност е автор на един грамаден труд и започват да се издирват ръкописи на съчинението му, да се изучава биографията му, която се оказва неразделно свързана с пътешествията му из обширните области на империята.

През 1896 г. издателят на цариградския вестник „Икдам" и виден турски културен деец Ахмед Джевдет бей започнал обнародването на „Пътеписа" на Евлия Челеби. По това време бил известен само един ръкопис на труда, който съдържал и десетте тома. Този препис бил взет като основа на изданието. Съвсем бързо — за две години били отпечатани първите пет тома, а през 1900 с помощта на Унгарската академия на науките се появил и том VI, в който се описва предимно Унгария и съседните ѝ райони. Но тук настъпила една пауза, която се оказала необичайно дълга. Открити били нови ръкописи на съчинението, възникнали въпросите за установяване на критичен текст на труда, който да се доближи максимално до авторовия текст и за осигуряване на по-висок научен уровен на изданието. Застоят продължил почти три десетилетия и едва през 1928 г. старото Турско историческо дружество обнародвало т. VII и т. VIII с арабско писмо. При тяхното издаване вече били взети предвид разночетенията от запазените пет стари преписа на съчинението, съхранявани само в турски библиотеки.

Междувременно в Турция била извършена писмената реформа, била изоставена дотогавашната арабска азбука и била въведена латиницата. Транслитерацията на останалите два тома от арабица на латиница заела отново дълги години и едва през 1938 г. видял бял свят последният, десети том — вече с латински букви. Така било завършено започнатото с бурно темпо още в края на миналия век дело.

* * *

Подреждането на материала в тези десет тома общо взето следва хронологията на пътешествията на автора. Първият том съдържа описание на Цариград и предградията му, чието систематично изучаване той започнал през 1631 г. Почти двеста страници са посветени на цариградските еснафи, което прави от този том един извънредно ценен източник за историята на градското стопанство в Османската империя.

Вторият том съдържа пътните бележки на Евлия Челеби от първите му пътувания извън Цариград — до Бурса през 1640 г., до Измит през лятото на същата година, след което през есента тръг-

нал с Кетенджи Омер паша за Трапезунд. Оттук той участвувал в една експедиция срещу Азов, където се настанили казаците; през Батуми и Анапа достигнал Азов; след неуспешната му обсада прекарал зимата в Крим и през 1642 г. се върнал по море в Цариград. Той едва се спасил при станалото корабокрушение в Черно море, след което бил принуден в течение на почти три години да се лекува. Едва през 1645 г. той можал да предприеме ново пътуване и се присъединил към армията, която воювала в Крит срещу венецианците. Подробно описание на Крит той дава чак в том VIII.

През 1646 г. той станал личен довереник и духовник на своя роднина Дефтердар-заде Мехмед паша, който бил назначен за валия на Ерзурум и отишел с него в този град. Той обходил Ерзурумския вилает, почти целия североизточен Анадол, пътувал до Нахичеван, Тбилиси и Баку, до Тебриз в Персия и чак в края на 1647 г. се завърнал в Ерзурум. По това време анадолският бейлер-бей, босненецът Варвар Али паша, вдигнал бунт срещу централната власт, а към бунта се присъединил и патронът на нашия пътешественик Дефтердар-заде Мехмед паша. Натоварван с различни мисии до един или друг паша, Евлия Челеби обходил нови области на Анадола. След потушаването на въстанието той се завърнал в Цариград, където в началото на юли 1648 г. починал баща му и той трябвало да уреди семейните си дела.

Тези пътувания заемат целия том II и началото на т. III от пътеписа му. В Цариград Евлия Челеби престоял твърде малко. Започналият през 1648 г. бунт, който завършил с детронирането на султан Ибрахим, правел обстановката в столицата твърде несигурна и Евлия се възползувал от един ангажимент към босненеца Муртиза паша, за да замине за Дамаск. По-късно той следва новия си патрон в Сивас, където последният бил назначен за валия. Пътуванията до Дамаск и из Сиваския еялет продължили до лятото на 1650 г. и на 14 юли 1650 г. той е отново в Цариград.

Междувременно неговият вуйчо Мелек Ахмед паша бил назначен в началото на август 1650 г. за велик везир, на който пост се задържал малко повече от година. Евлия Челеби прекарал цялото това време в столицата. На 21 август 1651 г. Мелик Ахмед паша бил снет от поста му и назначен за валия на Силистра и Очаков. Заедно с него за местоназначението му потеглил и Евлия Челеби, който по този повод за пръв път навлиза в нашите земи. През септември 1652 г. Мелек Ахмед паша бил назначен за румелийски бейлербей със седалище в София, където го последвал и Евлия. В края на май 1653 г. Ахмед паша бил отзован в столицата, където станал втори везир. С него в столицата се завърнал и Евлия Челеби, който престоял тук до началото на 1655 г. Цялата втора част на т. III от

пътеписа му е заета с описание на маршрутите му из Румелия и главно из земите на днешна България: от Цариград през Чорлу, Ескиполоз, Айтос, Провадия, Шумен, Русе, Силистра, Балчик, Бабадаг, обратно до Сливен, през Нова и Стара Загора до Пловдив, Ихтиман и София; от София през Пазарджик, Пловдив и Одрин за Цариград.

През пролетта на 1655 г. новият велик везир Ибшир паша отстранил Мелек Ахмед паша от столицата и го изпратил за валия във Ван, за където тръгва и Евлия Челеби. От Ван той пътувал с поръчения от своя патрон до пашите в Ергяни, Синджар и Диарбекир. През лятото на 1655 г. избухнала война между хана на Битлис и Мелек Ахмед паша и във връзка с нейните перипетии Евлия Челеби пътувал до Тебриз, Мосул, Хамадан, Демавенд и други персийски области, а след това и до Дамаск. През юли 1656 г. той отново се озовава в Цариград. Целият IV том на неговия труд е посветен на тези пътувания до Ван, Азербайджан, Персия и Ирак, а обратният му път до Цариград съставлява началото на следващия том V.

През лятото на 1656 г. Мелек Ахмед паша отново бил назначен за управител на Силистренско-очаковския еялет, в чиято територия влизали земите от Созопол, Бургас и Ямбол до покорените от османците земи на Украйна включително. И почти без да се задържа в столицата на 4 шевал 1066 (26 юли 1656 г.) Евлия Челеби потеглил за новото местоназначение на своя патрон. През Варна той пристигнал в Силистра, където през декември 1656 г. дошъл пратеник на Полша с оплаквания срещу унгарския княз Ракоци. В стремежа си да укрепи независимостта на Трансилвания Ракоци предприел набези срещу Полша и други турски васали. Зимата на 1656—1657 г. преминала в подготовка на поход срещу трансилванците, като за тази цел били призовани и войските на васалните на Портата татари.

На 26 май 1675 г. армията, а с нея и нашият Евлия, потеглили за Хотин — форпост на османската агресия срещу Трансилвания, Полша и Украйна. Цялото лято и есен на 1657 г. той прекарал в походи из тези страни, заедно с войските на кримския хан участвувал в набези срещу казашките паланки и чак през декември се завърнал в Силистра. Сред зима той отпътувал за столицата, където пристигнал на 7 януари 1658 г. Една малка експедиция в Анадол прекъснала временно престоя му в столицата, а през октомври 1658 г. той бил отново във Влахия, присъединил се към татарските отряди и техните грабителски походи из Украйна.

През следната 1660 г. Портата замислила да сложи край на националноосвободителното въстание на Ракоци. Още през пролетта

нашият пътешественик се отправил от Одрин през Пловдив и София за Белград и Южна Унгария. Пътьом той се отбил в Босна, където валия бил Мелек Ахмед паша и заедно с него участвувал в набези срещу далматинските венециански владения. Понеже на 15 октомври 1660 г. Мелек Ахмед паша бил преместен от Босна за бейлербей на Румелия, Евлия Челеби пътувал заедно с него за София през Нови пазар и Скопие. В София Евлия Челеби бил натоварен да опише и събере данъка захире-беха — паричен откуп на наряда за доставяне на зърнени храни на армията, което му дало повод да посети и опише голяма част от Македония.

През пролетта на 1661 г. Мелек Ахмед паша получил нареждане да участвува с войската си в похода срещу Трансилвания. Естествено, и Евлия Челеби се оказва във военния лагер в Темешвар, където бил пунктът за съсредоточаване на османската войска.

Всички пътувания на Евлия Челеби от онези години — 1656—1661 — са описани в том V от съчинението му. Интересът на българския читател към дадения тук материал се подхранва не само от обстоятелството, че той на няколко пъти кръстосва нашата страна. В тези страници се разказва и за редица интересни събития от политическата история на Югоизточна Европа през средата на XVII век, което ги прави ценни не само за поселищната и стопанска история, но и за политическата история на народите от този район.

През юли 1661 г. турските войски започнали настъпление в Трансилвания, а при тях се намирал и Евлия Челеби. През август той се присъединил към старите си познати — кримските татари, и участвувал в походите им до късна есен, когато заедно с Мелек Ахмед паша се установил на зимен лагер в Белград. През пролетта на следващата година той бил изпратен от Мелек Ахмед паша с мисия в Северна Албания, откъдето през Дяковица, Щип, Самоков, София и Пловдив продължил за Цариград. В столицата след кратко боледуване починал неговият покровител Мелек Ахмед паша.

През 1663 г. избухнала война между Австрия и Турция, в която Евлия Челеби участвувал като член на свитата на придворния комендант на великия везир. Но вместо да върви с войската по главния път от Одрин през Пловдив и София, той се насочил по пътища, през които дотогава не бил минавал: през Казанлък, Шипка, Габрово, Плевен, Враца, Видин за Белград. Този маршрут му дава повод да опише нови земи, но той едва не му струвал живота, тъй като в Стара планина бил нападнат от хайдути и едва се отървал от смъртта.

През лятото той участвувал в обсадата на Уйвар, който обаче устоял на напора на османските войски. В следващите страници се

сблъскваме с една от големите измислици на Евлията. Той пише, че с един отряд татарска войска предприели грандиозен набег (акън) в Германия, Холандия, Дания, Шведските владения в Северна Германия, та достигнали дори до Амстердам, заловили 70—80 хиляди пленници и т. н. (т. VI, стр. 370 и др.). Цялата тази измислица му е нужна, за да може да вплете в разказа си някои сведения за тогавашна Европа и да блесне със широтата на знанията си.

През февруари 1664 г. Евлия участвувал в боевете около Уйвар и Канижа, откъдето се връща отново в Белград. Оттам той бил изпратен с мисия за Херцеговина, което му дало повод да пропътува цяла Херцеговина, Дубровник и Босна. По-късно той продължил за Канижа, където войската на великия везир Фадъл Ахмед паша настъпила и завзела Нови Зрин.

Пътуванията по тези маршрути съставляват съдържанието на том VI от съчинението му.

През лятото на 1664 г. великият везир потеглил с армията си срещу Виена, но бил посрещнат от австрийските войски, притиснат в Сенготардския проход и на 24 август 1664 г. бил принуден да сключи мир. Евлия Челеби бил в състава на тази армия и с нея се върнал през Уйвар и Буда в Белград, където прекарал зимата на 1664—1665 г. През пролетта на 1665 г. той пътувал с разни поръчения из Унгария, а през юни се присъединил към турското посланичество, изпратено за Виена.

Нашият автор твърди, че във Виена той се сприятелил с австрийския император, издействувал от него паспорт и предприел едно голямо пътуване из Испания, Холандия и Бранденбург, та дошел до Атлантическия океан при Дюнкерк. Това негово пътуване траяло две и половина години. Той не дава никакви подробности за споменатото пътешествие. При неговата словоохотливост това е обяснимо само ако се приеме, че се касае за чиста измислица. Впрочем, югославският учен Хазим Шабанович привежда ред аргументи, които показват фантастичния характер на това пътуване из Европа.

Във всеки случай не е много ясно къде е бил той през 1666 и 1667 г. Изглежда, че още през пролетта на 1666 г. бил изпратен за Крим с поръчения за кримския хан. От Белград той пътувал покрай влашкия бряг на Дунава, прехвърля се отсам и описва Видин, Оряхово, Никопол, след което през Влахия и Украйна пристигнал в Крим. През онези години се разгърнала с голяма сила войната за Украйна, при която турските войски овладели дори Киев. В Крим Евлия Челеби се присъединил към пълчищата на кримския хан и участвувал в редица набези из Украйна и Южна Русия, в прикаспийските области и из Поволжието. Страните и градовете, през кои-

то пътувал през тези години, са описани в том VII от съчинението му.

През пролетта на 1668 г. той потеглил от Крим за Цариград през Бесарабия и Добруджа. По този маршрут той допълнил описанието на днешния град Толбухин, запознал се с Нови пазар и Ямбол и през Одрин пристигнал в столицата през май 1668 г.

В края на същата година той се включил в армията, която се отправяла за Крит. От Цариград той тръгнал покрай брега на Черно море, минал през Ахтопол и Мичурин (Василико), стигнал до Ямбол, оттам се върнал назад в Одрин и през Беломорието, Македония, Тесалия ,Атика и Пелопонес се озовал в Крит. Следващата година той прекарал главно в Крит. На обратния път той минал през Епир, Южна Албания, Охрид, Битоля и Струмица, през Родопите се спуснал в Станимака (Асеновград) и Одрин, а през декември 1670 г. вече бил в Цариград. Описанието на тези пътешествия заема целия том VIII от „Пътеписа".

Евлия Челеби пише, че през 1671 г. започнал да се стяга да отиде на поклонение в Мека и да стане хаджия. На 21 май 1671 г. той потеглил за хаджилък и целият том IX от труда му е посветен на пътуването до Мека и из Арабия.

През юни 1672 г. той заминал от Мека за Египет и пропътувал цялата страна. През 1673 г. обходил Судан и потеглил за Абисиния. Последното свое пътешествие той отнася към 1676 г. Тези пътувания съставляват десетият том от съчинението му.

Може да се стори странно, но точната дата на смъртта на този бележит пътешественик е неизвестна. В науката съществуват сериозни разногласия по този въпрос и някои отнасят смъртта му към 1678 г., а други — продължават живота му до 1683 г. Очевидно, трябва да се приеме последната дата. Към аргументите, изложени от немския учен Кислинг и от Шабанович, трябва да се отнесе и неговият разказ за разговора му в Одрин с бъдещия велик везир Кара Мустафа паша, относно начините, по които може да бъде завладяна Виена. Евлията си приписва, че е изложил такъв план, който избягва всички онези катастрофални за османската армия последствия от неуспешната обсада на Виена през 1683 г. Като се има предвид неговата щестлавна привичка да се изкарва автор на всички завършили с успех проекти, до които е имал контакт дори само като периферен изпълнител, може да се види, че тук той със задна дата си приписва авторството на един план, по-добър от оня, по който действувала султанската армия, командувана от Кара Мустафа паша при Виена през 1683 г. Ще трябва обаче да се приеме, че в края на 1683 и дори в началото на 1684 г. той бил все още жив

* * *

Огромното литературно наследство на Евлия Челеби получава в наше време все по-голямо признание. Вече е натрупана значителна литература върху живота и пътеписа му, а много повече са трудовете, които оползотворяват дадените от него сведения. В почти всички страни са преведени засягащите ги части от пътеписа и са направени достояние на най-широки читателски кръгове. Няма да се спираме на тази литература; почти пълна библиография за нея е дадена в подготвената и обнародвана от А. С. Тверитинова и А. Д. Желтяков първа свезка от труда „Эвлия Челеби. Книга путешествия“, излязла в Москва през 1961 г.

Трябва да кажем, че нашите предшественици веднага са оценили значението на труда на Евлия Челеби. Непосредствено след излизането на първите пет тома А. Шопов превежда някои отнасящи се за българските части и през 1901 г. ги обнародва в Периодическо списание, кн. 52, свезка 3.

Работата на А. Шопов далеч не изчерпва онова, което се отнася до нашата страна и нашия народ в пътеписа на Евлия Челеби. Скоро след Шопов известният турколог Д. Г. Гаджанов се залавя да попълни тази празнина. През 1909 г. той обнародва пак в „Периодическо списание“, св. 9—10 своя превод на пропуснатите от Шопов части от т. III и т. V под заглавието „Пътуване на Евлия Челеби през българските земи през средата на XVII в.“ Тази публикация обхваща първото пътуване на Евлия Челеби през нашата страна в 1651 г., при което са описани селищата по маршрута Люлебургас, Ескиполоз, Айтос, Ченге (дн. Аспарухово), Ново село (дн. Дългопол) Провадия, Шумен, Разград, Русе, Свищов, Никопол, Силистра, Хаджиоглу Пазарджик (дн. Толбухин), Балчик, Каварна, Мангалия и т. н. до Бабадаг. Включено е пътуването му за София, когато Мелек Ахмед паша бил назначен румелийски бейлербей и са описани Сливен, Нова Загора, Стара Загора, Пловдив, Пазарджик, Ихтиман и София. Проследено е пътуването му от София за Цариград, с което се изчерпва материалът от том III. Сред преведените откъси от т. V е включено пътуването на Евлия Челеби през 1656 г., когато Мелек Ахмед паша за втори път бил назначен валия на Силистренския еялет.

Три десетилетия по-късно П. Дървингов обнародва в сп. „Славянска беседа“ и като отделна брошурка труда си „Евлия Челеби и западните български земи“. На 18 страници той извлича само изреченията, в които се споменава името българи или се говори за хайдути и хайдушки нападения. Направените извадки са толкова крат-

ки, че не могат да служат за никакви други цели, освен онези, които си е поставил на времето Дървингов. А те се оказват твърде ограничени.

И така, нито един от тези преводи не е пълен. Имам предвид не само обстоятелството, че те не изчерпват всичко онова, което е казано в „Пътеписа“ за нашата страна и народ. Преводачите много често пропускат пасажи и цели страници, които им са се сторили малоценни и безполезни. Нито една от тези три работи не прави изключение в това отношение. От този факт не следва, че преводите са негодни за ползуване, но те са непълни и не дават представа за цялото многообразие и богатство на оригинала. Д. Гаджанов изрично посочва, че е съкратил онези места, в които се описват мюсюлманските култови сгради, а покрай тях е препуснал още ред пасажи, които могат да ни представят в пълнота тогавашния облик на нашите градове.

Впрочем, недостатъците на съществуващите преводи отдавна са забелязани и е изтъквана необходимостта от едно цялостно издание на всички части от „Пътеписа“, които се отнасят до нашата история. Още по-често се е натяквало на турколозите, че не се заемат да преведат съответните части от т. т. VI, VII и VIII, които са отпечатани по-късно и от които не е преведено почти нищо.

По мое мнение, все още е рано да се прави един цялостен превод на интересуващите нашите историци части от „Пътеписа“ и по-специално от т.т. III и V, в които се съдържат най-съществените сведения за нашата страна. Ние имаме един превод, който наистина не е удовлетворителен от съвременна гледна точка, но все пак дава възможност да се види състоянието на описваните градове и села през средата на XVII в. От друга страна, самото издание на турския текст е неудовлетворително. То е направено въз основата само на един ръкопис, и то в условията на Абдулхамидовата цензура в Турция, поради което няма никаква увереност, че предава непокътнат оригиналия текст на съчинението на Евлия, че стои най-близко до оригинала. От тези томове са запазени твърде много ръкописи: от т. III — 9 преписа, от т. V — 5 ръкописа. Въз основа на тях следва да се установят разночетенията и да се коригират пропуските на копистите. И вече на базата на един критично съставен текст може да се направи цялостно издание на всичко, което се отнася до нашата страна и нашия народ. Засега ние сме все още далеч от реализацията на тази задача, която изисква преди всичко да се доставят фотокопия от наличните ръкописи из чуждите библиотеки.

По-особен е случаят с том VI, който е издаван също по един ръкопис, но в подготовката му за печат дейно участие взема Ун-

гарската академия на науките и е редактиран и коригиран от видния унгарски турколог Вамбери, който е и автор на предговора му. Тук вероятността да няма пропуски е много по-голяма, но все пак изданието е осъществено само въз основа на един ръкопис!

Томовете VII и VIII са издавани от Турското историческо дружество, като са взети предвид разночетенията от всички запазени ръкописи. Не може да се очаква, че някой новооткрит ръкопис ще внесе съществени изменения в установения вече текст. Поради това е съвършено целесъобразно преводът да се направи въз основа на вече публикувания от Турското историческо дружество текст.

Поради изтъкнатите съображения настоящото издание не включва извлеченията от т. III и V, които вече са превеждани от Д. Шопов и Д. Гаджанов, при все че техните преводи са непълни. За разлика от тях тук са преведени всички онези глави от том VI, VII и VIII, в които се говори за българите, без да се пропускат трудните или „малоценните" пасажи. Като ревностен мюсюлманин Евлия Челеби се спира твърде обстойно на мюсюлманските култови сгради — джамии, мечити (параклиси, в които не се провежда петъчна молитва), текета, гробници на бележити мюсюлмани и пр. В техните описания той е разточителен на хвалебствия и пищни изрази, несъмнено преувеличава достойнствата им, но изхвърлянето на тези пасажи би нащърбило работата и би създало погрешни впечатления за авторовия похват и мироглед. Като правоверен мохамеданин за него всичко невярническо е нечестиво, описанията на домовете на християни се придружава с язвителни епитети, счита за достойнство това, че са изпочупили кръстовете и иконите в дома на селянина, където нощували и пр. Подобни пасажи следва да се обясняват, а не да се изпускат.

Още веднаж искам да повторя, че с настоящата публикация не се решават и не се отменят задачите да се направи едно цялостно академично издание на отнасящите се за нашата страна части от пътеписа на Евлия Челеби. С тази книга споменатата задача се придвижва напред, и то чувствително.

Нашият автор получил високо за времето си образование, каквото получавали хората от висшите кръгове. Чертите, които той проявява в пътеписа, са показателни за умонастроенията и духовния багаж на османската върхушка от онази епоха. Евлия Челеби несъмнено е имал контакт с Европа, видял е Австрия, Чехия, Полша. Но той остава съвършено чужд на насоките на развитие на съвременната му географска наука, духовно е изцяло в плен на източната средновековна литературна традиция.

Нещо повече. Столетие преди неговите пътешествия, турската географска литература от епохата на държавно-политическия подем

на империята дава блестящи образци на ново отношение към практиката и опитът, особено в областта на морската география. Съчиненията на Сиди Али реис и Пири реис по география на Червено море, Персийския залив и Индийския океан, по география на Средиземно море и дори на света са пронизани от нов подход към практиката; те обобщават онова, което опитът, пътешествията са открили. Съставената от Пири рейс през 1517 — 1518 г. карта на света вече включва Америка и то я чертае въз основа на Колумбовата карта на Новия свят. Както и да се гледа, тук имаме една бързина на възприемане и усвояване на най-новите достижения на науката, на която и в наше време все още може да се завиди. Но това отношение към практиката и науката остава далечно за нашия автор.

В османската история има период, след първите успешни завоевания, когато започва да се изгражда културната надстройка на държавата. Това време се характеризира, както при всички други народи, с усилена преводаческа дейност. Турската интелигенция по онова време превежда много арабски и персийски автори, включително и арабски географски съчинения. Особено разпространение получават описанията на забележителностите на различните градове — Мека, Медина, Дамаск и др. В тях се обръща внимание главно на джамиите, на гробниците на различни светци и праведници на медресетата и пр. Тези описания трябвало да възпитават в дух на мюсюлманско благочестие, да сеят увереност в превъзходството на исляма и мюсюлманите над всички други религии и народи.

Описанията, давани от Евлия Челеби на отделните градове като правило, са издържани в този дух. Може да се каже, че старите източни образци в географската литература представляват за Евлия Челеби нещо като готови формуляри, по които той описва последователно градовете, през които минава или за които черпи сведения от литературата. Особено красноречиви в това отношение са поместените тук откъси, отнасящи се до Дойран, Кукуш и др. градове. Като че ли Евлия Челеби не е ходил в тях, не е събрал конкретен материал, за да запълни формулярите, от които се е ръководил. Поради това в съчинението му съответните „графи“ остават празни.

Няма съмнение, че като източник за написване на своята работа Евлия Челеби ползува не само своите наблюдения. Сам той отбелязва на едно място, че е стоял над кадастралните регистри, за да извлече сведенията си за дадения град. Но даже и заетите данни са пречупени през призмата на неговото собствено виждане, носят украската на неговия мироглед и в резултат се е получило не компилативно систематизиране на сведения, а оригинално съчинение,

което с успех може да бъде причислено към описателната география, а също и към занимателната белетристика на тогавашния Ориент.

Наред със сухото и точно възпроизвеждане на географско-статистически сведения за пропътуваните райони, с разказите за видяното, у него се срещат измислици, каквито е могла да роди неуморната фантазия на един чисто източен човек, намиращ се изцяло в плен на мюсюлманската догматика и космогония. Той охотно дава място на всякакви чудеса, на свръхестествени случки, предсказания, гадания и пр., вярата в които е неделима част от неговия мироглед.

Съвременният читател е вече на достатъчно високо равнище, за да се отнесе към подобни разкази като към паметници на тогавашните суеверия. По-трудно е обаче с преувеличенията в цифрите, които Евлия Челеби нерядко допуска. У него нещата обикновено се измерват със стотици хиляди или хиляди, срещат се паланки със стотици дюкяни, почти всички градове се оказват с по 1000—2000—3000 къщи... Привежданите цифри много често изискват критично отношение, тъй като у него реалността е чувствително обогатена с плодовете на собствената му фантазия.

Езикът на автора носи цялата „прелест" на натруфения източен стил. У него простата фраза се редува с изрази, изобилстващи от прилагателни и суперлативи от арабски, персийски, турски произход. Впрочем по онова време османската граматика е узаконила възприемането на всяка арабска или персийска дума в съчиненията на османските автори. И само от степента на образованост на отделния автор зависи кои и колко персийски и арабски думи ще бъдат включени в неговото съчинение. А Евлия наистина е бил образован в тази насока и в него се срещат толкова пъти едновременни употреби на турски, арабски и персийски думи-синоними. При превода те разтягат българската фраза, правят я често пъти грапава, но едно по-смело стилизиране би ни отдалечило от оригинала.

Пътеписът на Евлия Челеби дълго време е привличал вниманието на историците. Особено интересен е той за краеведческите изследвания. Почти няма град, за който да не е отделил място и да не е обрисувал състоянието му. От неговото съчинение личи голямата несигурност, царуваща по пътищата на империята през средата на XVII в. Евлия Челеби непрекъснато се оплаква от хайдути и разбойници, а описанието на сражението с хайдутите в Шипченския проход е уникално в източниците и литературата от онова време. Ако правилно се подходи към него, трудът на Евлия Челеби се превръща в първостепенен извор не само за социално-икономиче-

ската, но и за политическата история на нашия народ. Колоритните описания на обичаите за системно помохамеданчване на християни възстановяват пред нас живота на онази епоха, видян през погледа на този образован ориенталец.

В настоящата книга са подбрани онези откъси от т. т. VI, VII и VIII, в които Евлия Челеби говори за българи, за българско население. Те представляват безспорен интерес за историята на българския народ, тъй като позволяват по-пълно да се разкрие една страница от неговата историческа съдба. Евлия Челеби трудно прави разлика между отделните славянски народности, често смесва българи и сърби, открива владение на сръбските крале дори и в Ямбол, но все пак етническите му сведения не са лишени от стойност.

На много места Евлия Челеби оставя непопълнени имена на лица, цифри за броя на къщите, джамиите, дюкяните и пр. в отделните градове. В настоящата книга тези пропуски са обозначени с три точки, без да се пояснява допълнително, че се касае за пропуски в оригинала. Авторът много често изписва едно и също име — особено нетурските — по различен начин. Впрочем, той допуска същото и при турски имена, напр. Ески Полоз и Ески Полос. Тези различия се запазват в настоящата публикация, защото те несъмнено отразяват различия в тогавашния изговор на имената.

Книгата на Евлия Челеби изобилствува със специфични термини и понятия, които нямат точен еквивалент в българския език. Някои от тях са получили гражданственост сред нашите историци, но има още много други, които не са толкова познати, особено пък на широката читателска публика. Описателното превеждане на тези термини би отежнило още повече стила на изложението. Поради това те са запазени в текста, а в края на книгата се дава речник, в който се обяснява значението им. Същевременно в превода някои турски понятия са заменени с приблизителни български еквиваленти. Например вм. месджид, малък махленски молитвен дом, в който не се провежда петъчна молитва, ние навсякъде пишеме параклис; понятието „завие“ превеждаме като обител и др., въпреки несъмнената условност на превода.

Настоящото издание не следваше да бъде отежнявано с прекалено голям научно-справочен апарат. Поради това пояснителните бележки са може би недостатъчни. Надяваме се обаче, че и в този си вид текстът е понятен за всеки читател. А трябва да се разчита, че критиката ще посочи евентуални недостатъци, които трябва да бъдат взети предвид при подготовката на цялостно научно издание на всички отнасящи се за миналото на нашия народ откъси от „Пътеписа“.

СТР. ДИМИТРОВ

Пътуване през Северна Македония, София, Чирпан и Елхово за Одрин и Цариград

През пролетта на 1661 г. Евлия Челеби потегля заедно със своя вуйчо и покровител Мелек Ахмед паша на поход в Унгария. След като описва хода на военната кампания, по време на която той посещава Унгария, Словакия и Трансилвания, той завършва разказа с получения през средата на февруари 1662 г. в Белград ферман от султана, с който се нарежда на Мелек Ахмед паша да отиде в Цариград и да заеме поста каймакам-паша, т. е. заместник на великия везир. Евлия Челеби не тръгва с него по най-прекия път, а се отправя да посети Албания и Адриатическото крайбрежие. Това пътуване той започва на 19 февруари 1662 г. След като посещава и разглежда Леши, Шкодра, Подгорица, Улчин и други градове, той се отправя на изток през Северна Македония. През ранната пролет на 1662 г. той пристига в Щип. Из том VI на „Пътеписа".

Крепостта Щип

Била завладяна по времето на султан Мурад I

Как е била завладяна крепостта Щип. — Синът на Гази Михал бей[1], Двусърцият Али бей обсадил тази крепост с двадесет и пет хиляди войници, но през годината не му се удало да я завладее. Той бил принуден да се оттегли и да участвува в други походи, след които възнамерил да се върне. Една сутрин на зазоряване мюсюлманските завоеватели, които се намирали в един ров на западната страна на реката, дошли до брега на реката и видели, че изпод крепостта излезли шест ловни патици, прокрякали весело нагоре-надолу, след което отново се гмурнали под скалите и изчезнали. Храбреците наблюдавали един-два дни поведението на тези патици и съобщили заключенията си на главнокомандуващия.

Една сутрин, по божия промисъл завоевателите пак застанали в засада на едно място и наблюдавали. От дупките, през които забелязали да влизат и излизат патиците, излезли сред водата няколко души от защитниците на крепостта, голи ,но с оръжие, напълнено в мехове. Те идвали да заловят „език“ (пленник) от войските. Газиите веднага ги заловили, завързали ги и ги оковали. Така тези, които казвали „ще заловим език“ сами станали езици. Главнокомандуващият Али бей ги заставил да му посочат пътя и с три хиляди доброволци, калени в битки храбри и отбрани газии влязал в крепостта през водните дупки, през които влизали-излизали патиците. Те се понесли незабавно с викове „аллах, аллах“ и бързо завзели крепостта, без да оказват пощада никому. Името на тази крепост на сръбски и на български е „Ленадиб“.

Управителите ѝ. Отначало си била в територията на румелийския еялет[2], Кюстендилски санджак, била хас на кюстендилския бей и неговия войвода със сто души [войници] я администрирал и управлявал. Има шейх юл-ислям и старейшина на благородниците. Тя е една почтена каза със заплата на кадията от сто и петдесет акчета. Околията ѝ обхваща всичко сто и пет покорни и спокойни села. Има спахийски местен старейшина, еничарски началник, надзорник на пазара, митничар, градски старейшина и бирник по хараджа. Почтените хора и първенците ѝ са безгранично и безподобно много. Има домовити, обкръжени със свити хора. Сред тях са Кючюк Заим, Челебиите, Ахмед ага, Халим заде Мехмед ага., Яхйя ага, Земеберекчи баши Мехмед ага, кюстендилският бей Осман бей, Балтаджи Мехмед ага, Мурад ага, Копанли Мустафа ага, Кьосе сердар Ахмед ага, Берхам ага, Мустафа ефенди, син на шейх Бали ефенди, Ваиз Реджеб ефенди, кадията Омер ефенди, бележитият учен Мевлеви[3] Мустафа ефенди. Понеже е вътрешно място, няма началник на крепостта и войници.

Описание на крепостта Щип. — Тази стара крепост е построена на западната страна на града на една висока скалиста планина, има петоъгълна форма, с яки и гладки стени. Това е една силна крепост. В старо време била много здраво укрепена, но понеже е във

вътрешна област и с течение на времето не е била поддържана, тя се е разрушила на много места. В нея не са останали никакви бележити строежи. През зимата вътре в крепостта зимуват овце и кози.

Варошът е на изток от крепостта Щип, между две рекички и хълмове в едно широко гърло, с градини и лозя. Препълнен е с двуетажни оживени и украсени каменни постройки. Има 2140 отдолу догоре каменни, покрити с плочи къщи. Само дворецът на Ахмед ага, една сега построена нова сграда, е покрита с керемиди. Има 24 мюсюлмански махали, от които прочути са: Кара кадъ махалеси, махалата Синан бей, махалата Улуклу. На източната страна на града извън него е местността Каваклъ (Тополите), която от ден на ден се култивира и украсява с високи дворци и водоскоци и е едно приятно място за разходки.

Джамиите му имат 24 михраба. Джамиите, в които се извършва петъчна молитва, са следните: под крепостта е джамията Фетхие (Завоевателната). По време на завоюването на града Двусърцият Али бей заповядал да ѝ се постави михраб и я превърнал от църква в джамия. Много стара е. Джамията на Мурад хан завоевателят[4], всъщност се именува Средната джамия. Тя има много посетители. Има един направен от дъски четириъгълен купол, който е покрит със специално олово. В този град няма друга такава лична и пресветла джамия с изградени от камък минарета.

Джамията на Хисам паша е с каменни минарета, покрити с олово, построена на един хълм. Джамията на Долното теке е сборище на бедните. Джамията Адли ефенди е едно украсено молитвено място. Джамията Ахмед паша е една духовновъзвисяваща джамия. Джамията Шехре-кюсди е рудник на благочестивите. Джамията Кадън-ана е много кокетна, украсена джамия, има много посетители, които са много набожни и са посветили на джамийската сграда много имоти.

Параклиси[5] — има 24 михраба на параклиси. Измежду тях са известни параклисът в чаршията, украсен и с много посетители; параклисът Табакхане, параклисът в хана, средният параклис, параклисът Седжах, параклисът Кара кадъ, параклисът Синан бей.

Учебни заведения — има едно оживено медресе, което се намира при джамията на завоевателя на областта Гази Мурад Худавендигяр и се нарича Мурадие.

Училища за четене на Корана[6] — при джамията Хисам паша, при джамията Ана кадън и при джамията в чаршията. Веднъж в седмицата старейшини по четенето провеждат обучение по четене на Корана. В медресето Мурадие особено се изучават свещените предания и има специални общи уроци.

Начални училища — има 11 училища за обучаване на децата. По-известни са училищата Кара кадъ, училището в махалата Джумая и училището Синан бей.

Текета — на седем места има сборище на хора от сектите. Сред всички тях са известни текето на софиянеца Бали ефенди[7] от сектата на байрамитите[8], текето на Адли ефенди, текето на Емир челеби султан, Горното теке, Долното теке близо до джамията Хисам паша, текето Кадънаана и текето в Улукмахала.

Кервансараи — има само една заслужаваща внимание странноприемница, но тя струва колкото хиляда. Тя е изградена подобно на крепост отдолу до горе с камъни, покрита е с олово, на долния етаж има 50 и на горния етаж 50 стаи. В средата ѝ има един широк площад, сред който има басейн, а до него молитвен дом. Оборите ѝ поемат до хиляда камили, коне и мулета. Строителството на тази постройка е дело на Малкия Емир султан. Някои казват, че бил Големият Емир.

Ханища — има седем хана. Прочути са ханът Синан бей, ханът Кара кадъ, ханът Чомлекчи-заде.

Бани — има всичко две бани. Първата е тази на Емир ефенди. На брега на реката Галиче,[9] вече извън града има лековити извори.

Чаршии и покрити пазари. Има всичко 450 занаятчийски дюкяна. Между тази хубава чаршия и хана на Малкия Емир султан има един голям площад, покрит с чиста каменна настилка, сред който има един кръгъл басейн. От неговите водоскоци, от устата на дракони изтича чиста вода в басейна, а всички хора и твари удовлетворяват там жаждата си. Според шафаитското вероучение[10] е направен един басейн десет на де-

сет. Близо до това място има покрит пазар отдолу до горе каменен, с високи оловни кубета и с две главни железни врати. В него сред копринени тъкани и мрамор се намират образци на всички ценни стоки от седемте климата. От миризмата на хубавите благовония дори мозъкът на човек се ароматизира. Прочее, хората от този край от ден на ден се привързват към хубавите миризми и аромати. Препълнено кафене пък е това на Емир ефенди.

Пътни строежи и сгради. Близо до кервансарая на Емир султан над реката Брегалница има един петсводен дървен мост, по който се минава. Всички благотворителни места, които опознахме и описахме в този град, са дело на големия шейх Емир султан. Този шейх бил един от големите османски ръководители на секти. Със своите познания върху съчиненията по химия и с влиянието си е успял да направи толкова много каменни постройки. Благотворителната страноприемница е също на Емир ефенди и дава безплатен прием на богати и бедни.

Особености в диалекта на населението. Народът говори чисто турски. Раята му, понеже е българска и сръбска, говори на български и сръбски, но албански не знаят. Понеже този град е близко до Овче поле, градските жители говорят също и езика на юрушкото племе. Ако е рекъл бог, на съответното място ще опишем юрушкия език.

Мъжете се обличат в чохени плащеници, контоши, самурени кюркове, подплатени кафтани и коприна. На главата си завиват бели тюрбани. Жените се разхождат благоприлично сложили на главата си широка чемберена забрадка, облечени в черно домашно платно и фередже от бяла аба. От приятните вода и въздух хората стават здрави, а хубостта им е известна до хоризонта.

Прославени занаяти и изделия. Щипските затварящи се ножчета са прочути между гръко-православните и персийските ловци. Прочее, оттук те се изпращат в дар по всички страни. Най-многолюден е еснафът на тези, които правят затварящи се ножове. Правят хубави украсени с плетеници и с дупчици за закачане нож-

чета и ножове. В протоколните книги на съда са записани тридесет и два вида череши. Черешите стават едри като орехи, но най-прочути са т. н. „кози цицки“.

Реки и води. През града под моста на Малкия Емир султан и покрай крепостта тече река Брегалница. Като завива на мястото Пет конака, тъкмо срещу реката Струмица, идва до летните пасища Поповище. След Щип тя тече в южна посока и на около три часа разстояние се влива в реката Вардар. Водата ѝ е извънредно приятна и леко се пие.

Гробници на големци и праведници от Щип. В джамията Хисам паша е погребан честитият шейх Мухиеддин Руми. Вътре в манастирчето на софиянеца Бали ефенди е погребан Дженан ефенди, син на малкия Емир. Като възприел учението на софиянеца Бали ефенди, той станал един от сочените с пръст хора в сектата на байрамитите и бил признат като компетентен да дава решения в този град. Обаче построилият толкова много покрити с олово сгради, ханища и други благотворителни заведения Бююк Емир султан е погребан в Цариград в двора на джамията на Коджа Мехмед паша, намираща се под Етмегдан, на улицата към Залива на лодките. Но по произход той е от Щип, да бъде милостив към него всевишният бог.

Упокойното място на Адли ефенди е във Вароша, махалата Шехре-кюсди, там, гдето започва шестводестият дървен мост над минаващата под крепостта река. Гробът на Сенбел ефенди е близко до джамията на Хисамеддин паша. Има гробници на Аляеддин Руми и на свързания с него мевлевия шейх Мустафа ефенди. Още много други пресветли гробници посетихме, но тези са, които са се запазили в паметта ни.

След като си взехме довиждане с първенците на града и достойните за възпяване прелести на Щип, като получихме много подаръци и благопожелания, потеглихме на север. Пресякохме с конете реката Брегалница, вървяхме два часа на север по брега на тази река, след това преминахме селото *Осман ага*[11], преминахме доста села с изградени кули и стигнахме в село *Балван*[12]. То е мюсюлманско юрушко село. Има една украсена с орнаменти джамия. То е свободен зиамет. След като вървяхме още четири часа на север, дойдох-

ме до селото *Мадан*[13] едно от селата, спадащи към град Кратово. Това е село с лозя и градини и е свободен зиамет. Неговата рая добива селитра за завоюването на Крит, която изпраща в солунската работилница за барут. Като вървяхме още два часа оттам, минахме през благоустроени селища с кули. Понеже българските хайдути тук са много, в селата има превъзходни каменнозидани високи кули с железни врати. Продължавайки напред, стигнахме до градчето *Кочани*. То е подчинено на Кратовската нахия, хас е на кюстендилския бей и се управлява от субашията му. Този субашия по сърце и по дело е едно и също нещо с хайдутите, но всевишният ни запази. Тук попаднахме в къщата на Касим ага. Градът, разположен на брега на един дол, в разширената му част има шестотин покрити с тръстика, дъски и керемиди къщи, една джамия, един месджид, един хан и около петнадесет дюкяна. Вътре в него има едва десетина мюсюлмански къщи. Домовете на Касим ага и на брат му Мехмед ага, един от ояните, са дворец при луна и при ясен [ден] открит за гостите. Всъщност ако не беше тази къща, от този дол и птичка не би се измъкнала.

Оттам Касим ага даде на този бедняк [Евлия Челеби] двадесет въоръжени с пушки храбреци за придружители и като пресякохме за четири часа гората и планините, дойдохме в градчето Йени Босна.[14]

Градът Нова Босна е под заповедите на Кюстендилския санджак, в Кратовска нахия. Хас е на кюстендилския бей и неговият субашия му е управител. На града казват и Йени пазар. Изграден бил през времето на султан Мурад IV. През седмицата веднъж става пазар и всички се събират там. Има един хан, една джамия и седемнадесет дюкяна. Оттам пресякохме кочанската яйла, за три часа преминахме прохода и дойдохме в село *Чарена село* (Царево село).

Чарена село на български значи селото на покойния цар. Намира се в полите на една планина. То е мюсюлманско село със сто къщи, една украсена джамия с каменно минаре. От източната страна на това село тече реката, която минава през града Щип. В това село се радвах и наслаждавах вечерта като гост в къщата на Бали бей, където съставихме хубава дружина с първе-

неца Куруджиоглу и водихме задушевни разговори. Оттам пак вървяхме в източна посока и след половин час минахме през селото *Анбарова*[15]. То е село с четиридесет къщи на мюсюлмани и християни, има една покрита с керемиди джамия, която обаче е без минаре.

Оттам тръгнахме право нагоре пак на изток. Пресякохме Вулче яйлагъ, заснежени борови била, внушаващи страх пътища и ужасни планини, вървяхме под борове — върхът на всяко дърво, приличащ на стрела, достигаше сякаш до небето. За четири часа дойдохме до градчето *Орта джумаа*[16]. То е от Дупнишка нахия. Има всичко двеста покрити с керемиди къщи. Има голяма джамия с керемиди, с четири михраба. Молещите се в нея са много. Има осемдесет дюкяна. Тук има много горещи извори.

Средните бани. Близо до това култивирано ъгълче има четири минерални извора, които, ако бяха близо до някой голям град, биха били украсени със сгради, издигнати от творителите на благодеяния. Понастоящем при двата от тях има полезни неголеми постройки, покрити с керемиди, с помещения за събличане и широк басейн. Водите от тези два [извора] са извънредно горещи. Като се сложи в тях ледена вода, става умерена. Освен тях има още два извора. При тях има открити басейни с размери десет на десет. В тях влизат християните. Когато се къпят с водата на тези открити минерални извори отслабналите коне, катъри или говеда, те натрупват месо и тлъстина и ако се продължава по този начин, стават като охранени самури. За седем-осем дни болести като краста и проказа си отиват и оздравяват. През сезона на черешите тук идват четиридесет-петдесет хиляди души, които се разполагат под сенници и палатки, прекарват в наслада и задоволство и се стремят да спечелят здраве. Понеже през този период жителите на града Дупница идват тук, то и занаятчиите се установяват тук под шатри и печелят. Околностите от връх до връх са с лозя и градини. Стават ябълки, вкусни като кюстендилските ябълки.

Като вървяхме на север от тези минерални извори по брега на Дупнишката река дойдохме до градчето Бобошево[17].

Бобошево има петстотин покрити с тръстика и кере-

миди невернишки къщи. Намира се под надзорничеството на дупнишкия управител и е от изключените от канцеларията и забранени за влизане[18] вакъфи на Соколлу Мехмед паша. Понастоящем негови мютевелии са синовете на Ибрахим хан. От тяхно име се управлява от личен човек, който е войвода. Лозята и градините на този кът са обхванали околността му от връх на връх на два часа разстояние. Има всичко девет хиляди души българска рая. Специално за мютевелията в този град има един месджид, един дворец и то твърде голям; има и около петдесет дюкяна. Има и един безименен манастир, наречен „бина“ (постройката). Тук веднъж през седмицата, в неделя, става пазар, на който се събират да продават и купуват няколко хиляди души от околните и от по-далечни места. Между нещата, с които се слави този град, е вкусното като масло сирене, подобно на топеното сирене от крепостта Кемах[19]. Градът е разположен сред плодородна земя, и от всички страни е обкръжен с реки и обработени ниви. След като протекат през тази широка околия, двете малки реки минават под един изкусен мост с пет пролеза и се смесват с голямата река Рума[20].

Оттук станахме и стигнахме в град Дупница. Ние вече сме го прославили през 1066 г., при идването ни от Силистренския санджак в Румелия. Сега, при това ни идване, тук трябваше да престоим няколко дни, понеже пътищата бяха опасни. Повереното ми от Мелек Ахмед паша за носене богатство от Албания се превърна в бреме за главата ми и ме принуди да стоя като пенсионер. Най-сетне един ден тръгнахме с около триста души от местните хора, на голи коне и в пълно въоръжение, в югозападна посока и стигнахме в село *Сапарево*[21]. То е център на нахия, с триста къщи на мюсюлмани и християни, с лозя и градини. Извън селото в ливадите в една долина има минерален извор с каменна постройка. Неговата вода не е от силно горещите, а е умерена. Гази Лала Шахин паша[22] харесъл тази гореща вода и я благоустроил, като построил над нея едно помещение с кубе за събличане, една пералня, басейн и водоскок. През месец юли и в началото на Новата година по невруза[23] тук се събират много хора и прекарват сезона при топлата вода. Ползите от нея са много, особено за жените. Разказваха на мен бедния, че ако една

жена не може да забременее, но се докара на тези бани и пие от горещата вода, още не излязла от басейна забременява, — до такава степен стигала полезността й. Аз, нищожният, се разхождах из тези краища по лов и риболов, дойдох в града, където гостувах една вечер. На следващия ден аяните на града, стари сърдечни приятели, ми дадоха за придружители сто храбреци и се сбогувахме сърдечно.

На два часа [оттук], когато по времето на Гази Худавендигяр Лала Шахин паша със седемдесет хилядна войска пресичали този проход, крал Деспот[24] с четиридесет-петдесет хиляди души войска излязъл неочаквано на пътя и започнала битка, в която паднали мъченически около двадесет хиляди от правоверните завоеватели[25]. И сега просветлените им гробове се виждат и привличат очите като звезди. Поради тази битка проходът се нарича Лала Шахинов [преход]. Слава богу, тук не срещнахме никакви опасности, а здрави и читави го пресякохме. Минахме около петдесет оживени села в Самоковския яйлак. Тяхната рая, гърци и българи, дори с дребните си деца работи по извличането на желязо. Извлеченото желязо предават на самоковския управител на рудниците. Пет часа пресичахме тези села, минахме през долищата и хълмовете на самоковския яйлак; през местата, където се вади желязо, и дойдохме в град Самоков.

Разрушената крепост Самоков

Тази крепост била построена от Самаяков,[26] един от дедите на крал Деспот, поради което се нарича Самоков. През 772 г.[27] Лала Шахин паша завладял и разрушил крепостта. Сега градът е хас в еялета Румили, има отделен емин, който го управлява. Има и един наибин, който е кадия с триста акчета заплата. Има седемдесет села. Има дефтердар, кетхуда-йери, еничарски сердар, събирач на баджа, бирник, ага за хараджа и градски кетхуда. Понеже няма мюфтия, фетвите си вземат от София. Жителите му са сръбска и българска рая, които са много богати и преохолни.

Земите на града Самоков. Той е на брега на реката Искър[28], която се минава по един дървен мост с два-

надесет пролеза. Той е в една обширна каза с 1700 пълни с богатство, благоустроени, добре уредени и от край до край покрити с керемиди оживени домове. От махалите му единадесет са мюсюлмански, а останалите са християнски и цигански. Има дванадесет молитвени места. От всичките му многобройни джамии, джамията Хунгяр в чаршията Малик има едно превъзходно изработено и украсено минаре, от външните балкони на които може да се обгърне светът. Пак в чаршията се намира джамията на Маркоч бей, на която казват Новата джамия и която е много здраво изработена и оживена. В джамията Шейх ефенди и джамията Юнус войвода също се служи петъчна молитва. Има осем месчида, две медресета, три начални училища и едно голямо теке, наричано Маркочбеево теке, шест иззидани от камък търговски ханища, две бани, двеста и четиридесет дюкяна. Във всеки дом е възприето да има животворна течаща вода. Водите им не са толкова хубави, защото идват от железните рудници. Хората, които имат навици да си угаждат, пият кладенчева вода. На площада, разположена на най-личното място на чаршията, еминът на султанската кухня Мехмед ефенди, да го приветствува бог, изградил една чешма, още нова четириъгълна постройка, от всяка страна на която има по два дебели колкото човешка ръка чучури, от които тече и шурти водата. Поради високото местоположение на града, зимата е остра, а по планините наоколо се виждат и си личат бели снегове. След като излезе от това летовище, реката Искър минава източно от София под един дървен мост край чифлика на Кенан паша[29], тече в северна посока през Софийското поле, минава близо край град Плевен, в територията на Никополския санджак, и на един час по-долу, зад селото Замет[30] се смесва с Дунава. Поради лютата зима лозята на града са малко. Има много върби и тополи. От разливанията на река Искър много места са опустошени и разрушени.

Забележителности: много са прочути с изработване на клетки и железни фенери, железни брави, подставки за софри, които хората даже на война могат да си носят, разнообразни ключове и катинари, железни капани за вълци и лъвове, железни мелнички за кафе в малки сандъчета, които при нужда мелят и превъзходно брашно, френски гвоздеи, топки (?), люлки, средни та-

сове, вили и гвоздеи за дъски. В нахията и околностите има сто броя работилници, работещи желязото. И десет души не могат да теглят гигантските духала, с които раздухват огъня, наричани в тази област *самакови*. Водни колела теглят духалата и раздухват огъня. Когато изваждат от огъня желязото, зачервено като стари емини, майсторите железари поставят посредством особен вид долапи нагорещеното желязо върху наковални, прилични на туловище на слон, и удрят с чукове като биволски глави, [движени] пак с помощта на изкусно направени водни колела, зачервеното желязо, разтърсвайки земята и небето. В самата работилница само двама майстори с водното колело поставят и изтеглят върху наковалнята под чука железа от по един-два кантара и ги чукат. Когато след цялото коване желязото се удължи, тогава с едно изкусно приспособление прекъсват водата, която върти долапа — ден и нощ с тази работа векуват. Много пътешественици са видели тази работа и са се удивлявали. Тази работа може да се обхване само с виждане, а така с писане — не може. Около осем хиляди коли желязо отива всяка година оттук чрез солунското пристанище из цялата Османска империя.

Гробници за поклонение. Гробницата на Малчок бей. Намира се пред портата на джамията, излъчващ светлина гроб, на който стои написана с украсено писмо следната дата:

Когато духът тръгна към светите места, съставителите на хронограми му изрекоха хронограмата: „Да бъде с тебе хубавото добродеяние“. — 855 г.[31]

На Шейх Шакир ефенди, който бил един от учениците, последователи на софиянеца Бали ефенди, и един от най-прославените благочестивци.

След като се разходиха из този град, моите спътници се върнаха [в Дупница]. После взех от този град пак сто души въоръжени младежи и прехвърлих в източна посока самоковското лятно пасище сред юли в сняг, със сто хиляди мъчнотии. Пресякохме полите на лятното пасище на Голяма Рила, докато слизахме надолу снегът се свърши, за божия слава, и навлязохме в долината. В летовището Голяма Рила пролетно време изкарват за лятна паша седемстотин кошари овце,

като всяка кошара наброява по сто хиляди овце. Тази яйла е вакъф на джамията на Мустафа паша в града Легирийе[32]. Агата на летовището със сто конници събира таксата за овцете, след което я внася на мютевелията, който пък от своя страна дава определените заплати на изхранваните [от вакъфа] хора. Оттук надолу вървяхме четири часа и дойдохме в прочутия град София. Преди, когато Мелек Ахмед паша беше валия, тукашните места бяха подробно описани.

Така се случи, че попадайки в центъра на божието предопределение, когато през месец реджеб моят господин Мелек Ахмед паша влизаше в този град със свитата си, и ние със своите товари също се присъединихме към свитата. Слязох от коня и крачейки пешком, целунах стремената на моя господин пашата. „Неспокойни мой Евлия, неспокойна моя душо, учен пътешественико, ти се завърна благополучно" — каза пашата. Аз бедният казах: — „Празен не дойдох; дойдох още повече изпълнен от Вашите благопожелания" — от което той се изпълни със задоволство и се усмихна. — „Качи се на коня си" — ми каза. Смиреният, аз, без да яздя, водех верния си кон за юздата, [вървях] наравно с главата на коня му, а останах назад при влизането в София. Мелек паша с тази свита влязъл в София така, че дори чак небето чуло.

Когато аз, смиреният, пристигнах заедно с всичките си обременителни товари в специално отредения за пашите дворец, веднага в присъствието на пашата предадох на хазнедаря писмата, хуждетите за заеми, цялото имущество, подаръци, заедно с дефтерите и подаръците на тримата санджак-бейове. Пашата каза: „Мой Евлия, наистина ти си смел, най-близко предан мой човек, съкровената ми интимност. На хубаво място се настигнахме." В същия миг облече на този бедняк един съвсем султански халат, подари и ми връчи една кесия грошове и изказа много разнообразни пожелания. На слугите ми подари по десет алтъна и по една чоха и плат — както приятел от приятел се удостоява. На третия ден, при тръгването от София за Истанбул, моят господин ми подари един породист кон с разкошно седло и юзда и аз станах бърз като зефира конник.

Отиването ми от София за Истанбул през реджеб 1072 г.

Най-напред като излязох от чистата София на 15 реджеб[33] вървях на изток през онова осеяно с лалета поле и стигнах в село *Лозена*[34]. След това стигнах в село *Хаджи Караман*[35]. Това е едно култивирано село в края на едно широко поле, с триста къщи и една приятна джамия. То е достойно дори да бъде град. Цялата околност на това село е свързана в един култивиран пръстен. Оттам вървяхме на югоизток и стигнахме в село *Орманлии*[36]. И то е разположено в Софийското поле, с една джамия, триста къщи и е изцяло зиамет. Пак по посока на киблята минахме град *Ихтиман*, българското село *Йеникьой*[37] *и Капалудербенд*.[38] Тръгнахме на изток и стигнахме в град Татар Пазарджик. Оттук, понеже казаха, че [по пътя] през Пловдив и Одрин има голяма навалица и оттам да не се минава, се обърнахме към лявото крило и към Стара Загора. По един път вървяхме на север 5 часа и дойдохме в село *Карнофол*[39]. То е гръцко село. Оттам пак за 5 часа стигнахме село *Румлар*[40], което е вакъф на свещената джамия на Ибрахим паша в Истанбул. Оттам четири часа вървяхме в източна посока и стигнахме в село *Кьошелий*.[41] Има една добре изглеждаща джамия, която била построена от един благодетел на име хаджи Сюлейман и има петдесет хиляди алтъна вакъф. Във вътрешния двор на джамията се намират помещенията на едно теке, които включват килиите на четиридесет-петдесет нещастници. Това село е разположено в една гора с гъсти дървета. Близо до него и достойно за отбелязване е село *Муш*[42], в което е гробницата на Мейтоглу (сина на мъртвия). Лежащият в този гроб почувствувал страх и трепет при появата на Гази Мехмед, изкаран бил от гроба и с течение на дните, през времето на Муса Челеби станал един от уважаваните емири. Когато умрял, султан Мехмед Челеби направил [върху гроба му] едно кубе и устроил вакъф на тази джамия с имарет. Оттам пак се върнахме в село Кьоселий. Оттам вървяхме и се разхождахме през култивирани като земен рай села, разположени в Пловдивското поле. След 4 часа пристигнахме в град *Чирпан*.

Градът Чирпан

Той е средище на каза в Румелийския еялет с триста и две села, със заплатата на кадията сто и петдесет акчета. Зиамет е и има всичко шест молитвени дома: четирите са махаленски месджити, а двата са джамии. На едната казват *Старата джамия*, а на другата — *Новата джамия*. Има една масивна баня, построена от Муса Челеби[43]. След печалното събитие с Тимурленг[44] Муса Челеби водил няколко години управлението в Румелия и завладял тукашните места. Това поселение е разположено на едно издигнато скалисто място. Има шестотин покрити с керемиди къщи. Сред тях най-украсен и най-съвършен е старият дворец на кадията Мехмед ефенди, гарниран с балкон, с прозорци, откриващи изглед към Пловдивското поле. Още от старо време всички везири, когато идват и заминават, гостуват в този дом. Има двеста (!) хана, три начални училища, три текета. Има общо двеста дюкяна, обаче официалният му пазар не е толкова оживен. Много са лозята и градините вътре в града.

Оттук за два часа стигнахме село *Арнаутлар*[45]. То е в територията на Ескизагренската каза, тимар е, българско село с лозя и градини. Оттам за три часа стигнахме в град *Ески Загра*[46]. След това дойде село *Хафрил*[47]. То е едно мюсюлманско село, разположено в дъното на една планина, така че лицата на всички къщи гледат към киблята. Вакъф е на синовете на Ибрахим хан, обаче има само една джамия. Оттам за три часа дойдохме в село *Ески загра йениджеси*[48], а оттам за три часа — в село *Мурадлий*[49]. То е едно култивирано мюсюлманско село, хас на татарския султан от *Фъндаклий*[50]. Това място е вече под заповедите на вилаета Узи[51]. Оттам за четири часа стигнахме в село *Багчепънар*[52]. То е хас на султанката Хема от Истанбул. Оттук за 5 часа стигнахме в град Към Къзълагач йениджеси.[53]

Къзълагач йенифжеси е хубавичко градче, вече тръгнало към упадък, разположено сред едно широко, покрито с ливади и лалета, място на брега на река Тунджа. То е във вилаета Узи, управлява се от войвода и е хас на бея на Къркклиса.[54] Кадията му получава сто и петдесет акчета, нахията му има двадесет и пет култивирани села. Има всичко триста покрити с кере-

миди, използуваеми малки и бедни къщи. Има една изградена от камък джамия с кръгъл купол, една баня, един хан и двадесет разнородни дюкяни, повечето от които са козинарски дюкяни. Над вратата на джамията върху един четириъгълен бял мрамор с почерка на честития шейх, духовния водител на султан Баязид Вели,[55] е написано: „Създателят ѝ е Мустафа, син на Елхадж Мехмед. През месец мухарем 888 година."[56] В селището няма други имарети освен този ,обаче има много лозя и зеленчукови градини. Пътят, като мине над река Тунджа по един дървен мост, отива за Одрин. Този изкусно направен мост е вакъф на синовете на Ибрахим хан.[57]

Оттук тръгнахме в източна посока и стигнахме в село *Дербенд*[58]. То е българско село, разположено в дъното на една планина, с триста къщи, вакъф на Сюлейман хан. От това село вървяхме един час на север и дойдохме до гробницата на Мехмед Ис баба. Той е от бекташиите[59]. Лежи в една просветлена гробница сред достойно за излети място. Оттук за 5 часа стигнахме в село *Петра*[60], което е вакъф на бащата на завоеванията Мехмед хан и е на един час близост до крепостта Ески полоз[61] Оттам за три часа дойдохме в град Къркклиса. Оттам вървяхме три часа на изток, пресичайки хълмове и стигнахме в град *Кючук Искюб*[62].

Градът Кючюк Искюб

Той е средище на каза от най-долната степен[63], със сто и петдесет акчета заплата, в санджака Къркклиса. Той е изключен от контрола на канцеларията и забранен за влизане на бирници вакъф на духовната школа в Одрин. Макар че е мюсюлмански град, в него има много българи и гърци. Европейци, арменци и евреи няма. Управлява се от отделен войвода. В него живеят твърде много видни търговци. Има всичко шест махали. Между двата хълма са разположени всичко три хиляди покрити с червени керемиди, с горни и долни етажи, украсени и уредени дворци с подредени зали. Чаршията и пазарът му не са уредени. Повечето жители са си направили по една работнилничка във вид на дюкян при почти всички ъглови къщи. В мюсюлманската

махала има една джамия, която е стара постройка. Има шест параклиса, четири хана и една малка баня. Няма други паметни сгради за отбелязване. Понеже християните са много, от лозята, които се намират в околността му, се прави прочуто по всички страни вино. Девойките тук са извънредно красиви. Дори болшинството от хората от двореца в Къркклиса[64] предпочитат да се женят и задомяват за тукашни християнски момичета. Течащият в това селище чист извор пресича планината, отива чак до разположената на брега на Черно море Странджа планина и там се влива в морето. Реката Еркене пък се влива в Бяло море, близо до крепостта Еноз. След това моят господин Мелек Ахмед паша изпрати този бедняк до бея на Виза. За 4 часа път на изток през оживени селища стигнахме заедно със слугите ми до стария град, крепостта *Виза*.

Градът Виза

С течение на времето крепостта му съвсем се е развалила. Била е изградена в петоъгълна форма на една остра скала. Вътре в крепостта има триста хубави керемидени къщи и една църква, превърната в джамия от бащата на завоеванието Мехмед хан[65]. Куполите ѝ са покрити с олово. Градът сега е в Очаковския еялет, под заповедите на отделен санджак бей. Беят има даден от султана хас с 224 475 акчета. В този санджак има и юрушки бей. Той отделно управлява. Неговият хас е 178 (!) акчета. Заиметите са 3, а тимарите — 79. Има си черибашия и алай-бей. По време на война тимариотите[66] заедно с джебелиите и с петстотинте войници на бея стават всичко хиляда и петстотин. Когато се заповяда, отиват на поход. Градът е седалище на кадия с ранг сто и петдесет акчета, в казата има сто и петдесет села. Наистина много обработен санджак е, но на бея му остават едва хиляда гроша. Ако извърши неправди и извън закона вземе едно зърно, раята като си обуе цървулите, за един ден стига в столицата и се оплаква. В този град има местен спахийски старейшина, еничарски сердар, диздар на крепостта, петдесет бойци, надзорник на пазара, градски войвода, градски ста-

рейшина, митничар и ага за харажда. Раята е от юруци-мюсюлмани и българи и гърци.

Къщите са високи, с градини и лозя, открай докрай покрити с червени керемиди, разположени една над друга. Направо от скалите извира чиста животворна вода, която минава от къща в къща и напоява всеки дом. Има всичко 12 махали. Лозята и градините са изобилни, а са и уредени, и плодородни. Слави се с прочутия си праз. Тук има една гробница на името на Шейх Газнафар ефенди, на която се покланят.

Оттук вървяхме 9 часа в посоката към Мека и стигнахме в град *Инехисар*[67].

Градът Инехисар.

На гръцки „ине" казват на място, откъдето извира вода. В града извира животворна вода, която образува нещо като езерце и напоява лозята и зеленчуковите градини на това селище. Историци и старци устно предават, че „тази бистра вода идва от реката Дунав". Крепостта е на един висок хребет. Тя представлява една висока четириъгълна сграда, иззидана от камък, която сега е запусната и разрушена. Впрочем, в 765 година[68], когато Гази Михал я завладял, изцяло я разрушил заради понесените трудности при нейното завладяване. Но градът ѝ е съвсем оживен. Има 1100 керемидени къщи с лозя и градини. Има два хана и една малка баня. Тук настигнах Мелек Ахмед паша и му дадох писмата на визенския паша. Оттук следвахме все в посоката за Мека и за 5 часа дойдохме в крепостта *Бунархисар.*

Крепостта Бунархисар

Тя е построена от цариградския феодал. В 768 година[69] Гази Худавендигяр я завладял чрез ръцете на Гази Михал. След завземането ѝ крепостта била съвършенно разрушена. Вътре в нея няма постройки. Тя била построена на един висок хребет и била важна и силна крепост. Понеже останала във вътрешна област[70], тя загубила значението си и при силна зима в нея зимуват овце и кози. Обаче намиращият се под нея квар-

тал е по-оживен от крепостта и градчето ѝ. Тя също е хас на санджакбея и е каза със сто и петдесет акчета заплата. В това място има и хасове на великия везир, които се управляват отделно. Има местен спахийски старейшина и еничарски сердар. Има всичко четиристотин къщи, покрити с керемиди, с лозя и градини като райските. Има две джамии: намиращата се в чаршията джамия, макар и да е малка, е посещавана от много молещи се. Има три малки хана, които побират едва сто — сто и петдесет мулета. Има една малка неугледна баня. Обаче населението не се нуждае от нея, защото всеки си има домашна баня. Понеже християните са извънредно много, банята не може да работи чак толкова. Има двадесет разнородни дюкяни. Други благодетелни оловнопокрити сгради няма.

Почти в средата на града, в началото на чаршията излиза от скалата и тече надолу един голям, достоен за отбелязване извор — човек се плаши от трясъка и шума му. Това е една кристално чиста вода, която и през месец юли е студена като лед. Водата е толкова много, че кара десет мелници. Тя излиза от големия басейн, минава през зеленчуковите градини и лозя, които се намират под града, след това се превръща в река, минава под моста на Еркине, обединява се с Тунджа, Арда и Марица и зад беломорската крепост Еноз достига до Бялото море.

От Бунархисар тръгнахме и като вървяхме 8 часа в източна посока, достигнахме село *Чьокетлий*[70]. То е мюсюлманско и невернишко село. Оттам за четири часа стигнахме село *Узунджилер*[71], което е мюсюлманско. Оттам пък за 5 часа стигнахме до град Сарай.

Продължава с Мелек Ахмед паша за Истанбул, където пристига през средата на април 1662 г. По време на престоя му в Цариград внезапно умира Мелек Ахмед паша. През шабан 1073 г. „в най-силната зима" (11. 3. — 8. 4. 1662 г.) потегля на поход към „Страната на немците и Унгария"... След излизането си от Цариград се отклонява към черноморското крайбрежие. Описано е в том VI на оригинала.

Пътуване от Цариград за Унгария през 1662 г. Градове и крепости, които посетихме на брега на Черно море

...След като с двама другари се насладихме от височината на тази крепост [Деркос], тръгнахме в западна посока и стигнахме до нос *Демирджи буруну*. Това е един остър нос на брега на Черно море. Тук се разбиват и унищожават гемиите. Тук има едно гръцко село, чиито жители ограбват и оплячкосват корабокрушенците. Оттам вървяхме пак в западна посока и дойдохв *Домусдереси*. Наистина това е едно дяволско дере[72] със селище на рибари. Като вървяхме пак по брега на Черно море, на запад стигнахме в град *Мидия*.

Градът Мидия.

Вакъф на Еюб[73], има петстотин къщи, като християните се извънредно много. Бидейки вакъф, има забитин — обикновено някой бостанджия, идващ от страна на бостанджи-башията. Има джамия, един хан, една закрита баня, двадесет гръцки дюкяни и три черкви. Понеже няма залив, гемиите тук са малки и се извличат на брега.

Оттам вървяхме пак на запад, успоредно на брега на Черно море, и дойдохме в залива *Аяпавайя*[74]. Там има едно село с триста къщи и един параклис. Субашията му е от бостанджиите ,но вакъф ли е, заимет ли е — не се е запазило в паметта ми. Срещу това място на около девет мили далеч е островът Ине[75].

Инеада

От всички страни е зид и залив. От старо време е един оживен хубав залив. През 856 година[76] един от храбреците на Завоевателя[77], на име Ине, завладял тукашното място ,поради което му било дадено неговото име. Има една малка разрушена крепост, вътре в която живеят гърци-дървари. В Черно море няма друг остров освен този. Този остров като че ли е създаден заедно с отварянето на пролива на Черно море.

По-наттаък, като обхождахме останалите изкусни крепости по брега на Черно море, стигнахме до разрушената крепост *Ахтеполи*[78]. И тя минала в ръцете на Завоевателя през 856 година, обаче крепостта й е разрушена. В нея живеят гърци. Има около двеста покрити с керемиди къщи и една тясна чаршия. Вървяхме пак по брега на Черно море и стигнахме до крепостта Василикоз бургас[79].

Крепостта Василикоз бургас

Бургас по гръцки ще рече крепост[80]. Тя била построена от един княз на име Васил, един от внуците на Константин. След това била завладяна с вещината на Муса Челеби. Крепостта представлява четириъгълна постройка върху един хребет на брега на морето — една хубава, малка крепост. Вътре в нея живеят гърци. Има много лозя и вино. Има дюкяни. Има един хубав залив, разположен между две скали. Този залив поема и най-големите котви, обаче при южния и източния вятър е много противен. Ако корабите се уповават на железните си вериги и на котвите си, работата им е оплескана, защото устието на залива е напълно отворено срещу тези ветрове. Поради това (корабите) го отбягват. Пак по брега на Черно море минахме залива *Зиярина*[81], *Атлиман*[82], *Кюпрюалтъ лиман*[83], *Баглар лиман*[84] и други и стигнахме в крепостта *Сьозеболу*[85].

Крепостта Созопол

През 1067 [20. 10. 1656 — 8. 10. 1657] година, когато отивахме в еялетя Узи, минахме оттук. Слава богу, и

сега дойдохме и се разходихме няколко дни със синовете на Марвах ага. Чудно беше, че бях обходил стъпка по стъпка всички страни и прибрежни места на Черно море, а не бях видял местата от Цариград до Созопол. Едва когато тръгнах на път по време на сегашния поход към немската каза Казълалма[86], с немощното си тяло обходих и видях тази невидяна част от обиколката на Черно море, след което се осмелявам да напиша това, което съм установил и в което съм убеден. Дължината на Черно море на юг от пролива на Черно море и на север дори до края на Азовското море е хиляда четиристотин и шестдесет мили. Ширината му, на най-средното място от Синоп под Курушци до нос Калиакра — султанските копия, е двеста и шестдесет мили. Хора, които имат особено силно зрение, намирайки се насред Черно море, могат да видят споменатите носове, а с далекоглед виждат и самите къщи и пътища. Това Черно море излиза от пролива, както ок излиза от двуколката, спуска се и след като мине пред Истанбул, се влива в Гръцкото море, а оттам се смесва със сборището на моретата. Неговите брегове приемат множество реки, между които са реките Дон, Кубан, Дунав, Казълирмак, Сакария.

Връщайки се от крепостта Созопол, вървяхме един ден бързо и стигнахме крепостта Василикоз; оттам извървяхме с бързане един преход по посоката на Мека — до Ахтопол; оттам в източна посока по брега на морето стигнахме село Аяпавле. Оттам напуснахме брега на морето, вървяхме в южна посока, по полите на Странджанските планини, и стигнахме в село *Саджахлий*. То е мюсюлманско село, в което живеят мандраджии. Има един месджид. Оттам стигнахме в село *Мандра-и шахи*,[87] чиито къщи описахме. Отново дойдохме в село *Нафляли*[88], където на сутринта си взехме довиждане със синовете на Марвах ага и другите любими [приятели] и като продължихме по посока на киблията, стигнахме в село *Бояли*[89]. То е едно култивирано село със сто къщи, една джамия. В него има чифлик на фатма султан. Отминавайки го, стигнахме в село *Ясъорен*[90]. Има една джамия, един параклис, една малка баня и четири дюкянчета. Оживено село е, подобно на градче. Като пресякохме и него, за 6 часа стигнахме в паланката *Баба Накаш*[91].

Баба Накаш е султански вакъф и е под заповедите на град Чаталджа. Градът е разположен на гърба на един хълм, има петстотин покрити с керемиди оживени къщи, чифлици, една покрита с олово джамия, едно медресе, един хан, една баня, около петдесет дюкяна. Всички те са благодеяния на Баязид хан. Баба Накаш бил духовник на султан Баязид, узбек по произход и изкусен и сръчен в гравьорското изкуство. Дори онази удивително инкрустирана стреха върху вратата на Стария дворец и куполите на диванската стая на Баязид хан в Новия дворец е работил този човек. За пръв път от него се разпространило из ромейската страна инкрустирането, това играещо си с цветовете изкуство. В този град е гробницата, в която той почива. Сега градът е негов отделен от контрола на канцеларията ,освободен вакъф.

Оттам надолу стигнахме в село *Изеддин*[92]. То е вакъф на Завоевателя и тук има един голям чифлик на покойния Мелек Ахмед паша. Оттук за 2 часа стигнахме град *Чаталджа,* преминахме го и в Корукдере стигнахме в село *Фетхи*[93] — мюсюлманско село на едно височко място с хубав въздух. То е чифлици на капудана Курц Челеби от Касъм паша и на Газаз Ахмед ага. Една нощ гостувахме. Оттам за един час минахме крепостта *Сюкюц*[94], за четири часа стигнахме в село *Балабанлий*[95] — мюсюлманско село. Оттам стигнахме град Канаклий.[96]

Град Канаклий

Той е на брега на един дол. Има сто къщи, пет малки ханчета, дюкяни. Има сто покрити с керемиди къщи. Всичко тук е благотворителен строеж на Етмекчизаде Ахмед паша, везир на султан Ахмед. Хронограмата на чешмата на султан Ахмед е:

Наздраве при пиенето на животворната вода. I година.

Оттук за 4 часа стигнахме в град *Сегбанлий*[97], а оттам в големия град Чорлу. Оттук вървяхме 4 часа и стигнахме град *Каръшдиран*[98].

Град Каръшдиран

Град Каръшдиран е между Чорлу и Бургас, на едно възвишение сред блатисто място, благоустроено градче с 88 къщи. Но, боже опази, през зимата и слон не може да изпази калта му. Ако по божията воля завали повечко, там потъват много добитъци и товари. Когато някой от благодетелните хора се реши и настеле пътя с калдъръм, земята като че се разиграва, та камъните от настилката потъват. Разположен е на територията на казата Бургас. Има една искусно направена и създаваща радост джамия, чиито куполи са покрити със синя оловна глазура. Има десет дюкяна и една странноприемница. Има един оживен кервансарай, чиято хронограма е следната:

Направи едно голямо благодеяние за пътуващите хора —
постави този хан като дом за отдих пашата.
И за да стане едно приятно и украсено място, това
изрече Назми като хронограма: „Приятно е това място".
953 година

С джамията е свързана една чешма с животворна вода, която тече и радва душата. Нейната хронограма е:

За първоизточника попитах тази чешма. Каза:
Аз съм източник на божествено питие, препълнен с чистота,
Казах: Заради това протече и хронограмата:
„Чешма на обезсмъртяващата животворна вода".

Този град и всички тези благодеяния са вакъфи на Рустем паша[99], везир на султан Сюлейман хан. Сега техни мютевелии са потомците на Джованкапуджи. След това преминахме крепостта Бургас[100] и за 6 часа стигнахме града Бабаески. Тук кехаята на великия везир Фадил Ахмед паша[101] построил още една грабваща душата чешма. Оттук след 4 часа дойдохме в пътната станция Хафъза или Хавса, която хората погрешно изговарят като Хавуса. Тъй като тук е всъщност родното място на Хафизе султан, спътничка на Сюлейман хан, тя направила тук множество благотворителни заведения и селището било наречено Хафиза. Оттук дойдохме в Одрин.

Честитият всеозаряващ султан[102] беше разставил своите шатри в полето при Одрин, втората столица. Той

събра пред султанската завеска всички имащи отношение към султанската война старци, военачалници, везири и главни предводители и проведе голямо съвещание. Много желаещи благото на държавата старци казаха: „Повелителю наш, един от твоите велики прадеди, султан Мурад хан III[103], завладя през 1003 г. крепостта Янък[104] с ръката на Синан паша[105]. Пъклените крастави неприятели, оставяйки в пламъци крепостта Янък, са я взели и са превърнали нашите джамии в църкви. На нашия повелител се налага да спаси нашите джамии от ръцете на немците". Когато казаха това, всички хора на военното дело и мъдри старци на еничарския оджак прочетоха свещената първа глава от Корана, заклевайки се, че ще отмъстят на австрийския император.

На дворцовия площад пред султанската шатра с молитви и възхвали се поби султанското знаме. Капуджибашии от султанския дворец заминаха да докарат войските от цялата богоохранявана империя, всички военни потреби бяха прегледани, а глашатаи отправиха призив в града. Щастливият повелител прие клетва за завладяване на страната, за увеличаване на султанската слава и покровителство. Той даде в султанската шатра голямо угощение на всички свои слуги. Кьопрюлюзаде Фадил Ахмед паша беше назначен за върховен главнокомандуващ сред немските страни, като му се предостави сюлеймановския печат[106] и знамето на пророка, а в добавка му бяха облечени един самурен кюрк и един обшит със злато царски халат[107]. След това с величествен ескорт везирът главнокомандуващ и мъдрец се отправи за султанската шатра.

Причината за похода срещу Янък

По едно време кралят на Трансилвания, синът на Ракоци, повдигнал въстание в Трансилванската област. Като разграбил и опустошил много градове и села в граничните области Буда и Темешвар, той не само че превърнал множество хора от Мохамедовата община в оковани с вериги пленници, но в течение на три пълни години не плащал и хараджа си към османците. Поради това било заповядано на еялетите Арад и Румелия да предприемат поход със санджаците си. Еялетите Ана-

дола, Сивас, Мараш, Караман, Адана, Халеб, Дамаск, Урфа и Диарбекир изцяло били изпратени срещу Трансилвания. Освен тях за завоюването на Трансилвания били изпратени 20 орти еничари, 5 орти топчии, 5 орти джебеджии, четири бюлюка от платените спахии на лявото и дясното крило.

Като грабили и опустошавали пълни девет месеца Трансилванската страна, те поставили лицето Апафи Михал[108] за крал, събрали неплатения за три години харадж, прекарали под острието на сабята Кемин Янош[109] с цвета на войската му и така поставили ред в Трансилванското кралство.

Когато стоящият като преграда срещу откъсването му от мюсюлманската страна главнокомандуващ Али паша се намирал в Трансилвания, дошли просители от пограничните области на Буда, а така също и на Каниджа,[110] с написани с кръв писма: „Милост, велики военачалнико. В нашите погранични области дойдоха войски на австрийския император, разграбиха и опустошиха крепостите Вах, Ханбейи, Ерджамен и Пентели и разплакаха и разридаха народа ни." Пристигнали изложения-доклади от каймакамина на Буда и останалите в Будааги. Тогава добродетелният главнокомандуващ Али паша изпратил хора при австрийския император. След това при главнокомандуващия в Темешвар дошъл един пратеник на австрийския император на име Руз и били прочетени донесените от него послания. Техният смисъл се свеждал до следното:

„Вие плячкосахте и разграбихте нашия християнски народ в Трансилвания, прекарахте под нож назначения от нас наш васал крал Кемин Янош и войската му, опустошихте петдесет области, взехте толкова плячка и имот. Ние също носиме отговорност за нашата династия. За да запазиме непокътната честта на короната на Александър[112], в отговор на това, което вие направихте, започнахме противоречащи на мирния договор действия и завзехме крепостите с техните неизчислими богатства и всякакви пленници. Завладяхме също и боеприпасите."

Още докато четели писмата, Али паша извикал: „Бре проклетници! Вие каква връзка имате с Трансилвания. Тя е наша още от времето Баязид хан Светкавицата. Съгласно договорите и споразуменията ни цялата трансил-

ванска рая е рая на Мека и Медина[113], която всяка година се е задължила да плаща по хиляда кесии. Всички хиляда и шестдесет крепости в Трансилвания са османски, а тяхната рая е също наша, плащаща хviolation харадж рая. Когато се появиха някои бунтовници, те бяха наказани, събра се хараджът за три години и се назначи нов крал, а за назидание на непокорните трансилвански жители плячкосахме и опустошихме страната и областите им.“

Австрийският пратеник казал: „И ние наказахме вашите области като вас, че и повече.“

При тези думи главнокомандуващият почервенял от яд, изгонил посланика от съвета и веднага по куриери изпратил донесените от него послания в средоточието на държавата. Когато посланията пристигнали, бил свикан диванът. Те били прочетени и след съвещанието единодушно било решено да се отмъсти на австрийския император, за което се прочели и молитви.

Най-напред султан Мехмед хан изрекъл думите „замислил съм поход“ и препасал сабя на две места от пояса на Абу Еюб ал-Ансари. След това на следващия ден с голям ескорт излязал от Цариград и с многобройна като море войска се установил в султанската шатра при селото Дауд паша[114], като раздал подаръци и милости на всички хора от еничарския оджак. На осмия ден пристигнал в богоохраняемата втора столица Одрин. Там било проведено голямо съвещание, на което било решено да се предприеме поход срещу намиращите се в немските области крепости Яново и Уйвар[115], тъй като от австрийския император вече били предприети противоречащи на договорите действия. След одринското съвещание на немския император били изпратени с пратеници писма: „Време е, готви се!“ Пак в същия ден в присъствието на султана бяха облечени със златотъкани халати великият везир Кьопрюлю заде Фадил Ахмед паша, еничарският ага Салих паша, началникът на канцелариите Шами-заде ефенди, с една дума — всички получили назначение за похода осем везири, осемнадесет мирмирани, управители на еялети, и още други военачалници, всички членове на дивана, оджакски хора — всичко 166 халата. Като се отправиха молитви и благопожелания за падишаха, тръгнаха от Одрин.

Тръгвайки от Одрин в западна посока, минахме Джиср-и Мустафа паша[116] и стигнахме в село *Голям Дервент*. То е българско село на територията на Чирменския санджак. После минахме град Харманлии и за 5 часа стигнахме в град *Узунджа-ова*[117], сред едно широко поле на територията на Чирменския санджак. Има един голям приличен на крепост хан, подобен на който може да бъде само оня сарай в Татар Пазарджик, построен от Мактул Ибрахим паша[118]. По своята здравина тази бележита постройка може би е и по-здрава от оная в Пазарджик. Има 80 огнища, уютен отвън и отвътре, с голям обор — това е един импозантен хан. [Градът] има една джамия, няколко малки ханчета, една оживена чаршия с две железни врати, прилични на врати на крепост, като всички са покрити със синкаво олово. Има още около сто бедняшки къщи, но няма вода.

Понеже в този град е ходила много правоверна войска, беше станала голяма навалица, глад, скъпотия и затруднения, аз, бедният се договорих с няколко другари и като избрахме един друг път, вървяхме с удоволствие и наслада от село на село в дясна посока от Узунджаова. След 6 часа през полето стигнахме в село *Куруджиклии*[119]. Прочее, тук тъкмо ставаше седмичният пазар и от четирите страни бяха се събрали около 10 хиляди души. Като си взехме оттук някои неща, отидохме в близкото село *Югурдчии*[120] на брега на река Марица. Натоварихме се на една гемия и пресякохме на другия бряг, след което за 6 часа пристигнахме в град Чирпан. След това пресякохме обработени ниви и благоустроени села и стигнахме в село *Арнаудлар*[121]. Оттам за три часа дойдохме в град Стара Загора. С цел да обходим и преминем през места, които не сме пропътували, оттук потеглихме направо за Дунавската низина и за град Видин.

Най-напред тръгнахме от Стара Загора по посоката към северния вятър и дойдохме в селото *Дербенд*[122]. То се намира сред планините при Стара Загора и е едно християнско село, освободено от нововъведените държавни данъци като дервенджийско. Жителите му бият тъпан и прекарват през планината идващите и отиващите. Това село се държи от пловдивския назърин. От-

тук за един час стигнахме до старозагорските бани, на брега на Тунджа, в една малка покрита с ливади долина. Заралиите всяка година по време на черешите идват на тази баня и се къпят. Има много полезна вода, обаче басейнът е тесен. Тя е баня само с едно малко кубе.

Понеже покрай Тунджа имаше ливади, аз, бедният, поисках да я пресека с коня си. Но като затънах в тинята до ушите на коня, видях, че потъвам, напрегнах силите си и, слава богу, обърнах се чевръсто и пъргаво и пешком с мъка си спасих живота. Там всъщност било тиня и кал. Моите слуги намериха хора от банята, изтеглиха коланите, опасващи багажите; някои хора бавно и внимателно пристъпвайки, стигнаха до коня, вързаха го откъм главата и откъм опашката и теглейки с виковете „истара мула", го отърваха.[123] А аз, бедният, по необходимост се изкъпах в банята. Конят го измиха в Тунджа и изсушиха покривалата му. Минахме река Тунджа с конете. Тук Тунджа е малка, защото изворът ѝ е наблизо. Тя идва от покритата с гори планина и в Одрин под Михаловия мост се смесва с реката Марица. Оттук за един час стигнахме в село *Мъглиж,* а дойдохме и до град Казанлък.

Град Казанлък

Това е една каза с 150 акчета, управлява се от войвода и се намира в територията на санджака Чирмен в Румелийския еялет. Съдилището му се намира в центъра на града, на реката Кечидереси, в един дворец подобен на райски. Има местен [спахийски] представител, еничарски сердарин, надзорник на пазара, митничар, събирач на хараджа и градски старейшина. Градът е разположен в полите на един склон; в посоката към Мека дори до град Сливен е поле, другият край на което пък достига дори до намиращата се в околностите на София Златица. Градът е център на извънредно плодородна и широка каза. Има седем молитвени места, но прочути са джамията Саруджа паша и джамията на Искендер бей, син на Али. Има седем махали, мюсюлманите са много, а християните малко. Жителите му са юруци. Има 1060 едноетажни къщи. Къщата на нашия хазаин Хараджи Мустафа ага, близо до банята Синан ефенди,

е на два етажа и е уредена. Останалите са дъсченопокрити къщи от стария тип. Има два медресета. В джамиите се чете свещеният коментар към Корана. В този град учените са на почит. Има три текета и две бани. Едната е банята на Искендер бей, която е пред джамията. Другата е банята на Синан ефенди, въздухът ѝ е хубав. В чаршията има един уреден хан и триста дюкяна, като папукчийските дюкяни са извънредно много. Кафенетата и бръснарниците му са благоустроени. Твърде много и прочути са сочното грозде, ябълките и белите му хлябове.

След това за един час стигнахме в село *Кечидереси*[124]. То е разположено на една висока планина — християнско село с 400 къщи. Зиамет е. Протичащите през Казанлък водоизточници извират тук от една скала. Тук срещнахме моя брат Хаджи Мустафа ага и отседнахме в една постройка в лозето му. Освен че ми даде всички предписани дажби, той подари на мен бедният и един кон. Вдигнахме се оттук и дойдохме в село Хаскьой,[125] което е тимарско. В това село домовити хора са Дели Мустафа-башевци и Махмуд-башевци. Минахме през него и дойдохме в село Ободча[126]. Това е мюсюлманско село в подножието на Шипченската планина, с една джамия и 200 къщи. Като взехме оттук, от дома на Кадироглу Вели Челеби един придружител, на разсъмване излязохме за село Шипка. С мъка се изкачихме за два часа до върха на височината, от която се виждаше като на длан цялата напоявана земя на Казанлъшкото поле. Слизайки надолу от главния връх на тази предпланина, след около половин час срещнахме заимите на Кърклиса. Те бяха подготвили 500 души напълно въоръжени хора, с които дойдоха при нас. Ние бяхме 36 души. Като се събрахме всички заедно, се каза, че е най-правилно да не се върви безгрижно, след което потеглихме кой пеша, кой на кон.

Едно мое приключение

Около пладне, когато слизахме по средата на склона на тази планина, на едно тясно диво каменисто място за хайдушки засади, бяхме свити от две страни от неприятели. В тази тясна клисура хвърлихме няколко куршу-

мени залпа, те към нас и ние към тях, и като се сблъскахме лице с лице, започна сражение. Понеже мястото беше такова, че не можеше да се действува с коне и не можеше да се използува оръжието, всички ние се спешихме и се вплетохме в една борба, която не може да се опише. Неприятелите бяха извънредно много. Ние веднъж бяхме разбити и в безредие избягахме в горите, обаче не отидохме далече. Неприятелите не ни преследваха, а си казаха: „Най-напред да заловиме конете" — и се захванаха с тях. Конете дойдоха право към нас и пресрещайки ги незабелязано, както си вървят, много от нашите бойци успяха да си хванат конете и заминаха. Неприятелите докараха другите ни коне и багажите ни в планината и пред очите ни започнаха да си разделят имуществото ни.

По едно време ние дойдохме на себе си и си казахме един на друг: „Брех, газии! Конят отиде, имуществото отиде — какво остава да правиме!" Излязохме на един висок връх над неприятелите и всички задружно отведнъж открихме огън. Те набързо побягнаха надолу или всички станаха плячка на ножа. Ние не само спасихме цялата си стока и имане, не само отървахме главите си, но и взехме около 70 глави. И още докато бяхме там, набихме на кол главатаря на хайдутите и още шест души, а задържахме с нас си 40 души пленници. Взехме от тях и от труповете дрехите, девет кобили и четири магарета, натоварени с вино и сухар. В една от торбите на едното магаре намерихме две кесии с грошове. Изглѐжда, че сутринта те са ограбили някой керван в подножието на планината и са дошли тук, за да разделят това, което са взели, а когато са ни видели, са си казали, че им се отдава нов случай за плячка и ни нападнаха. От нас паднаха с мъченическа смърт 4 души, бяха убити 4 коня, а 19 наши храбреци бяха ранени.

С толкова плячка и с около 40 пленници слизахме по нанадолнището, когато около 80 души юнаци-бешалии[127], прилепнали до ушите на конете, се врязоха между нас и завикаха: „Я ги гледай тези разбойници, я ги гледай тези неверници. Вие значи нападате селата, вие разсипвате овчарите, които пасат овцете си по летните пасища. Тези вързаните са държавни овчари. Пускайте ги, тук е хасът на великия везир Габрово." Те се зале-

пиха за вързаните уж овчари и започнаха да налагат със сопи и бастуни много от газиите, та дори нараниха главата на един момък на име Керим.

Аз, смиреният, останах удивен и колкото и да бях любезен с тях, те продължиха да се размесват с нас. Взеха от ръцете ни няколко хайдути. Когато излязохме от гората и дойдохме до едно място, където конете могат да играят, ние викнахме от едно гърло „Аллах, аллах" и се втурнахме срещу тях. Те побягнаха като вятър. След като избихме хайдутите, които се намираха при нас, ние се спуснахме по нанадолния склон като победители и герои.

Дойдохме в селото *Габрово*[128], хас на великия везир, на брега на Янтра. Прекарахме с конете си в едни ливади в устието на прохода. Веднага агата на хаса[129] заедно с неверниците от селото дойдоха срещу нас и се оказахме въвлечени в една битка с 530 души конници. Аз, смиреният, казах: „Гледай, хей ага! Ако ти си ага на великия везир, аз пък съм хождата на Ибрахим кехая Евлия Челеби. Сега щом отидеме при походната армия, ще подадеме жалба срещу тебе до Ибрахим кехая и Кьопрюлюоглу.[130] Какво е това, което ти правиш? С уловки ли искаш да вземеш хайдутите от ръцете ни? Е, добре, ние избихме и онези 40 души. В планините паднаха за вярата толкова наши хора и тук имаме толкова ранени хора! Седем часа водихме сражение, а ти не ни дойде на помощ — нека отминем това! Но сега вдигаш шумотевица и искаш да ни отнемеш плячката. Прилича ли такава работа на един правоверен?" След като дълго време спорихме, намиращите се в свитата му съдебен наместник, имами и другите сведущи лица се намесиха и ни помириха.

В последна сметка ни дадоха пътната храна[131], а от продадените от нас пушки и брадви на неверниците ние получихме два-три пъти цената ѝ, така че на всеки храбрец се паднаха от тях по 60 гроша. След като превързахме нашите ранени, спокойни и облекчени, ние дойдохме при конете си. Протичащата тук река Янтра изтича от северната страна на Шипченската планина и се смесва с Дунава близо до крепостта Никопол.

Село Габрово е хас на великия везир. Има седемстотин покрити с тръстика и керемиди български къщи и има около десет-дванадесет хиляди българи. Боже про-

сти ми, но селото е бунтовническо, не е за отсядане в него на 5—10 души. Даже докато ние бяхме там, в къщата на някои имаше стенания и плачове, някои лежаха, правейки се на болни. Всъщност ридаели роднините на хайдутите, загинали в боя с нас в планината, а лежащите като болни в много къщи били онези, които се върнали ранени. С една дума, тези селяни вършат разбойничество в Шипченската планина, не настаняват в селото си дори 150—200 конници, а онези, които се настанят там насила, не се изпращат със здраве. Които си имат свой разум, да не ходят из тези планини, защото и зиме, и лете има много разбойници. Те казват: „Хас е на великия везир" и дори кадия да отиде, не може да ги овладее. За оня, който пътува от Цариград за Белград или за места отвъд София, ако върви през тази размирна Шипченска планина, пътят му е с десет прехода по-кратък и по-изгоден, но е страшен и пълен с опасности път.

Оттук на разсъмване всички оседлахме конете си, натоварихме си багажите и взетите от неприятелите тъпан, знамена с кръстове и украсените с техни глави прътове. И още не бяхме казали: „да тръгваме за град Ловеч", внезапно дойде споменатият ага на Габрово с многобройна като насекоми свита. „Къде носите тези глави, знамена и тъпана", рече той, нападайки ни. Тогава целият наш отряд от военни хора с пламнали души се струпа върху главата на този господинчо агата на хаса, удряйки с брадви и кирки него и свитата му. Теглихме му един бой, какъвто не може да се опише. Прочее, през претеглената в това село нощ всички мошеници бяха се впили в нас и дори до сутринта ни оставиха без дом, но, слава богу, ние им отмъстихме.

След това излязохме от проклетото село, в което бяхме отседнали, и като вървяхме 6 часа осторожно пак на север, влязохме в казата Севлиево. Отседнахме в селото Русдере[132], което е едно мюсюлманско село с 300 къщи и една джамия. Всичките му жители дойдоха при нас. Като видяха тъпана, кръстовете и главите, ни казаха: „Нека вашата победа бъде благословена за нас", и ни настаниха в къщите си. След като ни оказаха чест и уважение по татарски ред, всички заедно отидохме в съда на Мохамедовия верозакон и разказахме за положението ни и за патилата ни. Там ни казаха: „Така е. И ние един ден ходихме в онези краища за извършване на бра-

косъчетание и пълни 8 часа слушахме тътен от сражение. При нас попаднаха няколко бягащи от вас ранени хайдути. Двама са в селото, а третият изгоря от раните." Така каза кадията, така засвидетелствува местното население. Взехме от кадията едно подпечатано изложение за нашето положение и си взехме съдебен протокол и документи, описващи битката, за случай че агата на хаса на великия везир накара да се напише нещо лъжливо и да отрича, че тръгна на сражение срещу нас. За тях дадохме 5 гроша на кадията.

През това село Русдере протича реката Роста[133]. Тя извира от намираща се зад селото планина Дроваквотран[134], а се влива в Дунава при основите на русенската крепост. Стопаните на тукашната ни квартира Имам Шабан ефенди и Мустафа деде вече 43 години през деня постят, а през нощта будуват и 30 години откакто с едно цялостно издекламирване на Корана заменят пропуснатите молитви — бдение, просияване и благодарствен поклон. Те постоянствуват така и още с никого не са сядали на разговор и на ядене, пиене: когато се намирали в духовния свят, също нищо не ядели. Не обличали забранени дрехи. От вълната на собствените им овце се тъче бяла шейска аба, с която се задоволяват душите им. Всички хора на градчето прославят праведността им.

Оттук минахме селата *Джадели,*[135] *Хиранова,*[136] *Дамянова, Гранбечесе,*[137] *Демервале,*[138] *и Деливале*[139]. Това са разположени сред розови и зеленчукови градини, крайно култивирани села с по 30—40 къщи, спадащи в района на Севлиевската каза. Като ги отминахме, стигнахме в град Ловеч.

Градът Ловеч

Негов строител бил някой си бан Ладка от Влахия. При завладяването на тукашните места османците претеглили много мъки и трудности, та от времето на Худавендигяр дори до Завоевателя, пет властелина с мъка завладели тези места[140].

Прочее, всички ние влязохме в град Ловеч като отряд и с главите, знамената с кръстовете и тъпаните отидохме право в установения от пророка съд, пред който разказахме нашите приключения. Там ни казаха: „Така

е, и ние чухме. Чудесна битка сте водили. Нека почерпите от нея сили за завоевателния ви поход. Очистили сте летните пасища Комарбаз от езическа мръсотия." Така казаха и свидетелствуваха. Връчихме на кадията докладите и съдебните протоколи, дадени ни от севлиевския кадия. Бог да му даде благоденствие, оказа се един учен, мъдър и благороден кадия. В същия миг изложи писмено действията на агата на хаса в Габрово с такива думи и изрази, че не могат да се изкажат. Като взех неговия худжет в ръката си, търкулнахме на земята пред кадията тъпана и главите. Почитаният кадия даде на всички ни безплатни квартири в града и даде наставления на градските първенци с думите: „Това е един отряд на борци за вярата. Онези, които отиват на поход, трябва да бъдат добре гледани." С дадените ни бележки всички отидохме в квартирите си и прекарахме два дни в този пленяващ сърцето град, разговаряхме с ояните и големците, а после се заехме да опишем града.

Градът Ловеч бил завладян най-напред през 720 година[141] по времето на Худавендигяр хан. Негов завоевател е Михал бей[142]. След това пак паднал в ръцете на неверниците и в 807 година[143] с таланта на султан Баязид[144] отново бил завладян, но при завладяването му били претеглени много мъки и трудности. След това, според описанието на султан Сюлейман хан, се оказал в еялета Очаков, на територията на санджака Никопол като войводалък и станал една почтена каза със 150 акчета заплата на кадията. По протежението на една висока и стръмна скала от изток на запад е разположена крепостта му. Тя има форма на бадем, обкръжена е със стена. Само от източната страна има една силна кула. От другите страни крепостта има само един ред зъбери. На източната страна на края на наблюдателната стена е поникнало едно дърво, чиито клони като клоните на райското дърво Туби[145] са обхванали цялото пространство под нея. Понеже страните на крепостта са стръмни скали, тя няма ров от никоя страна. Тя е без комендант и крепостен гарнизон.

Градът се намира южно и западно от крепостта, а край градските къщи протича реката Осъм. Изворът на тази река е на разстояние два прехода; идва от намиращата се почти в края на Карловска каза планина Тревотран[146] и се влива в Дунава близко до Никопол.

В града има 30 молитвени места, от които 7 са джамии. Прочути са Хункяр джамия, Кирпичената джамия, Буберовата джамия, Средната джамия и Ата джамия. Има 22 махали, от които 4 са християнски, 1 еврейска и 1 циганска, а останалите са мюсюлмански махали. Има всичко 3000 яки и големи покрити с влашки дъски, обкръжени от лозя къщи. Красиви са къщите със стени от борови дъски. Има много каменно-хоросанени постройки и каменни дворци, а някои къщи са много украсени. Понеже целите планини са обрасли с дървета, има много дъски. От прозорците, задните проходи и процепите на къщите, разположени край Осъм, стопаните на къщите ловят риба. Този разположил се от двете страни на реката Осъм град е твърде оживен. Едната част е източно, а другата западно от реката, която се преминава на три места по дървен мост. Обаче ако по волята на благославящия завали дъжд, в града става много кално, понеже няма каменни настилки. Трябва да се върви, прескачайки от камък на камък. Ако пък стане много топло, тази кал се превръща в прахоляк.

Има три медресета, а в Хункяр джамия и в Кирпичената джамия има малки медресета. Учените хора са много малко. Има 6 детски училища с много благородни и умни деца — всичко, което чуят — запомнят. Има пет текета. Има 6 чешми, от които тече животворна вода, а хронограмата на водоизточника в дъното на Ата джамия е следната:

На пътния водоизточник се срещат жадуващите от верската община, та и за оня дух на Хюсеин да пийнат от райския кладенец Кевсер.
Ако питаш какво стана: в обедния зной на ъгъла на водоизточника се появи знак —
стои и остава непокътната хронограмата: „обща чешма благоизлияние за жаждущите“.

Има седем малки и големи ханища, а ханът в чаршията е уреден и прилича на безистен. Има две бани, а Делихамам е извънредно приятна и стара сграда и е вакъф на Арабджамия в Галата[147]. Във втората баня следобед ходят жените. Има 215 дюкяна. Въздухът и водата през юли са много тежки, поради това че от четирите страни е ограден със скали и водата му се затопля. Лицата на жителите имат жълтеникав цвят. Жените

на циганите слагат на главите си забрадки от червена чоха с пулове, които оставят да висят на гърбовете им — много некрасива работа е. Най-прославените изделия на жителите му са пъстрите тъкани, правят се разнообразни сахтияни, които стават много хубави и украсени. А циганите, дори и жените въртят чукове и се занимават с железарство.

Като се вдигнахме оттук, за пет часа стигнахме в село *Источеница*[148]. Жителите му са българи. Вакъф е на Гази Михал. Оттук за един час дойдохме в крепостта Плевен.

Крепостта Плевен

Тя е строеж на един от влашките банове на име Ладика. Била завзета през 720 година по времето на Худавендигяр чрез ръката на Михал бей. След завладяването ѝ била предоставена на синовете на Гази Михал бей като арпалък-оджаклък[149]. Заедно с 33 култивирани села от околността ѝ, които били султански хас, тя била поверена с един красноречив и носещ туграта на Худавендигяр[150] документ на Гази Михал бей с условие по време на война да извежда под свое командуване 10 000 войници, музика и да се явява на султанска служба със съответствуващите на хаса джебелии. А наследниците му от поколение на поколение да владеят този санджак като мютесарифи, докато бог пожелае. Понеже територията ѝ лежи в земите на Никополския санджак, нейният бей се нарежда при крилото на никополския паша и се движи с него. Това е една почтена каза със 150 акчета. Има си мюфтия, надзорник на благородниците, местен спахийски представител, еничарски сердарин, ага по хараджа, черибашия, юзбашия, надзорник на пазара и градски представител.

Крепостта му е разрушена. Синовете на Михал бей са направили тук нещо четириъгълно, имащо формата на малка крепост ,вътре в което са направили многоетажен грамаден дворец. Тук те живеят, властвуват и управляват. В града има две хиляди едноетажни и двуетажни къщи от стар тип, като всички са покрити с дъски. Това са широки домове, украсени с градини. Има едно медресе, което е благотворително дело на Али бей. Всеки ден на публичните уроци идват учениците, които

се обучават. Има седем детски училища, сред които са прочути училищата на Сюлейман бей и на Гази Али бей. Има 6 текета, 6 ханища, като ханът на Михал бей е изграден като безистен от камъните на разрушената крепост. И сега е един приличащ на крепост хан. Тук има една стара баня на Гази Михал, която е много голяма. Има няколко странноприемници и гостилници, които утрин и вечер оказват благодеяния на идващите и заминаващите гости. Всеки път дават чорба от булгур, а в петък — пилаф, ориз и яхния. Особено прочути са вкусният хляб и пречистеният мед.

Като се върви половин час от този град в посоката на вечерната звезда, се идва до реката Вит. Тя извира от планината Тетевен[151], минава близко до този град, като напоява лозята и градините му и близо до Никопол се влива в Дунава. Вътре в града пред михраба на джамията на Али бей е погребан нейният благодетелен строител Гази Али бей.

Оттам пак заедно с другарите ми вървяхме в северна посока и за 3 часа дойдохме в село *Терсиник*[152] (Тръстеник), което е едно българско село с 200 къщи. Оттук за 4 часа минахме реката Искър с лодка, при което претеглихме големи тревоги. Тази река се събира в едно лятно пасище още в планината Витоша, южно от София, от ледовете, снеговете и други текущи извори, минава близко до София при баните Бьоклюдже, след това върви на север също и покрай чифлика Кенан паша, пресича Софийското поле и планините на град Златица, преминава близо до описания град Плевен и между град Рахово и Никопол се влива в Дунава при едно село, именувано Замет. На срещуположната страна на Дунава са обложени с харадж османски раи.[153]

Като преминахме тази река Искър, дойдохме в селото *Тера*[154]. Понеже то е зиамет на брата на везира Кьопрюлю, вече се благоустроява и се строят хан и бани. Като станахме оттук, минахме с конете си реката Лукдере[155] и като вървяхме в западна посока, стигнахме селото *Алтимил*[156]. То е мюсюлманско село, разположено сред осеяно с ливади място; зиамет е. Станахме оттук и като минахме реката Огоста[157], дойдохме в село *Вълчедирма* — мюсюлманско село. Оттук дойдохме в украсения град Враца.

Градът Враца

Разположен е в подножието на една висока планина, град с лозя и градини и с 1500 покрити с тънки дъски къщи. Климатът му е приятен. Жените тук са много встрастени към спиртните напитки и занаятчийските работи — те сами наглеждат дори работата на мъжете. Този приятен градец е в Никополския санджак, хас е на пашата и негов управител е войводата му. Съдебните работи се водят от кадията му, който е със степен 150 акчета. Има местен спахийски старейшина, еничарски сердарин, надзорник на пазара, митничар, ага по хараджа. Джамиите му имат всичко 9 михраба. Има две медресета, общите уроци се водят от един човек на име Шейх Кудси. Има 4 основни училища, обаче се посещават с нежелание. В чаршията има един хан и други малки търговски ханчета. Има две текета, чиито дервиши са праведни хора. Чаршията е малка — има всичко 150 дюкяна. Всички негови жители са хора на насладенията и се занимават с кафафлък, плетат от въжета оглавници за коне. Жените му са много разпуснати и са надянали оглавници на мъжете. Целта ми не е да ги осъждам, а да бъдат поучени небрежните.

Вдигнахме се оттук и за половин час стигнахме в село *Комоштахта*[158]. Тук се простихме с всички мои другари заими, които заминаха напред, а аз заедно с моите хора останах в това село като гост на заимина му софиянеца Якуб ага-заде Ахмед ага, с когото водихме задушевен разговор. То е българско село с 200 къщи, сред които протича речицата Жакодере[159], която се влива в Дунава. Станахме оттук и като вървяхме 3 часа, преминахме реката Лом със стотици хиляди страхове и напрежения. Като пътувахме още 4 часа, дойдохме в град Видин.

Крепостта Видин

Тя е построена през 880 година[160], лично от Баязид, сина на Завоевателя[161]. Сред лозята и хълмовете личели основите на предишната [крепост]. Наличната крепост била завладяна през 792 година[162] по времето на Баязид Светкавицата чрез победоносната ръка на Гази Евренос бей, който я разрушил до основите ѝ. Понеже е седалище

на санджакбей в Румелийския еялет, има височайше даден хас на санджакбей от 330 000 акчета. В санджака ѝ има 12 зиамета и 65 тимара. Заедно с войската на пашата извежда всичко 2000 войници и си има алайбей и черибашия. Средище е на една почтена каза със заплата 150 акчета. Има шейх юл-ислям и надзорник на благородниците. В настоящия момент неин управител, притежаващ правото да беси и наказва, е агата-назърин, който я управлява и разпорежда с 300 души бойци. Има един управител-капудан, който с 10 корабчета и с триста моряци лови хайдутите по островите на реката Дунав и ги унищожава. Като орган на върховна власт, той се е прочул под името „видинското капуданство".

Има довереник по външнотърговското мито, ага за хараджа, градски субашия, комендант на крепостта, спахийски старейшина, еничарски сардарин, надзорник на пазара и митничар. Всяка година от Влахия идват тук много стотици хиляди оки каменна сол. Тук пристигат стотици хиляди моруни и есетри. От всичко се взема мито. Има градски представител и бирник по лозята. Лозята му не са толкова за хвалене.

Площ и форма на видинската крепост. Тя е построена от камък крепост на брега на реката Дунав, сред една ниска, осеяна с ливади и недоминираща местност. Малка е — обиколката ѝ, измерена по брега на рова е 500 крачки. Прочее ровът ѝ е плитък, но е много широк и от бряг до бряг е напълнен с дунавска вода. Крепостта има кръгла форма. Виждат се камъни като слонска челюст. Има всичко 9 яки и укрепени кули. Тази крепост е опасана с три реда стени откъм Дунава. Откъм тези три реда стени няма ров. Тази страна има пълни 500 крачки. При тази сметка, цялата нейна обиколка е 1000 крачки. Стената е висока пълни 70 лакти. От източната страна към реката Дунав има една ниска желязна врата, а и на трите реда стени има яки и здрави железни врати. Пред външната врата над рова има окачващ се дървен мост. Всяка вечер охраняващите го стражи го вдигат с макари и го подпират на вратата на крепостта, та крепостта остава сред водата като остров. Над външната врата на крепостта с изгравирани букви върху една мраморна плоча е написана следната хронограма:

Каква здрава крепост на непрестъпните крепости —
Да осъществи аллах замисъла на градителя ѝ.
И изрече за нас султанът хронограмата ѝ:
„Да покрепи аллах решението на строителя ѝ".

През тези три врати вътре в крепостта не могат да влизат коли, понеже железните врати са малки, а пътищата — криви и извити. От тези врати към вратата на вътрешната крепост се качват по стълби. Над най-горното стъпало на вратата върху бял мрамор е изгравирана туграта на османските султани, а в туглата е написано: „Съживи я султан Баязид, син на Мехмед хан." От тази врата навътре има една малка желязна врата, зад която е вътрешната крепост. В нея живее само диздарят; има хамбар за зърнени храни, склад за боеприпаси, обор за коне и кладенец за вода; други строежи няма.

Точно на ъгъла на крепостта има една кула, издигнала главата си до небето. От вътрешната крепост за тази кула се изкачват по каменна стълба с 50 стъпала. Тя е четириъгълна, покрита с керемиди и се нарича „кулата на Синан паша". Тъкмо по средата на тази кула има една желязна врата, а зад нея има няколко реда затворнически килии, оградени с железни решетки, даващи представа за адските кладенци. Тук се затварят всички престъпници. Най-високата част на тази кула представлява един извисен дворец-крепост. От него се вижда цялото видинско поле и влашката долина оттатък Дунава. В западна посока срещу този дворец-крепост, на върха на кулата е кулата, която наблюдава рова и на чийто ъгъл върху една мраморна плоча с изгравирани букви е написано: „Въздигна се във времето на най-величествения султан и превелик властелин султан Баязид хан, син на Мехмед хан, в осемстотин и осемдесета година". С една дума, това е една много силна крепост, с яки и укрепени стени — нека бог да я пази. Прочее, в нея има 150 души войници и 50 къщи с една джамия.

Варошът. Това е голям град, разположен южно от видинската крепост пак на брега на река Дунав на едно обширно пространство с дължина 2700 крачки и ширина към страната на лозята 1500 крачки. Равно място е, осеяно с кестени и палми. Има 24 махали: четири християнски, една еврейска и останалите — мюсюлмански. Най-прочути сред тях са махалите Бей, Чарши, Табакхане, Средната джамия, Шейх, Налбанд и Горната махали.

Има 24 михраба. Сред тях е джамията Йешил джами (Зелената джамия) с едно изкусно направено отгоре до долу синьо минаре. Понеже е стара джамия, има много посетители. Узунджами (Дългата джамия), Чаршиджами и Капанджами също са прочути и имат много посетители. Всички тези джамии са покрити с олово. Джамията Шейх ефенди, Налбанджами и Акджами (Бялата джамия) в горната махала са божии домове, покрити с рубинено-червени керемиди. Има всичко десет каменни пресвети минарета с места за окачване на кандила.

Има десет махаленски параклиса; прочути са параклисът Хаджи Ахмед и параклисът Шейх ефенди, всеки от които има дъсчени минарета.

Къщи и домове на почтени лица и първенци. Има всичко 4700 едноетажни и двуетажни, изградени от камък по стария образец обширни къщи с много стаи, зали, дворци. Всяка от тях е украсена с градина, подобна на градините на Ридван[163] и с лозя: Те са покрити с керемиди, а някои с тънки дъски — това са едни оживени домове. Най-прочути са дворецът на бея, дворецът на Дилявер ага и дворецът на капудана. Има седем комплектувани и уредени медресета, в които се дават уроци от сведущи лица.

Само на две места се изучава науката на свещените предания: едното е в Йешилджами, а другото — в Капанджами. Има 11 училища за децата и седем текета. Има две бани за къпане: едната, наричана Чаршийската баня, е покрита с небесносиньо олово, а другата, наричана Чаушка баня, е покрита с керемиди. Освен тях в големите домове има още около 200 бани. Има 3 ханища за припечелващите, които са известни под имената Иенихан (Новия хан), Балджи Кейабхан и Чаушхан. Освен тях има около двадесет хана за гурбетчии и бекяри. Има 450 дюкяна, а на султанския пазар се намират всички ценни стоки. На брега на Дунава има около 60 магазии за сол и 6 магазии за риба. Домовитите хора измежду жителите му са гостолюбиви и с широко сърце и без гости не сядат на софрата. Всички хора навиват синьо-белотъкани чалми — кой около татарски калпак, кой около граничарски калпак. Румелийският народ пък слага специални за него калпаци. Разхождат се облечени с долами и широки наметала от чоха.

Говори се на бошнашки, сръбски, български и влаш-

ки езици. Понеже климатът му е приятен, населението му е красиво и привлекателно. Улиците в града са покрити с каменна настилка. В разположената северно от крепостта Горна махала няма чаршия и пазар. Понеже градът се намира на брега на река, всички къщи имат лозя и градини, басейни и водоскоци. На един час път от града има планина, която е покрита с лозя. Според думите на агата по лозята, всъщност имало 26 000 дюнюма лозя. Ширата и ябълките му са прославени.

Гробници. Във Видин е сложил главата си султанът на поетите Зафир Челеби. Когато се изграждала тази крепост, той се включил в свитата на султан Баязид Вели и му станал личен сътрапезник. И този съвсем млад красавец, украса на света, си отишъл от света и бил погребан на една площадка близо до основите на крепостта.

След като обходихме и обиколихме града, простихме се с приятелите и когато тръгвахме, получихме вест, че се е отправил на поход зетят на началника на канцелариите Сами заде Мехмед ефенди и паша на Никопол Кадъ заде Ибрахим паша. Веднага се впуснахме на път и за 7 часа стигнахме село Извор, където направихме престой. Ибрахим паша с голямата си шатра се бил разположил според военния закон в полето, наречено Самачапри. Заварихме го там, веднага лично го намерих и след като му целунах ръката, той каза: „Ех, душо моя, Евлия ефенди, добре си дошел. Здраве над главата ти! Твоят господин Мелек Ахмед паша починал. Божия присъда. Ти и аз дано сме здрави! Ела с тебе да отидеме на похода срещу крепостта Яново." Така ме помоли и ме включи в групата на капуджибашиите, определи ми дажби и ме задържа да прекарам с военната му свита. Станах негов сътрапезник, удостояван винаги с почтени разговори.

По това време излязохме от Тимошката планина и минахме с конете си реката Тимок, протичаща между крепостите Видин и Фетхюл-ислям[164] и вливаща се в Дунава. За 5 часа стигнахме крепостта Куршунича.[165] Оттам стигнахме в селото Баня, което на турски ще рече Лъджа. Тази крепост била завладяна по времето на султан Мехмед Завоевателя с ръката на Коджа Махмуд паша, който я отнел от сърбите. Сега е войводалък в територията на Видинския санджак.

* * *

По-нататък Евлия Челеби продължава през Белград за Унгария и Средна Европа. Обратният му път е описан в следващия том VII.

БЕЛЕЖКИ:

[1] Гази Михал бей бил византийски феодал в Мала Азия, който се присъединил към султан Осман I и със своя военен талант допринесъл твърде много за успешните завоевания на османците, поради което се ползувал с голяма популярност в османската литература.

[2] Румелийският еялет според административното деление при Сюлейман I включвал целия Балкански полуостров, без Босна и Херцеговина.

[3] Мевлевии се наричали последователите на дервишкия орден, основан от Джеляледдин Руми, който носел прозвището „мевляна“, т. е. учен господин.

[4] Става дума за султан Мурад I (1362—1389).

[5] С тази дума превеждаме почти навсякъде думата „месджид“, т. е. малък молитвен дом, в който няма имамин-проповедник и не се провежда петъчна молитва с проповед.

[6] Отначало Коранът бил съставен без да се поставени знакове за вокализация вместо липсващите гласни букви и редица думи можело да се четат по няколко начина, от което се получавал един или друг смисъл на Корана. Оттук възникнала необходимостта да се поставят по-късно знаци за вокализация, а така също специално да се изучават нормите за правилно четене на Корана. Това четене означавало възприемане на едно или друго тълкуване на съответния текст, поради което тази наука се считала за по-висша от изучаваните в обикновените медресета.

[7] Бали ефенди бил мюсюлмански отшелник-дервиш, живял в околностите на София, на територията на днешния квартал Княжево, който в миналото се наричал с неговото име Бали ефенди.

[8] Байрамитите били дервишка секта, основана от Хаджи Байрам Вели (починал през 1430 г.). Тя се явявала разновидност на сектата на накшибендите. Виж *И. П. Петрушевский.* Ислям в Иране в VIII—XV веках, Ленинград, 1966, стр. 344—345.

[9] През Щип минава река Брегалница, която по-нататък авторът споменава с истинското ѝ име.

[10] Имамът Абу Абдаллах Мохамед ибн Идрис аш-Шафаи (767 — 820) е основоположник на една от четирите правни школи в исляма. Понеже зрелите си години прекарал в Египет, там има най-много последователи на неговото учение. Различията между него и останалите три школи — ханефити, маликити и ханбалити не са от принципно естество, поради което тя се смята също за правоверна, ортодоксална и имала официално разпространение във всички области на Османската империя.

[11] Вероятно с. Орман или Кара Орман, северно от Щип.

[12] Понастоящем има две села: Долни Балван и Горни Балван северно от Щип по река Брегалница. Не е сигурно за кое от двете става дума в текста.

[13] Неустановено.

[14] Йени Босна или Нова Босна се намирало в Кратовска нахия, но днес не може да се установи там село с такова име. Трябва да се е намирало някъде около Калиманци.

[15] Несъмнено става дума за село Габрово, североизточно от Царево село. Поради разместване на точките се е получило името Амбарова, вм. Габрова, Габрово.

[16] Буквално означава „Средна Джумая", а не Горна Джумая, както се наричаше преди Благоевград. Обаче тези села са се слели още в миналото и са дали началото на днешния Благоевград.

[17] В оригинала е написано Бойвашова. И тук са сгрешени броят и мястото на точките.

[18] Тази формула означава, че вакъфите са изключени от контрола на финансовото ведомство, че не плащат данъци към държавата и в тях е забранено да влизат държавни бирници и чиновници. С нея се обозначават т. н. свободни вакъфи.

[19] Град в Мала Азия, в еялета Харпуд, санджак Дерсим.

[20] Става дума за р. Струма.

[21] Точките при различните букви в оригинала са разместени и се чете „Старова".

[22] Лала Шахин паша е османски военачалник от XIV в. По времето на Мурад I командувал централния участък на османското нашествие на Балканите, насочено срещу Пловдив, Пазарджик, София.

[23] Невруз се нарича първият ден на персийската слънчева година. Тя започвала на 21 март, т. е. в деня на пролетното равноденствие.

[24] Става дума за деспот Константин, чието феодално княжество обхващало Югоизточна България със средище Велбъжд. По неговото име турците започнали да наричат Велбъжд Костанд — или, т. е. земя на Константин, откъдето се получило името Кюстендил.

[25] Става дума за поражението на един отряд, командуван от Лала Шахин, за което говорят всички турски хронисти, като го смесват с поражението при Плочник.

[26] Евлия Челеби най-често обяснява имената на българските градове, като измисля някакъв митичен първостроител на дадения град, по чието име назовава описвания град.

[27] 772 г. от хиджра започва на 26 юли 1370 г. и завършва на 14 юли 1371 г.

[28] В оригинала е написано „Ишкар".

[29] На мястото на този чифлик сега се намира дворецът Враня.

[30] При устието на Искър няма село с такова име, макар че Евлия Челеби го споменава на два пъти. Може би е изчезнало или пък става дума за Гиген.

[31] Всяка арабска буква има свое цифрово значение. Като се съберат цифровите значения на включените в този текст букви, трябва да се получи датата 855 г. по мюсюлманското летоброене, т. е. интервала от 3 февруари 1451 г. до 22 януари 1452 г.

[32] Не ми е известно за кой град става дума.

[33] Т. е. 6 март 1662 г.

[34] Някое от селата Горни или Долни Лозен, които и сега са слети в едно село.

[35] Неустановено. Вероятно е изчезнало.

[36] Не можахме да установим селище с такова име.

[37] Неустановено.

[38] Село Капуджик в прохода Траянови врата.

[39] Село Карнофоля, дн. с. Войсил, Пловдивски окръг.

[40] Село Гърци, чиито жители в края на XIX в. се преселили в с. Стряма.

[41] Става дума за с. Кьоселий, Чирпанска околия, по-късно село Голобрадово, а днес слято със село Скобелево в едно село — Гранит.

[42] Неустановено.

[43] Султан Муса Челеби, син на Баязид II. След като Баязид умрял в плен, различните групировки в империята започнали борби за надмощие. През 1409 г. Муса Челеби през Черно море дебаркирал във Влахия. В съюз с влашкия войвода Мирчо Стари и с помощта на набраното опълчение от селяни в Североизточна България през 1410 г. той разбил войските на брат си Сюлейман и овладял султанския престол в Одрин. На свой ред през 1413 г. той бил разбит от опиращия се на тимариотите негов брат Мехмед Челеби и убит.

[44] Става дума за поражението, което Тимурленг (Тамерлан) нанесъл на османците при Анкара през 1403 г., когато бил пленен султан Баязид I. Виж. бел. 43.

[45] Днес с. Арнаутито, общ. Калояновец, Старозагорски окръг.

[46] Град Стара Загора.

[47] Очевидно тук имаме погрешно написано името на с. Джеранлий, дн. с. Калитиново, Старозагорски окръг.

[48] Град Нова Загора.

[49] Село Караджа Мурадлий, дн. с. Еленово, Сливенски окръг.

[50] Сега с. Тенево, Ямболски окръг.

[51] Узи, дн. гр. Очаков, пристанище на Черно море до Одеса. През XVII в. във връзка със зачестилите войни с Русия и Полша резиденцията на пашата на Силистренския санджак била преместена в Очаков и самият санджак започнал да се нарича Узи-еялети.

[52] Вероятно днешното село Меден кладенец, Ямболски окръг.

[53] Град Елхово.

[54] Град Лозенград, който по това време бил център на санджак. Малко невероятно е село от един санджак да бъде хас на санджак-бея на друг санджак.

[55] Султан Баязид II (1481—1512).

[56] Съответствува на интервала от 9 февруари до 10 март 1483 г

[57] Става дума за султан Ибрахим (1640—1648).

[58] Село Голям Дервент, община Раздел, Ямболски окръг.

[59] Дервиш от ордена на Хаджи Бекташ Вели през XIV в. Биографичните данни за него са оскъдни и носят полулегендарен характер. Орденът добил широка известност в Турция благодарение на връзките му с еничарите. Бекташиите считали, че всички религии са равноценни и не придавали особено значение на ритуалите и верските обряди. Обличали се в дрехи от бяла аба и носели бели шап-

ки. През 1826 г. с ликвидацията на еничарите орденът бил разгромен, имуществата му конфискувани, а центърът на неговата дейност се преместил в Албания.

[60] Село Петра, сега в Турция, в санджака Къркларели (Лозенград).

[61] Ески полоз, село в Лозенградско в Турция.

[26] Паланката Юскюп в Турция, източно от Лозенград.

[63] Кадиите в Османската империя били разделени на степени, от които се определя размерът на получаваната заплата. Кадиите от най-горната степен — кадиите на Бурса, Одрин и Мека получавали по 500 акчета дневна заплата, а най-ниската степен — 80 акчета.

[64] Става дума за хората от двореца на санджак-бея на Лозенград.

[65] Султан Мехмед II, комуто заради завладяването на Цариград — непокоряван от никой мюсюлмански владетел дотогава — била дадена титлата Фатих — „Завоевател", а също и Абу-л-фатх — „Баща на завоеванието".

[66] В оригинала очевидно е допусната грешка при печатането и вместо „тимариотите" е напечатано „търговците".

[67] Става дума за паланката Йеньо или Яна, западно от Бунархисар.

[68] 765 г. от хиджрата започва на 10 октомври 1363 г. и завършва на 27 септември 1364 г.

[69] 768 г. от хинджрата започва на 28 август 1367 г. и завършва на 17 август 1368 г.

[70] Село Чьокетлий е дало началото на градчето Чоке в Източна Тракия.

[71] Неустановено.

[72] Домуз-дере всъщност означава „Свинска река", а не „Дяволска".

[73] Несъмнено става дума за прочутата джамия-гробница на Абу Еюб ал-Ансари, един митичен сподвижник на „пророка" Мохамед, при Цариград. В тази джамия на османските султани се запасва меч, с което се ознаменува възкачването им на османския трон.

[74] Става дума за залива Ая Павла, както впрочем по-нататък го именува и самият пътешественик.

[75] Става дума за нос Инеада, който Евлия Челеби схваща като остров, и за селището Инеада.

[76] 856 г. от хиджрата започва от 23 януари 1452 г. и свършва на 11 януари 1453 г.

[77] Т. е. на султан Мехмед II Завоевателят.

[78] Град Ахтопол.

[79] Днешният град Мичурин.

[80] Всъщност гръцката дума е „пиргос".

[81] Вероятно е погрешно написано името на нос Зейтун борун, дн. Маслен нос.

[82] Ат-лиман при с. Китен, Бургаско.

[83] Заливът на с. Приморско, Бургаски окръг, който някога се е наричало Кюприя.

[84] Буквално означава „Заливът с лозята". Вероятно някой от заливите южно от Созопол, където се намират лозята на града.

[85] Гр. Созопол.

[86] Казъл-алма буквално означава „Червената ябълка". У

средновековните турски автори с това понятие се обозначава скиптъра, „златната ябълка“, която държат в ръцете си християнските владетели на всяко тяхно изображение и която символизирала властта им над земното кълбо. Под „немската каза Казъл-алма“ Евлия Челеби разбира Виена и Австрия.

87 Вероятно става дума за пръснатите югоизточно от Деркос мандри, които са отбелязани на старата карта на Ат. Кривошиев, издадена навремето от Хр. Г. Данов.

88 Вероятно сгрешено от Баклалий, село южно от Деркос.

89 На споменатата карта е отбелязано село Боякли, южно от Деркос.

90 На споменатата карта южно от Боякли е отбелязано село Ясойрин, несъмнено идентично със споменатото Ясъ-орен.

91 Накъш-кьой е отбелязано на споменатата карта на юг от Ясойрин. При тези села минава линията на Чаталджанските укрепления.

92 Село Изеддин се намира на около 10 км северно от Чаталджа.

93 Неустановено.

94 Неустановено.

95 Село Балабанлий се намира източно от Чорлу на р. Чорлу-суюу, почти по средата между Чорлу и Муратлъ.

96 Село Канаклий е между Чорлу и Силиврия. Тук Евлия Челеби описва селищата твърде непоследователно.

97 Село Сейменлий, югоизточно от Чорлу.

98 Сега село Каръщаран, северно от Муратлъ, на р. Бейз-кьой дере

99 Рустем паша бил велик везир от 1544 до 1553 г. Женен бил за Михримах-султан, дъщеря на султан Сюлейман I. По произход е хърватин. Автор е на една хроника за историята на Османската империя.

100 Град Люлебургас.

101 Син на бележития везир Кьопрюлю Мехмед паша. Сам той заемал поста велик везир от 1661 до 1676 г., утвърждавайки агресивната външнополитическа линия на везирите от династията Кьопрюлю.

102 Става дума за управляващия тогава султан Мехмед IV (1648 — 1687).

103 Мурад III царувал от декември 1574 до януари 1595 г.

104 Става дума за град Дьор в Унгария, център на област, граничеща с Австрия и Словакия.

105 Синан паша бил велик везир пет пъти: 1580 — 1582, 1588 — 1590, 1593 — 1595, от юни до септември 1595 и от ноември 1595 до април 1596 г.

106 Предоставянето на султанския печат на някое лице означавало, че то се назначава за велик везир и абсолютен пълномощник на султана.

107 Съществува предание, че един поет написал навремето една ода за „пророка“ Мохамед и я прочел пред него. Мохамед останал много доволен от панегирика и понеже нямал нищо в себе си, свалил наметалото си и го подарил на поета. С оглед на това, подаряването на халат се считало за една от почетните награди при мю-

сюлманите, нещо много повече от награждаването с орден при християнските владетели.

[108] Унгарски феодал, водач на проосманската партия сред унгарските феодали, противник на австрийското влияние в Унгария.

[109] Един от водачите на антитурската групировка в Трансилвания и сторонник на свързването на Унгария с Австрия.

[110] Град Надъканижа в югозападна Унгария.

[110] Т. е. оставеният заместник на пашата-управител, тъй като последният се намирал на военен поход.

[122] Става дума за Александър Велики, когото много коронованн особи искали да искарат свой предшественик.

[113] Доходът от Трансилвания се предназначавал за поддържане на светилищата в Мека и в Медина, поради което е казано, че жителите на Трансилвания са рая на Мека и Медина.

[114] Предградие на Цариград. Навремето си село Дауд паша се смятало за първата пътна станция по главния военен път от столицата към Одрин и Румелия. Настаняването на войските там означавало, че те са вече на път, че са в походно, а не в казармено положение.

[115] Унгарските градове Дьор и Уйвар тогава били владяни от Австрия.

[116] Днес град Свиленград.

[117] Днес село Узунджово, Хасковски окръг.

[118] Велик везир при Сюлейман I Великолепни, управлявал от 1523 до 1536 г., притежаващ обширни хасове и мюлкове в Родопите. Грък по произход. Убит по заповед на Сюлейман, откъдето и прозвището му „мактул" т. е. убитият.

[119] Бившето село Куруджиево или Юнуз-бнюк, днес с. Александрово, Узунджовска община, Хасковски окръг.

[120] Село Юртчий, дн. с. Любеново, Първомайска община, Пловдивски окръг.

[121] Сега с. Арнаутито, Старозагорски окръг.

[122] Село Дервент, сега Змейово, Старозагорски окръг.

[123] Несъмнено предава българските думи „старо муле" или „стара мале".

[124] Сега с. Енина, Старозагорски окръг.

[125] Село Хасът, сега Крън, Старозагорски окръг.

[126] Вероятно някакво по-старо име на с. Сикерчево, днес Хаджидимитрово, Старозагорски окръг.

[127] Бешалии или бешлии се наричали наетите от разни сановници частни бойци, които получавали дневно по пет („беш" на турски) акчета.

[128] В оригинала е написано „Кабъровл".

[129] Управителят на Габрово, което било хасово селище.

[130] Т. е. до великия везир Кьопрюлю-заде Фадил Ахмед паша.

[131] На пътуващите по служба лица се давал ферман — командировачна заповед, в който се нареждало да се дава определено количество храна и фураж на пътуващите от властите в селищата, където те се установяват. Именно тези дажби е получил и тук Евлия Челеби.

[132] Село Дерели, наричано още Росица. Дн. село Горна Росица, Габровски окръг.

133 Река Росица.

134 Вероятно е погрешно написано „Троянски балкан". Росица идва от планинските скатове Лагът.

135 Вероятно погрешно изписване на името на с. Чадърлий, сега Сенник, Габровски окръг.

136 Село Хирево, Габровски окръг.

137 Несъмнено става дума за село Градница, край което трябва да е минал Евлия Челеби на път за Ловеч.

138 Очевидно е погрешно написано името на село Горни бивол, сега Дъбрава, Ловешки окръг.

139 Село Долни бивол, сега Василево, Ловешки окръг.

140 Тези сведения за миналото на Ловеч са съвсем неверни.

141 720 г. от хиджрата започва на 12 февруари 1320 г. и завършва на 30 януари 1321 г.

142 Става дума за Гази Михал бей. Виж бел. 1.

143 807 г. от хиджрата трае от 10 юли 1404 до 29 юни 1405 г.

144 През 1404 — 1405 г. Баязид I е вече мъртъв.

145 Митично дърво, което растяло в рая и пазело сянка на обитателите му.

146 Очевидно става дума за Троянската планина, от която извира Осъм.

147 Квартал в Цариград, на срещуположната страна на Златния рог.

148 Сега село Тученица, Плевенски окръг.

149 Т. е. като наследствено феодално владение на рода.

150 Султан Мурад I (1362 — 1389).

151 В оригинала написано Табтевен.

152 Село Тръстеник, Плевенски окръг.

153 Влахия била обложена с трибут към Портата, като запазвала административната си автономия. Този трибут се считал за харадж, а жителите се смятали за османска рая.

154 Вероятно става дума за село Ставерци, Плевенски окръг.

155 Днес село Долни Луковит, Плевенски окръг.

156 Село Алтимир, Врачански окръг.

157 В оригинала написано „окоз".

158 Село Комощица, Михайловградски окръг. Пътуването на Евлия Челеби до Враца е едно необяснимо отклонение от пътя, който е следвал успоредно на Дунава към Видин. Вероятно отклонението е само литературно...

159 Речицата, която протича през Комощица, се нарича Душилница. Понеже част от нея идва от с. Кърки жаба, може пред него да са я нарекли Жабешко дере или нещо подобно, откъдето да се е получило споменатото Жако-дере.

160 880 година от хиджрата трае от 7 май 1475 г. до 25 април 1476 г.

161 Султан Баязид II Вели.

162 792 г. от хиджрата започва от 20 декември 1389 г. и завършва на 8 декември 1390 г.

163 Ридван се наричал ангелът, който се грижел за градините в рая.

164 Гр. Кладово на Дунава в Югославия.

165 Неуточнено.

166 Гр. Соко баня в Югославия.

Пътуване от Унгария покрай Дунава за Крим

След дългото „пътуване“ в Унгария, Германия и Холандия, Евлия Челеби се връща обратно. Пътува през Унгария покрай Дунава, като се движи по влашкия бряг: Кладово, Северин и стига до Калафат. Из том VII на оригинала.

Там оставихме конете си, качихме се на една гемия и преминахме във Видинската крепост на другата страна на Дунава.

Описание на крепостта Видин

По-преди, когато през 1070 година отивахме с никополския паша покойния Кадъ-заде Ибрахим паша на поход срещу Уйвар, описахме в подробности този град и крепостта на Видин, виж т. ..[1] Поради това няма нужда да го описваме втори път. Сега, като си взехме от султанския пазар някои стоки и се видяхме с някои стари приятели, тръгнахме оттам и пак с лодката отидохме в Калафат на влашката страна, където спахме. На сутринта си взехме придружители от болярите и тръгнахме на изток по тази неверническа страна и стигнахме в село Бояна[2]...

Продължава пътя си по влашкия бряг, преминава през много села и стига на устието на р. Жиул.

Като оставихме конете в това село на доверие на болярина, аз, беднякът, и няколко мои слуги се качихме на една гемия и отидохме на отсрещната страна.

Описание на крепостта Рахова[3]

Във вилаета Кюрдистан близо до крепостта Битлис в края на полето Рахова има една малка разрушена кре-

пост с името Рахова, в която живеят пастири. Обаче тукашната Рахова на брега на Дунава е извънредно оживена. Изградена била от сръбския крал, а била покорена през... година от Баязид Илдъръм хан. При завладяването тя им създала трудности, поради което след завземането ѝ някои места от крепостта били разрушени. И понастоящем кулите на крепостта са красиви, изградени от камък. Крепостта има петоъгълна форма, разположена е на един хълм от жълта пръст, на издадената част от една планина, стигаща чак до дунавските брегове. Понеже останала във вътрешната област и не е надеждна, с течение на времето все повече се разрушава. В нея има едва 5 къщи, една джамия и една порутена баня. Други значителни постройки няма.

По времето на султан Ахмед[4] била извънредно оживена. Влашкият бей, неверникът Коджа Михал[5], вдигнал въстание. Когато реката била замръзнала, той се прехвърлил със сто хиляди души неверническа войска на османския бряг на Дунава, като разрушил и оплячкосал 170 крепости и градове. И тази крепост той завзема, окупира и разрушава, и от това време насам във вътрешността на крепостта не се строи нищо. Понеже е разположена на най-високия връх на една планина и народът като влезе вътре, не може да бъде изкаран, тя не бива възобновявана.

Долният град е на сто крачки под крепостта на брега на Дунава при устието на една рекичка. Всичките му къщи са разположени една над друга до хребета на един хълм; те са каменни постройки, покрити с тънки дъски. Това е оживен град с четиристотин къщи, обаче има само една джамия, която един търговец на име Хаджи Мустафа още строи. Има един параклис, едно медресе, едно теке, около 15 дюкянчета и един хан-магазия Понастоящем е войводалък в територията на Никополския санджак. Той има една приятна каза със седемдесет села и със степен 150 акчета. Целият е в лозя и градини. Възвишенията зад града са покрити открай докрай с лозя. Климатът му е много приятен. Жителите му са бедни, освен тези, които се занимават с търговия.

След като се разходихме тук, отново се качихме на една гемия и минахме на отсрещната влашка страна. Оттам взехме придружител от доверениka на болярина и тръгнахме в източна посока...

Пътешественикът продължава по румънския бряг. След като минава с лодка реката Олт при устието ѝ, продължава на изток и стига в крепостта Чул.

Описание на крепостта Чул

След като през 745 година[6] султан Баязид хан Светкавицата завладял крепостта Никопол, влашките неверници се разбунтували. Когато Влахия била наново завладяна, веднага било наредено да се изгради тази крепост на влашката страна срещу Никопол. Понеже мястото било извънредно блатисто и мочурливо, от цялата правоверна и невернишка рая и от всички войски били събрани няколко стотин хиляди козиняви торби и чували. Тези торби и чували се пълнели с камъни и отломъци, сваляли се на това тинесто място и го запълвали. Понеже после крепостта била построена на това място, на езика на влашкото племе тя била наречена Чул.[7] Нейната обиколка възлиза на 300 крачки. Понеже е малка крепостчица, казват ѝ още Кулата.

След това вън от нея султан Челеби Мехмед хан, син на Светкавицата, построил един малък град. Около него той изградил здрава градска стена с две врати: една към сушата и друга към реката Дунав. Крепостта Чул остава в нея като вътрешна крепост. Подобно на кулата в Галата[8], тя е изкустно направена кръгла кула, горната ѝ част прилича на заострено кубе и е покрита с дъски. Вътре в нея освен диздар, склад за храни и склад за боеприпаси, няма нищо друго. На източната ѝ страна пред една малка желязна врата има дървен подвижен окачващ се мост. Външният град има триста къщи, в които живеят раи. Той е хас на Айше султан и е даден под аренда срещу десет товара акчета. Макар че е на влашка земя, той е под управлението на съдебния наместник на Никополския санджак.[9] Във влашката област му е придадена просторна хубава земя, която да се обработва.

След това, от тази крепост пак се качихме на едно корабче с конете си и преминахме на отсрещната страна на Дунава.

Описание на крепостта Никопол

Тя била завладяна през 740 година от Гази Баязид хан Светкавицата. Описахме я подробно по-горе в том[10]. . когато описвахме седалището на санджак-бея ѝ. Сега обаче е [резиденцията] на Челеби Хасан паша.

След като три дни и три нощи водихме разговори у Черкез Омер ага, взехме от него и от никополския мютеселим Мехмед ага приятелски писмени послания до влашкия бей, подаръци и придружители, простихме се с всички приятели, качихме се пак на едно корабче и отново минахме отсреща в крепостта Чул. Взехме и от диздара на тази крепост придружители, след което отпътувахме за столицата на Влахия градът Букурещ.

БЕЛЕЖКИ

[1] Не е отбелязано в оригинала. Описанието на Видин се намира в том IV. Виж тук стр. 59 и сл.

[2] Село Пояна, югоизточно от Калафат.

[3] Гр. Оряхово.

[4] Става дума за султан Ахмед I (1603—1617).

[5] Влашкият княз Михаил Храбри през 1594 и през 1598 г. минал Дунава, завзел редица градове в Северна България, прогонил турците от тях и ги опожарил. Именно това напомня Евлия Челеби

[6] Датата е неточна. 745 г. започва на 15 май 1344 г. и завършва на 3 май 1345 г.

[7] Чул означава козинява торба или покривало за кон.

[8] Квартал в Цариград.

[9] В административно отношение Турно Магурели се смятал за част от Никопол.

[10] Крепостта Никопол е описана в том III. Описанието е преведено от Д. Гаджанов в споменатата публикация.

Пътуване от Крим през Добруджа за Одрин и Цариград

В началото на 1667 г. Евлия Челеби се намира в Крим, откъдето потегля заедно с Ак Мехмед паша за Цариград. През последната десетдневка на март те пресичат Дунава и пристигат в Тулча. Из том VIII.

Пътната станция в град Тулча, т. е. границите на провинцията Добруджа

Мехмед паша отседна в къщата на тулчанския емин, а всички войници получиха гостоприемство в къщата на Буджакли Мустафа ага, която наистина е построена нарочно място, главно за да оказва гостоприемство. Оттам след пет часа в южна посока стигнахме

Пътната станция на град Бабадаг

В този град е погребан Саръ Салтък султан, т. е. честитият Мехмед Бухари и този град е станал вакъф на неговото упокойно място. Всичко това е писано по-горе в нашия том II,[1] обаче сега през 1077 г. прекарахме трите дни на рамазанските празници[2] тук и се видяхме, опознахме и забавлявахме с всички приятели. Слава на твореца, имаше един мой приятел, с когото не ни се беше удало да се видиме от двадесет години, а сега дойде в къщата, където бях получил гостоприемство и се видяхме.

Беше празничен ден; в моя дом, в моята къща имаше
посещение за приветствие: с мене дните са честити, каза.
Мигът отмина, миг на приятни, сладки разговори.

Благославяйки божието величие, отмина
приятното въплощение на насладата.

След това за пет часа в южна посока стигнахме пътната станция на село *Тенри верди.*[3] Оттам вървяхме 6 часа до село *Кара мурадлий.*[4] Оттам за 4 часа до село *Муруветли.*[5] След още четири часа бяхме в село *Черачи.*[6] От него за 4 часа стигнахме село *Али бей*[7] и оттам за 5 часа дойдохме в

Пътната станция на процъфтяващия град Хаджиоглу[8]

Областта от крепостта Тулча и до това място Хаджиоглу Пазаръ се нарича Добруджа. В старо време този град Хаджиоглу, заедно с крепостта Провадия били под властта на краля на Добруджа. В ... година властвуващият в Одрин самодържец Иса Челеби, син на Баязид хан Светкавицата, завладял този град Хаджиоглу от ръцете на краля на Добруджа и изравнил укрепленията му със земята. Описанието на града е дадено погоре.[9]

Понеже по онова време в този град Хаджиоглу по начало си нямаше вода, всички везири-мухафъзи на Очаков, когато трябваше да квартируват с войските си в града, за да охраняват намиращите се по черноморското крайбрежие крепости, градове и села, жителите на града носеха вода за пашите с коли от едно място, отдалечено на един еднодневен преход. А Дервиш Мехмед паша, когато бил мухафъзин и бил в града, изразходвал за вода 40 000 гроша, което е записано в протоколните книги на съда.

Но сега представителят на везира Кьопрюлю-заде Фадил Ахмед паша, източникът на благодеянията Ибрахим ага изразходвал 50 000 гроша и докарал в град Хаджиоглу 8 течащи чешми, с което потопил града във вода. Много хиляди божии раби били отървани от разноските за вода за везирите и много стотици хиляди божии твари били напоени с вода. Станали големи угощения. От страна на големците били поставени на стълбове при течащите чешми надписи-хронограми, пожелаващи на благотворителя да пие чистата вода на райските места и на райската река Кевсер.

Сам той изказа хронограмата: — „Аз съм само посредник на владетеля, даряващ водата"[10]

Тази хронограма е съставена лично от тях. Друг надпис-хронограма на друга чешма:

Направи се течаща чешма с животворна вода.[11]

Друг надпис-хронограма, съставен от Теджли Челеби:

Ето Теджли святоговорещ изрече хронограмата:
„Протече навсякъде водата на Земзема,[12] на извора на Аврама."[13]

Друга хронограма, на Намика:

И изрече Евлия тази свята хронограма:
„Тече изворът, наричан райски източник."[14]

И така, описаха се подробно по-горе хронограмите на осемте течащи чешми. Освен тези благотворителни чешми са построени и една покрита чаршия на султанския пазар, а също и една привлекателна баня, с които градът Хаджиоглу се е оживил. Този град лежи изцяло в територията на провинция Добруджа. Като тръгнахме от него пак в южна посока, след четири часа навлязохме в областта Делиорман, в пътната станция на село *Кючюк дюллюк*.[15] Оттам за пет часа — до пътната станция на село *Мураданлу*[16] — а след това за три часа стигнахме

Пътната станция на град Нови пазар[17]

Пътешествувайки пълни 20 години по тези страни, ми се е случвало 40 — 50 пъти да минавам вляво или вдясно от този град, но не ми се е случвало да вляза в него. Сега ми се отдаде да го видя — той бил един оживен и украсен богат град. Сега е хас на пашата на Силистренския еялет, управлява се от войвода. Каза е със 150 акчета. Има местен спахийски старейшина, еничарски сердарин и надзорник на пазара, но няма шейх юл-ислям и старейшина на благородниците. Градът е разположен в едно китно и богато на ливади поле. През града протича река, наричана Егри дере (Крива река). Има 150 покрити с керемиди и тръстика къщи, с лозя и градини, с големи фамилии [в тях]. Има 20 дюкяна и три благоустроени безистена с железни врати, изградени от камък

като крепости, едно теке, два хана, параклис с два михраба и една покрита с олово джамия на Ахмед паша. Над вратата на джамията с релефно писмо стои хронограмата: „Причина да се построи джамията е Ахмед паша, а изгради светата джамия Мустафа в 981 година."[18] Радва се на още една джамия, до моста — джамията на Мехмед ага. Понеже въздухът и водата на този град са приятни, има много зърнени храни, лозя и градини.

Като се вдигнахме оттам и тръгнахме пак на юг, за два часа стигнахме до село *Мадара*. От една съвсем отвесна скала изтича животворна вода, достатъчна да кара двадесет воденици. Много са лозята и градините му. Това място е все още изцяло в областта Делиорман. Оттам за четири часа дойдохме в село *Кьопрюкьой*,[19] на брега на река Камчия — българско село със сто и петдесет покрити с тръстика къщи, което е зиамет. Тази река Камчия извира от планината Шипка и извивайки през долините на Казанлък, Дорова Копаран се влива в Черно море до местността Галата южно от Варна.[20] Като пресякохме тази река по един дървен мост и вървяхме един час, стигнахме селото *Смедовак*[21] — едно чисто българско невернишко село. Оттам със стотици хиляди трудности навлязохме в планината Чалък кавак,[22] пресякохме реката Малка Камчия, вървяхме пълни 5 часа по нанадолнището в южна посока и стигнахме в пътната станция на село *Добрал*.[23] Това е подобно на град, голямо село с български неверници, зиамет. Оттам на пет часа — *Бей кьой*,[24] а оттам за 4 часа стигнахме в *Паша кьой*.[25] В това село Ахмед Герай султан, син на нашия господин Мехмед Герай хан, излезе да посрещне Ак Мехмед паша и с ескорт го съпроводи до дома си. Станаха големи пиршества. Той разпита този ваш бедняк за оставането на баща му за повелител на Дагестан и за всички събития и направи щедри дарения на бедняка (Евлия Челеби). Като се вдигнахме след това, за 8 часа стигнахме

Стария град Булгар-или, т. е. укрепения град Ямбол

Той бил един от градовете на крал Адроне[26] и през 767 г.[27] Гази Худавендигяр, побеждавайки сръбския крал,

именуван Деспот[28] — слаб крал на гръко-православните неверници, го отнел от ръцете му. Бидейки един от видните укрепени български градове и като голям град през 767 г. Гази Худавендигяр, т. е. загиналият при Косово султан Мурад I, го завзел чрез ръцете на Тимурташ баба, осем години преди да бъде покорен Одрин. Територията му е на брега на реката Тунджа, разположен е на един приличащ на остров нос, от двете му страни е реката Тунджа. Крепостта му била разположена на един висок хълм и по време на завоюването ѝ е предизвиквала затруднения, та след като била завзета, била разрушена. И понастоящем в махалата на Суфийската джамия личат и се виждат основите на вътрешната крепост. Разположен е в Румелийския еялет и е зарегистриран като хас на татарските султани — изключен от контрола на канцеларията и свободен от външна намеса. Той е център на честита каза със 150 акчета. Има шейх-юл-ислям, старейшина на благородниците, местен спахийски старейшина, еничарски сердарин, надзорник на пазара.

Тук в един грамаден като кервансарай обор е разположен един керван от пет хиляди мулета на Османовата династия. Затова целият град е освободен от произволните и тежки данъци и цялото му население е от мюселеми.[29] Това е един приятен град, с хубав въздух и вкусна вода, с градини и лозя, разположени на една височина и гледащи към Тунджа. От трите страни го е обкръжила Тунджа и само откъм страна на северната звезда има възвишения и хълмисти места с лозя. Целият е оживен и украсен, домовете му са големи, а край реката Тунджа са разположени многоетажни каменни сгради, украсени с балкони. Благоустроен град е. Особено пък султанският дворец на сина на кримския хан Герай султан е един украсяващ света дворец.

Той има всичко 17 мюсюлмански махали, една гръко-православна махала и една еврейска махала. Най-напред е... махала. Има всичко 3500 къщи открай-докрай покрити с керемиди с рубинен цвят, с каменни и кирпичени стени, със закрити балкони, големи порти и осеяни с прозорци. Всичките му улици са покрити с чисти останали от старо време каменни настилки от едри камъни като царски пътища. Има всичко 280 оживени и украсени дюкяни. Сред всичките му занаятчии най-много са халваджиите и обущарите. Наистина, сладка хал-

ва става! Има още пет покрити с олово и подобни на крепости здания и един солиден безистен с четири железни врати. Такъв оживен и украсен безистен в никоя друга страна няма. Всички ценни неща се намират в него в изобилие и на безценица. Има забележителни и богати старейшини на търговския и занаятчийския еснафи. Има един покрит с керемиди и оживен пазар за брашно, където се събират следуемите се държавни такси. В цялата чаршия има пет оживени и препълнени търговски ханища, а на брега на река Тунджа има още един хан. Има всичко 6 бекярски стаи. Има всичко три бани — на брега на реката Тунджа. От всички най-украсена и съвършена, с приятна вода и въздух и по постройка е Старият хамам, на чиято врата има отбелязан следният надпис-хронограма: „Заповяда да се построи този хамам султан Мурад хан, син на Мехмед хан, син на Баязид хан Светкавицата през 838 година.[30] Близко до банята на брега на река Тунджа има малък. . .

В този град има всичко 17 михраба, от които седем са джамии за петъчна молитва, а останалите са параклиси и местни молитвени домове. От всички най-добре е уредена, украсена и оживена светата джамия, прочута с името Ески джами (Старата джамия), притежаваща много стари приходоизточници и привличаща много големи тълпи. Тя е един стар молитвен храм, който бил построен от един еничарски ага. Това е една просветлена джамия. Минарето ѝ е четириъгълно, прилично на кула. В двора ѝ има един ханефитски[31] водоскок — място за извършване на предмолитвено измиване. Около храма има оживени медресета. Тази джамия е с вътрешен двор.

След нея, пак в чаршията на вратата на Хаджи-Юсуфовата джамия е следният надпис: „Построи тази свещена джамия благотворителят Хаджи Юсуф, — молитва за душата му“. Това е написано.

На брега на река Тунджа е джамията на суфиите, също покрита с олово. Тази джамия е с главозамайващо високо минаре, над чиято врата е нареден следният надпис: „Тази сграда за свещена джамия и достоен молитвен дом бе построена от шейх Мехмед, известен като ибн-Ноктаджи. Тя беше завършена на 1 джемази юлахър от месеците на осемстотин осемдесет и шестата година“.[32] В акта за посвещаване на имоти на тази джамия

е вписано преданието, как с помощта на великите светии тази джамия била построена за три акчета. Посещавана с любов за слушане, това е една оживена, прочута и известна джамия. Тези са прочутите джамии [в града].

Има всичко три медресета за учените. Първото е в двора на Ески джамия — медресето на еничарския ага. И медресето на Ноктаджи и Хаджи Юсуфовото медресе, чиито учени и суфии са прочути. Обаче няма специални заведения за изучаване на разночетенията на Корана и на религиозните предания. Има всичко единадесет училища за обучаване на децата на азбуката. Всичко на пет места има текета с хора от сектите-ордени. От всички най-оживено е текето при Суфийската джамия.

Описание на грандиозната градска постройка. В този град на две места на протичащата през него река Тунджа, има грамадни паметници, солидни мостове, с по седем свода, поставени на каменни основи. Те са една внушителна постройка. А отгоре са поставени дебели дървета, настлани с дъски. Строител-благотворител им е Гази Худавендигяр.

Друга чудна постройка. Над тези мостове пак на река Тунджа има една водна мелница със седем коша, която се движи от чудно по-чудно. Като се отдалечаваш от река Тунджа в западна посока и дори до сарая[33], има едно огромно поле, в което обработените земи са многобройни, а даровете и плодородието му са изобилни. Това е едно обсипано с лалета място. Пак на река Тунджа близо до Суфийската джамия има една воденица със седем камъка, която е вакъф и наследствен имот на дъщерята на Ахмед паша.

Благотворното действие на водата и климата му. Водата и климатът му са крайно умерени, те са много обичани и влечението към тях е похвално. Цялото му население е юруци читаци, обаче има твърде много богобоязливи хора. С една дума, това са благодатни места с разкриващи благодат [хора]. Раята му се състои от български, гръцки, еврейски и сръбски неверници. Извънредно богат с плячка град е. Ловът и ловните соколи са без граница и без чет, поради което предишните владетели са пазили тук всички кримски ханове и хански синове като залог и който се окаже в правото да стане хан, правели го хан на Крим.

Описание на гробниците в град Ямбол. Най-напред при Суфийската джамия са погребани толкова много знатни божии светци, над всеки който има по един надпис с изложение на деянията му и паметни строежи, та описанието им би ни отнело много думи.

Тук Крим Герай султан също даде подаръци на Мехмед паша. След това вървяхме 4 часа по посоката на Мека и стигнахме пътната станция в село *Фъндъклии.*[34] Това село е от сто къщи, разположено на брега на реката Тунджа. Има една баня и една джамия, над чиято врата стои следният надпис: „Джамия на Бахт Герай султан син на Бехадър Герай хан, 1062 година".[35] Тук живеят няколко султани. Оттам за четири часа стигнахме градът *Казълджа ениджеси.*[36] Преди, през 1064 г.[37] заедно с Мелек Ахмед паша го посетихме и е описан погоре в том III, заедно с надписа от джамията на честития шейх Гаваз Мехмед Челеби. Като потеглихме оттам и вървяхме един час, заваля пороен дъжд, реките преляха и много хора изпозатънаха. Стигнахме пътната станция в село *Анбарлии*[38] — един култивиран зиамет, мюсюлманско село. На два часа от него — село *Авренлии*[39] — мюсюлмани. На 4 часа оттам един голям приют е текето Мухиеддин баба, което беше прославено по-горе. От него за пет часа минахме село *Саръ Талашманлий.*[40]

Описание на оживения град Хасково.

Двадесет-тридесет години пътувам по тези страни и не бях видял този град, който наистина бил оживен и приятен град. Намира се в територията на санджака Кърк клисе и е каза със 150 акчета, а нахията му има ... села. Вакъф е на джамията на Махмуд паша, чийто войвода със 102 души го държи и владее. Има всичко 250 покрити с керемиди отдолу до горе уредени къщи, една приятна баня, около 50 дюкяна, един покрит с олово хан, едно покрито с олово медресе, три първоначални училища, три текета и една уредена и натъкмена, покрита с олово, радваща окото и привличаща сърцето джамия. Всички тези споменати благотворителни сгради са благодеяние на Коджа Махмуд паша. Има

и една покрита с олово извънредно уредена джамия, над чиято врата има следната хронограма:

Имайки искрените намерения като единствен другар
Все пак направи едно голямо добро този;
Споменът за щедростта му вечно ще се пази
и се изрече хронограмата: „Благото е богоугодно."
988 г.[41]

Има пет търговски хана и една благотворителна страноприемница, която оказва милост на всеки богат или беден, мюсюлманин или немюсюлманин. И лозята, и градините му са украса на света. Водата и въздухът му са приятни, разположен е сред плодородно поле. Богато градче е. Оттам на 6 часа в южна посока е

Пътната станция на град Хафъза или Хавса

Като благотворение на някой си Хафъз, събеседник на султан Сюлейман хан, беше подробно възхвалено през 1065 г. в том III. Благоустрен град е. Тук отседнахме заедно с Хани паша, син на Соколлу Мехмед паша, а в същия момент дойде и египетският бей Наували бей с египетската хазна.[42] Той също отседна заедно с цялата египетска войска и заедно с пашата и Наували бей си направихме взаимно богати угощения. След пировете, съгласно формите за приятелско кореспондиране Ак Мехмед паша изпрати по мене, бедният, едно любезно украсяващо пръстите писмо до намиращия се при султан Мехмед в Одрин одрински каймакамин Кара Мустафа паша,[43] като избра и изпрати една слънчева красавица с неразпукната девственост целомъдрена девойка, един симпатичен като отражение на мировия дух черкезки момък и четири големи инкрустирани китайски вази, два сокола от брега на реката Едел, две пушки с приклади от алоево дърво, пет чифта зъби от морж. Като ми предаде тези подаръци, за пет часа стигнах

Пътната станция на старата столица, големия богохраняван град Одрин

И той също беше възхвален през 1065 г.[44] Още в първия момент кехаята на каймакам-пашата Кара Ибрахим кехая дойде и отведе мене, беднякът, при каймакам Мустафа паша. След като му целунах ръката, той ми каза: „О, мой Евлия, добре дошъл. Ние чухме, че ти си ходил при немския крал заедно с пашата посланик.“ Рекох: „Наистина, ефендим, верно е. В продължение на три години обиколих и обходих земите на седем кралства, провинцията Трансилвания, след това провинцията Краков, след това провинцията Крим, след това заедно с Мехмед Герай хан Дагестан, след това от Московската провинция до Азов заедно с московския пратеник и най-после заедно с вашия брат Мехмед паша сега бях в града Хавса. Той изпрати вашия беден слуга до Вашата господарска особа със скромни подаръци кактов сичи бедняци, и с едно сладкодумно послание.“ Като казах това, всички подаръци бяха приети. От всички най-голямо възбуждение предизвикаха соколите. „Я, мой Евлия, недей да се стесняваш, а хубаво се насити. Чух, че имало бели орли. Донеси от тях да дадем на нашия самодържец, а на тебе ще се окажат безгранични благодеяния и ще ти дадем каквото би поискал.“

Казах: „Аз обеднях в големите пътувания за отплата на моя султан. В Черкезката провинция в село Хатукай от пазара купих три, но останаха само два.“ „Верско браво! Та донеси ни от тях, те тъкмо ще оправят цялата работа“ — каза. „Три години ти пътешествуваш и в края на краищата и на нас трябва да се каже едно-друго. Колко време седяхте в крепостта Виена на немския кайзер, какъв е нейният вид, разположение, форма, особености и здравина и до каква степен са силни укрепленията ѝ?“ Каза това и после два пълни часа ме разпитва за крепостите Виена, Прага, Янък, за крепостта Позун[45], така че вашият бедняк още не дошел от път, остана без сили и без дъх. След като получихме вечерята, отново чак до среднощ разказвах, сиромахът, за тригодишното си пътешествие.

Когато запита пак за крепостта Виена, аз, беднякът, казах: „Господарю мой, защо ме питате за Виена? Виена е една проклета крепост, която е ключ на цяла Ун-

гария, Германия и за седем кралства и е столица на немския император, която всички крале са се задължили да пазят от сломяване. Султан Сюлейман бил разбит от неверника под Виена и като оставил сюлеймановата шатра, артилерията, хазната със съкровищата, а вътрешните аги яхнали биволите, които теглели топовете, и изпаднали в положението да търсят спасение за душите си. В онази студена зима едва се спасили. След това султан Сюлейман клетвено се помолил: „Господи, ако мои деца от най-чистата ми жила и моите войски се появят под Виена, пусти да останат, а които се върнат голи, да останат и нищо да не намерят, да получат проклятие както фараона[46], Язид[47], Мерван[48] и Карун[49], да достигнат в огъня да горят и никаква помощ да не получат!" — така казал в молитвата си. В толкова драгоценни истории е подробно описано как Сюлейман хан бил разбит при Виена, удостойте ги с погледа си" — казах.

Каймакам-пашата Мустафа паша рече: „Мой Евлия, чули сме за поражението на Сюлейман хан под Виена. Обаче, ако нашият господар поиска да се поеме направлението към Виена, ако един велик везир трябва да бъде изпратен като главнокомандуващ срещу Виена, на нас ще се падне да бъдем изпълнители и дори ние да възглавим похода към Виена. Понеже има такава възможност, опасявайки се от нея, аз разпитвам за състоянието на Виена. Ако няма такава вероятност, не бих се считал задължен [да разпитвам]."

Тогава пак аз, бедният, казах: „Господарю мой, ако някой велик везир, който и да е, посика да овладее Виена, трябва цели две години да установи зимните си лагери във вилаетите Буда, Столни, Белград и Егра[50] със сто хиляди татарски войници и със сто хиляди османски войници, да предаде на плячка неверническите земи, за да се пречупят ръцете и крилата на всички неверници. На третата година още щом се разтопи снегът, трябва да се обсади крепостта Виена с всички подготвени снаряжения, а татарските войски да предприемат набези дори до Прага, Люнчат[51], Истрания[52] и да ги оплячкосат. Ако това не може да стане, то в течение на два месеца била завзета или не завзета крепостта Виена, войската трябва да се оттегли още преди да е дошла зимата. Войската да се оттегли отпод Виена, най-на-

пред в близкия Столни Белград, който не е далеч. От него да не се излиза, освен като се осигури спасение. Ако крепостта Виена бъде обсадена по този начин и се получи единомислие и единодушие сред войската, като ѝ се каже: „Плячкосаното движимо имущество е за вас, а крепостта е за султана“, с божията помощ не само Виена, но дори могат да бъдат завзети Прага, Амстердам и Англия.“

След като казаха това, се премина към моето идване от московските страни към Азов с московския посланик. „Господарю мой, посланикът чака в Азов вести от моя господар. Има много големи подаръци.“ Като казах това, още същата вечер веднага се написаха писма до пашата на Азов Молла Гани паша и кул-кехаята му Сюлейман паша, които да се изпратят до местопребиваването на посланика „Още сутринта, каза той, куриерите да тръгнат за „Очаков“. Такива нареждания даде той. Тогава аз, бедният, казах: „Господине мой, ето във Вашия ферман, пристигнал в Азов до Ак Мехмед паша, сте заповядали: елате в средоточието на държавата, и той очаква в Хавса, близко до Одрин, заповедите на моя султан.“ Като казах това, той рече: „Той е един човек звездоброец. Нека пристигне в Цариград, нека известно време съставя хороскопи, да прави предсказания по звездите и да подготви някоя длъжност. Нека се напише една писмена заповед. Рано сутринта някой да отнесе тази свещена заповед на Ак Мехмед паша. Мехмед паша без да се бави да се отдаде на астролябическите науки в двореца в Цариград.“

Тогава аз казах: „Господине мой, на агата, който ще носи тази свещена заповед, трябва да се дадат няколко стотин гроша, защото при себе си той няма за сега дори една червена (т. е. медна) пара. Свещената заповед ще отнесе вашият беден слуга, но нека се оправят разноските“.

След това той рече: „Не, Евлия, няма да е така. Ние бяхме сега твои ученици и ти отсега нататък си с нас“. Аз отговорих: „Господине, първо и последно, пред Вас е един скитник и един молещ се за Вас човек. От осем години не съм видял къщите си в Цариград. Нека веднаж да отида и пак ще се върна.“

Като му казах това, той ми подари 300 гроша за пътни разноски и един кон и взех фермана за отиване-

то на Ак Мехмед паша в Цариград. Тъкмо ги видях в ръцете си, той ми даде една заповед и едно писмо и каза: „Мой Евлия, честитият владетел подари на Мехмед паша хаса Балъ кесир[53]. „Подарявам му в близост една висока длъжност“ — каза. Благоволи да му разреши да отседне в Цариград. Прочее отнеси му заповедта за този хас и тези мои писма и стани получател на подаръците, които ще ми се поднесат. На тебе за заповедта за хаса да даде 2 кесии грошове“. Веднага аз, бедният, му казах: „Господарю мой, от тях аз вече получих една кесия и половина, с току-що полученото от Ваше господство 300 гроша — нека бог да ви се отплати за тях, а от моята ръка не ще можете да ги получите“. На тези мои думи пашата каза, усмихвайки се: „Хей, мой Евлия, до такава степен ли си без пари и фалирал“. Отговорих: „Не безпаричен, но и на този свят и на оня пропаднал може да се нарече онзи честит везир, който в Азов задлъжнял със 600 кесии. Този честит везир ядял в Азоф пилаф от риба, яхния от риба, рибена чорба, — риба ядял, риба обличал и вглъбен в работата с рибата не забелязал проблема за хляба в Азов, и така изкарал четири години. Той е, който може да се нарече фалирал.“

При тези мои думи той рече: „Повикайте Пире френк Хюсни.“ КогатоХюсеин дойде, набързо го накара да донесе две кесии и един самурен кюрк, подплатен със зелена чоха и ги връчи в ръцете на вашия беден слуга. Беднякът целуна ръката му, отправяйки благопожелателни молитви. На сутринта той пристигна при Ак Мехмед паша в пътната станция в Хавса, на 4 часа от Одрин . . .

Оттам през Баба-ески, Силиврия и Кючюк Чекмедже на 17 зилкааде 1077 (11 май 1667) г. пристигнали в Цариград.

Потегляне на десетия ден на месец реджеб 1078 (26 декември 1667) година по договаряне с Ак Мехмед паша и всички любими приятели за завладяване на остров Крит и описание на всички пътни станции, крепости и градове

Евлия Челеби потеглил от Цариград с трима слуги и трима стари приятели. След няколко прехода те пристигнали във Виза.

Тя принадлежи към еялета Очаков и се управлява от отделен санджак-бей. След това, движейки се пак в западна посока, изминахме половин час и отново посетихме текето „хиляда и една стрели" на Ахмед баба султани, като помолихме неговия дух за помощ. Като го отминахме, на половин час път стигнахме град *Бунархисар,* където ни оказа гостоприемство Халим-заде Ибрахим ага. Оттам на един оръдеен изстрел минахме градчето *Ине*[54] и след два часа път през гориста и обрасла с дървета местност стигнахме до пътната станция на големия град *Кърк ниса* (Четиридесет жени), т. е. *Кърк клисе или Кърк каниса*[55] (Четиридесет църкви). Тук бяхме гости в дома на Шатър Мехмед ага — добре дошли бяхме. Този град също е описан — и с махалите, и със селата си по-горе е подробно описван много пъти. След това минахме селата *Дерелий*[56], *Пашалий* и село *Чимеи*[58] и за 6 часа стигнахме пътната станция *Кара гюндюз*[59], където бяхме гости в къщата на Али Челеби. Следваха селата *Акалан*[60] и *Хафетан*[61], които са зиамет на чичото на великия везир. Минахме и тях и след 5 часа стигнахме пътната станция на селото *Евлиялికьой*[62], в което и този ваш беден Евлия беше гост. Прекарахме една вечер в сърдечни разговори с благословения Герай султан.

Оттам вървяхме един час в западна посока и стигнахме пътната станция на село *Еседлий*[63]. Една вечер бяхме гости на нашия господин Ахмед Герай султан, син на Мехмед Герай хан. След като получихме подарените ни един кон и 50 гроша, минахме през селото *Юч-обали*[64] и отново през селата *Пашакьой*[65] и *Евлиялий,* също през селото *Хюсеин коджай*[66] и дойдохме в град *Ямбол*. Като минахме моста и пак по брега на Тунджа свърнахме отново у моя Ауваз Герай султан, син на Мехмед Герай хан и му бяхме гости една вечер. След като получихме сума подаръци, след един час се намерихме в село *Ибрахимлий*[67] с Мубарек Герай султан, калга-султан[68] на моя господин Мехмед Герай. Гостувахме му една вечер. Там заварихме и Бахт Герай султан, та получихме дарове и от него.

Оттам право на запад намерихме в село *Таушанли*[69] нуреддин-султанът на Мехмед Герай и Тимур ага, от които също получихме милостиня. Минахме също и село *Донфулар*[71] ... всъщност това са три села. Минахме и селата *Йеникьой*“[72] и *Бабакьой*[73] и стигнахме пътната станция на село *Тетеджили*[74]. Гостувахме у Черкезоглу и в Омер суфи. Оттам след 2 часа път на запад стигнахме пътната станция на село *Атлиевли*[75]. И тук бяхме на гости у заложения при Османовата династия султан. След като изпитахме милосърдието му, вървяхме още три часа на юг и стигнахме пътната станция на село *Деделер*[76]. Бяхме гости у Деде Мехмед Герай султан, син на Бехадър Герай хан. След като ни оказа своята щедрост, вървяхме един час и стигнахме пътната станция на село *Йеникьой*[77]. Там гостувахме у Селим Герай султан, чието великодушие видяхме. Оттам минахме града *Енидже*[78] и като вървяхме два часа по посоката към Мека, достигнахме.

Пътната станция на текето Кадемли баба султан[79]

Той бил от цариградския орден на бекташиите и лично бил един високооценяван праведник. Погребан е под едно превъзходно високо оловно кубе. По главната стена на текето по повод на различни кончини са написани красиво множество коранични стихове, а на преградите-парапети — предания. На стената на главното

блаженство има един стих от преславните стихове на божието слово. На четвъртата страна има повече от сто вида свещници, кандила, кадилници и канделабри. Понеже обичаният покойник бил овчар и обичал да свири на кавал, над главата му има два тръстикови кавала и стоят два чифта цървули. Този обичан покойник бил погребан от Гази Михал бей по времето на Гази Худавендигяр. Кубето, сградата за безплатни благодеяния, камъните, складовете, летните и зимни площади, параклиса, оборите — всичко било [строено] от Гази Михал. Това е голяма гробница, от която подават глави три свода. Тя е на високо гористо място, та височината на върха ѝ осветява света. Това е едно високо място за разходки. В текето могат да отседнат и заминат 100—200 конника, а може да окаже пълно гостоприемство на 80 бедняци. Кухнята, голяма като Кейкавусова, оказва ценна милостиня на всички идващи и отиващи и е отворена постоянно.

Оттам — отново на път! За три часа минахме селата *Коджа Мурадлий*[80] и *Кара гьозли*[81] и стигнахме в пътната станция на село *Каяджик*[82], където бяхме гости на неверника Петко. След като му изпотрошихме кръстовете и другите глупости, минахме през селата *Манастири*[83], *Талашманлий*[84], *Каялий*[85], *Наувер дере*[86] и стигнахме в пътната станция на село *Козлуджа*[87]. Оттам минахме селата *Вакъф, Кърк чешме*[88], *Хаджи Арслан чифлиги*[89], *Астаеврори*[90] и за четири часа стигнахме

Пътната станция на втората столица великия град Одрин.

Дойдохме направо при кара-кехаята Ибрахим ага, а оттам стигнахме до каймакам-пашата Кара Мустафа паша. Поднесохме на пашата белите орли, които той ни беше поискал при предишното посещение в Одрин и които му бяхме обещали. Той пък ги изпрати по телхисчията с двата броя превъзходни соколи на падишаха. „У всички аги: доганджии-башии, чакърджи-башии, атмаджи-башии, шахиджи-башии и други ловни аги[91] през целия мой живот не съм видял такива хубави соколи, с такива оцветени като черен маргарит очи и така контрастиращи с белите орли" — така казал вла-

дetелят самодържец и веднага добавил: „Който е донесъл тези, нека да донесе и други."

Когато дойде вест за това до каймакамина, четиридесет пъти се заклех в аллаха, че не са ми останали други. Показах на каймакам-пашата крилата и опашките на птиците от черкезката провинция. Той пък прибра този бедняк с крилата и опашките и когато се яви пред светоосветяващия повелител, целуна земята под краката му. След много молитви и благопожелания той му показа крилата на птиците и му каза: „Повелителю мой, тези се намират в Черкезия и освен предадените на моя владетел, други птици няма". След това се закле в името на бога. Слава на твореца, Вани ефенди[92] каза: „Повелителю мой, аз познавам този Евлия Челеби още от нашия Ерзурум, от времето на Мелек Ахмед паша. Неговите думи са честни. Той е един учен пътешественик и сътрапезник-разказвач, човек от моите хора е. Ако пък се окажат други ловни соколи — нека не получи милост от моя повелител." След това лично султанът рече: „И аз познавам учения. През моето детство до Кая султан много ми служи."[93] Тогава целунах два пъти земята пред него и изказах много молитви-благословии на татарски език.

По повод на тези соколи разказах как в Московската страна, в Дагестанската страна, в Черкезия, в степта Хейхат[94], в калмицката степ, в страната на племето хешдек[95] седемдесет дни нямаше време за молитва преди лягане, та не оставаше време и за вечерната молитва. Вани ефенди потвърди това, като каза: „Наистина в онези страни не се прави вечерна молитва, защото още не минали два часа и ето вече е време за утринна молитва." И се заредиха много въпроси на Вани ефенди.

След това честитият повелител в продължение на седем дни ми поставя подробни въпроси за Полша, Чехия, Швеция, Австрия, Фландрия, Германия, Унгария — с една дума за всичко, което съм пропътешествувал в течение на три години във Виена, Прага, Унгария, Хърватско. След това на осмия ден ме възнагради безчетно заради птиците.

Дойдох отново при каймакам-пашата и му разказах всичко най-подробно от начало до край. Казах му, че „на следния ден заедно с всички мои повелители заминавам за Крит". Като се простих с всички и получих

множество благодеяния и подаръци, поисках разрешение от каймакам-пашата. Той ми определи пътни дажби и попита дали беднякът желае да се присъедини към свитата на другите аги. Веднага аз, беднякът, му целунах ръката и казах: „Нека благодеянието се върне върху вашата глава. Нека то да бъде подаяние за душата на покойния блаженопочиващ Кьопрюлю Мехмед паша. Този нищожен бедняк е един боец за делото на аллаха. От първия завоевателен поход срещу Азов насам нито един поход не съм пропуснал. Седем години — от Крим в Казанската провинция, в Московията, в Полша, в Краковско, в Чехия заедно с татарите-смелчаци и ловци на неприятели съм сякъл със сабя невернишките земи в завоевателните походи. За бога, но още когато беше в Асах, великият везир ми каза: „Ще достигнем за моето включване в похода за Крит."

„Прочее, Евлия Челеби, не ни забравяй в молитвите си при този поход" — рече той. Даде ми 200 алтъна и един кат дрехи, на моите слуги даде 30 алтъна и по един кат дрехи. Като ми даде 6 куриерски коня и 70—80 писма, ние се разделихме и с много подаръци напуснах Одрин.

Потегляне на 15 рамазан 1078 година[96], понеделник за остров Крит, за завладяване на Кандия, къде съм отседнал и какви беди съм претеглил

Излязохме от Одрин на юг и най-напред минахме Тунджа по новия мост. Вървяхме край брега и скоро преминахме по един голям дървен мост реката Арда. Вървейки ... часа на юг, стигнахме село *Демирдеш.*

То има една украсена, покрита с олово джамия, един хан, една приятна баня, едно медресе, едно училище и двеста двуетажни уредени и украсени къщи, построени от камък като големи дворци, всички покрити с керемиди.

Оттам пак на юг за ... часа стигнахме до село *Емирлий*[97]. И то има една покрита с олово джамия, хан, баня и около 150 покрити с керемиди къщи. Като отминахме тези две оживени села и вървяхме два часа през казата, стигнахме

Пътната станция на село Едже султан.[98]

Този скъп покойник е положен на един хълм срещу една прилична на градина горичка с големи дървета в една изцяло каменна постройка без оловно кубе. Погребаният тук Едже султан принадлежи към произхождащите от знатен род господа. При изпълнената със светлина гробница всъщност няма други бедняци. В това село бяхме гости на Абдулкерим Челеби. На следния ден преминахме село *Капуджи*[99], едно благоустроено гръцко село. Като вървяхме ... часа на юг край брега на Марица стигнахме

Крепостта Горна Димодука

Тя била на двама братя гръцки крале. Единият се казвал Димо, а другият — Дука. Тези двама неверници заедно построили крепостта, откъдето се получило широко известното погрешно наименование Димодука. През 762 г.[101] била завладяна от Баязид хан Светкавицата чрез ръката на Гази Ферхад бей, като преди това била обсаждана седем пъти и все не се отдавало да я овладеят. В края на краищата Ферхад бей успял да залови единия крал, когато бил на лов, а неговия брат затворил заедно с войниците му в крепостта, така че да не могат да излизат извън нея. Тогава крал Дука предал ключовете на крепостта на Ферхад бей с условие да станат раи. След това мюсюлманските войски веднага завзели крепостта и станали нейни владетели. Ако не е било така, то тази крепост не е от укрепленията, които могат да се завземат с удари на топове.

Тъй като по време на завладяването ѝ неверниците били в крепостта и я предали чрез договорно примиряване, сега в крепостта няма други мюсюлмани освен диздаря. Вътре в нея има всичко сто каменни постройки, покрити с керемиди оживени невернишки къщи, да бъдат проклети. Обаче обитаваната от диздаря кула е спокойна. Има една черква. В Румелийския еялет има много трудни за овладяване яки крепости, обаче тази крепост е подобна на непристъпен здрав бараж.

Сега е в еялета Румили под заповедите на одринския бостанджи-башия. Владее се от войводата на вакъфа

на султан Баязид. Той е една почтена каза със степен 150 акчета, а нахията му се състои от... села. Стара столица е. Повелителят султан Баязид е живял тук много време и дори Селим хан, когато завзел насила халифството от баща си Баязид хан, заточил тук Баязид хан, казвайки, че тази Димотика е стара столица[102]. Баязид хан починал в селището Хавса, тялото му било донесено в Цариград и било погребано пред михраба на неговата джамия. И така, тази крепост била стара столица, та и Муса Челеби, синът на Светкавицата, също е живял тук. Прочее, ловът и риболовът тук са в изобилие. И сега горе в крепостта има един светоозаряващ султански дворец, покрит с чисто олово, в който има много отделни беседки-павилиончета, зали и стаи.

Крепостта с нейните три зъбера е разположена върху стръмна червена скала, изградена във формата на бадем, ориентирана от изток към запад. Това е една елегантна, силна крепост, построена надлъж с два реда каменни стени, разделена на пет части. Както и да се пресмята, нейният гарнизон трябва да бъде от 2500 души. Под високото ѝ прикритие вътре и вън има празни пещери-хранилища. По цялата двупоясна стена има известен брой здрави кули, обаче няма ров. Няма място, на което да се направи ров, а и не е нужен ров. Прочее, някои места на тази крепост дори със стрела не могат да се достигнат; това са стръмни скали, високи колкото две минарета, особено пък от западната страна, където тече реката на име Казъл-дели — една буйно течаща вода. В скалите от тази страна вият гнезда ястреби и соколи. Поради тези причини всъщност тази крепост няма ров. От южната страна протича реката Казъл-дели, която извива и я обгръща. От тази страна също без да се правят ровове, тя е извънредно непристъпна.

На брега на река Казъл-дели има едно заселище, наречено Долни варош обаче около него няма крепостни стени. Този варош е разсечен от Къзъл дели. Планините в южна посока се прехвърлят към Долния варош, а тези във вътрешната крепост си принадлежат към нея. Вътрешното укрепление на горната крепост е от два пояса стени и две части. На едната казват Момина кула (Къз куле), а на другите — Джебхане кулеси[103]. В тези две части на крепостта има две врати, за да се ми-

нава от едната в другата. В северна посока също има едно междинно укрепление с извънредно здрави стени. Султанският дворец образува едно междинно укрепление също както при вътрешната крепост. Обаче този дворец и укрепените му стени са строени от правоверните владетели.

От всички страни под хоросанените стени на гореспоменатите разположени едно над друго укрепителни съоръжения има една здрава и яка крепостна хоросанена стена, която има три врати. Едната, както и вратата на вътрешната крепост, гледа на юг. Вратата към северната посока е открита врата. И при нея също има врата на вътрешната крепост. Третата врата е вратата на долния зид, която открива посоката към Чомлекчилер. Тези врати са специално врати за владетелите, тъй като горе стои султанският дворец. Една друга врата гледа към запад и се нарича Кьопрю-капусу (Мостовата врата). Друга врата гледа към посоката на Мека и се нарича Чаршу-капу (Чаршийската врата). Те са двойни, здрави и силни врати. Видяхме, че целият народ влиза и излиза от тях. А между двата пояса на тези врати има още една застава, като малка крепост. Според направеното преброяване тази крепост Димотика има всичко шест пояса, а с всички междинни преградни стени и врати, с всички . . . стават всичко . . . реда нови, здрави и силни врати. А при онези двупоясни врати, за които казахме, на вътрешната страна на външната врата точно вдясно на стената, на височина на един човешки ръст е издялан върху мрамор с хубави букви надпис-хронограма:

През справедливото време на този великодушен шах
беше направена и стана тази здрава крепост.
Изразходва богатствата си, грижи вложи,
остана в тази служба да се старае без край
и изрече хронограма за нея:
„Сабята на султан Ахмед е на правата порта." 1015 година.[104]

От дясната страна на хронограмата е написан на гръцки език датиран надпис, съобщаващ, че основите на крепостта са поставени в годината на раждането на честития превъзвишен пророк [Мохамед]. Той е с чудни букви.

Описание на оживения долен град. Той се състои всичко от 12 махали и има всичко 600 покрити с керемиди двуетажни къщи, изградени с камъни, с гладки стени — оживени и украсени дворци. В домовете има обезателно лозе и градини и цели розови паркове. Има всичко 12 михраба на джамии и параклиси на правоверните султани. Най-красива е джамията на Баязид Светкавицата. Зад четириъгълните стени-огради, върху четири каменни колони е поставен един удивителен и чуден, направен от дъски и украсен купол. Тя е една препълнена със светлина джамия, има чудесно минаре, чиито строител бил Мехмед. Всички каменни постройки и четириъгълният изграден от дъски купол са покрити с оловена смес, получена от размесването на специално небесносиньо олово, така че тя очарова пишещия. Тя е стар храм, денем и нощем посещаван от множество богомолци, но няма вътрешен двор. Освен нея няма други петъчни джамии.

Описание на параклисите на починали праведници. Има всичко 12 параклиса и макар да няма джамии, има достатъчно молитвени места, в които не се чете петъчна проповед. Пред всички е параклисът на Насух бей, приличен на султанска джамия с оловен купол, един оживен овещен параклис. Известни са параклисите Курд бей, Пазарли бей, който се нарича още и Алджа месчиди — приказно широк параклис, параклисът на Урудж паша, параклисът Капуджи, параклисът Татарлар, параклисът Хараджи, параклисът Синджирли, параклисът Цирджир, параклисът Абдал Джунди. До началото на моста е параклисът Гази Ферхад бей. Всички са покрити с керемиди, благословени кътчета. Има всичко четири медресета за учени, като от всички най-добри са медресетата Баязид хан, медресето Урудж паша... Има всичко пет дервишки текета, в които живеят хора от различни секти и ордени. Има пет училища за деца, в които се учат на азбуката. Има всичко две благотворителни страноприемници, предоставящи храна — това са имаретът на Баязид хан и имаретът на Насух бей — покрити с олово гостилници, които оказват благодеяния на бедни и на богати.

Има всичко... търговски ханища, в които се върти оживена търговия. От всички най-оживен и покрит с олово е ханът на Насух бей. Има всичко два керван-

сарая, в които хората идват и си отиват. Има всичко три радващи душата бани. Банята до началото на моста отчасти е разрушена, отчасти стои и работи. Водата, въздухът и постройката на Шепнещата баня са много приятни, а оформлението на банята успокоява душата. Под един изкусно направен стълб има една дупка. Ако някой човек седне до курната, която е до този стълб, а някой друг човек седне от другата страна, допре си устата до дупката и започне да говори, думите му се чуват ясно от дупката, сякаш [тя] говори. Поради това на тази баня казват Шептящата баня. Всъщност се говорят думи за любов и влюбеност, изказват се желания, че всяко желание ще се удовлетвори — такава е дупката, заради което тя се нарича Шептящата дупка, а оттам — Шептящата баня. Надписът на банята пред Улу-джами е следният:

Тази баня е направена от султан Осман —
климатът ѝ да е като край Кевсер, водата ѝ — от рая
Дошлият да намери лек. Изрекох хронограмата:
„Наистина привлекателна баня е тя."

Градът има всичко 70 домашни бани. Казват, че от всички най-очарователна е банята в дома на Коджа Солак баши, но, аз бедният, не съм влизал в нея и, знае бог, не съм я виждал. Има всичко сто дюкяна, в които се намира всичко. Работилниците за пръстени паници и стомни са повече от двеста. Вътрешността на чаршията е покрита открай докрай с бял калдаръм. Понеже въздухът и водата му са много приятни, момците и момите му са с нежни тела и ефирни фигури, всички са с приказно румени лица, сякаш ги пои реката [Къзъл-дели]. Тя носи извънредно приятна пивка вода, която се пие с удоволствие. Началните води на тази река идват от планината Тенри верди[105]. Южно от крепостта тя минава под един голям мост с дванадесет свода, който наред с каменните опори има и дъбови стълбове; настлан е с дъски. След това пак под крепостта тя тече в южна посока. На разстояние от един преход с оръдия текат слети реките Арда, Тунджа и Марица. Там реката Къзъл-дели се влива в тях и всички те се вливат на едно място близо до крепостта Енос в Бяло море.

Описание на достойните за похвала неща в Димотика. В лозята и градините му се славят водниcтите сочни и приятни за ядене грозде и дюли. А дори зад хоризонта са прочути червените като рубин димотишки стомни, чаши, паници и ибрици . . .

Достойнства на гробниците на божиите праведници. Понеже този град бил стара столица, в него са погребани много хиляди големи праведници, но ние описваме само тези, чиито гробници сме посетили. Най-напред под крепостта е гробницата на Хасан баба. После е гробницата на Суфи Шами баба. По-нататък е тази на Тебризи баба, после на Мурсал баба, после на Гази ферхад баба. След това в гробищата е тази на Молладжък ефенди, след това на Айваз баба — да озари бог скъпата им пръст и да ги удостои с милостта си.

Вдигнахме се оттам и вървяхме в южна посока 5 часа. Стигнахме селата *Крайени*[106], *Хисарджък*[107], *Салтък*[108], *Мандра*[109], *Софули*[110], и *Карабунар*[111]. Всички те са невернишки и мюсюлмански села и всички са свободни зиамети. След това в село *Вакъф*[112] гостувахме на сина на Ахмед бей, полюбувахме се на гробницата на Зандан баба султан извън селото.

По-нататък вървяхме един час в южна посока до гробницата на Ачик баш баба султан. Всъщност това е Ашик паша султан, но тюркското племе му казва Ачик баш баба. Покоящите се в тези два гроба лица са от четиридесеттех души, които минали в румелийската страна заедно със Сюлейман паша, сина на Орхан Гази — нека бог бъде милостив към всички тях. За това, което те са завладели, се пише дори в историите на неверниците. Близо до тези гробници е много посещаваната Женската гробница. Близо до тази гробница има една чудотворна чешма, от която веднаж на четиридесет години в нощта на предопределението дори до утринта тече мляко. Тя се нарича Зандал баба чешмеси и е достойно за оглеждане място. После продължихме пак в южна посока, минахме селата *Йелкенджи*[113] и *Коюнери,*[114] и като вървяхме близо 5 часа ту на изток, ту на юг, стигнахме

Старата крепост Фереджик[115]

Нейни строители са гръцките неверници. Най-напред била завладяна през 759 г.[116] от Сюлейман паша, син на Орхан гази. При завоюването ѝ претеглили затруднения по време на обсадата ѝ. След завладяването ѝ, когато били при една втора крепост в полите на планината Тенри верди, мюсюлманските войски били разбити. Нейните паметни постройки съществуват и са видими понастоящем. Този османски град има всичко седем махали. Мюсюлманските махали са на най-избраните места в града, а неверническите махали са в покрайнините. Те наброяват 500 едноетажни и двуетажни, всички изградени от камък и открай докрай покрити с керемиди широки къщи, потънали в лозя и градини. Най-богати и най-обзаведени от всички са къщата на Мехмед ага, в която бяхме ние, на Рамазан ага и на Кьор Али ага. Молитвените му места имат седем михраба и всички са джамии, радващи се на много посетители. В чаршията е джамията на Сюлейман паша, син на Орхан гази, която от черква била обърната в джамия. Тя е едно старо молитвено място с покрито с олово кубе. Минарето ѝ е от лявата страна и над вратата му има следния надпис:

Построено беше това минаре, бе изкусно изработено
и поставено.
И беше изречена хронограмата му: „Да стои извисено
и здраво като желязо."
Година . . .

Има джамия на султан Муса Челеби, син на Баязид хан Светкавицата, джамия на Ибрахим ага. Има всичко . . . параклиса за обединените правоверни. Най-напред е параклисът на шейх Синан, после параклисът Садреддин, параклисът на пазара. Те са прочути по благословените кранища.

Има всичко две медресета за учени. Преди тях има 5 училища за децата. Сред покритите с олово постройки са и две дервишки текета. В града има сто занаятчийски дюкяна и пет процъфтяващи търговски ханища. От всички най-оживен и най-уреден е ханът на Ахмед паша Екмекчи-заде, разположен в чаршията, покрит с керемиди. Понастоящем негов мютевелия е живеещият в Цариград при Карачешме надзорник на надзорници-

те Екмекчи Хакими. В допълнение има и една баня с хубав въздух и приятна постройка. И тя е благотворение на Екмекчиоглу Ахмед паша.

Описание на ландшафта на град Фереджик. Той е разположен върху един землист хълм в полите на планината Тенри верди. Наоколо се простира голяма плодородна равнина, стигаща на юг до крепостта Енос. От този град покрай река Марица до град Ипсала има разстояние 4 часа, което се вижда изцяло.

Управниците на Фереджик. Отначало си е бил в румелийския еялет, но станал вакъф на султан Баязид Вели и сега се управлява от мютевелия. Той е каза, в която правият път на пророка се тълкува от един шейх юл-ислям, един старейшина на благородниците и един кадия със заплата 150 акчета. Нахията му има петдесет села. Има спахийски местен представител, еничарски сердарин, мухтесиб, градски старейшина, събирач на хараджа и кадийски наместник. Понеже въздухът и водата са приятни, младежите и девойките, както и всичките негови плодове, са прочути. Специално водата му е много приятна за пиене, идва в града от един много голям акведук от Карадагските планини и се разпределя във всички чешми и джамии.

Описание на гробниците за посещение във Фереджик . . .

Оттам като минахме планината Тенри верди . . . После за 2 часа през долове, хълмове, планини, лозя, нагоре-надолу, след като набрахме страх от неверническите хайдути, вървейки в западна посока, стигнахме

Понастоящем разрушената крепост и град Кара Гюверджинлик[117].

На брега на реката Дунав също има една крепост, наричана Гювенджинлик, която беше описана по-горе. Тукашният Гюверджинлик бил завладян през . . . година по времето на Орхан Гази от нашия роднина Едже Якуб, който изцяло го разрушил. Сега крепостта му е на една червена отвесна скала, във формата на петоъгълник. Тя била много яка постройка, но била разрушена и сега в нея лежат кози. Прилежащото ѝ селище е разположено в един широк дол под стръмни скали. Това село е на българските неверници и има 500 къ-

щи. По начало няма мюсюлмани. Във всички къщи има малки ханчета, където отсядат идващите и заминаващите посетители, гости и търговци. Всеки яде, пие, пренощува и отминава срещу заплащане. Някои невъздържани хора отсядат и отминават. Прочее, има много достойни за обичане девойки, които стоят край пътя, по пазара и когато видят някой пътник, викат: „Ага, погледни мене и яденето. Моят хляб е бял и чист, къщата ми и горе, и долу е чиста. От нейната белота по-бяло не се е виждало. От тебе не се стеснявам и много ще те наглеждам." Говорейки такива любезности, които точно улучват сърцето, те настаняват щеш-не щеш в мястото, което искат, възвеличават те, след което те оставят, но не ти прощават нито една счупена пара. Ако се случи [някой] да не им даде платата, всички жени отново се стичат и му хвърлят един хубав бой.

Прочее, това е едно голямо освободено от данъц дервенгджийско село[118]. След вечеря, като си получат платата, всички момичета и жени избягват и чак сутринта, ако са доволни от тебе, донасят ти при кафето храна. След като те нахранят и напоят, изпращат те на път. Селото също е вакъф на Баязид Вели.

На половин час по-долу от селото в южна посока има една разнебитена крепост. Като се мине тя и се върви вдясно в планините 4 часа, стига се пътната станция на село Кара каяли[119]. Тук са мюсюлмани. И то е вакъф на Баязид хан. Там гостувахме в къщата на еничарина Мусли баше. Оттам за ... часа отминахме разни места и стигнахме

Град Шабчилар[120]

Той е разположен в полите на една планина. Има една джамия, два хана, 200 покрити с керемиди къщи. Раята му, мюсюлмани и немюсюлмани, е освободена от обичайните данъци. Всички те добиват стипца (шаб) за държавата и я предават на доверения пълномощник. То се дава под аренда срещу осем товара акчета.

По божия присъда в този град избяга един от моите роби, сякаш земята се разтвори и той потъна в нея. В края на краищата веднага се качих на коня си, повервявайки душата на разума си, и отново дойдох в път-

ната станция във Фереджик. Взех от кадията писмено обявление и известия и в продължение на една седмица обхождах селата и казата на Фереджик на юг и север, на изток и на запад. Обходих всички пътища и пътеки дори до планината Съчанли[121] и слава богу, проклетият роб падна в ръцете ми и беше притиснат и окован. Отново се върнах във Фереджик, показах на роба с една-две тояги великодушието на Евлия, след което отново яхнахме конете и натоварихме вещите си на товарните коне. Като вървяхме оттам 2 часа в южна посока, минахме село *Шахинли*[122].

Пътната станция в текето на грабницата Нефес султан

Това е голямо бекташийско теке, разположено върху една планина[123], чиито връх е наравно с облаците. От тази гробница се забелязва остров Имброс и остров ... в Бяло море, полетата около крепостта Енос и крепостта Ипсала — толкова високо е вдигнала главата си тази планина. Благодетелят-строител на зимната площадка, на лятната площадка, на всички гостни помещения, на царствената кухня, на обширния обор, на складовете, на параклиса, на излъчващата светлина гробница, на текето и кубетата ѝ, — с една дума на всички благотворни постройки и големи паметници, покрити открай докрай с небесносиньо олово, е Ахмед паша Екмекчиоглу. В него има четиридесет-петдесет боси и гологлави, чисти и неопетнени, изгарящи от любов и потънали в бедност и нищета, ранени в самото сърце дервиши. Всеки от тях се е уединил самотен в някой ъгъл, отдал душата си единствено на чистото съзерцание. Някои от тях пък прислужват на идващите и слизащите и оттук придобиват безсмъртна сила. Те полагат усилия да покажат милосърдие на всеки пристигнал — богат или просяк, млад или стар или скитник. Вътре на площадката при гробницата има утоляваща жаждата животворна вода, която и през месец юли е студена като лед. Има една удивителна и чудна мелница. От цялото Еноско поле, от района на Макри и на Димотика идват хора и мелят брашно на тази вятърна мелница. Чудното е, че от сто години насам крилата на тази мелница не

са спирали, а камъните ѝ никак не са се изтъркали. От върха на тази планина се виждат отлично трите големи реки, идващи като море от Одрин, които се вливат в Бяло море, близо до Еноската крепост — една гледка, която предизвиква възхищение. Самият Нефес султан е погребан под едно високо четириъгълно, покрито с олово кубе.

Написах стих:

Невес султан — един мъж, от чиято душа следва да се черпи мъжественос
И със славата си, и с бедността си той доставя радост на света.

Пак под това разпръскващо светлина кубе на едната му стена написахме този наш стих, прочетохме за духа на праведника главата „Ангел" от Корана, за да ни открие победите и да се дарува въздаяние на светия му дух. Под този привличащ благодатта и разпръскващ светлина висок купол от четирите страни на просветления гроб има толкова много свещени надписи светилници, кандила, свещници и най-различни висулки, че богатството му е равно на една египетска хазна Всички бедняци дервиши не само принасят жертва за всеки посетител, пръскайки го с розова вода, но изгарят и в кадилниците най-различни благовония.

Слава на твореца, след като посетихме това средище, спуснахме се надолу и на един час път стигнахме до извора на преславната вода, излизаща от тази земя. Под землището на гробницата на Нефес султан има един минерален източник. Аз съм виждал в Румелия, в арабските земи, в Персия, в Балх[124], в Бухара, в Европа, в Бурса и изобщо в седемте климата[125] седемстотин и седемдесет старейшини-праведници. Всички съм видял — дори извора със стълбове като косъм в крепостта Будин и този на софийския старейшина-светец[126], но още не съм виждал извор с толкова много благотворни действия както на този Нефес султан. Дори султан Мехмед IV като видял този източник и станал свидетел на благотворното му действие, казал: „Бога ми, той е по-приятен от минералните извори в Бурса." След това се изкачил до гробницата на Нефес султан и като я посетил, казал: „Този Нефес султан е от чистата жила на нашата османска династия. Той е Дьозмедже Мустафа

Челеби, синът на Баязид хан Светкавицата. Като напуснал света, той се скрил в това теке, за да се запази от физическо унищожение. Оставяйки в неведение непознаващите го люде, той живял в блаженство и безметежност. След това се появил един Лъже-Мустафа, който бил разпънат в Одрин насред Узун-чаршия[127]. Шехзаде Мустафа казал: „Свършиха се грижите ми, останах свободен." А истината е, че този царски син Мустафа се намирал в тази обител под името Нефес деде, отдаден на служба на [бога] и това се знаело дори от султана. Предава се, че така казал самият султан Мехмед хан IV, че той направил дарения и благодеяния на бедните дервиши на Нефес султан и им казал: „Той е от нашето семе и наглеждайте добре неговата разпръскваща светлина гробница." Така ги оставил, отивайки си.

И наистина няма никакво съмнение, че този Нефес султан е бил Мустафа, синът на султан Баязид Светкавицата. Дори когато мъдрецът бил в бедност и нищета, извадил един скъпоценен камък, продал го и построил от името на някое друго лице кубетата на този минерален извор, помещенията за събличане, за отпочиване, басейна и водоскоците. Той починал на 46 години и бил погребан в тази гробница, именувана Накаш султан — да му окаже бог своята милост.

След като посетихме тази гробница, отново на юг отидохме в

Султанската гора

Това е голяма, гориста, скалиста и планинска местност, в която се разхождат и зимуват до 40 хиляди коня, кобили и кончета, изобщо конски стада на османската династия. Тя се управлява от горски аги на надзорника на султанската конюшня, които забраняват да се отсече дори едно дърво. След като отпочинахме при горските аги и пихме кафе, вървяхме 6 часа.

Описание на старата крепост Марила[120]

Тя е построена от римските крале и в ... година била завладяна от Ферхад бей, един от военачалниците на Баязид хан Светкавицата. Нейната крепост е из-

цяло разрушена до основи. Нейните неверници служат в султанската гора и са освободени от всички тежки данъци. Немюсюлмани са.

Описание на крепостта на стария укрепен град Макри

Има една крепост Макри и срещу остров Родос, срещу източната му страна на Анадолска земя ,в територията на санджака Аляйя на брега на морето в дъното на един залив. Обаче румелийската Макри е много покултивирана и украсена от онази. През ... година била завладяна от ... чрез ръката на Гази Евренос. Крепостта е на брега на Бяло море — една постройка с четириъгълна форма, допълнена с една стара стена. Тази крепост има обиколка около хиляда крачки. На някои места нейните стени са проломени, та не е в толкова добро състояние. Разположена е сред осеяна с хълмове, долове, склонове и скали площ и е стара крепост. Поради това, че е на брега на морето, вътрешната крепост е здраво построена. Сега е средище на малка каза със стени 150 акчета в еялета Румили, обособена от казата Фереджик. Неин управител е мютевелията на вакъфа на султан Баязид; той я държи и владее. По време на описването е отбелязано, че в града Макри заедно със селата от цялата му нахия са записани всичко 400 къщи. Самият град има всичко 200 едноетажни и двуетажни къщи, покрити с керемиди, всеки един изграден от камък гръцки дом. Мюсюлманите са по-малко от гръко-православните. Има само 50 къщи мюсюлмани, а 150 са проклети невернически къщи. Вратите на всички невернически къщи са малки като прозорци и са много на високо, така, че като дойде гостенин с кон, казват, да не може да отседне там. Затова са направили вратите малки и на високо и с подвижни дървени стълби.

Има всичко 5 михраба. От всички най-стар образец е джамията на султан Баязид хан вътре в крепостта. Диздарят и войниците от крепостната охрана живеят в тази крепост, а спахийският местен старейшина, еничарският сердарин и почтените първенци живеят навън, в града. В този град има една джамия, един махаленски

параклис, един параклис към текето, едно медресе, едно начално училище и пет търговски ханища. На брега на рекичката има баня за къпане. Има всичко 20 малки дюкяни.

Чудният извор на животворна вода. Сред този град, почти в центъра му, от една стръмна скала извира един животворен източник, от който блика бистра като кристал вода, от която и през месец юли от студ не могат да се изпият повече от три глътки наведнаж. До такава степен тя е студена. Обаче тази прозрачно бистра вода много ускорява храносмилането. Ако човек е изял едно агне и пие от тази вода, веднага му се отваря апетит и пак иска да яде. Намиращите се в града дванадесет мелнични камъка се въртят от тази вода, след което тя се разпределя по къщите. Началото на извора се намира пак вътре в крепостта под един кестен. В населената четвърт[129] такова грамадно дърво, каквото е този кестен, е може би само големият чинар, намиращ се на остров Истанкьой в Бяло море. Водата извира от скалите помежду корените на този грамаден кестен като очи на жерав и изтича. Градът Макри е прочут с тази вода и с това грамадно дърво.

Той е много оживен град. Поради това, че въздухът и водата на града са много приятни и умерени, девойките на тези гръко-православни негодници и момците им са с лица като слънце. В лозята и градините му има извънредно много нарове, смокини и черници. Поради крайбрежния климат по планинските и каменисти места се прострели гори от маслинови дървета, които са покрили целия свят. Стават такива вкусни маслини, почти каквито са маслините от Крит, Метони и Корони[130]. От Цариград до това място маслиновите дръвчета са рядкост, защото по онези места зимата е силна. А град Макри се намира в средата на третия климат; климатът му е крайбрежен — средиземноморски и затова намиращите се на север от него планини отгоре до долу са в лозя. Жителите му са здрави и със стройни тела.

На двадесет мили от града в посоката към Мека се вижда в Бяло море остров Самотраки, който има обиколка 35 мили. Той има една обитавана украсена крепост и много голям залив. Намира се в еялета Джезаир[131] под заповедите на капудан-пашата.

Цялата невернишка рая на казата Макри и на казата Фереджик по начало не употребява гръцки език, а имат един близък до турския читашки език. Всички се обличат в бяла аба и кебета. Те са едни мъчни неверници. Особеностите на употребявания от тях език са следните:

Описание на езика на последноспоменатите читаци

Най-напред, когато се иска да се каже — не върши една работа бързо, казват „хевлеляма"; „кюлимезде билемесик" — т. е. всички знаехме; „сарифе иделим аджалур", т. е. да се посъветваме, всичко става; „салубаим не чек бююрмуш иледже идесек", т. е. както е заповядал нашият войвода, така да направиме. Между другите думи много често употребяват дума „ан колаина". Има още много пъти по сто хиляди такива нелепи думи, но само толкова бяха записани.

Оттам за три часа в северна посока минахме махалата Каранлък дере и стигнахме

Пътната станция на село Муса Челеби

Синът на Баязид хан Светкавицата, Муса Челеби, който след като баща му Баязид хан бил разбит в битката с Тимур хан и починал от изгаряща го треска, се оказал управител в Одрин, се провъзгласил за самостоятелен владетел на Румелия. Той осъществил много победи и завоевания. След това, когато неговия брат султан Мехмед Челеби по общо съгласие и с общо съдействие станал самостоятелен суверенен султан в Анадола, изпратил свои хора при брат си Муса Челеби: „Ела, братко, със смирение да поднесеш клетва за вярност на брат си." Така му казали, а Муса Челеби отговорил: „Той е султан на Анадола, а аз съм султан на Румелия. Докато брат ми не стане султан на Мека, Медина, Египет, Дамаск, Йерусалим и Ирак, аз нямам намерение да му давам клетва за вярност." Той разкъсал на парчета изпратеното му написано с любезни думи писмо и пуснал дошлия пратеник да си върви.

Последният пък подробно разказал в Анадола на султан Мехмед Челеби хан за достойното за съжаление положение. Тогава Мехмед хан събрал войската си и така двамата братя заедно с всичките си войски и с бейовете си се срещнали в борба за господство над света. При ... станала една пълна с ужас битка, за която не могат да се намерят думи. Както би предписал всемогъщият животворец, Муса Челеби бил разбит и избягал в планините. Той дошел в това село да търси милост, но жителите на селото не му дали никакво време и не му оказали милост, а му отсекли главата. Те отнесли главата му на Мехмед Челелби хан, като се надявали на дарове. Обаче справедливият Мехмед хан веднага казал: „Вие безпътници! Ние водихме битка за господство над света и когато брат ми е дошел при вас, защо не го върнахме обратно при мене? Защо без да ви е пристигнала заповед, сте убили моя брат?“ Всички жители на това село били избити.[132] След това тленните останки на Муса Челеби били пренесени в Бурса и били погребани редом с баща му. Затова селото се нарича Шехид Муса Челеби кьой.

Оттам надолу от селото тръгнахме на запад по Гюмюрджинското поле, преминахме реката Ер-чай, вървяхме един час и минахме също и реката Караджа оглан. Тези две малки речици идват от летните пасища при Карлък, сливат се в едно и текат през Гюмюрджинското поле. Те вървят така един час и се вливат в Бяло море. А от селото Муса Челеби вървяхме 6 часа.

Описание на вилаета Румчина, т. е. крепостта Гюмюрджина

Гюмюрджина я пишат и Гюмюлджина, но по начало си е била Гюмли Джин. Оттам се е получила и общоприетата грешна дума — от Гюмли Джин да се казва Гюмюлджина, както се и нарича. Прочее тази крепост била завладяна в 774 г.[133] по времето на султан... от Гази Евренос. Била отнета от ръцете на неверниците и евреите. Когато я завзел със смелата си ръка, вътре в крепостта имало един евреин. Целият еялет при завладяването му бил под владението на този евреин, а владетелят на Кавала, наричан Каланоз, използувал то-

зи евреин като дефтердар. Неговото име било Гюмли Чин. Чин и Мачин били евреи, които дошли като пратеници на китайския император при Александър Двурогият[134] и понеже им допаднали водата и климатът на румските области, останали в този град. След като съградили крепостта, тя била наречена Гюмели чин. След това техните потомци сключили договор с Гази Евренос бей да му предадат крепостта. Първото условие било, че всички евреи ще останат в крепостта. Такова казват задължение и споразумение било сключено и тогава предали крепостта на Гази Евренос.

Обаче, след като крепостта била завладяна, евреите се вплели в съперничество с циганите, т. е. къптиите. Те казвали: „Тази крепост още по времето на Александър е била наша, вие сте я завзели чрез побеждаване със сила." И започнала една голяма разправия и разследване в присъствието на Гази Евренос бей. В края на краищата след всичко било решено евреите да останат да живеят в крепостта, обаче крепостните войници да бъдат цигани. При тези условия те постигнали примирение. И досега евреите живеят вътре в крепостта, а диздарят и войниците са при тях. И понастоящем в този град циганите и евреите са две враждуващи помежду си страни. Прочее, съобразно с наименованието му, градът Гюмюрджина е имал за свой строител Гюмли Джин и от Гюмли Джин погрешно му казват Гюмюлджина.

Но на гръцки език казват на този град Румчина. Казват, че управителят Филкос[135] имал една дъщеря като ясна звезда, на която казвали Румчина. Тя се заразила от проказа, та баща ѝ Филкос оставил това момиче в землището на този град. Поради благоприятността на водата и климата му, то видяло полза и благодарение на климата се излекувало от мъката на проказата. Така първият строител на този град било момичето Румчина, а след това евреинът Гюмюл Чин, поради опасения от циганите, построил крепостта.

Слава богу, през ... година тя минала в ръцете на правоверните чрез ръката на Гази Евренос. Наистина това е грамаден и приятен град. Сега е център на една почетна каза в Румелийския еялет със сто и петдесет акчета. Околията му е от около 200 оживени се-

ла. Има шейх юл-ислям, надзорник на благородници-те, уважаван аянин, представител на местните спахии, еничарски сердарин, митничар, градски представител, бирник за хараджа и цигански бей.

Положението на циганското племе. Прочее, румелийските цигани имат този град Гюмюрджина като свое исконно отечество още от времето на фараоновата династия[136]. Дори когато хората от фараонското племе поемат клетва помежду си, казват един пред друг: „В името на правата на Египет, на правата на нашата Гюмюрджина" и се заклеват. Обаче старото отечество на анадолските цигани е град Балат в санджака Ментеше и то така, че когато бащата на завоеванията султан Мехмед хан довлякъл циганите от Балат в Цариград, то и мястото, в което те били настанени, и досега се нарича квартал Балат и се счита като средоточие на циганите. Пак султан Мехмед завлякъл в Цариград цигани също и от Гюмюрджина, но анадолските и румелийски цигани не можали да живеят добре помежду си. Румелийските цигани празнували заедно с неверниците злощастния празник на червените яйца, заедно с мюсюлманите — празника на жертвоприношението, а заедно с евреите — празника на тръстиката — без да приемат нито едното вероизповедание. Поради това при тяхното погребение нашите имами не четат молитви, а при Кривата порта има дадено едно отделно място за гробища на циганите. След като били отхвърлени по този начин, излязъл и един ферман, който им налагал харадж. Затова сега от циганите се вземат два хараджа. Дори според описването от времето на Завоевателя, от циганите мъртъвци, докато още се намирали на мястото си в квартала, и от мъртвите се вземал харадж.

След това румелийските цигани се вдигнали и отново се върнали в стария си град Гюмюрджина, а анадолските от град Балат останали в махалата Балат в Цариград вече като мюсюлмани. Циганите са свирачи и железари, скитат и поради това понастоящем циганският бей само понякога живее в този град Гюмюрджина. Прочее, в околностите на Гюмюрджина има много цигани, които скитат, свирят и фалшификаторствуват, т. е. правят фалшиви акчета и безобразничат. При всяко племе и във всяка християнска държава, разбира се, има цигани, обаче околностите на Гюмюрджина са

прочути с многобройността и обилието на циганите-мошеници.

Видът на крепостта Гюмюрджина. Разположена е в едно поле. Нейната обиколка има приблизително четириъгълна продълговата форма. Тя е красива крепост, изцяло изградена от камък и хоросан — едно изящно укрепено място. По обиколката си тя има хиляда крачки и е малка крепост. Вътре в нея няма никой друг освен евреите. Половината от крепостта е страноприемница-дворец на минаващите и заминаващи хора, а централната ѝ част е площад. Тази крепост няма ров. Има всичко две врати: едната излиза в посоката към Мека и гледа към градския площад, а другата врата гледа към изток. На места стените и укрепените кули са разрушени. Топове и боеприпаси няма. Прочее, понеже е във вътрешна област, няма боеприпаси, диздар и крепостен гарнизон, а само има много евреи.

Описание на Вароша на град Гюмюрджина. Този оживен град има всичко 16 махали. Най-напред са Йени махала, Чолха, Джамимахале и т. н. Има всичко 4 хиляди покрити с керемиди, изградени от камък оживени къщи на един и два етажа. Това са богати украсени къщи с лозя и градини. Разположен е в едно пространство, покрито изключително с лозя и градини. Околностите му са засяти изцяло с чиста превъзходна тръстика. Вътре в града протича един източник на животворна влага ,наречен Шикярли-чай. Над тази малка речица на пет места има дървени мостове, по които се преминава. От двете ѝ страни е градът. Близо до града тя се слива в едно в Калга-чай и на ... място се вливат в Бяло море. Тези две реки идват от намиращото се северно от града ... летовище и напояват града, няколко хиляди вади за лозята, множество градини, бостани и райски ливади, след което се втичат в Бяло море.

Описание на джамиите на султаните и набожните раби. Има всичко 16 михраба. От всички най-оживена и украсена и най-старо молитвено място с многобройни посетители е Ески джамия сред чаршията. Тя е джамия от стария тип, без олово. Над вратата, която гледа по посоката към Мека, има следният надпис:

От вятъра развалена, кой напълно
възстанови сградата на джамията в стария ѝ вид?
Каза: подновителят е Спахи. Хронограмата:
„Сърцето на джамията е чудно ясно място.“ Година ...

След това идва Новата джамия, на която всички кубета и пристройки открай докрай са покрити с небесносиньо олово. Тя е благотворителна сграда, извънредно красива, изкустно изработена, чудесно радваща и росветляваща, превъзходна джамия, с най-разнообразни прорези, михраб, катедра, проповедни амвони и място, от което се отправя призива за молитва; не само в този град, но и целия Румелийски еялет дори няма друга такава благоустроена постройка. Вътре в джамията краснопис, подобен на краснописа на Якут ал-Мустаасими[137], върху тъмносини глазирани плочи са написани с майсторски стил седемте свещени стиха на първата глава на божията книга.[138] Други най-различни надписи са поставени над вратите: „Мир е словото на милостивия бог“, или „Мир вам, които сте дошли. Включихте се в безсмъртните“ и други изрази от Корана. По-нататък е джамията Йени махала, — едно грабващо сърцето молитвено място. Много приятна джамия е и джамията Чохла. Следва джамията хаджи Бевайин — едно изпълващо с душевно спокойствие място за поклонение. Това са прочутите и украсени джамии.

Брой на параклисите за правоверните. Има всичко 11 махленски параклиса и места за очистване на душата. От всички най-прочути са параклисите Джебхане, Гази Еренос и параклисът при текето.

Прослава на медресетата за учените тълкуватели. Има всичко пет дома за обучение и събеседване. От всички най-зрял дом на науките е медресето при Новата джамия, с оловни кубета, където учениците и уроците следват през цялата година. Няма обаче специални заведения за изучаване на разночетенията на Корана и на свещените предания.

Училища за обичните дечица. Има всичко седем училища за момчетата. От всички най-оживено е училището при Новата джамия, децата му са весели. Покрито с олово училище, то дава на всички деца познания за азбуката. От дервишките текета за отбелязване с най-напред текето на Гази Евренос ...

Описание на радващите сърцето и душата чешми. Има всичко... източника на животворна вода. На богоугодната чешма за пътници, намираща се вдясно от Ески джамия, има следния надпис:

За божия слава, беше благосклоннос от правосъдния,
че този крайпътен водоизточник беше направен от едного
И за негова хронограма — клетвата е молитва —
който го види да каже: „Да бъде прието благодеянието му."[139]

Заведения за безплатно хранене на пътниците. Има всичко две благотворителни заведения за нахранване на бедните пътници. От тях по-лично е това на Гази Евренос, в което утрин и вечер се приготовляват разнообразни полезни благодеяния. През цялата година за тези, които пристигат, поединично или на групи, постоянно има една синия с храна за трима или петима души. На главата на коня на всеки пътник се слага една торба овес, даван от страна на мютевелията на вакъфа Това е един крайно оживен голям вакъф.

Прослава на успокояващата душата баня. Има всичко две бани за къпане. Старата баня е на Гази Евренос. Новата е на стопанина-благотворител на Новата джамия Ахмед ефенди и е извънредно приятна и светла

Представителни места за печелещите търговци. Има седемнадесет търговски ханища, от които десет са стаи за бекяри.

Брой на чаршийските безистени. Има всичко 400 оживени дюкяни, в които се помещават занаятчии. Няма изграден от камъни и вар безистен, но всички ценни стоки на страните от седемте климата се намират на ниски цени и без затруднение. Дори веднаж в седмицата няколко хиляди души от жителите на селата идват под сенките на дърветата в полето на юг от този град, всеки седи и излага стоките си на показ, та става един грамаден пазар. Събира се грамадно множество, което се простира с единия си край чак до гробищата. Идват дори хора от морето.

Гробниците-светилища на Гюмюрджина. Най-напред в Имаретския параклис в града е гробницата на Гази... бей. На главата му на нощната шапка има начелно перо и оръжия, а наоколо са поставени възви-

шени изречения, светилници и свещници. Това е украсен, просветлен гроб на загинал за вярата мъченик — да бъде свещена пръстта му. По-нататък е гробницата на починалия мъченик от еничарския оджак кул-кехаята[140] Челеби Мустафа, над чийто гроб е поставен следният надпис:

Всеки, който види, нека се помоли — казва надписът-хронограма.
Млад отиде в рая да се посели Мустафа. 1061 година.[141]

От времето на Хаджи Бекташ Вели на еничарския оджак още не се е падал друг такъв великодушен, праведен, мъжествен и доставящ радост храбрец. Неговата глава паднала в Румелия в албанската земя при крепостта Елбасан, а се е родил и видял светлина в щастливата столица, където ѝ станал кул-кехая на еничарския оджак. Станал украшение на света. През 1061 г., когато нашият господин Мелек Ахмед паша беше отстранен от великото везирство и на негово място велик везир стана Сиявуш паша, тогава, за да се вземат богатствата им, бяха убити не само Бекташи ага, еничарският ага, този кул-кехая и Саръ Кяси, но също загина и ефендият на майката на султан Мурад, султанката Кевсем[142]. Лично везирът, когато 54 дни по-късно бил уволнен от тази длъжност и му се взел печатът, когато препускайки коня отивал на румелийската си длъжност, казал: „Ех, май убих без причина кул-кехаята Челеби Мустафа ага" и с нетърпение и с бързане отишел да си заеме службата. Молитва за душата на този покойник богопростения и блаженопочиващ Челеби кехая Мустафа ага . . .

Циганският език[143]

Една нощ на разсъмване стопанинът на къщата, в която живеехме, каза: „Моят купен роб е изчезнал заедно с вашия прислужник циганин." Стопанинът на къщата се вдигна заедно с няколко свои подчинени. И аз, бедният, с четирима души мои слуги, въоръжени с малко лек багаж, започнахме да обикаляме планини, долини, лозя, близки и далечни пътни станции на всички градчета и крепости.

Описание на районите, които посетих по времето, когато търсехме избягалите роби

Като излязохме от Гюмюрджина в този ден, вървяхме без особено внимание ту на запад, ту на изток. Стигнахме най-напред крепостта Боруй[144], след това крепостта Кавала, след това минахме град Вашлаки, като навсякъде казвахме на диздарите, сердарите, местните спахийски старейшини, кадийските наместници, на управителите, офицерите и на всеки, пред когото се изправяхме, с най-любезна и братска форма: „Един владян като моя собственост роб и слугата ...“ и по този начин уведомявахме всички приятели. Като вървяхме из Драма, на брега на големия басейн, където свършва сянката на чинара, изоглавих коня и бях гост в къщата на Челеблерите. През тази нощ получих известието, че всички мои любими роби са избягали. Оттам на сутринта от град Драма в източна посока изминах един преход през планините.

Описание на Духовната земя[145], т. е. на града Орфано

Той се намира на територията на санджака Солун в еялета Румили, като през някои времена се включва под ведомството на Драмската каза, а в други се счита като отделна каза със 150 акчета. Той е войводалък, има местен спахийски старейшина, еничарски сердарин, надзорник на пазара и съдебен наместник за нахията. Има и почетен аянин, но няма предстоятел на благородниците. Той е град с култивирана околност, източно от него се намира град Сидерокапса, северно от който, близко до едно място за отсядане имало един голям град, с голяма джамия и множество украсени параклисчета, радващи и привличащи сърцето светли бани, няколко изградени ханища и страноприемни дворци, медресе, текета, училище за деца и достатъчно количество чаршийски дюкяни. На две места имало здрави околовръстни стени, което показва, че по времето на румските неверници тук имало стара крепост и голям град.

Реката Орфан[146] идва от планината Рила в околностите на София. В нея се вливат и някои реки от пла-

пините при Струмица, протича край планините на градовете Демирхисар и Серес, напоява орните земи на много полета, минава близо до града Требелик[147] и след като пресече и град Орфано, се влива в Бяло море при залива Рендина. На мястото на вливането, на морския бряг, съществувало старо заселище и голяма крепост с околовръстна стена. След крепостта Кавала в цялото румелийско крайбрежие тази крепост била преградата на Александър. И наистина Александър я строил. Гръцките неверници му казват крал Александър. След това тази обширна стена била завладяна от Гази Худавендигяр, т. е. султан Мурад I. При завоюването ѝ срещнал големи затруднения, та след като я завладял, на много места съвсем разрушил стената и всичките ѝ кули. Понастоящем на много места се забелязват останки от строежи. От този разрушен град до днешния процъфтяващ град Орфано има разстояние два фарсаха[148], а в старо време двата са били един голям град.

Понастоящем култивираният град Орфано има всичко... едноетажни и двуетажни къщи сред лозя и градини, покрити с керемиди, изградени от камък, оживени фамилни къщи и доволни обитатели. Казва се: жените на Орфано лесно се отвеждат където и да било, но това е една чиста клевета. Обаче момичетата му са извънредно любезни със странниците.

Населението на района е също от покорените народи и говори гръцки и български. Лозята и градините нямат край. Близо до това място в залива Рендона[149] реката Орфано се кръстосва от гемии, сред които се забелязват и фрегати на венецианските неверници. След като обходихме този град, отправихме най-различни молби за залавяне на избягалите роби, като предадохме на различните отговорни хора особените им белези и описание на облеклото им. След това вървяхме... часа в източна посока, движейки се по т. н. солунски път, прегледахме отгоре-отгоре неговата околност и стигнахме

Пътната станция на града Кючюк Бешик[150]

Намира се в Солунския санджак в нахията Сидерокапса. Има джамия, параклиси, медресе, училище, множество ханища и достатъчно количество дюкяни, ...

броя покрити оживени къщи, лозя и градини , в езерата му различни видове риби... След това вървяхме... часа в южна посока.

Описание на града Голям Бешик

Причина за назоваването му... Намира се също в територията на Солунския санджак в района на казата Сидерокапса, на брега на езерото Бешик, сред богата с ливади местност. Градът има джамия, параклиси, медресе, училище за деца, дервишко теке, многообразни търговски ханища, кервансараи и страноприемници, красива чаршия с пазар, светла баня, лозя, градини и нямащи равни на себе си зеленчукови насаждения. Климатът му е приятен. Това е един оживен и плодороден град. Има кадийски наместник, местен спахийски старейшина, еничарски сердарин и почетен аянин. Има всичко... покрити, едноетажни и двуетажни изградени от камък, оживени и украсени къщи.

Разположение на езерото Бешик. Това езеро е със сладка вода, разположено на един преход западно[151] от крепостта Солун. Дължината му е 12 мили, а ширината му — 7 мили. Разпростряло се е успоредно на морския бряг. На южната страна на езерото има една планина с висок връх, а тази висока планина спада към планините от северната част на Сидерокапсенската нахия. Водите на езерото изтичат от тази планина подобно на голяма река. Като напуснат езерото и протекат между две високи планини, разположени при Ренде-богаз[152] на разстояние половин преход се сливат с един от ръкавите на реката Орфано и заедно се вливат в Бяло море при залива Рендина. На това място всички идващи и отиващи от Солун, Кавала и други места пресичат Орфано с гемии, защото с нищо друго тя не може да бъде премината. Прочее, досегашните властелини не са направили на това място някакъв голям каменен мост, а това е пък, защото мястото, където изтича водата, приблизително две мили на ширина и на дължина е осеяно с блата, с тръстики и папури. В него има най-различни риби, особено змиорка. Тук се ловят стотици видове риби. Голямата змиорка се докарва от тук за всички области. За нея има отделни търговци, отделно надзорничество по рибата,

което е дадено под аренда на живеещия в Солун Чифуд Яхйя ага срещу 17 товара акчета.[153] Другаде няма риби подобни на тези от това езеро, пък било и в езерото край Шкодра в Албания. В това езеро има щуки, дълги по един аршин, шарани, кефали и много още разнородни едри и дребни риби. Не може да се каже, че те се ловят, защото ако без разрешение от надзорника някой хване дори само една риба, и бератлия[154] да е, го наказват. Описахме и пред живеещия при това езеро ага-довереник белезите и дрехите на нашите избягали роби, като го помолихме да ги намери.

Ползата от горещите извори при град Бешик. Срещу това селище лак в територията на Сидерокапса в една осеяна с ливади местност на брега на езерото Бешик извира гореща вода, от която крайбрежието мирише на сяра. Сребърните пръстени-печати в нея пожълтяват, като че ли са от златна сплав. А златните пръстени-печати така се гланцират, че стават като от чисто злато, т. е. пожълтяват като шафран. Обаче поради силната топлина не може да се понесе стоенето в нея, та след това всеки влиза в студената вода на брега. И това редуване на топло и студено е много полезно. Много е полезно за харемски, женски и френкски болести. Тук обаче няма големи постройки, подобни на бурсенските бани с кубетата.

Така видяхме и тази топла минерална вода. По-нататък наблизо до езерото Бешик, до реката Южника е разположен

Градът Йени пазар[155]

Това е приятен оживен и уреден град близо до бреговете на езерото Бешик, в една равна, богата с ливади и цветя, плодородна местност. Околните планини са обрасnали с дървета. Преди обаче бил едно мъничко градче. През. . . година по времето на султан Селим хан II великият везир Соколлу Мехмед паша[156] изразходвал значителни богатства и създал на това място една голяма изпълнена със светлина джамия, стари параклиси, дом за обучаване на желаещите, училище за изучаващи азбуката деца, теке за обединения дервишки народ, успокояваща душата баня, пазар, предназначен за занаят-

чийския народ, хан за припечелващите търговци, заведение за благотворително изхранване на идващите и отиващите гости. Така понастоящем той станал град подобен на големите. Понеже жителите му са освободени от всички обичайни данъци и досега градът продължава от ден на ден да процъфтява. Също се намира в нахията Сидерокапса и е на един преход до Сидерокапса, така че отиващите от Солун за Цариград преминават през него. Кадийски наместник и управител му е мютевелията. Има еничарски сердарин, местен представител и почетни първенци. Преди това не бях виждал този град, а при сегашното идване си направихме петъчната молитва в джамията на Соколлу Мехмед паша. Наистина тя е пресветла джамия, събираща светлина върху светлината. Всички благотворителни сгради открай докрай са покрити с олово постройки.

Докато си направихме молитвата, в града се бяха стекли 5—10 хиляди души и въртяха пазара, макар че беше петъчен ден. Бяха се събрали на това място всички жители на околността и нахията му. Ние накарахме глашатаи да разгласят за нашите избягали роби, та всички хора на пазара бяха известени за това, като обещахме да дадем 50 гроша на оня, който ги намери. След това гостувахме у мютевелията Рамазан ага. Наистина приятен град е. Негово езеро е също езерото Бешик, но тази местност си има отделен доверен пълномощник от страна на вакъфа.

Като станахме оттам и преминахме небрежно в южна посока през оживени и благоустроени места, стигнахме

Град Сидерокапса

Причина за неговото наименование било обстоятелството, че тук живеел някакъв Сидерокапс, брат на крал Ай Соф,[157] който построил красивата църква Айя София в Солун. И понеже той го заселил, започнали да го наричат с неговото име на гръцки език — Сидерокапса.[158] Имало още един брат царски син, на име Ая Бироз, който починал, оставайки верен на изповеданието на свети Исус, защитавайки го като един чист духовник. И понеже той построил Айнероз, него пък нарекли Айнероз[159].

Но този, който е сложил името на Сидорокапса, трябва да е бил един мъдър като Аристотел управител, тъй като в планината на Сидерокапса се намират сребърни рудници и който ги разработва, става богат като Харун (ар-Рашид). С това изобилно богатство бил благоустроен град Сидерокапса, така че той сега е самостоятелна каза и нахия в санджака Солун, която има... оживени села. Има спахийски местен представител, еничарски сердарин, надзорник на пазара, митничар, събирач на хараджа. Обаче от всички най-влиятелен управник в наше време е управителят на среброливницата, комуто са предоставени всички права да санкционира, разпъва и наказва. Съобразно установеното от астролябическата наука според думите на звездоброийците този град Сидерокапса е в 28-и географски климат,[160] понеже и градът Солун лежи също там. Този град се намира приблизително в югоизточната посока от Солун. Разстоянието между този град и Солун е по-малко от два прехода. Град Сидерокапса е разположен на два фарсаха разстояние от брега на Бяло море навътре в материка сред планини и гори. Това е оживен и уреден малък, но извънредно приятен град.

Описание на постройките на Сидерокапса. Има... джамии, ... параклиса, медресе, теке, начално училище, многобройни уредени ханища и две бани, едната от които е двойна — отделно е къпалнята, в която влизат жени. Има много пазари и чаршии, които не изброих. Прочее, понеже имах вътрешна скръб, след като моите роби избягаха с толкова много вещи, аз не можах да го обходя със сърцето си. Понеже град Сидерокапса се намира близо източно от Бяло море, чуваха се ударите на морското вълнение, предизвикано от южния вятър. Водата и въздухът му са много приятни. Водата му идва в града по подземни тръби и пои градските жители и всички благотворителни сгради. Понеже климатът му е крайбрежен, лозята и градините му са обилни и плодородието му е преблагословено. Прославен е по света и с белите си като лайкучка акчета, които, прочее, са от чисто сребро. И зимно време има млади агнета и ярета. В планините му има богат лов и бият безчетно киклици, яребици, елени, сърни, лосове — в безчетни видове и количества. Това са високи ловни планини.

Описание на планината Сидерокапса. Южно от града в една близка местност се вади чиста сребърна руда, която идва от три жили, дебели колкото ръката на човек. Не е възможно да има такова чистопробно сребро в Сребърница, Кратово или Ново бърдо. В нито една страна няма такива дебели дървета както в тази планина; има ги само в планината Равна в Босна. Дърветата на Сидерокапса не може да се секат от нито една човешка твар. Прочее, както разкриването на сребърната руда, така и горите в планината са държавни. Ако някой отсече само едно дърво, той бива наказан.

Понастоящем този сребърен рудник е имот на кехаята на великия везир, бащата на благодеянията Ибрахим ага. Всяка година той му дава по десет-единадесет кантара сребро. По времето на предишните султани от добиваното висококачествено сребро били сечени акчета. Сега в град Сидерокапса има монетолеярница. По времето на султан Мурад хан IV[161] в монетолеярницата са сечени монети, които били в обръщение между хората с надписа: „Сечени през царуването на султан Мурад хан, сина на султан Ахмед хан в Сидерокапса." След това по времето на султан Ибрахим Кара Мустафа паша забранил. Обаче законът на османските султани бил, че като има на четиридесет места сребърни рудници, има места за четиридесет и седем обладатели на халфското звание, чиито монети са се секли в седемдесет и седем укрепени големи градове и сребърни рудници, а именно: Алжир, Тунис, Триполи, Египет, Судан, Абисиния, Асуан, Йемен, Лахса, Басра, Багдад, Мосул, Амед, Тебриз, Ерзурум, Джанджа, Байбурт, Амасия, Сивас, Марш, Айнтаб, Халеб, Дамаск, Газа, Иерусалим, ливанският Триполи, Анталия, Адана, Коня, Аксарай, Кастамуни, Тире, Магниса, Измир, Селефке, Шехир-гюмюш, Синоп, Бурса, Кютахия, Андалия, Кипър, Трапезунд, Кафа, Цариград, Одрин, София, Белград, Видин, Босна, Сребърница, Ново бърдо, Кратово, Скопие, Елбасан, Охрид, Янина, Морея, Лепанто, Атина, Солун, Серес, Кавала, столицата на Александър Велики, Превеза. Аз, бедният, съм виждал в обръщение сечените в този град Сидерокапса монети, а сечените в гореспоменатите големи градове благословени монети съм имал в свое притежание. Дори покойният султан Сюлейман, божията милост и прошение да бъдат над него, подарил на моя баща една кесия акчета

от Джанджа, а от баща ми преминаха у мен, бедняка, много акчета от тях и аз им бях стопанин. А четири от тези акчета правеха един дирхем чисто като сърма сребро. Понастоящем монетолеярницата при Сидерокапса и другите монетолеярници са изоставени — от времето на Ибрахим хан. Но и сега среброливницата му работи денем и нощем.

Тук има много забележителни хора. Разказахме на всички надлежни лица за налетялата ни предопределена от небето беда за главите ни и донесла увеличаване на пътните ни разходи работа с нашите роби, за които любезно помолихме [да бъдат заловени]. След това вървяхме на изток през планината по един труден за преминаване път и стигнахме в

Безславната попска нахия Света гора (Айнароз)

Ако някой рече с пълно старание да присметне и запише в книга всички намиращи се в тези планини, височини и по брега на Бялото море малки и големи крепости, църквите и манастирите из доловете и по хълмовете, както и намиращите се в тях попове, би се получила една книга като попско евангелие. Веднъж в седмицата става разговаряне, а има много хиляди попове, владици, свещеници, монаси, патриции, презвитери, отшелници, аскети и всякакви носещи расо и препасващи се с връв люде. Има някои неверници, които са се отказали съвсем от човечеството и прекарват в съвършен глад, от което очите им загниват. Те са съвършено одрипавели като дриплювци от вилаета Ахлат[165], обърнали гръб на светлината. Те имат само едно разговяване в месеца, при което изяждат пет маслини, пет фурми и пият пет чаши мляко. Има дългобради отшелници, които са се отказали от движения и говор, за да докажат твърдостта си. Кръстовете на тези неверници са се вцепенили, зениците на очите им са отекли, но продължават да живеят в пост и въздържание. Има седемдесет мага по на 270 години.

Такива изкусни попове като тукашните няма по други страни — нито в Рим, нито в Германия, Виена или Прага, било пък в нашия град Ине[166]. Всеки един знае по някакъв поминък; тук правят разнообразни кълба с дръжки, с верижки като и верижките им дори са издя-

лани от същото цяло дърво, най-разновидни лъжици, гърбочесалки, чаши, ведра, дервишки зарове, гравират разни очарователни като чудни играчки търсени неща — най-удивителни изделия. В намиращите се тук съкровищници идват различни дарове от всички невернишки страни и се пазят в съкровищниците. Тук има такива привлекателни синове на идолопоклонците, които скръстили ръцете си, стоят за прислужване, че само като се повдигнат косите на който и да е от тях, се изгубват умовете на влюбчивите. И за тези момци се намират постоянно сред идващите и заминаващите, за да им прислужват, стоят пред тях и каквато и услуга да им се поиска, изпълняват я покорно; на всеки гост — богат или беден, тези църкви оказват такова уважение, че им поднасят египетска захар и бучки захар от Хама[167], разнообразни индийски рачели, кабулски жълъди, имбир и други сладкиши, а дори безсрамно им дават вино, наречено птиче мляко и лъвско мляко. Впрочем, обичаите на тези скверняищи се са останали такива от времето на пресветия Исус.

В тази нахия Айнароз понастоящем си има по една църква за всеки един ден, така че има всичко 366 църкви и манастири. Така казват, но не съм ги броил. Техен управител сега според султанския закон е бостанджибашията в Цариград. Един негов засекия идва и ги управлява. Колко е действен, се вижда от това, че ако някой дойде и причини притеснения на тези попове, още в същия момент бостанджиите на този човек се стичат и прогонват петнящите манастира.

От всички най-голяма е църквата Ая Ландра[168], чиято сграда е изкусно направена. Също така голяма църква има в манастира Тон Айовару[169], манастира Кутулмуш, манастира Пайдорадол[170], манастира Таричеса (или Портаричеса), манастира Скрепоза[171], а манастирите им са също достойни за удивление, служащи за образец постройки. А каквито огнепоклонски синове млади виночерпци има тук, в никоя друга църква ги няма.

Като обхождахме този манастир, в един ъгъл имаше една сграда като отшелническа килия със затворена врата. Когато казах на един момък с лице като на син на фея: — „Да мине през тази врата", той каза: „Там има евангелия на честития Исус" и не ни отвори вратата.

Ние си затворихме очите, но в моята памет още се пазят стиховете, които най-напред тогава ми дойдоха на ума:

Съответните стихове:

Вчера пристигнах в черквата и ме поведе един момък.
Нека бъде мой обет: ще те отведа при Исуса в съдния ден.

След това се заехме да оглеждаме други неща. После черквата..., после... и ... Това са красиво направените манастири, чиито имена ми станаха известни. Всеки един от тях прилича на крепост.

Оттам след два дни тръгнахме на юг през трудни пътища и дойдохме в пътната станция на село ... Оттам вървяхме 4 часа пак в южна посока.

Описание на оживения град Лангаза[172]

Някои му казват Ляниза, някои Ланказа. Като става дума за причините за наименованието, му се казва, че когато Гази Евренос обсаждал тази крепост, изпратил пратеник до нейния феодал и му казал: „Предай крепостта без спор". И той наистина предал ключовете на крепостта без спор (ля низаа), след което на крепостта било дадено името Ланизаа. Обаче по една общоприета грешка много хора казват Ляназа, а юруците и читаците казват Лянказа.

Негов строител била жената на Ая Соф, един от гръцките крале, владетели на Солун, която го построила заради свойствата на банята му. Също е в територията на Солунския санджак.

Обхват на езерото Ланказа. Това малко езеро, чиято вода не е питейна , има в източния си край град Серес, а от западната му страна е Сидерокапса. То е едно широко езеро между тези два града, което по обиколката си има 7 мили. На няколко места то е плитко, обаче на дълбоките места има дълбочини по 6 лакти и по 10 лакти. Водата му не е качествена, понеже на много места има тръстичища и тиня. Тъй като има мръсни тръстики, то и водата му е лоша. Хората с вкус не изпитват никаква особена наслада.

На северната страна на езерото няма нищо. На някои места има разрушени стени и разорени села. Жите-

лите на селата са се разбягали по планините и са се разпръснали поради безпокойствата ,създавани им от харамиите-хайдути и от откритите насилия на османците. А през зимните дни около това езеро има толкова много патици, гъски, щъркели, червени патици и дивеч, че броят им е известен само на твореца на света. Живеещите в града раи са гръцки неверници, български негодници и влашки християни, които през зимата ходят на лов и риболов и с пушки избиват споменатите птици, като по този начин се препитават.

Възхвала на животворните минерални извори при Лангаза. Вън от това оживено селище в територията на Солунския санджак, сред една приятна за разходки, есеяна с ливади и пойни птици, цялата като приятна розова градина местност, благоустроена и оживена като град с впечатляващи постройки, има една уредена минерална баня, чиято вода е много умерено топла. Вътре, под едно високо кубе, има голям басейн, десет на десет, направен като басейн от шафаитската верозаконна школа, а по краищата му има ханефитски тип курни. Изтичащата от този басейн минерална вода образува на топлата земя, където се събира, едно кално място. Всички заболели от тежки вътрешни болести, от засушаване на организма, проказа или френската болест влизат в тази кал до устата, потопяват се в калта колкото могат да понесат. Ако престоят половин час по волята на всевишния бог, те се отървават от всички тези различни болести, тялото се изпълва с безтелесното великодушие [на бога] и се очиства до бяло. През сезона на черешите дори всички солунски първенци и видни големци със сенници и шатри, с храна и напитки идват на тази баня, всички искрени приятели влизат заедно в басейна. Една-две седмици или един месец те отдъхват и се развличат, водят задушевни разговори. Минералните бани при Лангаза са прочути. От много далече разположени области идват болни, влизат в минералната вода и като намерят изцеление, си отиват. До такава степен тази минерална баня е полезна. Нейните многобройни ползи са доказани.

След това си тръгнахме и вървяхме един ден по тежки пътища и вдъхващи страх клисури.

Описание на оградената със стена стара постройка, т. е. на стария строеж Аврет-хисар[172]

Тя се нарича така по причина, че била строена от жената на заблудения крал на Солун, поради което ѝ казват Женска крепост. През ... година била завладяна от Гази Евренос. Оградената крепост е разположена върху голям висок хълм на изхода на една долина и била една сякаш строена от Шедад[174] крепост, от дялани камъни. Обаче след като останала във вътрешността и не била потребна, с течение на времето на много места крепостните кули се разрушили и си стоят така. С малко внимание те могат да бъдат възстановени. Понастоящем в нея няма диздар, войници и боеприпаси.

Тази крепост е в територията на Солунския санджак и е център на една оживена каза с... села. Намира се в тази крепост и Солун е два прехода, обаче който бърза, отива в Солун и за един ден.

Възхвала на града Аврет Хисар. Това е едно малко градче, разположено в широка долина. Има всичко... едноетажни и двуетажни каменни къщи, покрити с керемиди, с лозя и градини, напоявани от животворна вода. Има всяващи радост джамии. От всички най-хубава и намираща се в чаршията е... джамия. Джамията. . Останалото са махаленски кътчета. Има медресе, училище за деца, теке за дервиши, търговски хан, баня за къпещите се, султански пазари, каменноградени страноприемници. Поради приятния му климат, лозята и градините, младежите и девойките и всичките му твари са симпатични като хората му. Думите „рисувах хората с перото на истината"[175] са верни думи. Той е оживен град, прочут с името Женска крепост, целият му народ е строен, висок и приказлив като жени. Мъжете му изпитват склонност към женското облекло. Просветените хора са чисти и привързани към религията. Има хора оградени с многообразна почит. Много са покорни на управителите. Болшинството от населението му са търговци и занаятчии. Раята му се състои от гърци, българи и сърби. Казата му е със степен 150 акчета и от страна на... Има войвода, надзорник на пазара, градски представител, довереник на хараджа, местен спахийски старейшина и еничарски сердарин. Понеже наблизо е Солун, няма шейх юл-ислям и надзорник на благородниците. И тук

се помолихме на кадията и на всички добри хора да търсят и намерят нашите избягали роби. След като издействувахме да ни дадат водачи, за един ден стигнахме

Градът Доксан-боз[176]

Той е на територията на Солунския санджак, на едно широко пространство от оживена и култивирана плодородна земя. Има джамия, хан, баня, малък пазар, лозя и градини. Намира се между градовете Солун и Серес и е хас на великите везири, та се управлява от един ага на великия везир. Има кадийски наместник, обаче няма местен кехая [на спахиите] и еничарски сердарин. Прочее градът Серес и крепостта Солун са наблизо. Понеже раята му е изцяло неверническа, има уредена църква и приятни гръцки и български девойки.

Описание на езерото Доксан-боз. На изток от това езеро е наблизо градът Серес. Езерото е разположено надлъжно от изток към запад и обиколката му възлиза на 13 мили. В него на няколко места има обрасли с тръстика и папури островчета. През зимата на тези острови се приютяват гълъби, гъски, червеноглави патици, корморани и най-различни други патици. Ловците отиват с лодки и ги бият. Има най-различни риби, които също са обект на ловуване. От това се препитава околното население. Тук също се помолихме на агата на хаса на великия везир за нашите роби. Той се постара да намери робите ни, като разпрати хора из съседните села. След това вървяхме един ден.

Описание на град Дойран

Някои пишат Дойран, а някои — Торияи, но правилното е Дойран. Когато прославящият вярата завоевателят Гази Евренос бей дошел до това място и се разположил тук с неизброимата си армия, неверниците от тази област дали голямо угощение на мюсюлманската войска и я нахранило до насищане. И поради насищането (доймак) след завладяването те дали на това място името Дойран и направили молитва бог да облагодетелствува този град. Поради това понастоящем той е про-

цъфтяващ богат на плячка град. Според думите на учените звездобройци и познавачи на астролюбията, той също лежи в двадесет и осмия[177] обичаен климат. Според думите на старите, възхождащата щастлива звезда на този град е пребиваването на луната в съзвездието Рак.

Този красив град е разположен на запад от крепостта Солун, а до Аврет хисар е по-малко от два прехода, но аз бедният дойдох за един ден. Солун, Аврет хисар и този град за оня, който бърза, като че има огън под краката си, са близко един до друг — по на един преход. Обаче Дойран е извънредно украсен и благоустроен град. Той е средище на почтена каза със степен 150 акчета в територията на Солунския санджак. Нахията му има всичко . . . села, прилични на градчета. Има местен спахийски кехая, представител на еничарския сердарин, надзорник на пазара и войвода. Има всичко. . .едноетажни и двуетажни изградени от камък и покрити с керемиди просторни къщи, заобиколени от лозя и градини. Има всичко . . . махали. Най-напред е махалата . . . Прочутите са тези. Има всичко. . . михраба. Най-напред в чаршията е . . . джамия. Джамията . . . Останалото са параклиси. Има всичко. . . медресета за учени. . . детски училища, общо .. дервишки текета, всичко. . . търговски ханища, всичко. . . успокояващи душата бани, всичко. .. султански пазари. Лозята и градините му, правилно очертаните му зеленчукови градини и плъзналите по планините стада с овце са многобройни. Реките му текат бързоструйно.

Описание на езерото Дойран. В това езеро се ловят най-разновидни риби, които са много вкусни. Особено пък щука, шаран и още много хиляди други видове риба. Обиколката на това езеро е 13 мили, водата му е студена и много вкусна. Понеже този култивиран град е разположен на брега на езерото, цялата използувана в него благословена вода идва от езерото. Цялата му рая е от гръцки и български неверници. Мюсюлманите са малко, а болшинството са християни. Прочее, той е свободен везирски хас. И тук също накарахме да се разгласи чрез глашатаи за изчезналите роби, като обещахме да дадем на оня, който намери роба ни 50 гроша, а на оня, който донесе вест за него — 20 гроша. Поехме това задължение.

Описание на гробниците на град Дойран. Ученият и достоен шейх и съвършен радетел за исляма честитият Шейх Мехмед Дойрани бил роден близо до Дойран в селото Гьолбаши, сред тръстиките и ароматната блатна мента. Той станал послушник на средоточието на науките софиянеца Бали ефенди и станал един от големите прославени водачи на ордена. Много пъти се проявявали и ставали видими разкритите нему всевишни милости. Гази Ибрахим паша повярвал във възприетото от прославения верю и когато паднала главата и на този скъп покойник, в селото Гьолбаши били построени една уредена и устроена джамия, параклис, теке и странноприемница с безплатна храна. След построяването им споменатият скъп покойник бил погребан близко до това негово манастирче. Сега то е място за поклонение от страна на посетители. Друго свещено чисто място е гробницата на Халис ефенди, след това на Зепарт Шеджаа ефенди и още много други гробници, от чиито духове молихме за подкрепа — божията милост да бъде на всички тях.

След като с божията милост посетихме всички тези пресвети места и помолихме духовете им да ни окажат помощ, там където бяхме отседнали за нощуване задремах през нощта сън, придружен с много хиляди лоши мисли. Тогава сънувах, че при мене дойде един стар мъдрец, разбуди мен, презреният, и вече когато бях буден, сякаш го гледах с ей тези очи, мъдрецът седна до мене на постелката ми и каза: „Е, синко, добре си дошел в нашия град Дойран. Това, което обяви за роба и за парите си, за което, прочитайки молитвата от Корана, апелира към нашия дух, за него няма защо да скиташ из тези страхотни планини и клисури и пълни с опасности пътища. Като се върнеш обратно и отидеш в Гюмюрджина, ще намериш избягалия си роб и парите си като вземеш от Гюмюрджина и другите си слуги, бързо се отправи за похода в Крит и на третата година ще бъде завладяна Кандия. А за това, което си нарекъл, когато си пътувал в арабските области, Мека и Медина, нека бъдеш удостоен с приятен живот и бъдеш приет в дома на щастието."

Като каза това и изчезна. Веднага един от моите слуги, който беше до мене и не спял, каза: „Ага, кой беше този, който говореше с тебе. Вратите са затворени от-

вътре, а откъде дойде този човек и сега къде отиде, та изчезна". Хвала на твореца, почувствувах голяма сила в тялото си. От радостната вест станах весел и доволен. Погледнах часовника си, а то вече било станало среднощ. Казах: „Хвала на всевишния" и повече очите ми не се затвориха. Още на сутринта заедно със слугите си и със стопанина на къщата, в която бяхме отседнали в Гюмюрджина, яхнахме конете, простихме се с жителите на този град Дойран. След това вървяхме назад един ден в северна посока.

Пътната станция на брега на езерото Айо Васил[173]

Сега това е голямо село, прилично на оживен град...

На брега на това езеро в старо време един голям поп на име Айя Васил построил град, който бил наречен на негово име и му казват Айя Васил. На гръцки език думата „айо" ще рече светец. Казват му Васил-айо. След това Гази Евренос разрушил града и крепостта му и понастоящем е останал оживен само до известна степен.

Обаче бреговете на езерото са много култивирани. Езерото е на един преход пътуване далеч от Солун. Разположено е югозападно от Солун. Според някои мнения то е между езерото Бешик и Солун. Прочее, разстоянието между това езеро и езерото Бешик е половин преход. Има малко продълговато разположение и казват, че обиколката му била десет мили. Има най-разнообразни риби, особено много черен шаран и щуки, които се ловят от жителите на цъфтящите край брега на езерото невернически села. Още съвсем пресни, те ги докарват в Солун, продават ги и се препитават. Султанският десятък те дават на доверения пълномощник за това езеро. Прочее, то е отделно пълномощничество и управление. За дълбочините на това езеро — има места дълбоки по 8—9—10 лакти. То е голямо езеро, с пивка вода, много вкусна, която някои смесват с езерото Бешик.

Вдигнахме се оттам и през този ден вървяхме пак на север и отново дойдохме в пътната станция на град Орфано. След това вървяхме още един ден на север и стигнахме пътната станция на крепостта Кавала. Това

е чудесна голяма крепост, но не можахме да я обходим, а набързо се вдигнахме оттам.

Сутринта си припомних с някои лоши помисли онова, което се беше случило и което видях с духовния си взор, казвайки си: „Какво ли ще излезе от онова, което ми каза скъпият светец“. Както си вървях, когато влизах в града Кьосе Шабан[179], насреща ми се зададоха като куршуми група хора. Аз, беднякът, си сложих черно покривало на лицето и си вървях, когато, по божията воля, видях него — забягналия роб. Променил дрехите си и си сложил друго облекло, свел глава надолу, качил се на един товарен кон и пътува. Този час аз, бедният, започнах да действувам, без да жаля сили. Със стопанина на къщата в Гюмюрджина хванахме брадвите, смъкнахме го от коня, другите момци вързаха ръцете на този момък, ударихме го няколко пъти с тъпата част на брадвите. Както си стояхме, скоро на главите ни се натрупаха 5—10 души конници. С една дума, всички се объркаха Някои казваха: „Робът е мой“, други казваха „На попа е“, други — „Един човек имаше да ми дължи и ми го даде вместо парите ми.“ Обаче ние, без да обръщаме внимание на отправените против нас думи, ударихме още няколко брадви на момъка и казахме: „Къде са алтъните от сандъка за разноските“. „Бога ми, те са у циганина, слуга на агата-стопанин на къщата“, каза той. Погледнахме за него и нашият домовладика позна сред войниците своя циганин, с одърпан вид, променени дрехи, качен на едно магаре с една лека жена. Докарахме и него на мястото на разговора. Когато го попитахме „къде са парите ни, той без свян и страх изобщо не започна да отрича и каза: „Онова, което наричате имане, се намира в самара на магарето.“ Направихме на парчета седлото на магарето и намерихме алтъните си. Само 13 алтъна липсваха.

Като си казвах: „Така става с търкалящото се из пътя богатство“, от самара изпадна в момента една моя сребърна юзда. Моят избягъл момък веднага каза: „Гледай, гледай, аз избягах заради изчезването на тази юзда. Гледай ти, излезе, че е у този проклет циганин. Мене той ме съблазни, той ме накара да открадна всички алтъни, а той ги взе“. Като каза това, всички хора от кервана уз-

наха истината и се смутиха. „Човекът наистина бил твой роб“ — казаха.

Като вързахме ръцете на роба, циганина и леката жена, изпратихме вест на съдията на казата Кьосе Шабан. Той дойде с всичките си подчинени, върна обратно хората от кервана и каза: „Вие първи намерихте избягалия роб“, върза хората и веднага ги върна назад. Потеглихме с кадията на Кьосе Шабан в северна посока и стигнахме пътната станция на град Кьосе Шабан. Там циганинът изповяда, че тринадесетте алтъна ги е отвлякъл човекът, който беше качен върху товарния кон на моя слуга. Той беше задържан и си взехме алтъните.

След това още същия ден тръгнахме и отново дойдохме в пътната станция на крепостта Гюмюрджина. Стопанинът на нашата къща незабавно накара да разпънат на ъгъла на една от благотворителните постройки в чаршията неговия слуга-циганин, с което беше дадено назидание на другите цигани. Аз, бедният, ударих на моя роб двеста тояги и като си получих напълно алтъните, които имах за пътни разноски, взех си всички коне и слуги с останалия багаж.

Описание на пътните станции на отиване от Гюмюрджина за Йенидже[180] *и Серес*

През този ден най-напред минахме село Ак-бунар[181], след това село *Ешек-челеби*[182], село *Сенедлий*[183], село *Кечилер*[184], *село Чепеллий*[185], *село Ахриянли*[186], *село Мюсюлманли*[187]. След отбелязаното Мюсюлманли:

Описание на пътната станция Месне хисар[188]

По времето на Александър Велики дошел един строител от остров Месина в Бяло море. След като получил разрешение от Александър Велики, той направил обикалящата тази крепост стена, на която казват Месне хисар. Това била благоустроена крепост в подножието на една висока планина, построена на широко равно и осеяно с ливади пространство, в четириъгълна форма. Завладял я Сюлейман паша, син на Орхан гази, който я разрушил на много места. И понастоящем, понеже е

празна, си стои разрушена, а в нея има кошари за овце.

След това минахме селата *Кирпичлий*[189], *Су-сагърлъгкьой*[190], село *Балабанлий*[191], *Аскьой*[192]. Всички тези села са в подножието на планината на Месне хисар, с обработени като райската градина Ирем лозя. Всички села са от нахията Гюмюрджина. Обработваемите им земи са плодородни полета. Всички са богати с плячка села. След като отминахме тези култивирани села, в южна посока дойдохме до

Крепостта Бори[193]

Според казаното в старите истории на гърците причината тя да се нарича така била, че неин строител била дъщерята на Филикос, именувана царица Мори. От Мори погрешка станало Бори. Тя преминавала по наследство от много крале един след друг и най-накрая паднала в ръцете на правоверните през .. година. Била завоювана от Сюлейман, син на султан Орхан Гази, чрез ръката на Гази Евренос бей. Понастоящем е в Румелийския еялет, в казата Гюмюрджина. Тя е от посветените на Гази Мурадовите [вакъфи] имоти и е едно голямо еминство. Всички негови приходи от производството отиват за вакъфа, а на заетите в управлението му хора се дават заплати за изхранване.

Описание на крепостта. Това е била една изящна, здрава и силна крепост на самия бряг на морето, каменна постройка, издигаща се на двайсет аршина над земята. На много места се е разрушила. Нейната обиколка по четириъгълната ѝ форма има всичко 400 крачки. Обаче около нея няма стена. Вътре в нея има 50 къщи на източноправославни неверници. Има 5 дюкяна и няма нищо друго. Има две порти, едната от които е към брега на морето, а другата, на западната страна, гледа към Места (Кара-су). Свързана с тази крепост откъм северната ѝ страна е издигната една стена, простираща се от крепостта почти до планините, дълга един час, една яка и твърда преграда, през която не може да мине нито човек, нито керван. В крепостта се влизало от крайморската врата, при която се вземало вътрешното и външнотърговско мито. И досега още се виждат и си личат останките от митницата.

Възхвала на езерото Бори.[194] Пред крепостта има един почти затворен залив, открит към посоката на Мека, който до изхода за морето има 47 мили. Това е едно голямо морско езеро. В него се ловят хиляди видове риби. То е самостоятелно еминство и неговият емин управлява езерото със сто души войници. То също било продадено на мютевлията на вакъфите на Гази Мурад хан и доходите му се стичат във вакъфа.

След като минахме тази крепост и вървяхме половин час на юг, стигнахме пътната станция на село Казълджа.[195] Там гостувахме в къщата на домовития Ахмед чауш. Има една джамия, една баня и един хан, с обилни лозя и градини, с течаща животворна вода. Едно прилично на градче село е. След това вървяхме 2 часа през полетата на запад.

Описание на процъфтяващия град, т. е. на града Кара су Йениджеси[196]

Той бил един от големите градове на гръцките неверници. През ... година бил завладян от Гази Евренос бей. Сега е средище на каза със степен 150 акчета в Румелийския еялет на територията на Солунския санджак. Център е на нахия с всичко... оживени села. Негов управител по закон е назначеният от страна на... войвода. Има шейх юл-ислям, надзорник на благородниците и почтени първенци. Има също надзорник на пазара, градски съдебен наместник, градски кехая, доверено лице на хараджа, местен представител на спахиите и еничарски сердарин. Постройките са на едно равно широко пространство близко до реката Кара су. Има всичко 400 едноетажни и двуетажни къщи, приятни просторни домове с градини и лозя, покрити открай докрай с керемиди. Има всичко 4 махали. Прочута е махалата... Оживен град е. През града протича реката Искече, която идва от планините на Искече[197] и се влива в реката Кара су.[198] Реката Кара су също идва от планините при Ксантийското лятно пасище, Ветрйе и при град Струмица и близко до град Саръ Шабан се влива в Бяло море.[199]

В този град Кара су Йениджеси има всичко... михраба. Сред тях се отличава намиращата се в чаршията джамия на Етмекчи-заде Ахмед паша, везир на султан

Ахмед хан. Това е една прелестна и изкустно направена джамия за образец в света, която не е напълно завършена поради кончината на патрона и опората ѝ. Тук има такава прелест и такава украса, каквито няма в никоя друга джамия, така че те не се поддават на изказване с език и на описване с перо. Прочее, както джамията при гроба на Абу Еюб ал-Ансари в Цариград, строена от Зал паша, и нейните кубета са покрити с олово, а наоколо е изградена от мраморни колони и е една грабваща сърцето джамия. Но все още много места от вътрешната част са незавършени, не е комплектувана с имами, проповедници, прислужници и служители. Нека от бога да бъде завършена. Обаче има подходящ имамин и многобройни посетители. Джамията... Останалото са параклиси.

Има всичко едно медресе — дом на науките. Това е един покрит с олово дом за усвояване на науките. Има всичко 3 детски училища, две дервишки текета. Има само една покрита с олово доставяща радост баня, която е благотворително дело на Коджа Мустафа паша; от нейните доходи се издържат учените в медресето. Има всичко една странноприемница-благотворителен дом, където постоянно се дава като милостиня храна на всички минаващи и гости. И тази благотворителна постройка е покрита с олово и също е строена от Мустафа паша. Има всичко 11 големи и малки ханища. Сред тях като дворец за гости, всички кубета на който са покрити с олово, има един кервансарай с 40 огнища, който е благотворително дело на Етмекчи-заде Ахмед паша, един от везирите на султан Ахмед. Над вратата му има следния надпис-хронограма:

С молитва за добро и с меч изрекох хронограмата ѝ:
„Да бъде винаги доволен и пречист Ахмед паша". Година

Всички други ханища са търговски ханища. Освен това има всичко 50 дюкяна. Няма безистен, но се намират всички редки стоки. На брега на реката Искече понататък има 20 кожарски дюкяна, — оживени кожарски работилници. Тук-таме има лозя и градини. Поради това, че въздухът и водата му са приятни, има хубави момци и девойки.

Прослава на планината Кара су.[200] Нейното име е Искеченска планина. Намира се западно от града. През месец юли цялото градско население с всичкия си добитък излиза на летуване там. Това летовище е с приятна вода и въздух, осеяно с ливади. След това вървяхме . . . часа в западна посока.

Описание на град . . . [201]

Намира се в нахията на Кара су . . . , управител му е . . . Няма местен спахийски кехая и еничарски сердарин. Градът е в полите на Скеченската планина. Прозорците на всички къщи гледат на юг. Това е приятен град с всичко 500 къщи, покрити с керемиди, оживени и украсени с лозя и градини. Половината от жителите му са мюсюлмани, а другата половина — християни. Има една джамия, три параклиса, една баня, едно медресе, два хана, две текета и достатъчно количество дюкяни.

Вдигнахме се оттам и изпитвайки милостта на буря и ураган, вървяхме един час път през полето по брега на реката Кара су, та дойдохме до брода ѝ. Преди това на няколко пъти съм пресичал тази река Кара су с малки коли. Това е голяма, лудотечаща и незадържаща мост река. Обаче Фадил Ахмед паша, т. е. везирът Кьопрюлю-заде, вече е построил върху тази голяма река един грамаден мост. Това е голям дървен мост, подобен на моста в Херцеговина при град Фоча. Неговите яки и здрави стълбове са стъпили в дълбочините на тази голяма река и са станали бележит проводник на благодеянието. Наистина е удивителен мост. След като пресякохме моста, от другата страна на реката стигнахме

Пътната станция на град Ахмедабад[202]

Понеже бил създаден като благотворение на Кьопрюлю-заде Фадил Ахмед паша, по неговото име бил наречен Ахмедабад. Все още той е събрал около себе си много хиляди работници, строители и майстори и се намира в състояние на строеж. Сега има всичко 200 покрити с керемиди и тръстика къщи, без лозя и градини; всички

къщи са нови. Има една малка джамия, едно манастирче, два нови покрити с керемиди ханища и 25, построени от хоросан и гладък камък полезни малки дюкянчета, които са още в строеж, — нека го благоустрои още повече всевишният властелин и да трае докато световете прекратят съществуването си. На север от това новостроящо се селище, на един висок хълм е текето-гробница Кушлук баба, която няма забележителни постройки. Оттам вървяхме един час в южна посока и близо до бреговете на Бяло море, там където се свършват дърветата, на края на гората е

Пътната станция на град Саръ Шабан

Това е един войводалък в територията на санджака Кавала. Сградите му са разположени върху равна песъчлива земя. Има всичко 200 къщи, една джамия, два хана, 50 дюкяна, едно медресе и едно теке. Оживено градче е. Но тъй като при моста над река Кара су се строи градчето Ахмедабад, а този град остава на три часа разстояние настрана от главния път, то градът остава бездеен. Оттам тръгнахме в югозападна посока и вървяхме 3 часа. На брега на морето при една камениста местност минахме минералните извори на Кавала, след което за три часа стигнахме

Столицата на Великос,[203] големите строежи, т. е. оградената крепост на старата Кавала

По време на царуването на цар Раджаим, един от синовете на пресветлия Соломон, тази крепост била строена от управителя Филикос, който завършвал петото поколение от потомците на честития Соломон. Някои гръцки историци казват, че този Филикос бил Филикос, син на цар Раджаим, потомък на синовете на Соломон, че бил един от големите гръцки царе. По времето на честития Соломон крепостта Кавала била построена за майка Билкъс,[204] била порутена и на нейното място Филикос построил настоящата крепост Кавала. Нейното управление било поверено на един от синовете му на име Кавалос, поради което след построяването ѝ била наречена

на неговото име. Дори в гръцките истории тя се нарича Кавала.

След това Филикос се издигнал до степента на световен завоевател, завладял в Гърция, Арабия, Персия, Хоросан и дори в Мавераннахр[205] около 200 големи градове и столици и им наложил големи контрибуции. С получения хfamadж от целия народ на Иран и Туран направил тази крепост Кавала и крепостта Солун — грамадни постройки. След него, когато 889 години преди раждането на богоизбрания Мохамед се родил Александър Велики, той отраснал и станал пълнолетен заедно с възпитавания от Филикос негов син Кавалос. Затова гръкопрославните казват на Александър Александър Велики. Някои пък казват, че този Александър бил син на Великос. Понеже Александър управлявал като властелин тридесет години и в тези 30 години станал най-силен от всички владетели на света, той накарал да се построят 700 големи града. Той свързал Бяло море с Черно море, направил баража срещу Яджодж и Маджодж,[206] които минали от Морето на тъмнината[207] в Леденото море[208] и починал в този град Кавала, та го погребали на един остров. Сега мястото на неговата гробница не е известно.

След това на негово място дошел синът му Рухания, но той не приел да бъде властелин, оттеглил се от света в манастира Филикос в Кавала и станал обличащ грубо расо монах. Един друг от наследниците на Александър Велики на име Птолемеус[209] станал прославен управител цар Аристо[тел]. На гръцки език Птолемеус ще рече велик владетел. В този град той направил множество хубави благотворения. Пророкът Зекерия, мир нему, син на Матан, син на Филикос, син на цар Раджаим, син на пресветлия Соломон обърнал този Птоломеус във вярата на пророк Зекерия. След това еврейският народ измислил една клевета срещу пророк Зекерия и той бил разрязан с трион отгоре до долу на две части и бил мъченически погубен. След това Птолемеус научил за мъченическата смърт на пророк Зекерия, потеглил от крепостта Кавала с 1700 кораба срещу Искандерун[210] при Халеб и поискал кръвно отмъщение за премъдрия пророк Зекерия. За един ден той прекарал под сабята 160 хиляди евреи. В памет на мъченическита смърт на честития Зекерия той построил един храм и понастоящем

светият Зекерия е погребан сред грамадната джамия почти в центъра на Халеб.

След като крал Птолемеус отмъстил за пророка Зекерия, върнал се в Кавала с имането на всички евреи. Той починал в мир и тялото му било погребано в град Айнороз (Света гора) в църквата Александрия. На негово място дошел син му, едноокият Птолемеус Мислителят, който построил в Македония град Ислямбол.[211] С една дума, този град Кавала минавал по наследство едно след друго под хиляди управления, докато най-накрая през 786 година[212] Гази Худавендигяр, т. е. султан Мурад хан I го завладял от ръцете на гърците.

След това генуезките неверници дошли с кораби от остров Самос, окупирали крепостта Кавала и я владеели. По-нататък през 907 година[213] султан Баязид Вели, когато отивал в Пелопонес за завладяването на крепостите Метон и Корони, налетял на тази крепост Кавала и я завладял. Така и си останала по-нататък. Сега е в еялета Джезире, т. е. под управлението на Капудан-пашата, седалище е на един от морските санджак бейове. Според законника на султан Сюлейман хан, нейният бей е задължен да се явява на поход с две галери. Нейният паша има даден от страна на султана височайши хас от 240 хиляди акчета. Зиаметите ѝ са 12, а тимарите ѝ — 235. Има алай-бей и черибашия. Според султанския законник по време на поход цялата ѝ армия заедно с войските на пашата достига 2000 души.

Управителите на града са следните: най-напред има шейх юл-ислям, надзорник на благородниците, почетни първенци и един кадия със степен 150 акчета и нахия с... броя села. В обхвата на санджака има всичко 7 кази. От тези кази годишно се получават за нейния санджакбей 9000 гроша като „пари за справедливост"; за кадията се получават 2 хиляди гроша. Местният спахийски кехая, еничарският сердарин, началникът на артилеристите и началникът на джебеджиите имат по една одая еничари. В една одая има по двама еничарски аги. Прочее, корабите на венецианските неверници постоянно идват под крепостта Кавала и по тази причина има много войски за нейната отбрана. Има един съдия, един градски съдебен наместник, надзорник на пазара, диздар на крепостта, седем души аги на крепостта и 300 души войници при крепостта. Има градски представи-

тел, емин, митничар, доверен събирач на хараджа, началник на пристанището и мютевелия. От всички най-властен и надзорник на надзорниците е мютевелията, защото посветените от убития Ибрахим паша имоти са наистина грамадни.

Описание на територията на крепостта Кавала. Разположена е на брега на Бяло море, на Румелийската му страна, на един остър и стръмен от двете страни нос, върху една остра стръмна скала от черен камък. Това е здраво укрепена и оградена с яки и отлични стени крепост, силна постройка от дялани камъни. Тя била столица на управителя Филикос. Изградена е в бадемовидна форма. Вътрешната ѝ крепост върху скалата има по обиколката си обхват пълни 3000 крачки. Тя е бележита в света крепост, здрава преграда, твърдина на твърдините. Яка стена се е проснала надлъж върху скалата от юг към север. Врата на тази опряла връх в небесата вътрешна крепост гледа в посока към Мека. Тук живее диздарят. Всички боеприпаси, военни потреби и продоволствия също са в тази вътрешна крепост. Всяка вечер тук се прибира държавната военна музика.

Срещу тази крепост в Бяло море на две мили разстояние се намира отдалечен остров.[214].... Виждат се всички негови сгради и постройки, виждат се всички села и крепости в нахията Света гора. Пред тази вътрешна крепост пак върху една стръмна скала има още една преградна крепост, която се нарича Средната крепост. Тя също има две врати. Едната врата гледа в северна посока, а другата врата разкрива поглед на юг. В тази разделяща Средна крепост в един превъзходен дворец живеел Диарбекирли Хаттаи Нишанджи Осман паша, когато като управител на вилаета отбранявал града. Когато се разхождал и забавлявал, освен своята войска той поставял в готовност и местните войски на седемте кази. В тази средна крепост има всичко 200 къщи. Понеже са върху скала, нямат лозя и градини. Има всичко... михраба. Най-напред е Елдже-джами, една създаваща задоволство джамия, от която се вижда цялото Бяло море. След това Бей-джами и след нея Сохте-джами са оживени молитвени места. Украсен е и параклисът Каниса (църква). Има един параклис и във вътрешната крепост.

Всичките му къщи са украсени домове, строени от камък и хоросан. А за да стане вътрешната му крепост още по-непристъпна, в нея има 300 души крепостни войници. Има всичко 500 малки и големи топове.

Възхвала на долната крепост Кавала. Има всичко 500 разположени една над друга едноетажни и двуетажни къщи, здрави, каменно-хоросанени постройки, всички покрити с... Обаче рядко имат градини. Има всичко 5 махали. Това е град крепост, чиито страни стигат от единия залив до другия, обхванал Средната крепост и вътрешната крепост. Обаче не зная колко хиляди крачки е. А общо вътрешната крепост, средната крепост и крепостта на долния град имат седем врати. Онази врата в този голям град, която се нарича Стамбул-капъсъ, е силна порта, гледаща на север. След това към южната страна е открита Пристанищната порта, която разтваря крепостта към залива. Близо до тази порта за залива има три галери с разпънати шестстенни шатри. Това са галерите на управителя. За тях е закон по всяко време да стоят в боеготовност. Вън от тази порта към залива има всичко два хана и всичко 5 дюкяна, няколко магазии и една обществена чешма с животворна вода. Заливът приема до 1000 гемии — това е голям и широк залив; залив, който дава приют и убежище и срещу най-силните ветрове. Той не е сигурен срещу ветровете, духащи от изток, от юг и от посоката на Мека. Обаче е сигурно и даващо спасение пристанище срещу северния вятър, срещу северозападния и срещу черния вятър.

В долната крепост има всичко 5 михраба. От всички най-уредена, оживена и с най-многобройна община е подобната на султанските джамии, джамия на везира на султан Сюлейман хан, приетият от бога щастливец и мъченик за вярата убитият Гази Ибрахим паша, която е засводена с красиви каменни кубета, покрити със специално небесносиньо олово, с едно отдолу до горе украсено изкусно направено минаре. Това е джамия, каквато трябва да бъде — светла постройка, забележително майсторски направена, украсена и грабваща сърцето, изпълнена със святост и създаваща радост. За нейното описание езикът е безсилен, а перото е немощно за прославата ѝ. С една дума: тази джамия, благотворителната страноприемница и гостилница, медресето за учените

тълкуватели на Корана, училището за малки момчета, изучаващи азбуката, текето за мъдреците от дервишките ордени, ханът за стремящите се към припечелване, параклисът и манастирчето за единобожниците, чаршията и безистена, успокояващата душата баня, общественият водоизточник за жадните и другите хубави благотворения, всички са на Ибрахим паша и всички благодетелни постройки открай докрай са покрити с олово. Когато от известно разстояние се погледне към споменатия долен град, той изглежда като благоустроен град, изцяло покрит с небесносиньо олово.

Като че за балансиране на всички тези хубави благодеяния вътре в града, султан Сюлейман — божията милост и прощение да бъдат над него — пък е докарал животворна вода от едно отдалечено на един преход място, прокопавайки път през планини и проломи. Той я прекарал от една скала до една планина през един аквадук с тъкмо 60 опори, който въплъщава сводовете на персийските царе. Този аквадук не се поддава на описание и не подлежи на обяснение. Неговите сводове са като небесната дъга, ширината им е повече от 60 пълни мекански аршина. Този обходен от мене строеж на Сюлейман съвсем подхожда за крепостта Кавала на Филикос и е напоил града с животворна вода. Бог да му окаже най-обширни милости.

Описание на външната крепост при Желязната врата. Освен описаната тук Долна крепост, има още една голяма преградна стена, която се простира от лежащата в северна посока проходна врата, наречена Демиркапия, до Пристанищната порта на тази крепост. Това е едно грамадно укрепително съоръжение, дълго пълни три часа. Тя е само на един етаж, но всичките ѝ кули, крайъгълни свръзки и извивки са от по няколко етажа. Понастоящем на много места с течение на времето се е разрушила. Обаче лесно може да бъде възстановена, защото много от кулите и крепостните ѝ зъбери са още налице. Тя била такава силна и голяма крепост, че обхваща 40 планини и големи хълмове. Това е крепост, която заслужава да се види и обходи. Дори аз, бедният, като не бях в състояние да я обходя пешком, от сутринта се качих на коня и като яздих и пътувах чак до каменните планини, обиколих я за един ден и след залез

слънце дойдох при Осман паша. Така аз съм я обикалял с бързане цели 14 часа, а на краката на коня ми не останаха подкови — до такава степен каменисти планини е обхванала. Голяма крепост е!

Намиращите се в тази крепост постройки са описани още в старо време в гръко-елинистическите истории така: тя имала почти 40 хиляди къщни порти, всички от посребрени дъски; имала 12 еснафа, като всеки един бил с по 12 хиляди дюкяна; имала всичко 3 хиляди църкви, манастири и оживени отшелнически места. И сега са налице и се виждат всички правещи впечатление постройки. Понастоящем в стените на тази крепост е обхваната оживената крепост Кавала и като се върви от едната ѝ страна, неизбежно се стига до благоустроената Кавала, като непременно се минава през желязната врата на тази голяма крепост. И понастоящем тя е една тежка врата. От двете страни на тази порта има короновидни кули, вдигнали върхове високо до небето. Понеже крепостта е развалена, вътрешността ѝ изцяло е в лози и градини. По склоновете на планината има много черни скали, които са също като вътрешната крепост с кулите и зъберите ѝ. Обаче въздухът в този град е тежък. Прочее, той се намира върху едни открити черни скали на брега на морето, та през месец юли градът става като ад, а хората в него живи се опичат. Мястото е съвсем като остров. Тук-таме има по малко лозя и градини, тук-таме има големи кестенови дървета.

След като обходихме този град, вървяхме 7 часа в западна посока, като преминахме каменисти пътища.

Описание на град Вашлак[215]

Намира се в територията на санджака Кавала, под управлението на казата на град Берекетлу,[216] в един широк дол. Има 15 малки ханчета, покрити с керемиди и каменни плочи, 15 дюкяна, една баня и всичко 200 покрити с керемиди къщи, с лозя и градини. Едно приятно и оживено градче е. След това вървяхме половин час. Много искрени другари ни поканиха да отидеме в домовете на град Правище.[217]

Възхвала на град Правище

Разположен е в полите на една високо издигнала върховете си планина, на изток от град Орфано и на запад от крепостта Кавала. До Орфано и Кавала е по на един преход разстояние. Наистина това е малък град, но около него има няколко поселища. Има свой войвода и кадийски наместник в рамките на Кавалския санджак. Има всичко 300 къщи с лозя и градини, покрити с каменни плочи, един малък храм-джамия, един параклис и всичко 4 ханища-магазии, само една нечиста малка баня и общо достатъчно количество дюкянчета. Тук гостувахме една вечер и ни беше устроено голямо угощение. След това в

Град Рахова[218]

се нахранихме и продължихме. И този град е войводалък в територията на санджака Кавала и има свой кадийски наместник. Има всичко 300 къщи, една джамия, един параклис, една баня, две ханчета. Градът е разположен западно от град Правище. Без да гостуваме в града Рахова, го пресякохме и стигнахме

Пътната станция на малкия град Берекетлу

Също е войводалък в територията на санджака Кавала, но е отделна каза. Не е чак толкова благоустроен и голям град, обаче подобно на град Деренде, близко до вилаетския център Сивас, е разположен сред райски лозя, в едно прилично на райска градина поле, в оросявана от течаща вода долина. Лозята и градините му са обхванали целия кръгозор. А като прославените сливи на Берекетлу няма в цялата населена четвъртина. По-приятни са от сливите от Бухара в страната на персите, от тези в Мардин и от споменатия град Деренде: по-приятни за ядене и по-бързо смилаеми са. От един вид съвсем дребни вкусни жълти сливи става такъв хубав компот, че освежава чак дробовете на човека. Дори от страна на началника на хранителните складове в двореца на Османовата династия всяка година идва в Берекетлу

един ага, накарва да бъдат изсушени много торби сливи и всяка година отнася с товари от тези сливи за повеляващия на света властелин. Всяка година специално идва един ага за сливите. Всички жители на този град са градинари. Понеже къщите им са раздалечени една от друга, те живеят сред градини. Обаче не ми е известно колко къщи са. Има една джамия, параклиси, малки ханчета, една баня и няколко дюкянчета — достатъчно количество. Оттам вървяхме един час на север до Драмския път.

Описание на крепостта Филибеджик[219]

И тя е в границите на санджака Кавала, в нахията Берекетлу. Била завладяна, през ... година от Гази Евренос. Тя била резиденция, в която живеел през лятото управителят Филикос. Сега крепостта ѝ има кръгла форма, разположена върху един остър хълм — малка крепост е. Но като намиращата се тук баня, изградена чак до кубето ѝ от бели мраморни камъни, няма в никоя друга крепост. Може би само камъните на крепостта на Баале бей във вилаета Сирия в полето при Баалбек[220] са такива, както при тази крепост Филибеджик. Но архитектурните познания на нейния майстор-архитект не са получили простор да построи и една ограждаща стена.

В тази крепост вече няма хора и обитатели. И долният град не е така оживен. Останали са всичко около 80 покрити с каменни плочи къщи — колкото едно село. Обаче западно от него има много удивителни и превъзходни, служещи за показ паметници. Всички тези постройки са изградени от блестящ мрамор, та човек като ги види, остава изумен и възхитен. Такова място за екскурзии са развалините в Анадола при град Айдънджик, град Малас, град Айа-сулук, град Балат или град Ахлат на брега на езерото Ван.

От дъното на скалите при този град Филибеджик извират бистри като от око на жерав води, които и през месец юли са студени като парче лед. При всеки течащ извор се намират големи нечисти басейни, наредени бряг до бряг. След като излезе от тях, водата се оттича.

Едно чудо за показ. Наблизо до един от тези големи басейни има един купол от един бял мраморен къс, при-

личен на четириъгълен купол на баня. В старо време един борец взел този камък на гърба си и го донесъл от планините до това място и го поставил върху гроба на дъщерята на Филикос. Един майстор по мрамора се заел с този каменен блок и направил от него изкусен купол, който трябва да се посети. Понастоящем ако ще десет хиляди души да се съберат, не могат да поместят този камък от сегашното му място, а в старите векове го е вдигал сам човек. Сега върху този мраморен купол на гръцки език са написани името на дъщерята на управителя Филикос и името на бореца, който донесъл този камък. Името на бореца било Амалака. Пак на това място има много хиляди погребални саркофази, направени от по един мраморен къс и много хиляди паметници за показ. Но ако се започне описването на всичко, което лежи сред тези развалини, ще се изгуби толкова много време.

Оттам вървяхме пак в западна посока и стигнахме в село *Пойраз*. Българско село е. Оттам вървяхме пак на запад до

Пътната станция на града-градина Доксад-баг[222]

Това е един град-градина, разположен в Драмската каза, в Драмското поле, приличен на въжделените райски градини. Има 300 къщи, една джамия, един параклис, една баня, няколко хана и няколко дюкяна. Градът е като райска градина: и климатът, и постройките, и земята му са много приятни. Вакъфски град е и съдебно наместничество без заплата на кадията, който се издържа от постъпленията от делата. Аз, беднякът, поради липса на време не можах да разгледам основно това място. След като обходих няколко града ту в северна, ту в южна, ту в източна, ту в западна посока, се отправих пак в северна посока, минах село Чаталджа[223] и на 6 часа далеч от Кавала стигнах

Град Драма

Център на каза е. Намира се в полите на ... планина, фасадите на всичките му къщи гледат към посоката на Мека. То е весело градче. Има всичко 360 къщи по-

крити с керемиди, всичко 4 михраба, които са оживени джамии, едно медресе, едно начално училище, едно теке, една баня и два хана. Има много лозя и градини. Понеже производството на памук е голямо, цялото население на Драма прави плат за палатки. Оттук отива платното за палатки във всички провинции на империята. Водата и въздухът му са приятни, поради което има много красавици. След това вървяхме един час на юг.

Описание на долината Драма, т. е. на крепостта Драма

Също била лятна резиденция на Филикос и Александър Македонски. На гръцки език Драма ще рече зряло грозде.[224] През 787 година[225] още по времето на Гази Худавендигяр Мурад хан I Гази Евренос с могъща победоносна ръка я завзел от ръцете на гръцките и българските неверници. Намира се в Румелийския еялет, в територията на санджака... е войводалък. Това е една почтена каза със степен 150 акчета, нахията му има... оживени села. Една извънредно плодородна каза е, поради което правоверната и невернишката рая е заможна и са покорни и послушни на свещения верозакон. Има шейх юл-ислям, спахийски местен старейшина, еничарски сердарин, градски съдебен наместник, надзорник на пазара, митничар, градски старейшина и ага по хараджа. Има извънредно много почтени първенци.

На едно хълмисто място, сред една живописна гора има една стара крепост, чиято сграда има четириъгълна форма. Както е разположена в четириъгълна форма, нейната обиколка има дължина 2000 крачки. Няма диздар, войници и боеприпаси. Има две врати, едната от които гледа на север, а другата на запад. Вътре в крепостта има всичко 200 покрити с керемиди, изградени от камък и хоросан къщички с градини и лозя. От никоя страна няма ров. Има една много изкусно направена джамия на име Бей-джами, чиято община е много малка.

Точно описание на извънкрепостния град Драма. Има всичко 7 махали. Най-напред е махалата... Има всичко 600 едноетажни и двуетажни къщи, оживени широки населени къщи с лозя и градини. Има всичко 12 михраба на султански и други джамии. Най-напред всред чар-

шията е Старата джамия на султан Баязид Вели. Това е молитвен дом, строен по стар образец, в който молитвата винаги е приета [от бога]. По-нататък е Молла-джами, после джамията на Ак Мехмед ага, после джамията при Голямото теке, след това джамията при Малкото теке. Освен тях има още 7 махаленски параклиси и молитвени домове. Има всичко 2 медресета за учени, 3 начални училища за деца, две текета за дервиши, десет малки хана, една баня. Един каменист дол разделя града на две и над този дол има дървен мост. Край двата бряга на този каменист дол има всичко 300 дюкяни, но няма каменен безистен. Понякога реката, която протича в този дол, приижда внезапно и страшно и отвлича намиращите се в дола дюкяни, но пак ги възстановяват. Сред тази чаршия има висока дървена кула, върху която има удивително направена часовникова кула. Ударите на нейните камбани се чуват на много далечно разстояние.

Описание на достойните за посещение места. Най-напред съвсем в средата на град Драма пред старата джамия има един голям басейн, наречен Су-баши, място за събиране на сведущите, който от шафаистки широк, просторен и дълбок басейн е преобърнат в ханефитски по метода на Нуман ибн Сабит. Този басейн е десет на десет, приличен на малко езеро. В Румелийските и Арабските страни, в Персия, Балх, Бухара, Хоросан и Германия няма друг такъв приятен за разходка и посещение басейн. На повече от сто места извира чиста като от окото на жерав, сякаш от кристален произход животворна вода, която после се втича в големия басейн и в малките басейни и се замърсява. И през месец юли човек с идването си не може направо да пие тази сякаш от райския кладенец Кевсер вода: толкова е студена тази напитка — отражение на райските. Сякаш е парчета лед.

От страни на големия басейн има най-различни скамейки за сядане, много най-разновидни дъсчени беседки, подредени са множество изкусно издялани камъни като за строеж на сгради-паметници. Най-голям от всички е един камък в големия басейн, когото 500 души не могат повдигна. Водата на басейна е сладка, като че е от гръд на човешко същество. Вътрешността и външните му краища открай докрай са облицовани с чист бял неполиран мрамор. От четирите страни на този голям басейн има площадки, украсени с грамадни чинари и други видове

дървета, които правят сянка и увеличават красотата им. Покровителствувани от сянката, хвърлена от толкова много дървета, лъчите на светоосветляващото слънце не оказват влияние до тях. Прочее, всяко едно от тези големи дървета е по на хиляда години. И е създал творецът такива високи чинари, че в техните високи върхове са свили гнездата си хиляди птици. Много хиляди птици разнасят с хилядогласни хорове грижни мелодии и песни под сенчестите клони на тези дървета, дарявайки благоразположение на намиращите се там любезни приятели. Понастоящем този кът е любимо място за разходки и развлечения на жителите на град Драма. Особено в дните на празника [на жертвоприношението], в дните на новогодишния празник по годините на хорезмийските шахове,[226] в дните на султанската Нова година[227] и на Гергьовден всички малки деца и момчета увеличават през празничния ден радостта на това място за удоволствие. Те идват и връзват люлки по клоните на намиращите се тук големи дървета и се люлеят, разговаряйки и закачайки се с влюбените и любимите си. Всички учени пътешественици, които са ходили там и са обиколили и обходили това място за забавления, са оставили следи с по един хубав надпис на всяка беседка.

От четирите страни на това осеяно с ливади поле покрай високите и ниските стени стопаните на къщите са поставили за обхождащите града беседки, покрити галерии и най-разнообразни разкошни скамейки. В цялата долина се разхождат играещите нещо момчета, а и много разни фокусници, жонгльори с шишета, играчи върху въже, свирачи на саз и певци. Но в тези павилиони не идва да се развлича цялото население, защото всеки един си има наследствен имот, лозе и градина.

При басейна всички хубави и грабващи сърцето момци, малки и големи, след като разпуснат косите си като морски ангели с голи тела и навити около сребреещата се кожа прозрачни като стъкло фустички, всички се впускат да плават в басейна като сребърни риби. Всеки прави по някакъв изкусен скок — полет в басейна, вплитат се един друг непосредствено в прегръдките си, виждат се, целуват се и си играят, без някой да им пречи и препятствува, без никому да се зловиди. Това е закон в града, казват, и е един симпатичен обичай.

По време на празника на жертвоприношението и през трите дни и трите нощи около този голям басейн се строят тесни и мънички дюкянчета на занятчиите, които продават всякакви видове храни и напитки. Всеки украсява дюкяна си, осветяват през нощта дюкяните си с много хиляди кандила и търгуват и продават. С една дума, вече толкова дълго време пътувам, но още не съм видял друго такова място за увеселение и разходки. Наистина, на това място си дават среща и знаещи, и приятели, и обичащи се — нека то да пребъде и да процъфтява до свършека на световете.

Понеже град Драма е разположен в подножието на планината Пернар-яйла,[228] климатът му е много приятен, младежите и девойките му са извънредно нежни и красиви, с фигури като струна и са послушни. Момичетата имат тела на невести и лица, като че ли са феи. Всички обичат странниците и болшинството от жителите са им любими приятели. Цялото население на областта се състои от търговци и хора на еснафите и занаятите и полага грижи и милост към идващите и отиващите. Говорят на български и гръцки. В някои езикови термини както в гръцкия език казват: „вармесек, гелмесек" (имаш ли, идваш ли?), т. е. употребяват твърде много буквата „к". Облеклото на мъжете изцяло е от чоха, атлас, копринени платове, брокат, разноцветни домашни платна, а също и кафтани. На главите си навиват мюсюлмански дестар. Облеклото на жените се състои от голямо фередже и широки тепелици, на главата си слагат бяла забрадка — обличат се с предписаното от нормите. Цялата рая се облича в бяла аба и е от читашкото племе. Обаче има много работливи, т. е. работещи за припечелването и прехранването си хора.

От този град към посоката за Мека се простира голямо плодородно поле. Той е много евтин и богат град. В края на полето, на страната към Мека има висока планина, чийто връх е наравно с небето. Нейното име е[229] . . . И зиме, и лете на нейния най-висок връх не липсва сняг. От нея извират също няколкостотин течащи извори, които напояват посевите на намиращите се в полето градове и села. Течаща вода е. Главният връх на тази планина се забелязва от 5 прехода разстояние. Зад този град, северно от града, на разстояние един топовен преход се намира известната под името Карлъ-даг планина,[230] която

наистина е снежна планина. От другата страна пък е планината Пернар, на която също постоянно има снегове. В старо време тя била летовище на управителя Филикос, а понастоящем жителите на този град излизат там за летуване в планината. Дори цялата животворна вода, която тече в доловете на град Драма, в лозята и градините му, е от онези снегове: идва от Пернар-даг и се разпределя по къщите.

Неща за похвалване. Много е известно драмското платно за палатки, тъй като памукът тук става много хубав.Работи се също много ценно и фино ленено платно, така че платно за една риза от него се побира в една тръстика и се откарва в Цариград като подарък на везирите, на представителите и дори лично за османските султани.

С една дума, той е оживено градче — нека бъде под защитата и покровителството на всевишния творец. След като се простихме с... от големите първенци тръгнахме на юг и още съвсем близко до града минахме с конете си река Туртохори.[231] Тази река идва от намиращата се зад града планина Пернар. След това минахме също и реката Изпанча, която идва от планината Карлък-ова. Двете реки се събират в едно. Изтичащите от градските басейни води също се смесват с тях, текът си така всички заедно и близко до крепостта Кавала се вливат в Бяло море. След това минахме село *Айалгури,*[232] село *Рачани*[233] и *Ай-сърати,*[234] село *Исфиленози,*[235] оставихме отново град Правище вляво от нас на половин преход разстояние и за 6 часа стигнахме

Стария укрепен град. т. е. оградената крепост Зъхна [236]

Тя се нарича така, защото била строена от царицата на Серес, която се наричала Зихне. По нейното име и тя била наречена Зихна. Що се отнася до правописа, пишат я и Зехне, и Зъхна. Това е стар град, който преминавал по наследство от ръцете на един крал в ръцете на друг, докато в последна сметка през 776 година,[237] по времето на Гази Худавендигяр със своята победоносна храбра ръка Гази Евренос го отнел от ръцете на гръцките неверници. Сега е в Румелийския еялет, в терито-

рията на санджака Солун, освободен от канцеларските данъци и забранен за влизане на чиновници вакъф на султан Сюлейман хан. Управител е мютевелията му. Той е център на почтена каза със степен 150 акчета, а нахията му включва . . . броя оживени села. Няма други административни чиновници.

Крепостта. На южната страна на този град на един хълм от зеленикава пръст, от двете страни на който са издълбани дълбоки като кладенечни ями ровове върху един остър нос има голяма ограда. Това е малка полуразрушена крепост, изградена от здрави камъни. След завладяването ѝ била разрушена, поради което няма диздар и крепостен гарнизон.

Възхвала на Вароша на град Зъхна. Този град е сред чисти скали, прилични на ниски колони водопади и хълмове, страшни и опасни места. Земята му е от червеникава пръст — за пример в света. Има всичко две махали, всичко двеста покрити с керемиди къщи на един или два етажа, изградени от камък. Всичките му украсени къщи са струпани една над друга с тесни дворове. В някои дворове няма място дори да се закопае един мъртвец. Къщите му са съвсем тесни. От всички най-добри бяха къщата, в която отседнахме — на Емир Молла Челеби, къщата на мютевелията и сградата на съдилището — те са широки и големи домове. Всичките му обществени улици са тесни, криви и стръмни; по начало в тях не може да влезе кола. Странно и удивително трудно място е, на което кракът си не можеш да закрепиш. Но понеже е вакъф на султан Сюлейман хан и е освободено и опростено от държавните тегоби, от ден на ден то става все по-оживено и процъфтява. Прочее, полето му е широко колкото един дом, но е с евтини цени. По планините тук-там има лозя.

Благотворителни постройки в града. Има всичко . . . султански джамии за правоверните единобожници. От всички най-стара е джамията на султан Баязид Вели — пресветла оживена джамия от стария тип, покрита с керемиди. Има всичко един махаленски параклис, но той е такъв широк и голям молитвен дом, че може да се счита като джамия. Има едно медресе за учените, едно училище за децата, едно теке за дервиши. Има само една малка баня пред Ески джамия, и то мръсничка. Има

всичко два хана за търговци и общо 50 занаятчийски дюкяна, обаче няма безистен, течащи чешми и общественополезни водоизточници. Климатът му е извънредно приятен, поради което красавците и красавиците тук са извънредно много. Зъхна се слави с купите и стомните си, които са много прочути, защото пръстта на земята ѝ е такава хубава, че е като добиваната в Германския остров глина за щемпелуване или като глината за китайския фарфор. От нея стават купи и грънци като от китайски фарфор, които се изпращат като подаръци в различни области. А по устията им се пишат разни поучения.

Образец на едно поучение:

Всеки град си има нещо прочуто — на Захна са стомните.
На Серес грънците са много, а къщите — с балкони.

Това се говори и сред хората. Жителите му са много чудесни и приятни хора. Всеки се труди да изкара препитанието си — нека всички получат щастие на тоя и на оня свят!

Като се вдигнахме оттам, вървяхме в западна посока, минахме селата *Порйа,*[238] *Сарусакли-кьой,*[239] село *Тополяни*[240] *и реката Лебанйан.*[241] Тази река извира от Серския яйлак, слива се в едно с реката Серес и се влива в Бяло море. Споменатите села се намират в Серското поле. За 4 часа минахме още много обработени земи.

Описание на резиденцията на крал Кале Йороз, т. е. на старата крепост град Серес

В историите на гръцки и латински езици при описанието на този град има написани много хиляди приказки. Според казаното от гръко-елинистическите историци градът е описан и представен по следния начин: в старо време този град бил толкова голям, че можел да бъде заобиколен за три дни. В този град бил владетел за последен и никога неповторим вече път един отбил се от правия път — нека срещне проклятието, крал на име Кала Пороз (!) Почувствувал божествен призив, той веднаж в годината устройвал една изложба на несъвършената красота на мястото на панаира Машаклур, като карал хората да си докарват косите и брадите с бисери, яхонти и

скъпоценни камъни. Затова той бил наречен от гръцките неверници Кала Порос, което ще рече „по-добър и от най-големия пророк“.[242] Този стар град бил негова столица. Той преминал през много хиляди управления, докато най-накрая през 777 г.[243] бил завладян от Гази Худавендигяр, чрез ръката на Гази Евренос. След това злосторните и разложени неверници отново окупирали този град, та през 786 г.[244] Гази Евренос бей отново го завладял и като си казал: „още веднаж на невернишката покорност не бива да се вярва“, разрушил на много места крепостта.

Понастоящем, съгласно описанието на Гази Сюлейман хан, градът се намира в Румелийския еялет, в територията на Солунския санджак. Той е един отделен от канцеларското ведомство и забранен за посещаване от чиновници голям вакъф, който се намира под управлението на определените потомци. Всички такси от глобяване, наказване, разпъване и членопосичане се стичат в техните ръце и се разходват, както те си пожелаят. Освен тях има верозаконен съдия, шейх юл-ислям, надзорник на благородниците и бележити почтени първенци. Той е една почитана каза със степен 300 акчета, в чиято околия има всичко . . . броя оживени и прилични на градчета села. Има местен спахийски представител, еничарски сердарин, на три места има градски съдебни наместници, ага — надзорник на пазара, градски старейшина, градски су-башия, градски митничар и ага по хараджа. Няма обаче диздар и войници за крепостен гарнизон.

Прослава на разположението и формата на крепостта Серес. Произходът на наименованието на града е следното. На гръцки език името му било Бига добор. Когато Гази Худавендигяр обсаждал тази крепост и когато крепостта била разбита на много места, той заповядал: „Вървете напред мюсюлмански завоеватели“ (сиируз . . .), т. е. казал: още в днешния ден предприемете атака. След като казал това, щурмували я и като я завладяли, дали ѝ името Сируз, т. е. крепостта на днешния щурм. А в изговора на хората се получила една общоприета грешка и ѝ казват Серес. Обаче в султанското дефтерхане е записана Сируз.

Градът бил столица на султан Муса. Понеже в планините му има сребърни рудници, в него била създадена монетолеярница за монетите на османските султани.

Много пъти сме виждали акчета от нея с надпис: „Да пребъде победата му! Сечена в Серес".

Крепостта е разположена в планината източно от града, на една висока стръмна скала. Разположена е надлъжно от изток към запад. Има една вътрешна крепост — силна постройка от камък, с петоъгълна форма. Една уредена крепост е. Има само две врати: едната гледа към изток, а другата — към запад. Липсват обаче крилата от портите. Също така вътре в крепостта няма никакъв белег и следа, че е обитавана от хора. Има само няколко разрушени къщи, 5 цистерни за вода и една срутена черква.

Описание на долния укрепен град Серес. Той е заграден със стена, украсен и оживен от потомците на Адама. Това е една староизградена крепост, препълнена изцяло с евреи и гръцки, арменски, латински, български и сръбски негодници. Има всичко 10 махали — християнски са. Има всичко 2000 покрити с керемиди къщи на проклетите негодници неверниците. Понеже са прочути търговци, неверниците имат много уредени и натъкмени къщи, — прокълнати домове. Цялата крепост има четири врати. Едната врата се казва Балък пазар капусу (Вратата при рибния пазар), която отваря посоката към Мека. Другата пък отваря посоката на изток, третата гледа в западна посока, а четвъртата води към вътрешната крепост. Всички врати са от дърво, имат здрави крила, при които има митничар, надзорници и еничарска стража. Крепостта има форма на успоредник, кулите ѝ са порутени, без ровове е, без топове и пушки, без боеприпаси. Обиколката ѝ достига 4000 крачки. Вътре в града има гръко-православна, еврейска, арменска и латинска църкви. На много места дюкяните ѝ са оживени.

Описание на Вароша на големия укрепен град Серес. Разположен е вън от тази долна крепост в едно широко поле, извънредно красив и благоустроен град, потънал в лозя и градини. Според списъка на градския представител — описание на махалите на град Серес — има всичко 40 населени махали. Десет от тези махали са в по-горе описаната крепост и са невернишки и еврейски махали. Тридесет махали в този невернишки град са мюсюлмански махали.

Изброяване на имената на махалите. Най-напред са

махалите Ахмед паша, махалата Куру баглък, махалата...

Домове и къщи на големите първенци. Има всичко 4000 големи и малки едноетажни и двуетажни къщи, изградени от камък, с врати, наречени „порта“, с лозя и райски градини. Това са каменни постройки, открай докрай покрити с рубинено-червени керемиди, благоустроени, оживени и украсени домове. Във всяка от тези приятни къщи има течаща животворна вода, а градът е препълнен с водоскоци, басейни, обществени чешми и фонтани. Лозята и градините му се напояват с течаща вода. От всички най-прочути са дворецът на... ага. Това са.

Описание на джамиите на султаните, първенците и благородниците. Има всичко 91 михраба, от които в 12 се провежда петъчна молитва. Джамиите на правоверните единобожници са молитвени домове, които имат големи общини от вярващи. Но от всички най-стар молитвен божи дом е намиращата се в Долната чаршия Ески-джамия — покрита с олово, със сводест купол, една превъзходно украсена сграда. Понеже е изградена на тясно място, няма вътрешен двор. Само пред врата, гледаща към Мека, вместо затворен двор има един ханефитски басейн. От съдържащата се в него вода всички идващи на молитва извършват предмолитвеното измиване. На вратата ѝ с релефни букви е написан следният надпис:

В името на преблагия и премилостив всевишен бог, с искреност строи и оживи този благословен молитвен дом в годините на султан Мурад, син на султан Орхан, — да пребъде довеки царуването му, нуждаещият се от божията подкрепа Халил, син на Али ал-Джендери — да бъдат опростени от бога [той и родителите му], през 787 година.[245]

По-нататък е джамията Зейни-кади, чиито кубета са покрити открай докрай с олово и е една оживена, много посещавана джамия. Следва посещаваната джамия на Ахмед паша. Всичките ѝ кубета, благотворителни сгради, медресето и детското училище открай докрай са покрити с олово. Тя е разпръскваща светлина джамия. Езикът е беден, за да се опише и възхвали тази радваща сърцето свещена джамия. Ако пък се започне с описването и възхваляването на михраба ѝ, катедрата ѝ, укра-

сеното място за проповедника, изпълнените с голямо архитектурно-геометрично умение орнаменти над вратата към Мека — ще се проточат твърде много приказки. В цялата Румелия друга постройка, която да изглежда като тази укресена джамия, е може би само джамията на Яхйя паша в Скопие. Обаче тук, при този молитвен дом има райски вътрешен двор, какъвто няма в другите области. Този вътрешен двор е изпълнен със зеленина като нежно кадифе, с тревни площи, цветя и птици, украсен с няколко стотин майсторски сътворени от създателя чинари с грамадни корони, накитен с няколко стотин свели клони надолу върби. В сенките на всяко дърво хвъркат и носят щастие много хиляди птици, свили гнездо сред клоните им, подхващащи най-разнообразни песни с прекрасни мелодии. Закриляни от сянката, под всяко голямо дърво стоят множество многолюдни компании и върху зелената морава разглеждат и разискват верозаконните науки, придобиват познания за установеното от пророка. Има различни стройни като минарета изключително красиви и вечно зелени създадени от твореца кипариси с несравними корони. Такъв е този вътрешен двор. От благоуханието на всеки кипарис се ароматизира чак костният мозък на човека. Подобни на тези изключителни кипариси няма в никоя друга област, дори да вземем в Цариград градината на адмиралтейството, султанската частна градина или градината при кулата. Накратко казано, този вътрешен двор е като за показ в света място за развлечение при тази известна в Европа и в Персия пресветла и пресвета джамия. Тя била строена от един от везирите на султан .... хан. Над вратата към Мека с гравирани позлатени букви е написана следната хронограма:

Тази джамия се строи от Мехмед бей —
дом за молещите се, както бог е пожелал.
Син на Ахмед, пашата на победоносния султан —
(Дар) за очистващия правоверието, подпомагащия робите си.
За завършек изрече вдъхновено хронограмата ѝ:
„Джамия на правдивите, дом на прославящите бога“. Година...

След това е джамията Макремели — един очарователен молитвен дом. По-нататък е Аладжа-джами, която наистина сякаш е нарисувана пъстра картина,[246] огледало на достойното за подражание. Следва джамията

Селджук султан, която наистина е султанска джамия. По-нататък е джамията при светозарната гробница, а след нея джамията на Коджа Мустафа паша, който бил везир на ... султан. Тя е стара изкусно направена джамия и забележителен паметник, който заедно с всичките му благотворителни постройки, медресето и началното училище открай докрай е покрит с оловни куполи. А над вратата на светата му гробница на неотшлифована бяломраморна плоча с изгравирани букви е написана следната хронограма:

Смъртта е предопределена - Погрижи се Мустафа бей
и построи за бога, опирайки се на разума.
А съставителят на хронограми изрече датата:
„Създаде се дом на молитвата и блаженството."

След това е джамията на Кара Ахмед с грамаден вакъф. После е джамията Кара Хасан, която има много посетители. Следва джамията Абди-заде, една радваща окото джамия. По-нататък е джамията Али бей — от стария тип. След това идва молитвеният дом за четене на молитва за покойниците. Прочее, ако при всяка от тези джамии започнех една по една да описвам и очертавам типа, вида и формата им, кой е основател и строител на всяка от тях, то биха се получили един вид копия на свидетелствата за строежа им. Обаче много от джамиите са хубави и оживени джамии с куполи, покрити с олово.

Възхвала на молитвените места в махалите на благочестивите. Има всичко . . . издържани от махалите параклисчета и малки джамии. Най-напред е параклисът при обителта[247], после издържаният от махалата ... Известни са тези, които заедно с медресетата и текетата правят всичко 30 михраба. А заедно с михрабите на джамиите съгласно това пресмятане в града Серес има всичко 91 михраба. А на много места има параклиси в процес на изграждане — Господи мой, увеличи ги!

Оповестяване на броя на медресетата за учените тълкуватели. Има всичко . . . домове за преподаване и усвояване на науките. Най-напред е медресето на Ахмед паша, една голяма покрита с олово сграда. Всички учащи се и преподаватели получават определена плата от страна на вакъфа. След това е медресето Селджук султан,

което е също покрита с олово сграда. Обаче няма специално заведение за изучаване на преданията и разночетенията на Корана.

Дял за училищата за милите на сърцето ни дечица. Има всичко 21 заведения за обучаване на децата. Пред всички са училището Ахмед паша, училището Коджа Мустафа паша, училището Селджук султан. Прочути са тези.

Отбелязване на обиталищата на хората от дервишките ордени. Най-напред е текето Сачли Емир султан, което е голямо средище на ордена на хеляветиите (уединяващите се). След това е текето Мустафа паша.

Извори и чешми, радващи сърцето и душата. Има всичко 710 чешми и извори с вода, като че е от райския кладенец Кевсер. Прочее, всеки по-голям дом си има по една течаща чешма, а освен тях разбира се, на всеки ъгъл и сред всяка махала има един-два питейни източника. Всичко на 70 места в чаршията, пазара и из махалите има обществени благотворителни чешми за жадните. Пред всички са чешмата Кая-бали, чешмата Селджук-султан. Вътре в този град има всичко ... действуващи извори. Обаче най-приятна е изтичащата от основата на скалата на крепостта вода, която помага за бързо храносмилане.

Брой на кладенците с добра питейна вода за домовете. Има всичко 2060 кладенци, подобни на извора на утешението. Това са домашни кладенци.

Брой на чаршиите, пазарите и безистените. Има всичко 2000 дюкяна, но те не са като в Халеб, Бурса, Дамаск и Египет каменни дюкяни с куполи. Обаче има един безистен с девет покрити с олово купола, с четири железни врати, в който седят търговци и продават и купуват.

Раздел за баните за къпане и облекчаване на душата. Има всичко пет частни и обществени бани. Най-напред е Ески-хамам (Старата баня) на Хайредин паша. Банята на табаците е стара сграда, в която въздухът и водата са приятни. Бялата баня, Пъстрата баня и банята Шейх efенди — водата, въздухът и постройките на тези бани са много привлекателни. Доставящи радост бани са.

Бележки за частните бани в големите домове. Спо-
ед думите на любопитни и търсещи сведущи хора вът-
е в този град имало до 1060 домашни бани. Така казват
 описват баните в някои дворци, с което си придават
эрдост. Наистина, както стана известно на мене бедния,
ма 50 дворцови бани.

Поглед върху изградените търговски ханища. Има
сичко 17 представителства за припечелващите търговци.
Іреди всички е ханът на . . .

*Запознаване с домовете за странствуващите самотни-
ци.* Има всичко 9 дома със стаи за бекяри. Те обаче си
мат пазачи, надзорници и вратари. Живеещите в тях
тават поръчители и гаранти един за друг, а всички те са
ора занаятчии или еснафлии от далечни страни, мю-
юлмани и немюсюлмани.

*Направени от архитектите мостове за преминаване на
эрата.* Има всичко . . . привлекателни изградени от ка-
ък мостове, от които най-майсторски е направен мостът
а Ахмед паша — каменна постройка, един елегантен
ост.

Описание на църквата на чернокапия патрика. Горе в
редната крепост има . . . невернически, еврейски, ар-
енски и латински манастири. Най-стара сред тях е
эъцко-православната църква, която била строена по
эемето на отклонилия се от правия път крал Талка.[248]

Истината за вечно хубавия климат. Поради приятния
у и полезен климат лицата на жителите му имат чер-
эн цвят. Освен че са със здрави и пъргави тела, те са
 хора със здрав разум до една съвършена степен. Те
эживяват до дълбока старост. Дори когато чувствуват,
: силата им е отишла вече, пак са подвижни и тичат.
акива хора са!

*Описание на къдрокосите и лунолики красавци и кра-
ввици.* Има извънредно много красиви хора с лица като
еи. Всичките му очарователни хора са много гостопри-
мни. Като надянат самурен босненски калпак, облекат
ато румелийските завоеватели прилепнали долами от
)ха със сребърни копчета, калци пак със сребърни коп-
эта, подплатени обувки, наметала и контоши и стават
эивлекателни. Старите почтени първенци също обли-
эт различни чохени наметала и самурени шуби или кон-

тоши и навиват мохамеданския дестар. При някои ду ми като „вармасак, гелмасак“ те казват някои звуг в повече. Болшинството от раята му е гръкоправославн българи и от читашкото и юрушкото племена, които о личат бяла аба и кебета.

Облеклото на скрития зад завеса женски свят. Вси ки жени, подобно на почтената Рабийа Адаувийа[249] (народ зад завеса. Обличат отгоре до долу дълги разн видни фереджета, главите им се изравняват, завързв: на главите си забрадки, на лицата си слагат черен воа обуват жълти обувки и се разхождат благовъзпитано.

Отбелязване на имената на мъжете . . .

Отбелязване на славните госпожи и дъщерите им .

Имена на слугуващите у хората роби. Повечето от р бите са черни негри-араби. Имената им са Мукбил, С рур, Мукаддем, Мейсир, Антар, Сайлан и други таки имена.

Имена на освободените робини. Робините са съ чернокожи негърки и абисинки. Имената им са Ше джан, Шебгюн, Шебтарсам и други такива имена.

Любими приятели, които посетихме . . .

Знаещи и изкусни учени лекари . . .

Ловки хирурзи и кръвопускачи . . .

Биографии на починали мъдри шейхове . . .

Странствуващи хвалители от еснафа на поетите . . .

Съкровищницата от бележити хора-тълкуватели . .

Пресмятане на географския пояс на града и страна: Съобрзно предписанията на астролябическата наука т се намира в 28-и обикновен климат. Ширината на гра е . . ., дължината му е . . .

Предсказанията на учените-звездобройци за щаст вата звезда. Според сказанията на някои стари позн вачи, щастливата звезда на града е, когато планета Венера изгрява в съзвездието Везни.

Поглед върху гостоприемните кервансараи. Вътре този град има всичко . . . гостоприемници срещу запл щане, в които отсядат всички идващи и заминаващи.

Богатството от зърнени храни и произведения. В полето му... боб, бакла, леща, нахут...

Дял за зеленчуковите растения...

Бележка в прослава на превкусните ястия...

Сътворените от бога отбрани плодове. ...

Освежаващите душата разнообразни напитки. . .

Поминък и препитание на работния му народ. Най-прочутите изделия на занаятчийския му народ...

Изяснение на един стар чудотворен талисман. На хълма Бешик имало корито от камъка на свети Исус и всички болни с оглед на болестта си пият от появяваща се там вода.

Земеделските култури в широките обработваеми поля. Тук стават извънредно добре ориз, шест вида пшеница, едър ечемик и памук.

Поглед върху приличните на райски градини лозя. Има всичко ... парцели райски градини ...

Места за разхождане на желаещите и нуждаещите се хора. Всичко ... места има любими местности за развличане. Обаче от всички най-известна е местността „Кале-ардъ",[250] разположена зад крепостта от западната ѝ страна при един благоустроен течащ извор, сред широки тревни площи и големи дървета. Това е една отънала в зеленина спокойна, изпълнена със свежест и огласяна от птици местност, където сякаш са израснали ангелите. Поради закрилата на сенчестите дървета слънцето не може да проникне до земята. Всички приятели и искрени другари се събират тук в свободните дни, в дните на двата празника, на Гергьовден, в дните на слънчевата Нова година. Копнеещите един за друг любими приятели се събират на това приятно тревисто място за разходка и водят задушевни разговори. Това е голяма местност за излети, така както във вилаета Коня е Мерамли, в Малатия — Аспозевси, в Цариград — Гьок-су или Кяатхане, а в Саръ-яр — Селим хан. Както тези излетни места са прочути до хоризонта, така е световно известно излетното място „Кале-ардъ" на този град Серес.

След това е излетната местност *Ахмед паша* — място за развлечение на почтените хора във вътрешния двор на джамията Ахмед паша, обрасал със зеленина и дър-

вета и огласян от птички. Прочее, това е двор на един божи дом, но е едно място, което трябва да се посети. По-нататък е излетната местност... На онази страна на града, която гледа към Зъхна, идващите най-напред в града заедно с Гази Евренос 18 души победносни завоеватели завързали конете си за колове. От тях понастоящем са израснали 18 чинара с грамадни корони, всеки от които е извисил връх в небето. Богато с ливади излетно място е. За тези дървета се знае, че върху тях е паднала благословията на светците, защото от сухи колове за връзване на коне са станали такива грамадни дървета.

Описание на нещата, които прославят града. Град Серес се слави с много хиляди неща. Обаче като неговите биволи с пъстри или двете разноцветни очи, с беличко на челото, а четирите им крака яки като стълбове — такива биволи няма ни в Кюрдистан, ни в района на Ван, нито в градовете Адана и Тарсус. Един чифт биволи се продават дори по 200 гроша. Но ако на тяхната кола натовариш товарите на четири коли — теглят я! Ето такива биволи се отглеждат. Пак от прославените му неща...

Дял за възбуждащия удивление град Серес. Най-напред всички царски друмове на този голям град са широки обществени пътища, по които могат да вървят успоредно три-четири малки коли. Всички са покрити с едри, бели камъни. На всеки ъгъл има течаща чешма, от която изтича животворна вода, та по чаршийските и пазарните улици от ляво и от дясно текат води. Сред хубавия пазар, по някои улици и по много от площадите има разновидни коронести дървета, плачущи върби, лозници за грозде и още забележителности, които им придават вид на персийски проспекти. Това е сенчест, украсен град ,с богата област, какъвто няма никъде другаде в Румелия. Обаче градовете на повечето невернически страни като Дункар-къз,[251] Дания, Лонджат, Амстердам, Каша[252] са такива оживени и украсени с най-различни дървета. А Серес е извънредно украсен и голям град сред ислямските градове. Нека творецът на двата свята още повече да го оживи и да пребъде до свършека на световете.

Прочее, ние водихме хубави разговори с жителите на областта за удивителностите и забележителностите, като прекарахме много време в разговори за Хюсеин Байкара било в града, било на летовището. И тъй като щастливото съзвездие на този град се явява съзвездието Везни, всичките му жители се препитават под знака на везните, като справедливо мерят с везните. Това е едно търговско племе, заето със своите дела и с печалбите и кяровете си. Една категория от видните първенци е в служба на населението. А друга част от добродетелните учени правоверни единобожници са имами, проповедници, обществени учени и източници на добродетели и непрокопсали поети. Занаятчиите са много неспокойни и объркани хора. Понеже се намираха под звездата на Венера и всичко ставаше според предписанията на естеството, проявяваха склонност към саза. арфата, гъдулката, барабанчето, флейтите, свирките, тъпаните и тамбурите.

Протяжност на град Серес. Дължината на този обширен град от източната му страна до западната, от махалата Ахмед паша до текето Мустафа паша е пълни 4000 крачки на темпераментен човек. Ако се върви с кавалерийски ход [пак] са 4000 крачки. А ако се върви с гъши ход, като раздвижен мъртвец или както хората, които вземат опиум, излизат 10 000 крачки. Има някои места, където дължината му възлиза на 3000, на 4000 и дори на 2000 умерени крачки. В нея не се смятат намиращите с извън града лозя и градини, а са измервани с крачки само заетите с градски постройки места. За ландшафта на този град минаващите и заминаващи сухопътни и морски пътешественици са съставили подробни описания, в които са го нарекли Път на дясното крило[253] (!). На пътя от Цариград за Будин[259] казват Път на лявото крило. А пътя, който върви от Цариград между споменатите два пътя към южната област дори до вилаета Морея, са нарекли Еркек-йолу (Мъжкият път). Пътя от София за Босна и Херцеговина са нарекли Диши-йолу (Външният път). Пътят от Одрин до санджаците Авлония, Елбасан и Делвино в Албания са нарекли Огулйолу (Синовният път).

Описание на намиращите се около град Серес кази, крепости и градове. Най-напред в посоката към Мека на разстояние два прехода са крепостта Солун, град Орфа-

но и град Сидерокапса. На един преход разстояние по посоката на изгрева са град Рахова, град Правище, град Вашлак, крепостта Зъхна, град Доксад и казата Берекетлу. На север са град Неврокоп и казата Разлог, а в посоката на северозападния вятър са град Струмица, град Машаклур панаири,[255] и на 4 часа в западна посока се намират град Демирхисар, град Мелник, град Ветрен и хасът на везира на Румелия казата Петрич. Има още много други кази, но са отдалечени на голямо разстояние и за тях се минава през тези кази. А всички тези кази се нуждаят от чаршията и пазара на град Серес.

Възхвала на голямото летовище на град Серес. Най-напред климатът на този град е извънредно приятен и умерен през зимата, а през месец юли лесно става голяма горещина, тъй като от южната част на града е широко поле. На страната към северния вятър и към запад една над друга се издигат високи планини-летовища. Гръцките историци наричат тази извисила връх планина Ана-даг. Това е много прочуто възвишение. Както са прочути летовищата на Анадола Бин-гьол и Гьоксен, на Кайсери — летовището Ерджиш, така и летовището на Серес — Ана-даг е прочуто из Румелия, из арабските и персийските страни.

В старо време то било резиденция на отклонилия се от правия път — да го среща лоша среща — крал Лека.[256] Сега до върха на това летовище се изкачва за един ден и почти до най-високия му връх са разположени летните къщи на всички вилаетски първенци. Има повече от 2000 къщи, 40 джамии и параклиси, една баня, два хана, медресе, теке, училище за деца и общо около 500 дюкяна. Има също така много хиляди забележителни постройки. Жителите се изкачват веднаж в годината на това голямо летовище и си отдъхват и се развличат пълни шест или седем месеца, като проявяват послушание и набожност, които не могат да се опишат и изкажат. Зимно време идват в града, където прекарват пет-шест месеца пак в къщите си в текущи разговори. Във всички мирни и безопасни времена препитателните и поминъчни дела на жителите на този град вървят по този начин.

А този нищожен раб, отивайки през настоящата благословена година на завоевателен поход в Крит, се изкачи заедно с любимите приятели от този град на споменатото

летовище, където прекарах в развлечения и наслаждения 17 дни. Свещенните празници на благословения месец рамазан на 1078 година прекарах на това летовище, правейки компания за Хюсеин Байкара. Наистина това е очарователна местност, подобна на райска градина, желано и създаващо обилна радост летовище с отличен климат. Няма друго по-хубаво такова райско благоустроено място. Има общо 370 течащи извора, всеки от които предлага образец за някой вид животворна вода. Тяхната чиста и лека за пиене вода е от чиста по-чиста, от лека по-лека — едно чисто и вкусно питие, отражение на водата на райския извор Кевсер. От всичко най-вече тази животворна вода помага за храносмилането, така че човек дори ако е изял една тлъста овца, щом пие една чаша от тази закрепваща душата вода, веднага пак огладнява — до такава степен това питие ускорява храносмилането. Обаче в това летовище хората и през лятото се нуждаят от кюркове, защото понякога и през юли вали сняг и става по-студено отколкото през зимата. В града, чието е летовището, са вдигнали върхове до небето сред градските чаршии, по царските друмища и във всеки двор превъзходни борови дървета и много хиляди видове плодни дръвчета, обсипани с плодове, превръщайки ги в градини. Само творецът знае сметката на дърветата, разпуснали сенки в градините на всеки един.

Талисмани за показ, по божията воля. Към страната на Мека на това летовище има една единична скала-талисман, наречена Айокаясъ. В тази скала имало една мечка, направена от чисто злато и скъпоценни камъни, поради което я и наричат Мечата скала. И до този момент през силните студове мечките прекарват 40 дни в пещерите и щом изкарат четиридесетдневния период, на четиридесет и първия ден излизат отвътре и най-напред се изкачват на тази скала, идват до мястото на тази мечка талисман и след това тръгват по божия свят. В старо време някакъв изкусен изчезнал завинаги крал накарал да се построи този талисман върху скалата. Всяка мечка притежавала противоотрова. Тяхната противоотрова бивала изстисквана върху тази скала. Мечките, след като оставяли тук противоотровата си, си отивали. След това разни чародейци, вълшебници и магове вземали противоотровата на тези мечки и с нея правели много хиля-

ди чудесии и вършели необичайни неща. По-нататък, когато това летовище попаднало в ръцете на Османовата династия, племето на чародейците с някакво изкуство и знание разбило споменатата мечка-талисман, взело златото и скъпоценните камъни и заминало. Сега стои само паметната постройка, а от статуята на мечката няма ни следа, ни име. Обаче пак всяка година след четиридесетдневния период мечките се изкачват на тази скала. И понеже е установена появата им тук, тя се нарича Меча скала.

Тази скала била сътворена от ръката на всемогъщия по време на Ноевия потоп. Тя е една прилична на крепост висока наклонена скала, издигнала глава до най-високите върхове. Нейните върхове приличат на галерии и сводести зали за ангелите от седемте небеса. Толкова нависоко се издигнала, че ако някой смъртен човек се изкачи до върха ѝ, ще може да чуе звуците от химните и възхвалите на небесните херувими и да види движението и въртенето на седемте планети на съдния ден.[257] Ето такава висока и стръмна скала била създадена. От най-високия ѝ връх се виждат и обхождат с обикновено око разположените на три дни път разстояние села, градове и върхове на високи планини.

Друго чудно създание на твореца. На западната страна на това заслужаващо посещение летовище има една висока голяма скала, наречена Гердек-кая, в която има много стотици пещери. Тя е символ на създателя на двата свята. Той е създал тази висока скала с две разклонения, всяко едно от които е три пъти по-високо от минарето на джамията Сюлеймание.[258] Двете разклонения са прилични на изключително тънко изработени минарета. Между едното и другото има едва два-три лакътя разстояние, а височината им е повече от 400 лакти. А на самия им връх има място, колкото да се постави една единична палатчица. Който погледне от тези скали надолу, би му се пукнала жлъчката и би останал на място, пази боже — една умалена адска бездна, грамадни кладенци, горещи и безкрайни долове. Обаче много пълнолетни войни и смелчаци от този град, ловки и бързи храбреци и самонадеяни хора весело и демонстративно проявяват мъжеството си, като преминават, скачайки от едната скала на другата. Но, господи съхрани, това

не е в човешките възможности, а е наистина себеотрицание и демонстративна смелост. Един надзорник на това място и благотворител построил висок замък, за да се разхождат и движат онези, които се изкачват на тази скала и скачат от едната скала на другата. Той е достойно за показ творение, сякаш с перо нарисувано върху лицето на земята. В това летовище има още много места за обхождане и развлечение, обаче като не съм в състояние повече да ги описвам, прекъсвам думите си. Задоволихме се само дотук да ги опишем и очертаем. Здраве да е.

Описание на полезните топли извори. Има една минерална баня, която се намира в планините северно от град Серес и до която се стига за половин преход. Тя представлява голям басейн, пълен с топла минерална вода, обаче не е така известна както други бани и други минерални извори, макар че е много полезна. Много е лековита за кожни болести и проказа. Различни предишни благотворители са построили над тази минерална вода куполести постройки, софи за лежане, остъклени помещения и множество басейни от шафаитски тип. През месец юли тук идват много хиляди хора от съседните села и градове и всеки разпъва шатра или палатка, живеят и се лекуват един-два месеца, развличат се и си отдъхват.

Гробници на починали праведници в град Серес. Найнапред до моста на Ахмед паша са гробниците на Пир Деде султан и на шейх Бедреддин султан. Близко до талисманното Бешик тепе е гробницата на старейшината на верската община, средоточието на държавна мощ и водач на човеците светия шейх Маслахеддин султан. В махалата Куру-баглък е тази на каймака на светците и опората на праведниците шейх Меджнун баба. В текето на шейх Сачли е погребан обладателят на безкрайно твърда вяра и безпримерният отшелник светият шейх Емир султан, а близко до него съвършеният деец на вярата, любим приятел и обожаващ достойнствата светец, прославеният шейх Максуд деде. Те са сложили главите си в Румелия, а били от град Токат. Те били последователи на Сенбел Синан ефенди, шейх на джамията на Коджа Мустафа паша в местността Зинджирли-серви в Цариград. Когато станал пълноценен проповедник, Си-

нан ефенди поставил Деде Максуд на молитвеното килимче в град Серес, удовлетворявайки въжделенията и желанието му. Неговото молитвено килимче замлъкнало в текето и той бил погребан под сянката на текето Емир султан в този град Серес, където почива. Чиста святост и пак чисто слънце, осветяващо безбожниците е светият шейх Яхйя ефенди, който бил образован като Ердебилизаде, търсещ като водолаз смисъла на нещата. Споменатият скъп покойник също е погребан във вътрешния двор на текето Емир султан. Шейх-заде Абдуррахман ефенди и шейх Неджми също са погребани в текето на Емир ефенди — нека бог да окаже милост към всички тях.

След като обходихме и огледахме този град Серес, както си желаехме и целяхме, потеглихме на път заедно с 5—10 души образовани и чисти другари. Четири часа вървяхме на запад през планини и обработени лозя.

Описание на крепостта Демирхисар.[259]

Строителят ѝ бил един от гръцките крале. След като много пъти минавала по наследство от един крал в друг, най-после през . . . година Тимурташ паша, един от везирите на Гази Мурад хан I я завладял от ръцете на гръцките неверници. От неговото име Тимурхисар погрешно наричат града Демирхисар. Той е войводалък в Румелийския еялет, в територията на Солунския санджак и е център на почтена каза със степен 150 акчета, която има в околията си . . . броя оживени села. Има местен спахийски старейшина, еничарски сердарин и надзорник на пазара. Няма обаче диздар и крепостен гарнизон. Крепостта му е разположена на една висока скала и има петоъгълна форма. Тя е яка каменна постройка със стройна здрава стена — едно непристъпно укрепено каменно съоръжение. Но понеже е във вътрешността на страната, в крепостта няма нито един човек, който да я оживява. Всички жители живеят в долния град.

Възхвала на Вароша на Демирхисар. Има всичко 1600 едноетажни и двуетажни изградени от камък къщи, до една оживени и покрити открай до край с червени керемиди. Има всичко . . . михраба. От всички тях джа-

мии са . . . Останалите . . . броя молитвени места са параклиси. Има всичко . . . броя медресета за хората на науките; всичко . . . броя дервишки текета; всичко . . . броя бани; всичко . . . търговски ханища; всичко . . . султански пазара. Почтените му първенци са хора на службата, а останалите са търговци и занаятчии. Сред прославящите го неща са лозята и градините му, които нямат край и граница. А като зреещите във всеки двор нарове няма в никоя област. Те са много сочни и стават по-вкусни и сладки от наровете на Шехребан в Персия, на Урфа, на Мараш и от тези в нивите на Никсар. Зърната им стават като семенца на мак. Град Демирхисар е разположен западно от град Серес и е на половин преход от него. И тук въздухът и водата, момците и момите са търсени и желани.

Възхвала на минералните води на Демирхисар. От града на . . . разстояние има един извор с минерална вода. Понеже хората от тази област много пъти са ставали свидетели на полезните ѝ свойства, всяка година през юли, през сезона на цъфтежа на наровете, тук се събират стотици хиляди хора с палатки, гмуркат се в минералната вода и придобиват здраве. Басейнът и впечатляващите постройки са . . . След това пак се върнахме в града.

Гробници за посещение в Демирхисар. Молла Абкуллах Кемали . . . В Демирхисар се развличахме три дни, след което за 4 часа пак дойдохме в пътната станция на град Серес. На сутринта се простихме с всички любими приятели в Серес и тръгнахме на юг през Серското поле, като минахме по един голям дървен мост Демирхисарската река.[260] Тази река се събира много по на север от планините на Самоков, Щип и Кюстендил и между градовете Кочани и Дупница, преминава през много стотици села и много градове, пресича Серското поле, южно от него протича на изток и се влива в Бяло море близо до град Бешикли. Но на това място реката се пресича с корабчета. Накратко, в Серското поле този бедняк, пълен с недостатъци, на три места преминава води по дървени мостове, мина село *Демирджи*[261] и село *Башкьой*[262]. Тези села са вече от околията на Солунската каза. По-нататък е пътната станция на село *Кабайани*[263] в Солунска околия — един просперираш зиамет и

неверническо село. Оттам вървяхме 5 часа ту на юг, ту в посоката към Мека.

Описание на пътната станция Яйджилар,[264] намираща се на брега на езерото Яйджилар.

Тук гостувахме и се развличахме една вечер. Това оживено село има 500 къщи. Половината са неверници гръко-православни българи, а половината са мюсюлмани — всички те са борци, можещи да опънат лък от яйове. Поради това и на селото казват Яйджилар. То е благоустроено село на брега на езерото откъм страната на Солун. Има джамия, параклис, няколко дюкяна и един оживен хан. А езерото му е западно от Солун на по-малко от един преход и има по обиколката си всичко 5 мили. Водата му е малко соленичка. От него няма доходи, тъй като в него не се въдят различни риби, нито пък през зимата — много видове птици. Обаче се въдят много миди, стриди и други морски бубулечки, които неверниците ядат. Дълбочината му на различни места достига 7 лакти или 10 лакти. А по волята на създаващия живота, чието творчество не престава, на солените брегове на това езеро се добива много вкусна сол, та на овцете, конете и другия добитък дават от тази сол и всички животни стават тлъсти. Оттук отива необходимата сол за селата и градовете в цялата Солунска каза и в другите околии, тъй като солта тук се добива в обилни количества.

След това се вдигнахме оттам и вървяхме в източна посока и минахме село *Гевезе,* село *Войводалий,* село *Агно,*[265] село *Ленбет.*[265] Тези села също са в околията на Солунската каза. Отминавайки ги, вървяхме 6 часа в посоката към Мека.

Описание на градоуправителя евреин крал Крайни или на столицата на гръцкия крал, именувана Солун.

Според думите на гръцките, латинските, сръбските, маговските и циганските истории — доколкото може да се вярва на писаното, в началото този град бил построен от честития свети Соломон — мир нему. Той накарал гуриите да пренесат от града Саба[267] майка Билкъс, нака-

рал ветровете да понесат престола ѝ и когато те разхождали и показвали света на госпожа Билкъс, майка Билкъс, най-напред видяла в гръцката област на територията на град Атина една висока местност на име Темашалък.[268] Тя накарала там да се построи един грамаден замък, чиито впечатляващи постройки и досега съществуват и се виждат. След това пак по заповед на пророк Соломон разните ветрове понесли Соломоновия престол във въздуха, та майка Билкъс много харесала също и земята на този град Солун. Тя накарала и на солунската земя, на мястото, където се намират сега чинарите на Йеди-куле, също да се построи един райски дворец с градини. Дълго време Соломоновите потомци с всичките им искрени другари, духове, зверове и птици, феи и дивове живеели на солунската земя. След това с един въздушен престол за удоволствие на майка Билкъс построил дворец в земята на крепостта Кавала, после в град Бизанта или Цариград, на Боздаг при крепостта Трапезунд, след това в Бурса, после в Айдънджик,[269] след това в Ая Селевка,[270] след това в сирийския Баалбек, после в светия Йерусалим и на други места — всичко на 3000 места построил удивителни дворци. След потопа именно честитият Соломон благоустроил земното лице. Понастоящем на хиляди места се забелязват останки от сградите на онова строителство.

След това по времето на крал Раджаим, синът на честития Соломон, дошел на земята големият и възвишен пророк Зекерия.[271] По неговото блажено време се появил управителят Филикос, който повярвал в пророк Зекерия и станал прославен властелин в гръцките страни. Той построил крепостта Кавала и крепостта Солун, на мястото на построения от честития Соломон висок замък върху земята на солунската крепост, 898 години преди рождението на светия пророк [Мохамед].[272] Неговото управление той поверил на големия си син Селеник, щастливо роден царски син, поради което и досега се нарича на неговото име. От Селеник по една общоприета грешка казват Селяник, но еврейското племе казва Шеленик. На латински език казват . . .. ; на франкски език казват . . . .

Да си дойдем на думата. Тази незаменима крепост в ръцете на гърците била съграждана ден след ден и станала един грамаден дворец и пристанищен град, един дом на страната. Когато в страната на евреите пророк

Зекерия бил разрязан с триона на Зекерия на две части, той предал печата на пророчеството и пратеничеството[273] и короната на достойното наместничество на честития пророк Яхйя.[274] Последният отново призовал евреите към своята вяра. През този период царувал отлъчилият се от правия път крал . . ., да бъде проклет, който поискал от пророк Яхия фетва,[275] за да може да вземе за жена дъщеря си. Пророк Яхия казал: „Това не е законосъобразно според нашата вяра“ и не дал фетва, поради което сред еврейското племе започнало голямо кипене. Те казвали: „Майка Мерием е била едно родствено девствено момиче, защо роди без баща Исус?“ и още разни такива злоумислени предлози и отвели пророк Яхйя на един преход от Йерусалим в едно село на име Сабастея близко до град Набулс.[276] След като мъченически погубили пророк Яхйя, неговата свещена глава била погребана в свещения Дамаск сред Омайадската джамия,[277] а святото му тяло поставили в едно подземие в манастира на Сабастея.

След това щастливият победоносец, обърнат още преди във вярата на пророк Яхия, чул, че евреите са погубили мъченически пророк Яхия и тръгнал от Кюрдистан с 500 хиляди души гръцка дружина, за да отмъсти за кръвта на пророк Яхйя. Докато дойде от Кюрдистан до Халеб, Дамаск и Йерусалим той прекарал под острието на меча много стотици хиляди възрастни евреи и във всяка област от еврейската кръв рукнали потоци като реките Джейхун и Сейхун.[278] Когато пристигнал в големия град Сафт, за един ден посякал 170 хиляди евреи с децата и семействата им. И понастоящем в доловете на град Сафт на много места се забелязват скали, по които е текла кръвта на евреите.

След това отървалите се от меча много стотици хиляди евреи избягали с кораби от крепостите Яфа, Аскалун, Акя, Сайда, Бейрут, Джебля — пристанищни крепости. Като дошли до град Солун, те с много хиляди хитрости и дяволии влезли в крепостта Солун. Една нощ те устроили нощно кръвопролитие, унищожили цялото гръцко племе в град Солун, окупирали и завладели крепостта Солун и я владели 140 години. Затова гръцките историци са нарекли Солун дом на евреите. Сред тях имало един еврейски цар от карайитско[279] изповедание, който сключил тесен съюз — станал едно тяло, едно сърце — с намиращите се на остров Самос в Бяло море генуезки

франкски неверници и станал самостоятелен владетел на крепостта Солун. Той управлявал евреите в Солун 70 години. В светата земя не останало еврейско племе. Те казвали: „Нашият Солун, а Румелия докрай ще се препълни с еврейското племе."

Веднага един от гръцките крале на име Агуштош се вдигнал от македонските градове, т. е. от град Пловдив и със 600-хилядна войска от гръцки неверници дошел срещу Солун и го обсадил. По време на боевете и сраженията генуезките франки с хиляда кораба дошли при Солун, оказали помощ на евреите и гърците не получили победа при Солун. В последна сметка генуезките франки станали християни и поради това чели евангелската книга. Генуезците се намесили помежду еврейското израелско племе и Исусовото племе, за да установят мир между евреите и гърците. Те им казали: „Станете сдружнически владетели на Солун" и по този начин установили мир помежду им.

От това време насам и до ден днешен еврейската дружина е препълнила града Солун.[280] Все тогава управителка на Солун от страна на гърците била една жена, кралица на име Ая Соф, която именно построила църквата Света София в Солун. Джамиите Ая София в Цариград и Трапезунд били строени от тази кралица. След това минали 700 години и възстановителят и обновителят на Цариград крал Константин — негова майка била една жена на име Елена, станал крал и в Солун. Тя пък построила в Солун един голям манастир. С разрешението на сина си Константин тя отишла в светия Йерусалим с хиляда милиона акчета. Тази жена Елена построила в Йерусалим една ненужна сграда до облаците. В Солун тя прекарала под ножа много хиляди евреи и станала самостоятелна царица на Солун, а евреите останали като рая.

Накратко казано, град Солун много стотици пъти минавал от една държава под друга, докато най-сетне през 792 г.[281] бил отнет от ръцете на гръцките неверници с храбрата ръка на Гази Евренос бей, един от везирите на Гази Худавендигяр, т. е. султан Мурад хан I, син на Орхан Гази от Османовата династия. Сега според описанието на Сюлейман хан Гази е седалище на самостоятелен санджак-бей в Румелийския еялет. Но понастоящем неговият бей не отива на поход с румелийския ве-

зир, а участвуява в походите с Капудан-пашата, везира на Джезаир. Той е задължен да участвува в морските походи, водейки със себе си три галери — палия, алесте и корсалес.[282] На солунския паша от страна на падишаха е даден хас от 280 832 акчета. Има всичко 36 зиамета и 262 тимара. Зиаметът на бея на оджака на солунските юруци[283] набира 400 души, а [беят] заповядва и над задължените да превозват топове юруци. По време на война те теглят с биволи топовете бал-емез.[284] Притежателите на зиамети и тимари, войската на бея на юрушкия оджак и войската на санджак-бея по време на поход съобразно закона трябва да съставляват заедно с джебелиите всичко 6 хиляди души боеспособни, напълно въоръжени отбрани войници. Но освен тези войскови групи в този санджак има подготвени за поход цели 12 хиляди души юрушки и читашки воини. В императорското дефтерхане им казват солунски юруци; те си имат отделен бей, тъпан, знаме и конска опашка за ранг мирлива.[285]

Съдии в установения от пророка съд. Той е седалище на един молла със заплата 500 акчета. Има ханефитски шейх юл-ислям, а също така мюфтии от трите верозаконни школи — школата на аш-Шафайи, школата на Малик[286] и школата на Абу Ханбал.[287] Има надзорник на благородниците. Има един почтен и уважаван молла с 500 акчета заплата. Над всички стои моллата. Пашата и мютеселимът не смеят нищо да кажат пред моллата. Неговата околия обхваща района на три кази и има всичко . . . благоустроени села. В санджака му има всичко . . . кази, някои от които бяха описани, а другите ще бъдат описани на съответното място. А под юрисдикцията на моллата му се намират казата Касандра, казата Сидерокапса и казата Айнероз (Света гора), която каза се намира на морския бряг, разположена на един нос, приличен на остров. В нея има всичко 360 манастира.

В самия град Солун също така има съдебни наместничества на четири места. Най-напред е наместничеството Келемария, после наместничеството Египетската чаршия и наместничеството на агата-надзорник на пазара. Това са всичките му верозаконни съдии.

Но има също така и граждански управители. Най-напред е спахийският местен старейшина, еничарският сер-

дарин, идващият от страна на еничарския оджак за събиране на еничарска чоха солунски ага, има баш-чауш, диван ефендиси, малък чауш, една одая еничари, джеведжи-башия, топчи-башия, — които идват с една одая войски от Цариград и защитават града. С неговата защита са обвързани също така и войските на санджаците Елбасан, Охрид, Вълчи трън, Скопие и Призрен. Впрочем, поради това, че се е породил страх и безпокойство от флотата на венецианските неверници, както и от флотите на малтийските, на папските и на неверниците на Дука, в този град Солун се намираха 40 хиляди войници. Има общо четирма диздари на крепости. Най-напред диздарят на Горната и Вътрешната крепости, после диздарят на крепостта Келемария,[288] диздарят на Средната крепост и диздарят на ... крепост. Всеки един от тях си има отделни войници и складове с боеприпаси. Има всичко ... броя малки и големи топове бал-йемез. Има общо ... крепостни войници. Има всичко 40 длъжности с ранг ага: ага на дясното крило, ага на лявото крило, ага на крепостните войници, бешли ага, ага на западната крепост, ага на мартолозите, ага на местните артилеристи, ага на местните арсеналски войници, ага на барутчиите, ага на стражите и ... ага-надзорник на пазара, ага-митничар, ага на наблюдателите-разузнавачи, ага на колджиите, господствуващият над всички емин-довереник по външните мита, градски довереник-емин, емин, наблюдаващ износа, ага на строителите-архитекти, главен довереник, надзорник на градските водопроводи, надзорник за отпадъчните води, доверник-емин на барутчийницата, представители и писарите им. В барутчийницата има 300 души, които работят в една образцова работилница за барут, която трябва да се види. Това е хубава работилница за барут, която ще бъде описана на съответното място. В крайна сметка, описаните тук категории са всички началници — офицери и войскови формации на тази крепост Солун, според законника на султан Сюлейман хан. Ние сме стояли над сводния регистър от преброяването и сме ги описвали според него.

Описание на площта и формите на крепостта Солун. Разположена е на западния край на един сто мили дълбок залив на Румелийския бряг на Бяло море. В този залив има едно малко заливче с песъчлива почва, на чийто бряг е разположена вътрешната крепост, върху

една глинеста и камениста възвишеност. Крепостта им: триъгълна форма, каменна постройка е, изградена от бя. камък. Това е стара крепост, оградена с хубава стена добре устроена яка преграда с високи постройки, ползу ваща се с голяма слава сред народа. Тоьа е такъв ук репен и оживен лагер, подобен на който няма по брего вете на Бяло море. Тази обширна крепост има по мор ския бряг дължина три мили, а ширината ѝ от странат: на сушата обхваща разстояние от две мили. В северн посока тя стига дотам, че обгръща във вътрешната кре пост планините Хуртадж султан,[280] до които всъщност и топ не може да хвърли. От двете страни на крепостта с суша, а от третата, южната ѝ страна, е заливът на Бялото море. Заливът е разположен продълговато от изток къ запад. Всички къщи в крепостта са разположени амфи театрално една над друга и гледат към морето. Това с симпатични къщи, от които в западна посока се наблю дава едно поле, проснало се на десет часа разстояни чак до Йенидже Вардар.

Изчисление за обиколката на крепостта Солун. В на чалото ѝ лежи Вардарската кула с артилерийския арсе нал, разположена на един издаден ъгъл на крепостта н брега на морето. От тази точка до вратата Вардар с артилерийския арсенал има пълни 300 крачки. От споме натата врата по брега на външния ров до Вардарскат врата има също 300 крачки. Гледащата към запад порт: е много яка. Следващата втора врата е вратата при Мев левийската обител, до която има пълни 400 крачки. Тя е укрепена порта, отваря път към запад. Оттам на север нагоре по стръмнината, отвън покрай крепостната стена преминавайки долове и могили, а понякога отправяйки се и в западна посока, е прокарана едноредна здрав стена до портата Газилер. От ъгловата кула на таз порта Газилер в източна посока е издигната двуредн тежка и здрава крепостна стена чак до Йеди-куле. О тези две порти, достигайки до Йеди-куле, няма ров. Таз стена е дълга всичко 3700 нормални крачки, от които на 1100 крачки разстояние стената е едноредна, масивн и яка преградна стена, други 1850 крачки до Иеди-куле е здрава двуредна стена, а след това от Йеди-куле в южна посока по нанадолнището от външна страна до вратата при кулата са 500 крачки: Тази порта открива посоката към изток.

След това, вървейки по нанадолнището пак в южна посока, до портата Келемарие има 2300 крачки. Тази врата също открива източната посока. По-надолу пак като се следва в южна посока и се слезе и по равната земя, при морския бряг се стига до издатината на здравата преграда, кулата Келемарие, докъдето са 1000 крачки. И тук от Йеди-куле по нанадолнището докато се стигне до върха на кулата Келемарие няма ров, а обиколната стена е едноределен, висок и як строеж. От кулата Келемарие нататък е мъчно да се измерва с крачки отвън по морския бряг, защото от тази страна пречи морето. Поради това при кулата Келемарие влязохме вътре и от таз кула стигнахме до Диванската порта, а оттам чак до пристанищната врата. Крепостната стена тук от вътрешната страна е 2000 крачки. След това от пристанищната врата излязохме пак отвън и вървяхме, измервайки разстоянието на запад до Вардарската кула и измерихме пълни 1000 крачки. На това място се завърши измерването с крачки и на трите ъгъла на крепостта Солун.

Вардарската кула е на насочения към запад ъгъл. Отрезът от този ъгъл до ъгъла на кулата Келемарие гледа по посоката към Мека. Пространството между тези два ъгъла по морския бряг представлява страната към залива. От кулата Келемарие нагоре по стръмнината в северна посока е Йеди-куле и е сухоземна страна. Оттам та до ъгъла на Вардарската кула отгоре нанадолу страната гледа към запад и тя е също сухоземна страна. И така, двете страни на крепостта Солун са сухоземни, а едната ѝ страна е море.

Според направените изчисления крепостта Солун има по обиколката си 11 500 крачки, макар че ако и по морския бряг би се измерила с крачки от външната страна, тя би излязла повече с 1000 крачки. Край морския бряг крепостта има само един ред стени, обаче за да бъде достатъчно силна, върху нея има направени многоетажни изкусно изградени и яки кули. На лицевата част на стените на крепостта Солун майсторът-строител е направил нещо за изява на инженерно-строителното си умение. На повърхността на крепостната стена по цялата ѝ обиколка е направил от три реда тухли орнаментиран пояс, а останалата повърхнина на стената е от издялан, изгладен и полиран камък. Това са каменно-хоросанени стени, чиято височина е повече от 23 пълни аршина, а ширината им —

6 аршина. В старо време тя била една извънредно силна и здрава постройка, обаче за почти хиляда години от тогава и досега с течение на времето на някои места камъните са изпопадали, а някои от рововете са се запълнили с пръст и кал. Тази красива крепост се е разположила върху девет скалисти планини и хълмове. От трите страни на Солун има всичко осем порти. Вътре в крепостта има всичко 6 крепостни възела, които са и шест управления с крепостни началници.

Най-първият ред от крепостните възли е голямата градска крепост. Вторият възел на крепостта е Вардарската крепост. Третият пояс е агалъкът Келемария. Четвъртият пояс е крепостта Йеди-куле. Петият пояс е крепостта Кушанли-куле. Шестият пояс е крепостта Топхане, която е също самостоятелно началничество. Споменатите тук 6 крепостни възли имат по една врата, а някои имат по две. Така от Йеди-куле, когато се слиза за долния град, има две железни врати. Тези врати са едноредни, но имат по 30 аршина високи стени. Отвъд и вътре в тези допълнителни междинни укрепления по начало не е имало ровове, защото били изградени върху каменисти места и не е било възможно да се копаят ровове. А в случай на обсада неприятелят също не могъл да копае подкопни проходи в камънака. Наистина, това е една солидна крепост, високи и украсени постройки са — бог да ги пази.

Повечето кули и зъбери на тази крепост са с извивки, подобни на гръб на риба. На [всеки] 50 крачки е разположена по една здрава кула. Според това пресмятане на крепостните кули, по обиколката на крепостта има всичко 150 кули. Има всичко 4 хиляди наблюдателници-бойници. Този нещастен бедняк, движейки се умерен ход около крепостта, успя да обиколи нейната триъгълна форма за пълни 5 часа. Аз внимателно следих за това. В цялата крепост вечерно време на пет места султанската музика бие барабанен бой, нощните стражи, наблюдателите и патрулите се събират, казват си „бог е един“ и си поемат дежурствата. Всички аги се разполагат като караул върху крепостните стени и наказват стражниците, които са забелязани да проявяват небрежност. Прочее, това е едно съвсем гранично голямо пристанище.

Построените сгради в крепостта Солун. Тъй като тази крепост била строена от гърците Филикос и после от

Батлимос,[290] когато султан Мурад хан Гази Худавендигяр я завладял, той я поправил и реконструирал. Обаче с течение на времето някои места се пропукали, та през 953 година,[291] когато султан Сюлейман хан отивал срещу крепостите Кастел, Корфус, Чокалере и Андрика в Бяло море,[292] той се разположил на зимен лагер в Солун и ремонтирал крепостта. На трите ѝ страни той изградил четири здрави укрепления, с което направил крепостта Солун здрава като крепостта Кахкаха[293] и крепостта Ван. Най-напред на ъгъла, сочещ към страната към Мека, уредил Вардарската кула, гледаща към морския бряг, с дванадесет прореза-бойници и с чисто железни врати. Във всяка бойница поставил по един топ от кораб — малък една крачка. Поставил също така 10 топа бал-йемез, които бълвали огън като седмоглав дракон. Защитил залива срещу курсиращите в морето невернически кораби с всички тези топове, готови винаги да заревaт, поставени върху коли, подготвени за всякакъв случай и отлично обезпечени. Обиколната стена на крепостта Вардар е изградена от камък с височина повече от 15 аршина и ширина от 5 крачки. Така той направил всичко седем покрити с олово красиво измайсторени по на осем етажа големи укрепления, всяко едно от които има свой особен облик. Едни над други, дори до най-високия им връх били разположени много стотици превъзходни топове от типа шахи.[294] Във всяко укрепление живеели по 300 души войници, които имали бойна готовност и водели наблюдение. Над най-високото стъпало на двуслойната желязна, гледаща в северна посока врата на тази крепост, е поставена следната хронограма:

По времето на Сюлейман — обладател на щастието
шах-господар на земите. Като желан обичай
на неговото време се съгради и тази крепост.
Превъзходно зрелище е — трябва непременно да се види.
Едно лично място под небесата е сега.
Неговата хронограма е — кула на щастието. 952 година.[295]

Възхвала на силната крепост. Става дума за крепостта Келемария, която също била построена от Гази Сюлейман хан. Това е здрава осеметажна крепост, издигнала връх високо в небесата. Вътре в нея има всичко 40 къщи, три цистерни за вода, хамбари за зърнени храни и една мюсюлманска обител. Тази превъзходна висока крепост

може да се равнява дори с крепостите в Касандра или в Метони и Корони. Тя е на самия бряг на морето, с желязна врата. На отворите-бойници има всичко 20 украсяващи света топове, които изстрелват железни гюллета тежки по 40 оки. В крепостите на държавата на Османовата династия подобни на тези топове са може би само топовете в крепостта Родос или в крепостите по Дарданелите в Бяло море. Всички топове на крепостта Келемария са обърнати към морето и закрилят залива. Ще избързаме малко и ще кажем, че когато в дните на двата празника се стреля с тези топове, то бяха засегнати скали на оттатъшния бряг на залива на разстояние 8 мили далеч.[296] Такива дългобойни топове са. Има всичко 150 души войници, една уредена джамия, хамбари за зърнени храни, складове за боеприпаси и много хиляди други военни потреби.

Кулата на тази крепост Келемария до покрития ѝ с олово покрив има 50 аршина височина и 5 крачки дебели, здрави стени, изградени с прясна разбита вар. Малките топове шахи на върха на тази кула са подредени в покритите с олово помещения за караула като бодли на таралеж, та е станало красиво. Градският арест и затвор са в тази кула Келемария. Боже съхрани, там са затворени почти всички престъпници. Над най-високото стъпало на обърнатата към посоката на Мека висока врата е написана следната хронограма:

Във времето на храбрия и честит султан Сюлейман
и по негова заповед се направи, та стана една лъвска крепост.
Топове-лъвове като дракони са на страните ѝ.
Свиканият съвет сложи на тази крепост името „Лъвска кула".
Датата на тази крепост е деветстотин четиридесет и втора —
От времето на преселването на божия пратеник.
Година 942.[297]

Украсената хронограма в залата за съвещания на тази крепост е:

Царствената постройка с течение на времето дошла неизбежно
в крайно разрушено състояние. Тази възвишена зала за заседания
погледнах и дарих да бъде обновена. Изрекох хронограмата:
„Това място стои с мъдростта си, този рудник на милост да пребъде."
Година 1026.[298]

По-нататък, на външната стена на гледащия на изток ъгъл на кулата Келемария е написана следната хронограма:

Знай, аз съм строителят и архитект на тази крепост.
На нашия господар-твореца говорител съм аз,
когато писачът издълба тези думи върху мрамора,
а хронистът написа датата на завладяването ѝ
Година . . .[299]

Всички тези полезни постройки на Сюлейман хан, всички тези изградени впечатляващи благотворителни сгради са едно показно дело, съградено от архитекта Синан, син на Абдулменан ага. Колко изкусен инженер той бил, се узнава от забележителните постройки, които не са скрити от погледа на любознателния. По-нататък, над вратата на вътрешната крепост на Йеди-куле е датата на изграждането ѝ:

Честитият султан Ибрахим хан, велик владетел,
потомък на Осман, повелител на сушата и морето, водител към Мека,
ѝ спусна хронограмата: „От него е божията щедрост". Хей, хора на спасението,
събирайте се! О, господи, поради застъпничеството [на Мохамед] помилвай ни в съдния ден."

Пред външната врата на Йеди-куле, обърнат надолу към града и морето има един висок замък — сборище на учените. Всички идващи, заминаващи и връщащи са любители на сухоземните и морските пътешествия се събират в галериите и трапезните зали на този дворец и изявяват себе си. Наистина той е място за показ в света, в което се разхождат на групи представителни хора. Вън от тази крепост по начало няма махали и жилищни постройки. Вън от крепостта в посоката на изгрева има варджийници. На западната страна пред нейната врата има една мевлевийска обител.

Възхвала на пристанищния град. Пред пристанищната врата е известната Египетска чаршия, в която има 500 дюкяна. В този султански пазар се намират всички стоки на Египетското море — лен, къна, захар, ориз, кафе и всички египетски стоки. Има всичко 300 оживени търговски депа. Всичките 50 дюкяна за дървен строителен материал са тук. На това място са и всички сто кожарски работилници — на брега на морето пред крепостната стена има големи кожарски работилници, а има и една джамия на кожарите. Вън пред пристанищната врата и свързана с крепостта е джамията Абдурреуф еденди. То-

ва е висока джамия на брега на морето, направена като райски дворец, място на спокойствие и тихи разходки на големи групи посетители — такъв е този радващ окото красив молитвен дом. Абдурреуф ефенди бил молла на Солун и понеже на това място нямало джамия, съградил този дом за поклонение. И наистина, на място я е построил! Понеже той владеел архитектурната и инженерната науки, направил една разпръскваща радост висока джамия. Под нея направил всичките дюкяни на Египетската чаршия и ги превърнал във вакъф за имамите проповедниците, старейшините, мюеззините и другите служители на джамията. Тази грабваща сърцето джамия станала като показен дворец. По цялата ѝ обиколка стените са със стъклен кристал, седеф и тъмно-червени стъкла. Също по всичките ѝ страни има оградени скамейчици. Нито денем, нито нощем е без посетители, тъй като търговците мюсюлмани от седмия климат и пътуващите из Бялото море правоверни моряци проявяват своята покорност пред всевишния творец в тази кръстопътна джамия, когато корабите им кръстосват из залива. Всички други благотворителни учреждения са вътре в крепостта, освен споменатите, които са вън от нея.

Описание на големия Солунски залив. Той е пред града на това пристанище. Този залив е продълговат от изток към запад и обхваща разстояние от 160 мили по дължина до западния му край. Това е един голям залив който може да побере десет хиляди кораби — барки галиони, корвети, бретони, фрегати, бригове, шхуни, гемии, палака, боти, плоскодънни лодки, кара-мурсел,[30] каравели, тендери, галери, голети, mауни, бастарди. Голям залив е, но устието му е открито за южния вятър който тласка корабите в пясъците му. Но понеже този залив задържа във висока степен желязото, те се превързват към железни котви с вериги, наречени „душеспасителни“ и докато са хвърлили котва в залива, си лежат на котва без страх и опасения. Много надежден залив е поради което корабите на всички мореплаватели от Черно море, Бяло море, Аденско море, от Египет, Сирия Алжир, Суец, Триполи, Франция, Португалия, Дюнкаркъз, Дания, Англия, Фландрия и Венеция идват в този залив, хвърлят котва и лягат на рейда. Тук има дълбочини по 50 лакти. Дом на сигурност е този залив!

В този залив се ловят от риболовците много хиляди видове риби. Прочути са обаче видовете: барбуна, трогир. калкан, скоринда, скумрия, паламуд и лефтер. От четирите му страни лежат ниски полета и бреговете му са слаби, т. е. има плитчини, но пак държат котвата. Най-добре се задържа котвата на отсрещната страна на този залив при селата Кадаха и Четроз.[301] Споменатите села са отделечени по на две мили от морето, а Солун е отдалечен от тях на 30 мили. Корабите, акустиращи при тези две села, все пак трябва да хвърлят котви от двете страни, понеже морският бряг при селата представлява пясъчливи плитчини, при които трябва много предпазливост. Понеже може да стане някакъв неприятен случай, затова е логично пред тези две села да се ляга на две котви. Срещу тези села също се лови най-различна риба. На север от Солун, по пътя за Цариград са езерата при градовете Бешиклер и Лангаза, където също се вадят различни риби, от които сред населената четвърт е прочута змиорката. В Солун не се ловят такива змиорки, поради което от езерата Бешиклер и Лангаза постоянно внасят в Солун съвсем прясна риба, която риболовците продават. Поздрав.

Описание на сградите на джамиите на османските султани в големия град Солун

Има всичко 150 малки и големи михраба на джамии на предишните султани или строени от други везири, видни представители и благодетели стари молитвени домове. От всички най-напред по святост и добрия прием на отправените молитви е големият молитвен дом на джамията Ая София, която прилича на голямата джамия Ая София в Цариград, но е по-малка от нея. Намиращата се в град Трапезунд Ая София е също такава. Тези три джамии Ая София са построени от живялата в град София дъщеря на Янко ибн Мадиян,[302] наричана Ая Соф, поради което и се наричат Ая София. Намиращата се в Солун Ая София от вратата, водеща в посоката към Мека до михраба е дълга 175 крачки, а ширината ѝ е 125 крачки. Тя е повече от удивително дело.

Вътре в тази джамия на лявата ѝ страна има един трон, направен от цялостен алабастров блок и пак от

блок е направена една шестстъпална стълба, по която се изкачват до него. Той е блестящ като изумруд зелен трон, подобен на който няма в света. Това е крайно удивително и изумително творение на изкуството, което трябва да се посети и което е прочуто до хоризонта сред обхождащите земното лице сухопътни и морски пътешественици. В басейна за обрядно измиване в двора на тази джамия един в друг и един над друг са поставени три реда бял неполиран мрамор, като на всеки пласт са наредени чашите на водоскоци, фонтани и чучурите на шадравани, така че езикът е беден, а перото е немощно да ги опише. При вратата на очистването пред тази джамия има девет полирани колони и всяка от тези блестящи опори струва колкото хараджа на Румелия. Над врата, водеща в посоката към Мека, е написана следната хронограма:

Тази джамия е прекрасен дом —
    отнето от неверниците чудо.
Когато от аллах се спусна победата
    се изрече за дата: „Завладяването е близко". Година ...

Майстори-строители с проницателна мисъл казват, че обиколката на купола на тази Ая София и куполът на цариградската джамия Султан Селим са с по 20 аршина по-малки от купола на цариградската джамия Ая София. А Селимието е по-ниска и от тази Ая София. Голям купол е! Старите майстори са покрили купола на тази Ая София с един особен вид олово. Майсторите на нашето време не могат да покриват с такова олово. Вижда бог, че онова, което те покрият, оловото му винаги става синьо-зелено. А оловото на тази джамия Ая София клони към жълто, защото казват, че в него имало злато. Солунските търсещи [бога] мъже веднаж поискали да подновят оловото на този просветлен купол. Те казали: „Трябва да го подновим" и дали на управителя 40 хиляди гроша, но безпристрастните мюсюлмани не дали съгласието си. Слава на твореца. От времето, когато е била неверническа църква, и досега си стои с оловото, с което е била покрита.

Вътрешността на джамията е по стария тип. Тя няма тържествени полилеи и разпънати зрелища; михрабът, катедрата и мястото за събиране са естествено красиви. Обаче кандилата в нея са безчет. Има едно елегант-

но минаре, прилично на неподправена приказка; превъзходно минаре — дом на гласовитостта. Дворът й е украсен с толкова много плодни дървета, че поради защитата, която хвърля сянката на всяко дърво, лъчите на светогреещото светило не могат да стигнат до земята. Това е пресветла джамия, средоточие на достойнства и привличаща праведниците с чутите и изпълнени молитви — нека пребъде до свършека на световете.

След това е Старата джамия. Тя не е с каменно-хоросанен купол, а с изящно направен от кипарисово дърво заострен купол, покрит с олово. Този голям купол е поставен върху общо 24 блестящи мраморни колони, четириъгълен, изографисан разноцветно като за показ. На первазите вляво и вдясно от изкусно направената врата, водеща в посоката към Мека, майсторът-мрамороделец е изваял спирали, орнаменти и бордюри и е направил един великолепен корниз, който показва чародейството и удивителното му каменоделство. Дължината на тази джамия е 200 стъпки, а ширината й е 110 стъпки. Има едно високо минаре, което няма подобно на себеси в този град.

По-нататък огледахме джамията на пречистия светец Султан Хуртадж. Тази пресветла джамия има върху една кръгла стена осем арки, подобни на арките на Хозрой,[303] всяко от които дава представа за небесната дъга. Върху тези солидни арки е небесносинята обърната надолу чаша на купола й, който е с пет стъпки по-малък от купола на голямата Ая София в Цариград — така казват, позовавайки се на архитектите. Това е такова високо кубе, че се гледа с изумен поглед и човек остава очарован и възхитен. Хората занемяват от удивление. Защото осемте дъги на това високо кубе, синкавият купол и късчетата обагрено ценно дърво с разноцветните рисунки зашеметяват. Когато са я правили старите майстори и талантливи люде, така са орнаментирали този купол с глазура, че такова каменоделско изкуство под този небесен свод не е проявил дори никой архитект в арменските области. Отвън и отвътре на джамията са разположени различни плочки с гравирани орнаменти, плетеници и удивителни мрамори. Такива образцово направени орнаментирани ценности не съм видял дори в църквата Стефан,[304] съградена в столицата на немския крал крепостта Виена. Мозайките на михраба и на катедрата на тази

джамия ги няма в никоя друга джамия. С една дума, за нейната прослава езикът е беден и перото немощно. А обърнатата надолу чаша на купола ѝ, покрита с олово, представлява една старовремска работа от епохата на неверниците и е така своеобразна, покрита с керемиди, че трябва да се посети. Когато през нощта на вторник, 12 реби юл-еввел, когато с позволението на честития обладател на божието пратеничество изпратената от бога Емине-хатун благоволила да посети земята[305] и купола на цариградската Ая-София, бил разрушен тогава и куполът на солунската Ая-София и куполът на джамията Хуртадж султан били срутени. Те пак били възстановени и поправени, следите от което личат по подновените места върху гледащата в посоката към Мека страна на купола.

Във всички гръцки истории дори се пише, че тази джамия Хуртадж султан била построена от жената Елена, майка на великия Константин, след което тя построила в Йерусалим едно прилично на палат светилище за неверниците — висок до небето безполезен манастир. Оттук се вижда колко стар молитвен дом е тя. Над вратата ѝ е написана следната хронограма:

Ревност и стремеж към завоеванието ѝ вложи Хуртадж султан.
Подпомаган от водещият вървя неотклонно по пътя на правдата.
И когато си правеше молитвата, посред нея любящият ѝ каза хронограмата:
„Несъмнено, този манастир стана молитвен дом за хората на исляма." Година . . .

До 988 г.[306] тя била още черква. Един ден честитият шейх Хуртадж със султански ферман, викайки „Аллах, аллах" събрал и въодушевил всички суфии, организирал един пристъп, завладял този манастир от ръцете на монасите и го превърнал в Мохамедова джамия. Сега на минарето ѝ има три знамена. На купола ѝ вместо знаме, със злато е приковано към казаното кубе плат. Който срочно трябва да прогласи вечерната молитва, за него има една направена от един бял мраморен къс катедра с шест крака, която стои в запретното пространство. И това е една удивителна катедра. А цялата джамия е един

мохамедански дом на гласовитостта, който трябва да се посети.

Джамията Джезри Касъм паша е също с един висок, направен от кипарисови дъски, заострен купол, покрит с олово. И неговото олово е много изкусно направено. Дължината на тази джамия от водещата от посоката към Мека врата до михраба е 220 стъпки, а ширината ѝ е 150 стъпки. Вътре в нея има всичко 150 малки и големи украсени колони от алабастър и от бял мрамор. Над тези колони от едната до другата има малки опори за арките. По такъв начин тази джамия се явява двуетажна постройка. Вътре джамията е застлана с мраморни плочи от полиран бял мрамор с по 5—6 аршина дължина и ширина. Всяка една от мраморните плочи е четириъгълна, голяма колкото едно килимче. Всичките ѝ стени са облицовани по един удивителен и прекрасен начин с отделни алабастрови и мраморни плочи. По такъв начин тези стени са станали чудесни и достойни за разглеждане стени, всеки камък на които може да се разгледа с любознателност и да даде образец за разноцветна рисунка.

В тази джамия има един кладенец с питейна вода. Ако трескав човек пие от нея — повръща, а ако се измие с неговата вода, дори да е обхванат от огнена треска, по волята на всевишния бог, оздравява. С една дума, и при възхвалата на тази джамия перата са безпомощни.

Вътре в джамията, вляво от водещата по посоката за Мека врата на един човешки ръст височина има един бял мраморен ковчег, в който е погребан Касъм, по името на когато е наречен празникът Руз-и касъм (Димитровден). Казвам го, защото така е записано в историите. Дори когато този бедняк беше попитан за този мраморен ковчег на въпросния Касъм паша от царя и императора немския крал, аз беднякът казах: „Видях го както си стои и го посетих". Тогава всичките му везири, херцози, графове, архиепископи и началникът на преводачите казаха:

— Как го видяхте?

— Ето така, в един четириъгълен мраморен бял ковчег, върху който на гръцки език е написан надпис от около 30 реда. Има си отделни прислужници, които го наглеждат, чистят и метат.

Кралят и всичките събеседници изпаднаха в блажество. Те казаха одобрително: „Наистина си го видял" и

всички изведнаж, заедно с краля се изправиха на крака и съгласно своите калпави обичаи прочетоха много нещо от евангелските стихове за духа на светеца на празника Димитровден, след което пак седнаха. Следователно, тази джамия е известна чак в немските страни и я уважават. Външният затворен двор на тази джамия Касъм паша е малък. Но и тук има басейн — бял с водоскоци, направен от цялостен мраморен блок, с малък вътрешен размер от 40—50 стъпки. Над този шадраван има превъзходен купол върху осем красиви тънки беломраморни колони. Това е прекрасен полиран купол. Над горния праг на водещата в посоката към Мека врата на тази джамия е поставен следният изкусно направен надпис:

Дом на добродетелта, на любящия бог — господар на световете.
Султан Баязид наново го оживи за правоверните.
Погледнете, хей събрани негови роби, към хронограмата:
„Обожавайте със знание и ще получите вечна отплата"
897 година.[307]

След това е джамията на Аладжа-имарет. Понеже тя има едно шарено минаре, казват ѝ Шарената джамия. Тя също е покрита с олово и е красиво направена джамия. По духовна възвишеност тази джамия е втора след джамията Хуртадж. Над водещата към Мека врата е изгравиран с красиви букви следният надпис на арабски език:

Дом на благото, съгради го определеният да създава ред властелин
наричан Исхак син на Ибрахим — за да заслужи пред всевишния владетел.
Погледнете, хей сбрани тук благочестивци, към хронограмата:
„Работете ревностно за него — ще възнаградят радетелите".
Година ...

След това в Хафафлар, т. е. в Кавафлар[308] е джамията Сюлейман паша. Над вратата на тази радваща погледа постройка има следният надпис:

Съградих с искреност към бога тази джамия.
Моля от теб прощение и прошка, о преблаги владико,
казвайки хронограмата ѝ: „Съгражда бедният Сюлейман.
О, раби божии, възвисявайте и молете съдия владика!"
Година...

След това е джамията на Хамза бей, близко до безистена, поради което денем и нощем не се свършват посетителите ѝ. Тя е приятна, покрита с олово джамия. Над горния праг на възвишената ѝ порта стои следният надпис:

Съгради вратарят тази джамия
с искреност към бога, олицетворяващ любвеобилната добродетел.
Изрече хронограмата му рабът на прекрасния:
„Влезте в благочестието, о молещи се хора!"
Година . . .

След това е джамията Синан паша — пленителна, полирана и създаваща радост джамия. По-нататък е джамията Сакийе[309] (Водоносна) — изпълнен с светлина молитвен дом. После е джамията Икилулели[310] — оживена и украсена е. След това е джамията Ики-шерфели[311]. Благодетелят строител на тази джамия направил минарето ѝ с двойни балкони, поради което я наричат така. Строителят ѝ бил Шерифи ефенди, който починал за вярата — божията милост да бъде над него.

По-нататък е Бялата джамия — една приятна и изящно направена джамия. След това е джамията Кара Али бей — едно оживено и култивирано молитвено място. После е Топал-джами, която има много посетители, обширни вакъфи и е блестящо молитвено място. След това е джамията Ески сарай — много привлекателен каменен молитвен дом. По-нататък е джамията Сейфуллах — голяма джамия от стар тип. После е джамиятаДауд паша — светла джамия, прилична на султанските. Следва Бурмали-джамия.[312] Сумарно казано, в този голям град се наброяват до 32 джамии и всички са покрити с олово и са красиво направени. Много са джамиите на султани и везири. Когато правихме молитвата си в тях, забелязах, че споменатите тук джамии са прочути до хоризонта, изкусно направени, красиви, оживени и служещи за образец. И сега нямам сили да ги описвам по-нататък. Казахме: „Това би удължило думите ни" и се задоволяваме дотук.

Описание на параклисите на правоверните единобожници. Освен тези джамии има всичко 150 махаленски мюсюлмански параклиса. Сред тях има много покрити с олово каменни махаленски обители, обширни параклиси, които могат да бъдат считени за джамии. От всич-

ки най-напред е параклисът... Тези са прочутите му обители.

Описание на медресетата за учени и тълкуватели. Има всичко... дома за търсещите знанието. Пред всички обаче медресето...

Домове за изучаване правилното произнасяне на Корана от знаещите го наизуст. Има всичко на... места ...

Брой на домовете за изучаване на хадисите...

Учебни места за скъпите на сърцето дечица. Всичко са ...

Изброяване на текетата за хората от ордените, грубооблечените дервиши. В цялост са... обиталища на мъдри първосвещеници на достойните дервиши, които следва да се споменат. Но от всички най-оживено и украсено е построеното пред Новата порта голямо теке на мевлевиите на Джеляледдин ар-Руми, изградено от Екмекчи-заде Ахмед паша. Беден е езикът, за да бъде то описано, но ще се осмеля да опиша това най-отбрано гнездо на благочестието на изпълнените с любов последователи на този възвишен султан.

Най-напред — това обиталище е разположено на едно възвишено място пред Новата порта, свързващо се със стената на крепостта. Под краката се вижда Бяло море. Прозорците на всички стаи на бедняците също гледат към морето. Неговият вътрешен двор с желязната врата е подобен на отделна крепост. Сред нейния широк площад е домът за послушание и очистение, а на неговите четири страни има най-различни скамейки-беседки. Всичките му страни са оградени с изкусно направени дъсчени оградки. Домът за послушание и очистение е с красиво изработен дървен купол с разноцветно изрисувани краища. Този купол трябва да се посети, защото е по-красиво изработен и от купола на мевлевийското теке при Бешикташ в Цариград. Първомайсторът на дърводелците, дърводелецът Хабиб[313] няма да е способен да издяла подобен на този купол. А чародейните рисунки — подобаващи на паметника — са такива, че дори известните майстори живописци Хосан, Бехзад, Ага Риза кулу, Аржанг и Моруранлег ще се окажат немощни да поставят още една четка, пък била тя като косъм. Всички украсени ко-

лони около дома на послушанието са изработени от дърво, но са чудесни стълбове, каквито по изкусната си направа, достойна за подражание, няма в нито едно друго обиталище на бедняците. Дребната мозайка на неговия михраб и катедрата му са както на михраба, катедрата и съвещателното място в нашата крепост Естергон в границата при Буда,[314] украсени с най-различни изкусно изработени ценни завески. Едно просветлено, приятно и благоустроено теке на Мевлевията е, в което няколко стотици босоноги и гологлави потънали в бедност и нищета мъже, копнеещи за божествената любов хора изучават месневите[315] и четат напевно сърцевината на Корана. Имат ранени в сърцето и безумно любящи старци.[316] Шейхът им ... ефенди е един силно вълнуващ се и любещ, съвършен, уважаван и ценен човек. Това гнездо има много вакъфи, поради което в трапезарията на благотворителното учреждение оказват милостиня на всички млади и стари, богати и бедни. То е известна обител, която наистина дава представа за райските градини.

След това е текето ..., което е приютило съединените със султан... С една дума, във всичките му текета има бедняци-дервиши и са уредени.

Прослава на успокояващите душата бани за къпане. Има около 11 приятни обществени бани. Сред всички се открояват Малката баня в Йеди-куле, банята Кадъаскер и банята Ая-София близко до съда, банята Халил ага и Новата баня в махалата Чифудлар. От трите бани на султан Баязид, които ще споменем, най-напред е тази под крепостта, на която казват Буглъджа и банята при кулата, която е много широка и приятна баня.

Описание на Бей-хамам. Това е една разпръскваща радост, изкусно направена и украсена баня сред привлекателните бани, с приятен въздух. Тя трябва да се посети, тъй като е чудесен и удивителен каменен строеж от стария тип. Светлите ѝ куполи и четириъгълни стени са като нерькотворни, стените не пропускат нито една капка, навсякъде се кади амбра, шафран и тамян, подът е покрит с много различни видове плочи от неполиран мрамор — по 5—6 аршина дълги и широки бели мраморни плочи. Куполите са осветени с много хиляди прозорчета от кристално стъкло, седеф, червено и виолетово стъкло. От земята до самия ѝ връх тя е удивителна. Има една

висока зала, в която да се къпят владетелите, които биха влезли в нея. До нея се изкачва по една стълба с осем мраморни стъпала. Горният ѝ етаж представлява място за уединение, подобно на царските, а на долния етаж са курните с къпещите се, които се виждат от всички помещения за почивка в този дворец. От всеки чучур тече в курните като от чешма минерална или студена вода. Едно чудно място за обхождане са тези царски покои на втория етаж. Някои видни първенци там се къпят и имат отделни почивални, които също заслужават да се посетят. Точно в средата под купола за разхлаждане има един приятен басейн, който по форма прилича на басейна във външната съблекалня. Голям заслужаващ одобрителна оценка басейн е, който може да служи за образец. Обслужващите го любещи братя си знаят добре работата. С една дума, подобна на тази радваща сърцето баня е може би само банята Пири Деде султан в град Мерзифон в Сиваския еялет.

Възхвала на частните бани в дворците на големите първенци. Има всичко 300 бани в частните дворци. Най-напред са баните в двореца на пашата, в двореца на моллата, банята на Чифуд Яхйя ага, банята на Ахмед ага, представителят на Махмуд ага и... Това са прочутите бани.

Благодетелни търговски ханища. Има всичко 16 ханища за припечелващите търговци. Пред всички е Сулухан на султан Баязид Вели, който на горния си и на долния етажи всичко... стаи и е голям хан. След това е... хан и Куршумли хан. Това са големите.

Керван-сараи за пътуващи гости. Общо има ... кервансарая. От всички най ...

Места за отсядане на единични странници. Сумарно има 70 стаи за бекяри, в които живеят хора-занаятчии от далечни страни. Най-напред е ...

Описание на чешмите с превъзходна течаща вода. Вътре в града има 64 радващи душата чешми. От всички тях чешмата на Екмекчи-заде Ахмед паша в началото на чаршията, чешмата на шейх Хуртадж, чешмата на султан Баязид Вели и чешмата на ...

Грабващи душата големи благотворителни чешми. В целокупност има ... големи благотворително направени чешми за жадните и за душите на мъченически загиналите в пустинята при Кербела.[317] От всички тях [най-лична] е чешмата при Ялъ-капусу, пред сградата на митницата, с куполи, покрити с олово, чийто привлекателен надпис гласи:

Ангелът-вестител изрече хронограмата:
„Вода сякаш от райския извор Кевсер."
Година...

Глава за изтичащата вода от бистрите реки. Много благотворители са докарвали вода в този град. Обаче от всички най-вкусна и животворна е водата, която идва от планината Хуртадж. Крайно много помага за ускоряване на храносмилането. Иворът ѝ е в планината Хуртадж. Този извор Хуртадж напоява всички ханища, джамии, бани и жилища. От планините, които се намират западно от града пред Новата порта, също идват много води за този град, но не са така благотворни.

Брой на кладенците за питейна вода по домовете. Сумарно в съдебните регистри има записани 3060 домашни кладенци. Много от тях са соленички, а много други пък са кладенци с леденостудена животворна вода.

Забележителности на чаршията и безистена. В целия град има 4400 дюкяна на еснафлии и занаятчии. Всички професии, всички лица, които владеят някое от изкуствата на Джемшид[318], са представени в този град. Ако започнем да описваме макар и най-отгоре заслужаващите похвала изделия на всеки един занаят, ще стане много дълга приказка и ще се попречи за описване на пътешествието ни. В този град има един безистен, изграден от камък и приличен на крепост, напълно уреден и благоустроен, с железни врати и покрити с олово куполи. На хората, които влязат в това заведение, чак мозъкът им се напарфюмирва от благовонията, издавани от намиращите се в него мускус, амбра и други ароматни стоки. Това е безистен с много видни търговци и продавачи, които притежават много египетски хазни,[319] които не могат да изброят жълтиците и грошовете си и човек остава вцепенен и втрещен, ако ги види по време, когато ги броят. В бези-

стена има такава навалица от купувачи и продавачи, която не може да се опише. Всичко е уредено.

В този град има 300 големи улици — частни и обществени и всяка улица е определен за пазар на чаршията на даден еснаф. От всички най-[оживени] са пазарът под крепостта, намиращата се извън крепостта Египетска чаршия, вътре в крепостта пазарът на килимарите, пазарът на обущарите, дърварската чаршия, чаршиите на такеджиите, на каукчиите,[320] на. . .

Всички кръчмари и гостилничари, т. е. чаршиите на кръчмарите и бозаджиите са разположени в друг район. Последният е интересно и удивително място за посещение. Заведенията с опияняващо вино са винаги открити от ранни зори и всички неверници, безпътници и заслужаващи порицание кръчмарски клиенти, са вече тук. Има всичко 300 продаващи вино кръчми. Във всяка една отсядат по сто-двеста пътници-конници, пият и си отминават. За оставащите да гостуват те са и хан, и виночерпница. Неверниците-стопани на заведенията безсрамно продават вино и печелят. Удивително място е и в нито една област няма такива приличащи на кервансараи механи, в които търгуващите неверници заедно с децата и жените си прислужват на гостуващите им и навъртащи се там любители на виното. Но макар че това е така, когато някой човек се напие, нито си протяга ръцете, нито си отпуска езика пред децата и жените на стопанина на кръчмата. Извънредно здрав и сдържан град е! Идващите от всички села и градове и донасящи стоки хора и други минаващи и заминаващи люде отсядат в тези пивници и всеки изпива по няколко купи вино, след което си отиват.

Има всичко 20 бозаджийници и 17 оживени, уредени и обзаведени кафенета, във всяко от които се намират свирачи на саз, разказвачи на приказки, певци и декламатори на епични и лирични песни, смехотворци и имитатори-комедианти. Всички обичащи изтънченото поети, пътешественици и хора на знанието се събират в тези кафенета и денем и нощем се водят хубави разговори.

Още в старо време, когато този град бил съграждан, на улиците в чаршийските пазари и във всички махали била дадена форма на нарисувана шахматна дъска. Всички улици са чисти и застлани с каменен калдаръм. А улиците в еврейските махали всички са не само тесни и на-

блъскани с проклетите им къщи, но са и мръсни и нечисти. Прочее, понеже почти цялото това еврейско племе се намира под покровителство,[321] субашията по сметта не може да го застави да почисти еврейските улици и от вратите на свърталищата им навътре обикновени хора не може да минат. Господи, прости ни, но от адско по-адско положение е.

Изява на имената на мюсюлманските махали. Общото им количество е 28 махали на правоверни. От всички най-прочути са махалата Йеди-куле, махалата Келемария, Вардарската махала, махалата Хуртадж, махалата Касъм паша, махалата Ая-София. Това са известните махали. Има общо десет махали на безнравствените неверници. В тези махали са включени арменските, гръцките, френските, сръбските, българските и латинските неверници. Те също имат красиви проклети къщи. Разположени са по-долу от мюсюлманските махали в друг район, на равно място около портата на крепостта Келемария. Има всичко 56 еврейски махали. Те живеят до гърба на крепостната стена от вътрешната страна на пристанищната порта. Боже упази, но са наистина едни проклети чифутски домове; на най-избраното място на чаршийските пазари на града са, но има нечисти места.

Според списъците, намиращи се в кадийските регистри и според казаното ми от градския емин и от градския представител, всички домове на този град Солун — било мюсюлмански или пък гръцки, еврейски или на другите неверници, според регистъра за аваризките ханета всички къщи имат 33 060 стаи с пушещи кумини. И всички те са наредени една над друга каменни сгради с по три-четири балкона, покрити с рубинено-червени керемиди дворци и други бележити домове. Това са големи като странноприемници къщи и на всяка от тях фасадите, балконите, скамейките, пейките и чардаците на лунните веранди са обърнати в посоката към Мека, на изток или на юг, гледат към морето на Солунския залив. В много стотици дворци има лозя, градини, розови градини, водоскоци и фонтани, големи чешми, които ги правят широки, приятно украсени и създаващи радост дворци.

В окръга на този санджакски център според описването, правено от Екмекчи-заде Ахмед паша, са описани

500 хиляди човешки същества, а казват, че понастоящем са повече отколкото били според тогавашното преброяване. Казват, че и от количеството на ежедневно продавания от фурните хляб става ясно, че сега има повече хора отколкото тогава. Прочее, колкото различни вери и езици има на този божи свят — християнски и други човешки същества, всички са представени в този град. Има френкски баили[322] и консули, цигански бейове, юрушки бейове и твари от много най-различни вери. Вярно се казва, че този град Солун е един малък Цариград. В него има около сто хиляди евреи, които казват за Солун „нашият Солун".

Описание на благотворителните гостоприемници с безплатно хранене на бедните странници. Всичко на 16 места има такива благотворителни заведения, покрити с олово. В грамадните като на Кейкавус кухни на седем от тях се готви сутрин и вечер и на всеки богат или беден, на невернишки магьосник, или на циганин бедняк и скитник се дава по един тас чорба и по един хляб, с което им се осигурява нахранването. От всички . . .

Описание на болниците и лечебните домове. В този град няма големи лечебници както в Одрин, Бурса или Цариград. Обаче близко до джамията Касъм-паша и до джамията Шейх Хуртадж благотворителите са определили за болните от чужди и далечни страни вакъфски стаи и слуги, които да ги наглеждат.

Лечебницата на неверниците. Като отклик на това благодеяние и неверниците също са определили близко до митрополитската църква една отделна уредена и обзаведена лечебница, в която стари жени наглеждат чуждоземните неверници, дошли от която и да е страна, дават им ядене, пиене и различни закуски, за да заслужат любовта на пророка Исус.

Градски постройки за показ. Онова, което преди всичко трябва да се види, е барутчийската работилница, в която всички чаркове се въртят от коне и в която денем и нощем се произвежда черен барут. Забележителни са тези чаркове, въртящи се като небесния чарк. Тяхният гръмотевичен грохот се чува от много далечно разстояние. В нея има до 300 души [работници], един довереник-надзорник и аги.

Описание на мелниците за брашно. В този град има всичко 170 водни мелници, в някои от които има заслужаващи одобрение френкски механизми. В никоя друга област няма такива мелници за брашно. Едно невинно детенце да се докосне до механизмите на тези мелници и те се завъртат като въртележка и се получава чисто пшенично брашно.

Описание на приятния климат на хубавите места. Успокояващият душата климат е толкова приятно умерен, че и лете, и зиме се вкарват в града стада от агнета и ярета като подарък. И сред зима дори никой старец няма нужда да облича кюрк. И при осемте вида вятър климатът му е хубав и приятен.

Образът на къдрокосите и свежелики красавци. Всички привлекателни младежи от навършването на десет години и до двадесетте си години са красиви и хармонично приятни. Тяхната хубост и красота са такива, че луничките на всеки един са като символ на хашемитска луничка. По природа стават умни.

Цвят на лицето на възрастните и зрели хора. Всички вече възрастни зрели хора са с червендалести лица и румени чела. Които вече са напълно остарели и отживели и им е минало времето, чиито тела са на седемдесет и силата им би трябвало да е отишла, пак са годни при призив да се качат на кон и да въртят сабя, та дори ако ще да са и на сто и седемдесет години.

Възхвала на стройните и красиви като феи жени. Всички красавици — девойки и жени, стават твърде красиви и прелестни, хармонични и приятни. Думите им са умерени, зъбите им са прибрани, всеки косъм на дългите им коси е черен като нощ. Има жени, които са благочестиви както Рабийа Адаувийа.

Имена на известните войнствени мъже. Абу Челеби Байкуш-заде ага . . .

Имена на благочестиви жени. Пред всички са Гюлмише кадън, Гюлджемал буле, Рабише кадън, Зюлфикяр кадън, Уммихан кадън, Хунди кадън, Алиме кадън, Сафие кадън, Михримах буле.

Форма на облеклото на мъжете. Всички видни първенци се обличат с атлазени кафтани, дрехи от разноцвет-

но памучно платно и самурени кюркове, завиват на главите си разновидни украсени със злато дестари. Които са най-състоятелни, носят контоши от лондонско сукно и кафтани от драмско платно. Някои от младите смелчаци носят самурени калпаци.

Облеклото на благонравните обични дъщери. Всички госпожи и робините им обличат чохени фереджета. Богатите обличат шикарни халати от бархет, брокат и шнурове; на главата си завързват бели покриващи забрадки, прикриват лицата си с благочестиви покривала и така благонравно облечени се разхождат.

Имена на длъжните да се трудят за други роби. Повечето от робите носят имената Фейруз, Первиз, Искандер, Чакир, Кенан, Хамалли, Кадемли, Машкилур, Ферхад, Йарар, Сейфи, Тезгюлди, Шахин, Шеремет, Иван, Бали, Кейван, Сехраб, Пияле и Гьонюллю.

Имената на робините. Разбира се, и женските твари носят такива имена — Джарие, Самия, Дахия, Кябра, Сенария, Сария, Месербой, Селвибойли, Джанфеда, Мария, Хения, Шеххубан, Некяре, Шивекяр и други такива имена.

Имена на почтените първенци. Преди всичко митническият управител Джифуд Яхйя ага, Махмуд ага.

Свойственият особен диалект на агите. Повечето от хората му говорят думи на четири езика, но знаят чист и красноречив турски език. Знаят също гръцки и български. Особено много знаят еврейски език, защото денем и нощем работата им и печалбите им са свързани с евреите, сред които има много известни търговци.

Прослава на учените и изкусни лекари. Има няколко стотин съвършени вещи и изкусни лечители, всеки един от които е Хипократ, Сократ, Филикус и Галениус на нашето време. Но от всички най-напред е намиращият се близко до Рибния пазар Латиф Челеби.

Слово за хирурзите-възстановители на повреденото. В този цивилизован град има много изкусни и съвършено владеещи методите на Марс, хирурзи. Но най-голям специалист и съвършен в работата си е френкът Франкол от провинцията Алемория,[323] който наистина е съвършен хирург и добротворец.

Биографии на стари праведници аскети. Макар местните хора да изглеждат весело настроени, радостни и шегаджии, обичащи анекдотите и остротите, все пак сред тях има стотици хора, които пребивават в постоянен пост. Има благочестиви хора, които постоянствуват в молитвите нощно бдение, бодърствуване, призори и утринната молитва.

Възпяване на честитите избрани поети. Има няколкостотин поети — сол на съчиняващите и редещи думи хора, които са естествено интелигентни и благородни, мъдри и съвършено овладели изкуствата, безупречни събеседници. Сред тях Сенан Челеби. . .

Изкусни хора от даляните, които се удостоихме да посетим. Няколко дни бяхме сред тях, смесени със стегнати господа, пълни с хиляди изкуства като Джемшид. Но сред всички. . .

Удостоени да им се отнеме разума и превърнати в съкровище хора. В този град има много непълноумни, душевно успокоени стожери, знатни, благородни и упрекващи хора, които са в състояние на общуване с хората от отвъдния свят. Обаче пред всички стои един от бога умопомрачен, на име Дели Селим[324]. . .

Казаното от астролозите за щастливата звезда на града. Според сказанията на старите мъдреци щастлива звезда за този град е, когато планетата Юпитер се намира в съзвездието Риби. Така са написали. Затова в морето му има много и разновидни риби; населението му съобразно качествата на Юпитер[325] има склонност към покупко-продажбите, а по характер хората му са подвижни като течаща вода.

Изчисление на астролябическия земен пояс на града. Според казаното от астролябическата наука за географския климат на този град, той се намира в 28-ия обикновен климат на кръглото земно кълбо, или в четвъртия реален климатичен пояс. Географската ширина на града е. . . ., географската му дължина е. . . . часа. . . . градуса и. . . .

Безславните манастири на поповете-монаси. Има всичко 12 гръко-православни, арменски и френкски черкви и манастири, а също така 20 еврейски равински домове, наричани синагоги — непременно ще ги стигне злото.

Богатство на зърнените му произведения. В равнините на запад и юг от този възхитителен град се добиват такива количества различни зърнени произведения, сякаш че земята им е като полетата на Хауран в Сирия. Отглеждат се седем различни вида пшеница, ориз, бакла, леща и боб.

Дарените му зеленчукови произведения. Измежду видовете зеленчукови растения постоянно — зиме и лете, се добиват салати, лук, праз, марули, чесън, зеле, репички, бяла ряпа, моркови и то в обилни количества. В долините се отглеждат овес, детелина, суданка или пък са ливади.

Описание на яденетата, сервирани на големците. През зимата всички първенци всяка вечер поред си устройват един на друг в някоя къща по едно голямо угощение за развлечение. Това не е специфично само за една област. Между хубавите благини се поднасят крехки агнешки кебапи, ароматно агнешко задушено, рибни ястия и превъзходни освежаващи компоти.

Създадените от твореца отбрани плодове. Лозята, овощните и плодоносните градини са подобни на градините на ангела Ридван, оживени и култивирани като райските градини. В тях стават стотици видове прочути сортове плодове. Но белите череши, . .

Животворните и освежаващи душата разновидни напитки. Има много различни видове опияняващи забранени алкохолни напитки. Казват, че виното му, от което и капката е запретена, е много прочуто, но аз беднякът не съм го видял и не опитах представената ми чаша. Между улемите[326] са прочути само създаващите радост и разрешени от верозакона напитки и чашите с медовина.

Препитанията на занаятчийския му народ. Всеки еснаф си има свои прочути изделия, но болшинството от населението са отлични търговци, които с божието съизволение търгуват и печелят. Повечето от тях по море отиват в Египет, а търгуват също и с европейските страни. Част от жителите му са прислужници, друга част — учащи, трета — еснафи и четвърта — хора на молитвата.

Заслужаващи възхвала занаятчийски изделия. Всички изделия на жителите му са прочути. Обаче всички ев-

реи работят разнообразни пъстрооцветени солунски кечета и ги правят очарователни изделия — за показ в света. Четиридесетте хиляди еничари на Османовата династия се обличат със солунска синя и зелена водонепропускаща чоха. Изработва се чоха, подобна на лондонската. Работят се сини кърпи от коприна с червени ресни, които се наричат четиридесет калема. Различните пищимали и малки килимчета за Балканите, арабските страни и Крим се изпращат от Солун.

Преглед на частните райски лозя. Според списъците на агата-надзорник на пазара, на градския представител и на митничаря, в околностите на Солун има всичко 40 хиляди парцела лозя, които плащат налог върху дюнюм. Така казват, така го предавам. Във всички лозя имат къщи за отсядане като дворци. Получаването на гроздовата шира от лозята им съставлява цял сезон.

Посещавани градински места за развлечение. Най-напред пред Йеди-куле, след това Субаши, после Субаши при Новата порта..... От четирите страни на този град има места за разхождане.

Откриване на стари удивителни талисмани. Най-напред в джамията Касъм-паша е погребалният ковчег на светеца, по чието име се празнува Димитровден. На ония, които пожелаят да го открият, на всички непосредствено участвуващи мъже им изсъхват ръцете, извиват им се вратовете и си остават така.

Описание на просторните орни земи. Солун е средище на една плодородна област, в която и цените са ниски. Няма друга подобна област на земята, която в една година да дава седемдесет различни произведения. Това е рядко плододайна и търсена обработваема земя, с обилни плодове, благословено място, обрасли с плодни дръвчета равнини и низини.

Изясняване на пространството за пътуване до селата и градовете. Най-напред в западна посока на разстояние десет часа ход е град Йенидже Вардар. Пак в тази посока има обща граница с град Воден. Пак в западна посока на един преход разстояние се отива до граничния му Демирхисар. В северна посока има общ плет с град Бешик. Пак на север на един преход разстояние земите му се срещат със земите на град Лангаза. В съща-

та посока на един ден усилен ход са отдалечени градът Сидерокапса и попската нахия Айнароз. По-нататък в посоката към Мека по на един-два прехода са отдалечени градът Караферия, още по-на юг крепостта Серфидже, крепостта Аласония,[327] големият град Йени-шехир,[328] градът Тирнава,[329] градът Еремия[330] крепостта Колоз,[331] крепостта Касандра, крепостта Велесин,[332] градът Чаталджа.[333] Всички тези градове се намират на юг от Солун или пък в посоката към Мека по на един-два прехода и са благоустроени градове и паланки. А в източна посока на сто мили разстояние се е разляла вода — до устието на морския залив. Здраве да е.

Допълнителни подробности, прославящи града. Преди всичко народът на този град има много гостолюбиви и знатни богати първенци. Има повече от хиляда видни фамилии, почтени и великодушни хора, чиято трапеза непрекъснато е открита от стремежа им да правят ценни благодеяния. . .

Описание на планината Хуртадж — източник на реки. Тази планина е увенчана с високи върхове, издигнала се чак до небесата, та по най-високите ѝ върхове зиме и лете има сняг и ледени късове. Тази висока планина се намира западно[334] от Солун в посоката на северозападния вятър и понеже е близко — вижда се от Солун. Всички източници на животворна вода, които минават през Солун през прокарани под земята тръби от печена глина и се разпределят по всички джамии, бани и благотворителни постройки в града — идват от тази висока планина. По нея има много стотици малки езера, служещи за водоизточници. Поради силната зима в тези езера се образува лед, подобен на стъклени кристали. И по мартенската Нова година и през юли, раите от Хуртадж докарват с мулета този лед и сняг в Солун и ги продават. Някои първенци на Солун се изкачват с палатки, шатри, с натоварени коне с храни и напитки на тази планина Хуртадж, където отдъхват и се наслаждават един-два месеца и се освежават.

Обителта за поклонение на шейх Хуртадж. На тази висока планина в ъгъла на една градина, подобна на райските градини се намира едно обиталище на споменатия скъп покойник. Намиращата се там негова обител е обект на уважение и поклонение. И понеже тук се на-

мира килията на този през деня постещ, а вечер бодърствуващ светец-султан и планината се нарича Хуртадж. А на гръцки език ѝ казват Хуртаси.[335] Впрочем, и понастоящем в полите на тази планина се намира едно неверническо село, наричано Хуртаси, със сто къщи. Жителите на това село през лятото носят сняг на солунските първенци. След това пак се върнахме в града и описахме гробниците на светиите.

Описание на гробниците на хората за поклонение. Най-напред е тази, в която почива Хуртадж султан, на територията на джамията на неговото име. Святата биография на този скъп покойник има стотици хиляди варианти, които ние нямаме време да описваме тук. Една от тези служещи за пример биографии казва, че този скъп човек и всички негови бедняци били събрани през една петъчна нощ и когато съобразно казаното в кораническите стихове: „О, вие, които вярвате! Когато сте призовани на петъчна молитва, устремете се да споменавате аллаха и оставете продажбите“[336] и съобразно заповедта, съдържаща се в стиха: „Споменавайте аллаха с многократни упоменавания“[337] всички бедняци провеждали упоменаването на всевишния, изведнъж по волята на всевишния бог над блажената глава на този скъп човек посред нощ изгряла светлина като божествена корона. И в Солун, който тънел в нощния мрак, станало ясно като ден. Всички любещи и стремящи се към бога, като видели светлата като слънце корона на скъпия човек през нощта, възкликнали на персийски език: „Хуртадж“[338], т. е. обладател на слънчева корона. По тази причина му останало прозвището Хуртадж.

Когато солунските евреи и неверници видели това чудо, че посреднощ над блажената глава на този скъп човек се явява светлина, още в същата нощ седемстотин души от християните и само седемдесет души от евреите се удостоили да повярват в исляма. Споменатият скъп човек — след това божествено проявление и благословение, завзел от ръцете на неверниците сегашната джамия, тогава още манастир, превърнал го в джамия и сега е погребан в джамията — божията милост да бъде над него.

В дъното на обителта Канлъ-бургаз, под покрито с олово кубе, в една направена от кипарисово дърво уси-

палница, е гробницата на Муса баба, при която има няколко бедняци-дервиши. Обителта от вътрешната страна на Ялъ-капу представлява изпълнена със светлина гробница на починалия за вярата Мейдан баба султан, понастоящем поклонно място на великодушни хора. Гробницата на Али баба е едно гнездо, близко до рибния пазар. ...Има още много такива гробници-обители, но тези са, в които сме се покланяли до земя и сме търсили подкрепата на духовниците им.

След това се простихме с всички любими приятели и вървяхме четири часа на запад, като пресякохме реката Вардар по един дървен мост. Тази голяма река извира на запад, в Албания от планината при Калканделен,[339] минава през долината на крепостта Качаник, минава през средата на град Скопие, през Кьопрюлю[340] и достига до Овче поле. След като пресече това място, близко до град Солун в местността ... се влива в Бяло море. По-нататък вървяхме 6 часа пак в западна посока през полето, преминахме много оживени села. В движението си преминахме реката Сюкюдли. Тази малка речица извира от планините при Йениджe Вардар и близко до град Солун се влива в Бяло море. После за 10 часа минахме пак много села.

Описание на Върбе-поле, т. е. на крепостта Йениджe Вардар[341]

Две крепости са. Едната е Текюр-бунаръ. Там се намирал един от пограничните управители в града, чиято крепост и досега стои и е станала град. Наричат я крепостта Вребина, поради което в султанските регистри полето около крепостта Йениджe Вардар се нарича Вребина. Нейни строители били двама братя, синове на Филикос, един от гръцките крале, които построили две крепости: едната на крал Текюр, а другата пък построил крал Вребина[342]. Те преминавали по наследство у много крале един след друг, докато най-сетне през 764 година[343] били завладяни от Гази Евренос бей, един от военачалниците на Гази Худавендигяр и станали резиденция на военачалниците. Понеже крепостта била разрушена на много места, веднъж пак гръко-прославните неверници се полакомили за нея и я обсадили.

Сега тя е в Румелийския еялет, в територията на Солунския санджак, една почтена каза със степен 300 акчета. В околията ѝ има... села, управител ѝ е... При описването в казата са отбелязани 300 ханета, които плащат авариз и данъци за разквартируване на армията. Има местен спахийски представител, еничарски сердарин, надзорник на пазара, митничар и градски представител.

Описание на земята на град Йениджe. Този град е разположен на едно осеяно с хълмове и долове широко място между споменатите две крепости. Той има 17 махали. Първо — махалата... Тези са прочутите махали, Има всичко 1500 покрити с керемиди едноетажни и двуетажни къщи с лозя и градини, разположени далече една от друга. Това са каменно-хоросанени къщи, във всяка от които има животворна вода. Има 17 джамии, строени от санджакски управители или първенци. От всички най-благоустроена, уредена, обзаведена, разкрасена и посещавана от много хора е джамията Искендер бей, Тя се намира сред чаршията и е стар молитвен дом с покрит с олово купол. Над водещата към посоката за Мека врата е написана следната хронограма:

Даде ѝ живот Искандер, потомък на Гази Евренос.
Благ дом за възвишения му прадед, полезен за всички.
Отплата на оня свят да му бъде нежно-синия рай, тъй както се появи хронограмата му: „Възнагради се с вечен дом“.
Година...

По-нататък са джамията Бадрали — изкусно направен приятен божи дом, и джамията Иса бей, чийто строител наистина е бил изкусен архитект и съобразно инженерната наука е построил една привлекателна джамия, та които я видят, все я харесват. Джамията Реджеб Челеби е също построена в старо време, пресветла джамия. При гробницата на шейх Иляхи е джамията Ахмед бей. Освен тези описани 5 джамии има всичко още 12 махленски параклиси. От всички тях параклисът на Гази Евренос и параклисът на шейх Иляхи са прочути.

Има само едно медресе за учени. И то също било уредено и покрито с оловни куполи от Гази Евренос бей, та е станало дом за усвояване на науките. Колкото и тъп и с умствените способности на саалабитите[344] да е човек,

щом влезе в този дом з апреподаване и рече „в името на аллаха“, непременно става способен в течение на една година да може да изучи коментарините към свещената книга. Прочее, тук е и гробницата на светия шейх Иляхи. Всички учащи и преподаватели са постоянно тук, като на учащите се дават от страна на вакъфа пари за прехрана и за свещи. Има всичко седем училища за обучаване на децата на азбуката. Най-напред са училището Юрекли Али бей, училището Реджеб Челеби бей, училището Иса бей, Това са прочутите училища.

Има всичко ... текета на мъдри водачи на секти и обители на божиите раби дервишите. Сред тях текето шейх Иляхи .... и текето ... са оживени дервишки обители. Има всичко три странноприемни дома с прехранване на сиромасите. Това са благотворителната странноприемница при медресето на шейх Иляхи и тази при гробницата на Гази Евренос, в които на беден и богат, на знатен и прост, постоянно се оказва милост, като денем и нощем на всички се дава храна от грамадните Кейкавусови кухни.

Има всичко 740 дюкяна в чаршията, на пазара и безистен. Всички ценни стоки се намират тук на безценица. А има и един здрав безистен, каменно-хоросанена постройка с шест покрити с олово редки кубета и с четири железни врати. Такава бележита постройка в споменатите тук други градове няма.

Има всичко 3 приятни бани, от които най-много заслужава възхвала заради водата, въздуха, постелките и прислугата си банята на Гази Евренос бей. Намиращата се в чаршията баня Ахмед бей е много приятна и привлекателна къпалня. Банята при гробницата на шейх Иляхи е малка баня, но по божията повеля човек от каквато и болест да е налегнат, ако в продължение на 40 дни постоянствува да се топи в тази баня, то по волята на животвореца намира изцеление. По времето на скъпия покойник от влизащите в тази баня въобще не се е вземало нито едно акче, а в огнището ѝ по начало не се палел огън. И макар да е било така, човек от топлина не можел да престои в тази баня повече от един час. Но с течение на времето тази баня трябвало да бъде ремонтирана и поправена.

Когато мютевелията ѝ поправял огнището, той пробил едната му стена. А когато тя се срутила, се видяло,

е в огнището под котела на банята стояли седем камъ-
а. От тези горещи камъни се издигал високо и превисо-
о огън, който възварявал водата. Тези камъни били
гнени камъни от оградата на пресветлата гробница на
ветия Исус — мир нему, в Йерусалим. В единия ъгъл
мало също и едно желязно кандило, напълнено с масло.
андилото светело с един изкусно направен блестящ
итил. Когато погледите на хората леко докоснали кан-
илото, като че го улучил безплодния вятър: и то загас-
ало, и огънят на тези седем камъка стихнал. Тази пъл-
а с божествена сила баня станала като ледница, та и до
ен днешен минералната вода при гробницата се затоп-
я с огън. И все пак по божия воля, ако влезе в нея бо-
ен човек, намира изцеление. Дори един от момците на
ози бедняк, на име Кязим, който беше в много обез-
окояващо състояние, ходи в тази баня и оздравя." „А
маме общо 70 домашни бани" — казаха първенците и
олемците, хвалейки се.

Има всичко девет хана за припечелващите. Има един
ервансарай за посрещане на минаващите. Той също е
лаготворително дело на Гази Евренос бей. Денем и но-
щем в него отсядат по 500—600 конници. На всяко огни-
ще се дава по една бакърена синия храна, на всеки чо-
ек по един хляб и по една лоена свещ с по един свещ-
ик, а на главата на всеки кон се окачва по една торба
об. Всички пристигащи и заминаващи се нахранват по
ози начин, а също и онези, които пак са огладнели. Все-
и човек прочита за духа на творителя на това благо-
еяние по една молитва, с която обрадва душата му.
Наистина, това е голямо благодеяние.

Има общо 20 чешми с питейна вода. Специално пред
амиращите се в чаршията ханища има една чешма с
етири корита с кристално бистра освежаваща душата
ода. От всеки неин чучур тече вода като от ръкав. Ка-
о изтече оттам, тя отива надолу в чаршията на кожари-
е. Извънредно вкусна и полезна вода е. Над тази теку-
ща чешма благотворителят е съградил висока сграда,
ри която се събират всички пътници и хора от далечни
трани, виждат се и се запознават. Това е превъзходен
амък, сборище на знаещи хора. Водата на всички теку-
щи чешми идва от летовището Гази [Евренос], обаче
се пак като за този град водата е малко. С течение на

времето водопроводите са се разпукали. Всичко на 4 места има благотворително направени чешми.

От всички неща на града най-прославено е, че пре питанието и печалбите на жителите му идват от това, ч от чемширени корени, от корени на черна драка, от сли вови и брястови дървета правят най-различни изкусн изработени лъжици, чаши, зарове. Лъжиците на тоз град се купуват като подарък за всички области. Правя се лули, прочути почти колкото брусенските имамски лу ли. А eниджeнският тютюн ,едър колкото ушите на агн е прочут и в Европейска Турция, и в Персия. Те събира на едно място една ока от него, от сирийския ики-баш (двуглав) и сложат по средата им йомирски тютюн, з вържат всичко това в пакет и той може да се носи кат подарък за първенците на всеки сялет. Аз, бедният, в жи вота си не съм пушил тютюн, но се наслаждавах н аромата на мускус и амбра на този енидженски тютю — до такава степен този тютюн придобива аромата н мускус и амбра.

Някои допълнителни подробности за града. Много то хиляди домовити хора, първенци и големци, облича разнообразни чохени дрехи, навивайки около главата с като ореол мохамеданския дестар, блестящ с хиляд златни монети. Намиращите се в него заможни хора - търговци и занаятчии — носят чохени контоши и чохен калцуни. Има вече накървени бойци и голобради момци които носят калпаци от чоха, самур или златка, калцу ни с копчета, свободно спуснати ръкави, понесли на поя са боеприпаси, затъкнали нож и къса сабя и така се раз хождат, прилични на румелийски завоеватели. Що се ка сае до езиковите им термини, те са близки до румелий ските диалекти. Казват: „вармасък", „гелмесък"[345] други подобни: „гьорумасък, ве шойле итмасък, ве бьой ле итмасък" и много, много често употребяват такив думи.

Всички жени също обличат чохени фереджета, пред пазват теметата си с бели забрадки, закриват си лицет с редки тъкани воали и благовъзпитано се разхождат.

Понеже през лятото климатът му става тежък, жи телите му от месец юли до края на горещите дни изли зат на летовището.

Възхвала на летовището на планината Йенидже Вардар. На северозапад от този град средно на половин ден път далеч има едно чудесно летовище за посещаване. Освен жителите на Енидже Вардар през месец юли на това летовище се изкачват с багажите си и жителите на много съседни градове и села и в продължение на 5—6 месеца набират свежест. Още във времето на Гази Евренос тук били построени джамии, дюкяни, [illegible] и една баня. Сега това голямо летовище е [illegible] вакъфа на Гази Евренос. Със свещен султански [illegible], в който се казва „до края на вековете да се плащат десятък и данък върху овцете“, то е причислено към вакъфите на Гази Евренос бей. Всички доходи и приходи се събират от страна на мютевелията му, като от тях той дава определените заплати и издръжка за благотворителната странноприемница, текето, банята и медресето долу в града. Въздухът и водата са извънредно приятни, на много места има извори — източници на живот, чиято вода с много подземни тръби от печена глина е отведена в градските благотворителни заведения. Това летовище се украсява от най-разновидни дървета, като бор, хвойна, чемшир, планински кипариси и елхи.

След като се разхождахме там седем дни, слязохме пак долу в града. Оттам вървяхме в посоката към Мека 10 часа по пътя за Караферия[347]. Сред едно голямо поле се разкри

Езерото Вардар Иениджеси

Тази голяма водна площ е разположена вляво от посоката от град Енидже Вардар към Мека. Обиколката му има 11 мили, а дълбочината му е 5—6 разтега. Крайбрежието и околността му са заети от тръстики, камъши и оживени села. Няма, както при другите езера, стотици видове риби, но има патици, гъски и други дивечи и птици, които се бият много от ловците. Местните жители казват, а аз предавам, че на всеки 20—30 години веднаж в това езеро не оставала нито една капка вода и то се разоравало, а по богатите му ливади се пущали на паша коне. Един ден, по волята на всевишния, пак от всички страни започвала да се показва вода, заливала засятите земеделски култури, дори приидвали безкрайно много риби и вътрешността на езерото се препълва-

ла с риба. Обаче по времето, когато аз, бедният, го ви дях, то си беше езеро пълно от бряг до бряг. Приходит от това езеро също са на Гази Евренос, но отделно с дават под аренда. Изтичащата от това езеро речица те че между реката Вардар и река Сюкюдлий и близко д Солун се влива в Бяло море.

Описание на гробниците за посещаване в Йениджe Вардар

Има няколко града, които съдържат в името си ду мата Йениджe. Най-напред е Загра-и Йениджеси[348], и. Обаче град Йениджe Вардар е най-оживен и най-укра сен от всички със стари първосвещенически гробниц молитвите в които най-сигурно биват чути.

Най-лична е тази на главното око на безстрашнит завоеватели и удостоеният с честта на ратник за божие то дело, т. е .гробницата на Гази Евренос бей. Той е по гребан в този град в една каменно-хоросанена сграда украсена с покрит с олово купол. Вътрешността под този купол е на два етажа — гробница на завоеватели. На дол ния, до който се стига по каменна стълба от три стъ пала, в подземието в един продълговат мраморен сандъ лежи святото тяло на обичания Гази Евренос. На етажа намиращ се над това подземие пак под същия купол, има още един мраморен ковчег. На камъните, които се нами рат по краищата към главата и към краката му, има следния надпис. . . На края е датата му — че бил напи сан през 820 година[349]. Всъщност неговото свято тяло е погребано в мраморния ковчег, който е на долния етаж В никоя област досега аз не съм виждал просветлена гробница от този тип. Що се касае до високия ѝ купол той околовръст е украсен с тесни прозоречни процепи та е изпълнен със светлина купол като на двореца Арим[350]. Всеки сухопътен или морски пътешественик е оставил следа на стената с някакъв особено краснопис но написан надпис. Божията милост да бъде над него че бидейки един от военачалниците на Гази султан[351].. хан е завладял 760 града, крепости и паланки. Нека раят на възвишените да му бъде вечно жилище.

Във външния двор е гробницата на Ики-юрекли (дву сърцатият) Али бей, а близко до него — на Гази Иса бей

Тези двама лъвове-завоеватели били потомци на Гази Евренос бей. Те също се втурнали със сабя към някои румелийски области и ги завладели. Тези двама братя са погребани отвън, наред с баща им, но над тях няма куполи, а са положени в една сиромашка килия, покрита с керемиди.

Пак в града, на едно високо място в параклиса Ахмед бей е гробницата на великия говорител на истините и съветник на божиите твари, преславния човек и средоточие на съвършенството, мъдрец сред ценителите на изкуствата и старейшина на интересуващите се хора, извор на тайни и опора на праведниците, тълкувател на божествените тайни и ратник на необятното просветление, средоточие на средоточията на мъдростта светия шейх Иляхи — нека бог направи свята скъпата му пръст. Сложилият глава там скъп покойник бил роден в прославения град Симав близко до Кютахия на територията на Анадола. Той възприел от съвършените люде на Балх, Бухара и Самарканд системата на бедността и като един от последователите на сектата на Руми[352] установил молитвеното си килимче пак в Симав. Той скоро станал наставник на двеста хиляди последователи (мюриди). Дори погребаният в Цариград пречист Емир Бухари бил между бедняците негови последователи. Той усъвършенствувал науките. Като Емир Бухари, той се сдобил с много хиляди ученици, за което има множество биографски разкази. Той бил удостоен с почетни разговори със ... султан. В края на краищата, подчинен на заповедта на светия текст „върни се при господаря си“ през 820 година[353] той починал и е погребан в този град, в една каменна постройка, под един изпълнен със светлина и покрит с олово купол. При тази гробница има медресе, теке и дом за изучаване на свещените предания. Това е и знатна, и плебейска гробница.

До нея е погребан също и благотворителят Ахмед бей, а също Мурад баба, шейх Фадлуллах ефенди. В закриляния заради молитвите двор на тази гробница е погребан също и превеликодушният Султан Язъджи Челеби, т. е. авторът на книгата Мухаммедийе[354] — Мехмед Челеби, син на Язъджи-заде Мехмед ефенди. Божията милост да бъде над всички тях. Има още стотици гробници за посещение, обаче тези са гробниците, в които аз,

беднякът, съм свеждал лице до земята — нека нравственото им величие да пребъде и да се проявява.

Поради духовната закрила на тези починали първ свещенници жените на този град са извънредно целом дрени и добродетелни. Те са като Рабийа Адаувийа, і излизат на чаршията и на пазара. Сред целия му нарс има добродетелни хора от правоверните секти — кротк търпеливи и благонравни — нека божията справедл вост бъде въздадена на всички.

След като се сбогувахме с всички любезни прияте в този град, на следния ден се вдигнахме и в западі посока преминахме село *Ескеджий*[355], село *Кадъ*[356], се *Хисар-бей*[357], село *Боговница*[358], и село *Сенделлий*[359]. То село е в територията на казата Воден. Близо до та махала по дървен мост минахме реката... Тази река и вира от езерата при град Остров. Тя събира водата Воденската планина и се влива в реката Вардар, а зае но с нея се втича в Бяло море. Оттам вървяхме 6 час

Описание на дома на водата,
т. е. на крепостта Воден

На латински език[360] Водена ще рече „вода". Понеж в него има извънредно много вода, латинското плем казва на този град Воден. Негов строител бил един сръбските крале. През ... година бил завоюван от Га Евренос, който с могъща ръка го окупирал и го отне от ръцете на гърци, сърби, българи и латинци. Той каза със степен 150 акчета в територията на Солунскі санджак. В околията му има ... села. Има местен [сп хийски] представител, еничарски сердарин, стопанин і зиамета му е Чанакчи-заде ага, градски старейшина и с башия. Няма диздар на крепостта и крепостен енича ски гарнизон, но има много първенци и големци. Кр постта му е върху една стръмна скала, наравно с вър ѝ. Тя била една здрава и мъчнопревземаема крепо След завладяването ѝ била срутена, но все още тук-та личат кулите ѝ.

Градът също е при тази скала, в едно широко пол с лозя, градини и безчетни извори, от които изтича жив творна вода. Има всичко 12 махали, от които девет мюсюлмански, а останалите три са невернически. Пр красен град е, в който по начало няма евреи. Гръко-пр

вославните хора са много, поради което евреите не се установяват тук. В ръцете на гръко-православните има свещен султански указ, според който евреи не може да се заселват в града — избиват ги.

Удивителности и бележити места за обхождане. В ръцете на мюсюлманите също има свещен султански декрет. Според него, когато Мохамедовите последователи извършват молитвата си на празника на жертвоприношението и щом я свършат и излязат от джамията, ако в този ден на празника и молитвата някой неверник излезе извън вратата си, веднага го убиват. Впрочем, понастоящем, без да му дадат време и да му оказват пощада, обрязват половия му орган и го правят мюсюлманин. Това е едно голямо зрелище. Веднаж, когато Мохамедовата община си правела молитвата по повод на празника на жертвоприношението, всички неверници се вдигнали, нападнали мохамеданите в джамията и избили много от тях. Слава богу, поради благословията, получена при празничната молитва, Мохамедовата община излязла победителка и прекарала под острието на меча много хиляди неверници. След това те взели свещения декрет от тогавашния властелин Гази Мурад хан I. Поради това понастоящем в деня на празника неверниците не могат да излизат извън портите си.

А някои синове на маговете и красиви девойки, разсърдени и лишени от уважение към бащите и майките си, излизат от портите си, за да станат мюсюлмани. И понеже веднага биват залавяни, всяка година по този начин 5—10 души стават мюсюлмани.

Обаче жителите оказват голяма възхвала и възвеличаване и обсипват с грижи станалите по този начин мюсюлмани момци, обличат ги с разнообразни почетни халати и с почетни шествия и музика обхождат града, при което непременно получават подаръци и милости от домовитите хора. След това на третия ден на свещения празник, след тържествените шествия биват обрязани по предписанията на пророка в дома на шейх юл-ислямa, биват просветлени и този блестящ човек им става патрон. Това е един чудесен и приятен обичай.

В града има всичко 1060 открай докрай покрити с рубинено-червени керемиди къщи, оживени и украсени едноетажни и двуетажни каменно-хоросанени постройки с широки градини и лозя. Във всяка къща тече изобил-

на изворна вода, сякаш за да върти воденица. Тя се ра деля и разпределя по разни фонтани, басейни и водоск ци, след което се стича надолу към кожарските работи. ници.

На края на долния град от забилата връх в небеса скала, от височина колкото три минарета на джамия Сюлеймание водата се мята надолу, образувайки ед също достойно за посещение и обхождане място. От ш ма на всички течащи водопади на човека му грълват уш те. Всички води после текат и се вливат в реката Варда

Има всичко. . . джамии за отдадените на молитва р би. Най-напред е джамията на султан . . хан, един м литвен дом от стар тип. След това е джамията на Хю рев ефенди, над чиято врата с релефно издълбани бу ви е поставена следната хронограма:

Кадията Хюсрев ефенди направи сградата —
какво приятно място за боящите се от аллаха.
Оценявайки я по заслуга — красива стана.
Изрекоха хронограмата: „Това е свещен дом".
Година 1010[361].

Съществуват още: джамията на Нуреддин ефенд Новата джамия, джамията Хасан ага, джамията в Те махале, джамията на отсрещния скат, джамията в мах лата Бине и джамията на Зафер ага. Освен тях има 1 махаленски параклиса. Обаче в града по начало ням покрити с олово постройки. Всички благоустроени благ творителни сгради са покрити с керемиди. Има едно ме ресе за софти и всичко 4 облагородяващи и даващи р зум начални училища. Освен това има и обители за де виши, които са дали името на известната Теке-махале

Има една успокояваща душата баня за къпане, чият вода е изобилна. Има в добавка десет големи и малк ханища за гостуващи, като всички са покрити с керем ди. Но още открай време си няма безистен. Има общ 309 занаятчийски дюкяна. Има само една гостилница, която се оказва милостиня на всеки — беден или бога просек или големец, християнин или езичник. Неин бл годетелен строител е покойният Хюсрев ефенди. Наист на това е чудесен голям вакъф.

В цялост има 70 мелници за брашно, като воднит мелници са извънредно много. Във всички къщи има ощ стотици, малки водни мелници. Прочее, във всеки до има прокарани по една-две вади. Всичките градски об

ществени пътища са застлани с едри камъни, по които тече блестяща чиста вода, така че цялата вътрешност на града е с чиста каменна настилка и няма никакъв помен от изгарящата знойна земя. Вътре в града общо на три места има водоскоци от върховете на скалите, високи колкото три минарета. На тези места също има мелници, лозя и градини. С една дума, този възхитителен град е подобен на райските градини на Дамаск в арабските страни; климатът му е приятен като на град Караман Ергелеси близо до град Коня. В него има извънредно много красиви момци и девойки. Гръко-православните девойки и булки, наричани кераци, стават красиви като гурии. И една от удивителностите му е, че дори някои от големците и първенците се влюбват в тях и вземат чрез законен брак жени-невернички.

Това са извънредно гостоприемни към чужденците мъже и жени. Те имат седем черкви. В тях има също избрани прелестни щерки, останали девици, твърдейки, че са се посветили на техния водач Исус. Всяка от тях е красива като слънце. Има също и красиви като феи маговски синове момци-монаси, всеки един от които има хубостта на планински козел, очи на антилопа и сладка реч — чудесни недозрели идолопоклонци. Когато един такъв с фигура на фея и с красиво лице младеж идолопоклонски син се покланяше на идолите си в манастирчетата, на ум ми дойдоха следните стихове:

Красавица като свежа рисунка денем и нощем се устремява
в молитвите ми.
Това каква вяра е? Аллах, аллах и към красавицата е потребен
поклон.

Жителите на града имат специфичен диалект и термини, като вмъкват най-много гръцки думи. Например, при всякакъв разговор те повтарят думите „вармешек, гелмешек, алмешек, ийемешек“,[362] та наистина много често употребяват думи със сричката „шек“.

Понеже жителите му са хора на насладата, склонни са към пътувания и пътешествия. Всеки ден се развличат и забавляват на някое излетно място. Общо на 40 места има заведения за развличане, украсявани от много стотици клонести дървета, забили върхове в небесата. Под закрилата на сенчести чинари, тополи, плачущи върби,

брястове, мускусни и други дървета, слънчевите лъчи не могат да достигнат земята, която е потънала в нежна като кадифе зеленина. Тук-там по бреговете на течащите поточета са разположени красиви скамейки и меки дивани, кухни и скари за въртене на кебапи, а в потоците си тече водата. Под сянката на всяко грамадно дърво млади юнаци са завързали люлки и се люлеят, заловили любимите си за коланите. Сред тази освежителна зеленина денем и нощем има големи компании; всеки води задушевен разговор с връстниците си. А на разни страни копнеещи един за друг млади влюбени хора се прегръщат в игри. Прочее тази разпръскваща веселие долина е в града.

По-нататък е излетното място *Папас-касри* (Поповият замък), което също е в града, а под него се вижда цялото поле Караферия и цялото поле на Вардара. Това е чудесно излетно място, с обгръщаща света панорама като че ли [гледаш] от райска скамейка.

Излетното място Новата чешма е също сред грамадни дървета ,една райска розова градина с обилна животворна вода. Благодетелят строител на една от вилите, Али бей, е още жив; всеки петък вечерта той дава големи гощения, на които се водят задушевни разговори. Люлчената вила (Саланджаклъ кьошк) има стотици клонести чинари с люлки. Градинската вила е място, където повече се събират гръко-православните неверници, тропат си хората, живеят и се веселят. Излетното място Хейсам ефенди чешмеси е също потънало в градини място за увеселение. Освен изредените тук излетни места има още много други желани места, но аз беднякът хвърлих око само върху тези.

Сред нещата, с които се слави този град, е пивката вода, лозниците и дърветата в лозята и градините му, които украсяват света. Гроздето и плодовете са прочути. Прославени са кюрковете от черни ярешки кожи.

Посещавани гробници в град Воден. Най-напред е тази на видният сред съвършените хора Увейс ефенди — да бъде свята пръстта му. Гробницата на Байкуш баба. Казват, че този Байкуш баба всъщност не излизал от килията си и местните първенци му идвали на крака, за да се удостоят с благоволението му — да му окаже бог

милостта си. Гробницата на Кадън-ана, която била жена-отшелник, денем постеща, а нощем бодърствуваща жена от типа на Рабийа Адаувийа, една забулена жена...

След като обходихме и разгледахме този град, простихме се с всички искрени приятели и после два часа вървяхме по нанадолнището в посока към Мека. Вървяхме 7 часа и минахме дъното на летовището *Авосдос*[363], село *Покровник*[364] — неверническо село, което е от Воденската каза. След това е село *Копна*[365] — неверническо село от казата Караферия. После минахме реката Авосдос[366]. Тази малка река идва от планините Авосдос, прибира в едно извиращата от Воден вода и се влива в реката Вардар. След това вървяхме още един час.

Описание на паланката Авосдос

Тя е съдебно наместничество в околията на казата Караферия, в територията на Солунския санджак. Разположена е сред летовището Авосдос. Има 1000 къщи, пазарска чаршия. Една оживена паланка е, осеяна с цветни градини, лозя и овощни градини. Тя е неверническа паланка, но водата, въздухът, постройките, момците и девойките ѝ са извънредно приятни. Понеже е вакъф на Гази Евренос, неин управител е мютевелията. Раите ѝ са много заможни гръцки неверници. След това минахме село *Дели Мано*[367], *село Хорапан*[368], село *Ягориница*[369], село *Туркохор*[370], село *Кравата*[271] — през тези оживени села вървяхме 8 часа в посоката към Мека.

Описание на долината Ая кария, т. е. на крепостта Караферия

Неин строител била дъщерята на гръцкия феодал крал Шаркидже на име Анаферия — строеж на една кралска дъщеря е. След това през 774 година[372] по времето на султан Мурад II (!) за главнокомандуващ срещу гази крепост бил назначен Гази Евренос бей. Заедно с него във войсковия авангард били завоевателите Караджа, Кара Коджа, Кара Едже, Кара Мурсал и Кара Фере. Когато стигнали до секторите на крепостта, завоевателят Кара Фере веднага се изкачил заедно с ратници-

те си по въжена стълба върху всички принадлежащи към крепостта съоръжения. След като била завладяна, крепостта била наименувана на името на този завоевател, та й казват Караферия.

След завладяването й нейното управление било поверено на Кара Фере Коджа, който я благоустроил. Сега тя е почтена каза със степен 300 акчета в територията на Солунския санджак в еялета Румелия. В нейната околия има. . . оживени села. Нейн шейх юл-ислям е Бекир ефенди, надзорник на благородниците е Ресул ефенди. Има много учени и праведни хора. Има местен спахийски представител, еничарски сердарин, ага-надзорник на пазара ;градски старейшина, митничар, доверен събирач на хараджа и градски субашия. Абсолютен управител е ... Поради това, че след завладяването крепостта била разрушена, тя няма диздари крепостен гарнизон, но има много големци и първенци. Крепостта в старо време била много мъчно превземаема. И понастоящем в местността, наричана Су-капусу (Водната порта) има една яка постройка, голяма кула, висока колкото две минарета. От две страни на тази крепост има дълбоки ями и пропасти като адски бездни и осеяни с долове и хълмове места.

Градът също е разположен върху една осеяна с долове и могили широка площ. В него има всичко 4000 покрити с керемиди къщи, с лозя и градини. Във всеки дом има течаща вода. Това са красиви едноетажни и двуетажни къщи, изградени от камък и хоросан оживени домове. От всички дворецът на Бекир ефенди, дворецът на Мустафа ага и .... са най-прочути жилища. Има всичко 16 мюсюлмански махали. Най-напред е ... махала. Прочути са тези. Всичко 15 махали са гърци, сърби, българи, латинци; има общо две общини евреи и то болшинството са караимски евреи.

Има всичко 16 михраба на джамии на предишните султани. Пред всички са джамията на Гази Мурад хан I вътре в чаршията, джамията на Муса Челеби, син на [Баязид] хан Светкавицата и джамията Феранджи. Те били преустроени от църкви в джамии. Мюфтийската джамия, джамията на Махмуд ефенди, джамията Емир челеби. Над вратата на джамията на Синан бей има следната хронограма:

Аллах подсказа нам хронограмата ѝ;
„Старай се за бога, ще ти се отплати доброто."
Година. . .

Тази красива джамия има едно превъзходно оловно кубе. В нейния двор има един сътворен от бога чинар, когото ако пет души си подадат ръце, ще могат да обгърнат. Прилича на чинара при вилата Лонджа на брега на рова на крепоста Истан-кьой[373] в Бяло море — такова грамадно дърво е.

Има всичко 9 махаленски параклиса. Най-напред е . . Има 3 медресета за учени. От всички. . . Има общо 10 начални училища за обучаване на децата на азбуката. Най-напред е. . . Има пет обители-текета за обединените и споменаващи бога дервиши. Има пет двойни бани[374] за успокояване на душата. Двуделната баня е на Гузчи Синан (Синан соларят). Банята Табахане е радваща. Банята на Хазър бей е с приятен въздух и сграда. Банята Чашнегир е малка, обаче е много изкусно направена и украсена баня. А има и общо 70 бани по домовете.

Има три гостилници за благотворително хранене на бедняците. Това са благотворителните учреждения на Чашнегир бей, на Синан бей и на Мехмед бей, които постоянно оказват милостиня. Има всичко 600 дюкяна. Има един безистен с шест купола и с желязна врата, който е вакъф на Челеби Синан бей. В него се продават кавлиени кърпи за изтриване при баня. Има всичко 15 малки и големи ханища за търговци, в които се намират всички стоки. Най-напред е ханът. . . Вътре в града има всичко 300 разновидни водни мелници. Водите им текат от една в друга. Това са водни мелници, подобни на които няма в никоя друга страна.

Възхвала на летовището на Караферия. Югоизточно от този град се издига висока планина. Хиляди хора заедно с багажите си се изкачват на това летовище и си отдъхват в продължение на 6 месеца. От града се стига дотам за пълни 3 часа. Това е превъзходна обрасла с грева планина, летовище с хиляди извори на животворна вода. Всъщност всички води на този град извират в това летовище от една скала до селото, наричано Сегер-кьой (Секиз-кьой)[375]. Това е голямо и приятно място за развлечение. Като се спуснат оттам, водите се разпре-

делят и разпръскват по всички благотворителни учреждения в града. Дори минаващите под забележителния мост на Синан бей води са от тях. На този забележителен мост има една издялана върху мрамор хронограма, чието последно полустишие гласи:

> Наистина красив мост е станал, висок и здрав.
> Година 994[376].

Този за показ построен мост си има предшествуващ го строеж. Вероятно е бил направен от сърбите с един свод от едната скала до другата и с една опора, което дава да се види, че бил царски строеж. Изглежда малък, но е голям колкото моста при Мостар във вилаета Херцеговина, а и прилича на онзи мост. Има свод висок около 40 разтега, който напомня за небесната дъга. Това е изкусно направен мост, който трябва да се посети.

Поради това, че водата и въздухът на града са много приятни, момците и девойките му са извънредно симпатични. Дори когато гръко-православните красавци се разхождат със самурени калпаци, онези любещи бога, които ги видят, се молят и казват: „Аллах, на този момък трябва да се покаже правата вяра“. Те също чуват молитвите, но още по-грациозно се разхождат. Има много кокетни момци.

Описание на един стар добродетелен обичай. Вътре в града също има една стара традиция, която е отражение на онази в град Воден. Град Караферия бил завладян, когато течал обезславеният празник на неверниците, т. е. били празниците на червените яйца, поради което сега на този ден всички неверници, облечени и натъкмени, не могат да излизат извън проклетите си домове. В същото време, през тези дни на червените яйца всички мюсюлмански жители, облечени и пременени като за най-голям празник, като за празника на жертвоприношението, всички ратници за вярата и завоеватели, окичени с военно снаряжение, до вечерта на този ден стрелят с пушки и топове. С виковете „Аллах, аллах“ те извикват Мохамедовите последователи, образуват шествия и се разхождат и търсят излезли от домовете си неверници, маговски синове и невернишки дъщери. Ако чак до късна вечер намерят навън някой неверник, веднага му отрязват излишното месце от върха на члена и го удо-

стояват с правата вяра. Качват го на един украсен със скъпи неща кон и с шествието обхождат всички първенци на града заедно с новия мюсюлманин, като го възвеличават. Непременно всяка година хващат по този начин няколко неверници и ги правят мюсюлмани. Чудесна традиция е.

Всеки големец, първенец, големи и малки дават по нещо за удостоения с правата вяра, така че този мюсюлманин става богат и заможен, става стопанин със сигурни доходи. Такъв особен обичай в другите страни няма. Той е специално само във Воден и в този град Караферия. Обаче жителите на Караферия ми казаха: „Всяка година не можеме да го правиме; отвреме-навреме го правим", докато жителите на Воден непременно при всеки празничен ден и при всеки безславен християнски празник изпълняват това като нещо установено. Поздрав!

Прослава на похвалните занаятчийски изделия на Караферия. На първо място са белите, меки и изящно направени хавлиени кърпи, изтривалки за баня, бански ризи и разновидни копринени чаршафи. Такива не се правят в никоя страна. Оттук те се носят като подаръци за всички страни и дори за членовете на Османовата династия и за везирите. Произвеждат се бели платна за ризи, по-хубави отколкото платната от Каламата и Трапезунд.

Прочути ядenета и напитки. В неговите райски лозя стават един сорт нарове, които излизат по една ока или по половин ока. Раждат се чудесни нарови плодове с превъзходни зърна. Зрънцата на всеки плод стават големи колкото макови зърна. Много са сочни и вкусни за ядене. С една дума ,раждат се нарове, които превъзхождат наровете от персийския град Шехребан, намиращ се на два прехода от райския град Багдад. В полето северно и източно от този град се отглеждат ориз, памук, седем вида пшеница и седемдесет и седем вида земеделски произведения.

Облеклото на младите храбри юнаци. Всички обличат наметала от чоха и контоши, на главата си слагат калпаци, обличат калцуни с копчета и така се разхождат.

Облеклото на жените и момичетата. Всички госпожи слагат на главите си едни шапчици от тъмночервена чоха като такетата на коневодите. Върху тях се забулват с

дълги бели забрадки, на раменете си намятат саи или някаква цветна чоха и се движат извънредно благовъзпитано.

Видът на владяните роби. От този град и дори до град Серес повечето от робите са черни арапи. Обаче никой човек не може да бие роба си. Ако арапинът стори някакво провинение, измежду тях има един родовит и знатен чернокож арапски бей, при когото идват и се оплакват от арапина: „Моят челебия направи такова провинение". Така казват, като употребяват израза „челебия". Беят пък изпраща един чаушин и когато мнимият челебия бъде доведен пред очите на мнимия бей-арапина, удрят му 500—600 тояги според вината му — и до хиляда тояги. Ако (господарят) помоли с думите „удовлетворен съм", молбата му се изпълнява. Разбира се, ако хилядата удара изкарат душата на роба, казват „Веднага ще ти продадем нов арапин". До такава степен здраво държащ и управляващ арапски бей имат.

Съобщение на имената на чернокожите-нерадиви за господарите си. Те имат имена като Хаиралах, Джадаллах, Томакдев, Ифну, Копру, Джаджу, Караманка, Анбар, Мерджан, Челеби, Шедлала, Якут, Шометлу, Ядлала, Камбер, Денкала и други такива арабски имена.

Описание на райските излетни места, създаващи радост на желаещите хора. Всичко на 26 места имат местности за увеселение, прилични на райски градини. От всички най-оживена е увеселителната местност Чаглаик, която прилича на персийска градинска алея. След това е излетната местност Ине-бунаръ, после е желаната местност Пешкир-кьойю бунаръ, по-нататък е местността за разходки, наречена Бекирефендиевият дворец, блестящото място изворът Су-капусу (Водната врата), след това има още много места за увеселения, приятни разговори и молитви. Те са разположени в едно широко пространство, такова благословено място няма нито в Румелия, нито в арабските области, нито в Персия. То събира петдесет хиляди души. То е в една осеяна с ливади и лалета долина, по краищата му има стени с четири четвъртити врати от персийски тип. В това пространство предишните благодетели са засадили по план съобразно геометричната наука много хиляди клонести

рвета, а всяко дърво е забило върха на клоните си в бесата. От плодовете и листата по клоните и вързхарина дърветата лъчите на светогреещото слънце не доигат до земята.

Това е долина земен рай, като пъстра рисунка за каз в света, обрасла със зелена тревица като меко кафе. Сътворените от бога и извисили се тук зелени кириси и астри със своето благоухание ароматизират чак ззъка на човека. Всеки кипарис се изправил на крата си като младеж в зелен като изумруд халат и стои, коснал ръка до ръката на друго божие творение. Върсплелите клони превъзходни кипариси и други гоми дървета стотици хиляди песнопойни птици, хиляди хиляди издаващи трели като от саз славеи и други адкогласни птици пеят дивни песни и разширяват дувния кръгозор на човека. Накратко казано, аз бедниpаб в своите 51 годишни пътешествия не съм видял кова красиво молитвено място. Само молитвеното мяо, което видях в град Узичесе[377] в територията на санкака Срем е също такова за показ в света.

Обаче това заслужаващо посещение молитвено мясв Караферия е и едно голямо медресе. Всички учени, здреци и търсещи науките хора след утринната молитсе събират в този парк и на всеки ъгъл на групи разеждат шериатските и другите чудни и удивителни наи, водят задушевни разговори. Така то става средотое на учените, извор на достойните, сборище на бедните ети и подреждащите събитията хронисти. А когато ане нужда и в тази обител се съберат стотици хиляди ра и с молби и ридания отправят молитви за дъжд, то, гествено, молитвите им намират добър прием. В него а такива чудесни и прекрасни сътворени от бога дърта, та дано да траят до свършека на двата свята. Нагина, сухоземните и морските пътешественици трябва видят този прекрасен град, който има паметници за каз.

Описание на посещаваните гробници на мюсюлма-. Най-напред е гробницата на Хасан баба султан, койе погребан на едно място за разходки. До нея има амаден висок чинар, когото обгръщат 15 души, а клоте и върхарите му са извисили ръст до небесния свод. неговите клони са свили гнезда стотици хиляди щърли, рибари, ястреби, чайки и много други видове слад-

копойни птици. Това е грамадно дърво, което трябва да се посети.

Гробницата на Синан бей султан, гробницата на Кемал ата султан, гробницата на Дурбали баба, гробницата на Абдуссамад султан, гробницата на Сеид султан, гробницата на един от поетите на султан Селим хан I — на Ахи Челеби.[378] Той сложил главата си в известния град Никопол на брега на реката Дунав. Отгледан, израснал и възпитан в гнездото на Селим хан, истинското му име било Бейли Хасан, но бил наречен Ахи, защото от въздействието на искреността си, си осигурил изнежен и пропит от лукс живот в „ах“ и „ех“. Той бил кадия в този приветлив град. Както е божията заповед: „Върни се при твоя господар“ и както е казано: „Влез в моя рай“, той починал и бил погребан в мюсюлманските гробища на този град. Знае се камъкът на светлия му гроб в гробищата. Има много несравними съчинения, но неговата [книга] „Красота и сърце на Ахи“, няма равна на себе си. Тя е желана и високоценена от големите и съвършени учени книга и всеки от тях я държи в ръцете си. Ето колко превъзходно е това съчинение на Ахи Челеби. Самият той бил султан на поетите и творец на един търсен сборник стихове — автор на антология и цар на красноречивите поети на Румелия — божията милост да бъде над него. Гробницата на имама на Високата джамия, проповедника и наставника Харам ефенди. Нека божията милост бъде над всички тях.

След като обходихме и разгледахме този град, простихме се с всички обични приятели, вдигнахме се с всички мои другари и тръгнахме право нагоре в западна посока. Минахме село *Лозовица,* село *Пешкер,* село *Девмиат,* село *Узиче*.[379] Това са оживени тимарски, зиаметски и вакъфски села в територията на Караферия. Като преминахме тези села, минахме срещуположните им гръко-православни села в летовището Авоседос.

Кариерите за добиване на сътворения от бога мрамор. Цялата извисила върхове планина е от суров мрамор. Неверниците от споменатите села сечат отгоре бял мрамор и го разнасят из различните области, та тази висока планина се е превърнала в планина без опори. Тази необикновена кариера за мрамор прилича на онези в Бергама и в Йерегани. А неверниците на много села пък са кираджии.

След тези села пак вървяхме право нагоре и после се спуснахме по пътя през прохода Свети Георги. На главата ни се струпаха големи грижи, защото макар че бяха дошли дните на червените яйца и земната повърхност беше силно нагорещена, изведнъж се изви силна буря и ураган като сред люта зима. Ръцете и краката ни съвсем премръзнаха, един от товарните ни коне потъна в бурята, а ние с мъка се спасихме.

След това три часа се спускахме на запад право надолу по опасни и страшни пътища сред скали, долове и хълмове. Със стотици хиляди мъки пресякохме покрити със сняг места. Минахме село *Айиновасъ*[380] и като вървяхме общо 4 часа, сред [казата] *Егри-буджак*[381], стигнахме

Пътната станция на село Евренлий

Тук попаднахме. Спасихме си душите. После след зори минахме село Евранлий и за три часа стигнахме

Пътната станция на текето Меми баба султан

Тази просветлена обител е в казата Егри-буджак. Това е възвишено гнездо-обител, чието описание подробно сме записали преди през ..... година в том[382]....., когато идвахме тук за събиране на захире-беха. Но и сега гостувахме една вечер, като водихме задушевни и сърдечни разговори с всички приятели, любещи бога бедни дервиши. На стената на просветления гроб на споменатия скъп покойник аз написах следните стихове:

Дойдохме и посетихме тази резиденция,
а тя е на Меми баба султан Руми.

След това се вдигнахме и вървяхме 3 часа в посоката към Мека и влязохме в казата *Чаршанбе-пазар.*[383] Това е областта на юруците. Това племе си има отделен специфичен език.

Сведения за езика на племето на читаците-юруци, завзело страната на гръцкото племе. Първоначалните прадеди на това не чуждо на пиянството племе били доведени от Сюлейман, син на Орхан гази измежду тюркменското племе от Анадола. Като се заселили в тази област, те завързали приятелство и се смесили с българските и

гръцките неверници и сега говорят на един отделен език с особен изговор. Най-напред...

Като се вдигнахме от тази каза и вървяхме пак в посоката към Мека, минахме голямата река Енидже Кара су[384] с кораби. Тази река е описана по-горе. След това вървяхме три часа до

Пътната станция на старата крепост Серфидже

Казват ѝ още Серфедже. Онова, което заслужава възхвала, също така през ... година е записано в нашия том[385] ... с подробности.

*
* *

Евлия Челеби продължава по-нататък пътя си през Еласона, Тирнава и Лариса за Пелопонес и Крит.

БЕЛЕЖКИ

[1] Неточно. Описанието се намира в т. III.

[2] Рамазанските празници на 1077 г. се падат на 27—29 март 1667 г.

[3] Село Танръверди на стария път от Баба-даг за Кюстенджа, западно от езерото Девендерия.

[4] Село Кара Мурад се намира на десетина километра западно от езерото Ташаул в Северна Добруджа.

[5] Село Муруфат, Мурфат е станция на ж. п. линия Черна вода — Кюстенджа.

[6] Неустановено.

[7] Село Али бей кьой е западно от днешното Негру водъ, железопътна станция в Румъния срещу нашата гара Йовково.

[8] Гр. Хаджиоглу Пазарджик, дн. Толбухин.

[9] В т. III. Описанието е преведено от Д. Гаджанов в споменатата публикация „Пътуване на Евлия Челеби из българските земи през средата на XVII век“, Периодическо списание, т. 70, 1909 г.

[10] Сборът на цифровите значение на използуваните в хронограмата букви дава 1075, т. е. датата е 1664 — 1665 г.

[11] И тук цифровите значения на буквите дават датата 1075 г.

[12] Земзем се нарича кладенецът в Мека, който, като водоизточник в пустинята, бил на почит сред арабите още преди Мохамед. Понеже се намира в свещения за мюсюлманите град, той се използува у мюсюлманските автори като символ на вкусна вода, макар очевидци-европейци да съобщават, че водата му имала соленоват вкус. Последното е обяснимо, като се има предвид, че се намира в пустинята Хеджаз.

[13] И тук цифровите значения на буквите дават датата 1075 г.

[14] Тук сборът на цифровите значения на буквите дава датата 1076 г. т. е. 1665 — 1666 г.
[15] Село Гьокче дюллюк, дн. Бдинци, Толбухински окръг.
[16] Днес село Мировци, Шуменски окръг.
[17] В оригинала написано „Йени пазар".
[18] 981 г. от хиджрата започва на 3 май 1573 г. и завършва на 22 април 1574 г.
[19] Кьопрю кьой, Злокучене, днес с. Ивански, Шуменски окръг.
[20] Сведенията за течението на р. Голяма Камчия (Тича) са погрешни. В нейната долина няма села Дорова (Турова) и Копаран, нито минава през Казанлъшката долина, нито се влива в Черно море при Галата.
[21] Сега гр. Смядово, Шуменски окръг.
[22] Сега селото се казва Риш, а проходът — Ришки проход.
[23] Село Добрал, дн. с. Прилеп, Бургаски окръг.
[24] Имало две села: Турско бей кьой, сега с. Искра и Българско бей кьой, дн. с. Огнен, Бургаски окръг.
[25] Село Пашино, дн. Маленово, Ямболски окръг.
[26] Измислен от Евлия челеби крал, който според него бил построил Одрин.
[27] 767 г. започва на 18 септември 1365 г. и завършва на 7 септември 1366 г.
[28] Ямбол бил Шишманово владение до падането му под османска власт.
[29] Т. е. освободени.
[30] 838 г. трае от 7 август 1434 до 27 юли 1435 г.
[31] Т. е. съобразен с нормите, установени от Абу Ханифа. Той е основател на една от четирите ортодоксални правни школи в исляма. Роден през 699 г. и починал през 767 г. Неговата правна доктрина била официално възприета в Османската империя. Той изтъква аналогията и правнообоснованото лично мнение като допустими и законни основания за вземане на едно или друго решение по разгреждани съдебни спорове.
[32] Съответствува на 28 юли 1481 г.
[33] Става дума за двореца на Гераите в Ямбол.
[34] Фъндъклий, Тервел, сега Тенево, Ямболски окръг.
[35] 1062 г. от хиджрата трае от 17 февруари 1651 г. до 5 февруари 1652 г.
[36] Гр. Елхово.
[37] Обхваща времето от 22 ноември 1653 г. до 10 ноември 1654 г.
[38] Село Хамбарлий, сега с. Маломирово, Ямболски окръг.
[39] Днес с. Славейково, община Маломирово, Ямболски окръг.
[40] Село Саръ Талашманлий се намира сега в Турция, на около 30 км североизточно от Одрин.
[41] 988 г. обхваща от 17 февруари 1580 г. до 4 февруари 1581 г.
[42] Египет плащал ежегодно определен данък към османската държавна каса. В случая се има предвид пратеничеството, което носело данъка.
[43] По-късно става велик везир — от 1676 до 1683 г. Той водил османските войски при обсадата на Виена през 1683 г. и след поражението им бил екзекутиран в Белград през декември 1683 г.

[44] 1065 г. от хиджрата започва на 11 ноември 1654 г. и завършва на 30 октомври 1655 г.

[45] Гр. Братислава, столицата на Словакия.

[46] В своите проповеди Мохамед заимствувал твърде много неща от юдаизма, включително и отрицателното отношение към фараоните, които според библейската легенда държали в робство еврейския народ в Египет. В Корана са влезли много проклятия спрямо „фараона", което се трактува като проклятие на аллаха срещу фараоните.

[47] Язид I ибн Муавия, вторият омайадски халиф. При наследяването на престола през 680 г. трябвало да се справи с опозицията, възглавявана от внука на „пророка" — Хюсеин. В схватката при Кербела Хюсеин бил убит, заради което мюсюлманите считат Язид за символ на богуненавистен човек.

[48] Мерван II, последният омайадски халиф (744 — 750). Отличавал се с твърда воля и безпощадност към своите политически противници, много хиляди от които били екзекутирани. През 750 г. династията му била свалена от власт и унищожена, а той отдаден на проклятие.

[49] Карун се нарича тук Харун ал-Рашид, при когото данъчния гнет в халифата достигнал нечувани размери, причинил много въстания, потушени с кървави жестокости от войските му.

[50] Дн. гр. Залаегерсег в Унгария.

[51] С името Люнчат в онова време османските автори наричат Лондон.

[52] Австрия.

[53] Град в Западна Мала Азия.

[54] Паланката Йеньо, Яна, западно от Бунархисар.

[55] Лозенград.

[56] Село Дере кьой, дн. с. Воден, Ямболски окръг.

[57] Сега с. Болярово, Ямболски окръг.

[58] Село Ичме, сега Стефан Караджово, Ямболски окръг.

[59] Село Гюндюзлери, сега Денница, Ямболски окръг.

[60] Неустановено.

[61] Село Афтане, сега Неделско, Ямболски окръг.

[62] Село Авлалий, сега Палаузово, Ямболски окръг.

[63] Село Иситлий, сега Деветак, Бургаски окръг.

[64] Неустановено. Вероятно изчезнало селище.

[65] Село Пашино, сега Маленово, Ямболски окръг.

[66] Село Чинкоджа, сега Джинот, Ямболски окръг.

[67] Село Ибрахимлий, сега Свобода, Ямболски окръг.

[68] Калга султан се наричал първият престолонаследник на кримското татарско ханство. За да не започне преждевременно борба за трона, той бил заставян да живее в Румелия, далеч от Крим.

[69] Село Тушан тепе, после Ивор, сега Кабиле, Ямболски окръг.

[70] Нуреддин султан се наричал вторият престолонаследник в Кримското ханство. Той бил третият по значение човек в ханството, след хана и след калга султана.

[71] Неустановено.

[72] Вероятно с. Нова махала, сега Хаджидимитрово, Ямболски окръг.

[73] Погрешно написано вместо Яйя кьой, сега Николаево, Сливенски окръг.

[74] Неустановено. Вероятно е погрешно написано името на с. Генджалии, сега Младово, Сливенски окръг.
[75] Село Атлоолу, сега Коньово, Сливенски окръг.
[76] Село Деде кьой, сега Дядово, Сливенски окръг.
[77] Днес с. Крумово, Ямболски окръг.
[78] Гр. Нова Загора.
[79] Вероятно с. Теке махала, Калугерово, сега Графитово, Сливенски окръг.
[80] Днес с. Еленово, Сливенски окръг.
[81] Погрешно написано вм. Кара кюрт, днес с. Порохорово, Сливенски окръг.
[82] Сега с. Скалица, Ямболски окръг.
[83] Става дума за селата Голям манастир и Малък манастир, Ямболски окръг.
[84] Сега с. Генерал Тошево, Ямболски окръг.
[85] Село Каялъ дере, сега Каменна река, Ямболски окръг.
[86] Диакритичните точки са погрешно поставени. Правилното е Явуз-дере, сега с. Доброселец, Тополовградска община.
[87] Сега с. Орешник, Тополовградска община, Ямболски окръг.
[88] Неустановено.
[89] Неустановено.
[90] Може би село Хиварас, 6—7 км северно от Одрин.
[91] Длъжностни лица, които трябвало да се грижат за набавянето на дресирани соколи за лововете, организирани от султана. Всеки от тях отговарял за дадена порода ловни птици. По вида на птиците са и титлите им: доганджи-башия — отговорник за ловните ястреби, чакърджи-башия — отговорник за соколите и т. н.
[92] Вани ефенди бил султански сътрапезник по това време.
[93] На младини Евлия Челеби прекарал 2 години в двореца. Тук прави намек, че тогава е обслужвал бъдещия султан Мехмед IV.
[94] Причерноморската степ от устието на Днепър до Азов.
[95] Не може да се установи кое татарско племе е имал предвид Евлия Челеби под това название.
[96] 28 февруари 1668 г.
[97] Сега с. Кавили, околия Орестес (Кара агач) в Гърция.
[98] Едже кьой, с. Лепти, околия Орестес.
[99] Сега с. Тиреа, околия Дидимотихион (Димотика).
[100] Димотика, сега Дидимотихион.
[101] 762 г. от хиджрата започва на 11 ноември 1360 г. и завършва на 3 октомври 1361 г.
[102] През 1511 г. Селим I дебаркирал с войски в Кафа, Крим и оттам по суша потеглил срещу Цариград. През април 1512 г. той принудил Баязид II да абдикира в негова полза и го изпратил на заточение в Димотика. На път за Димотика баща му починал.
[103] Джебхане кулеси означава Кулата за боеприпаси.
[104] 1015 г. започва на 9 май 1606 г. и завършва на 27 април 1607 г.
[105] Къзъл дели извира от планините южно от с. Черничево. В България единият ѝ приток носи името Бяла река. Вероятно в случая се има предвид планината Чаталкая, от която извират някои притоци на Къзълдели.

106 Погрешно написано вм. Кара бейли, дн. с. Кисарион, околия Димотика.

107 Село Хисар-бейли, Асър-бейли, сега с. Урания, Димотишко.

108 Село Салтък кьой, днес Лавара, Димотишко.

109 Село Мандра, околия Димотика.

110 Сега гр. Суфлион.

111 Село Кара Бунар, сега Урания, околия Суфлион.

112 Сега с. Ликофи, околия Суфлион.

113 Сега с. Лира, околия Суфлион.

114 Днес с. Проватон, околия Суфлион.

115 Гр. Ферре.

116 759 г. от хиджрата започва от 14 декември 1357 г. и завършва на 3 декември 1358 г.

117 Гюверджинлик не се среща в картите от ново време.

118 Има село Дервент, дн. с. Авас, Дедеагачко. Може би Гюверджинлик е идентично с това село.

119 Сега с. Мавропетра, околия Александрополис (Дедеагач)

120 Паланката Шабчи-хане дн. Сапе. Шаб на османотурски означава „стипца".

121 Планините при с. Съчанлък, което се намира на около 15 км североизточно от Шабчи-хане.

122 Неустановено.

123 Вероятно днешната планина Исмарос.

124 Град в Северен Афганистан, близко до границата със СССР, сега преименуван на Вазирабад.

125 Според Птоломей земята била кръгла и се деляла на седем климата. Неговите представи се поддържат и от средновековните мюсюлмански автори.

126 Минералният извор в Княжево, където живеел Бали ефенди, един мюсюлмански отшелник.

127 Става дума за един епизод от борбата за османския трон след смъртта на султан Мехмед I. Като претендент за престола се появил и някой си Мустафа, който се представял за изчезналия син на Баязид I, именуван също Мустафа. Той бил разбит от Мурад II и екзекутиран.

128 Село Мерония, Гюмюрджинско.

129 Според средновековните мюсюлмански автори само една четвърт от земното кълбо е населена, а другите три четвърти са заети от водния океан и от океана на тъмнината — има се предвид северния полюс и полярните области.

130 Метони и Корони са пристанища по южното крайбрежие на Пелопонес.

131 Еялетът Джезаир, по-точно Джезаир-и бахр-и сефид, т. е. Островите в Бяло море обхващал Галиполския полуостров и островите в Източното Средиземноморие, без Крит и Кипър.

132 Османските хронисти разказват същата версия, но за смъртта на другия Баязидов син — Сюлейман Челеби, който бил убит от селяни, когато бягал за Цариград. Според хронистите Муса загинал след битката при Чамурлу, някъде между Самоков и София в едно тресавище.

133 774 г. от хиджрата започва на 3 юли 1372 г. и завършва на

22 юни 1373 г. В един от ръкописите е дадена 764 г., която трае от 21 октомври 1362 г. до 9 октомври 1363 г.

134 Александър Велики.

135 С името на този митичен управител Филикос Евлия Челеби свързва много източни измислици за Филип Македонски.

136 Османските автори слагат знак на равенство между циганите и коптите в Египет. На турски език циганин се казва къпти, т. е. както и копт. Оттам и свързването на циганите с фараоните.

137 Арабски краснописец (1221 — 1298), автор на един трактат по калиграфия наречен „Образец за краснописците".

138 Първата глава на Корана, т. н. „сурат-ул-фатиха", която има всичко седем стиха.

139 Сборът от цифровите значения на употребените в хронограмата букви дава 1040 г., т. е. времето от 10 август 1630 до 29 юли 1631 г.

140 Кул-кехая се наричал помощникът на еничарския ага, на главнокомандуващия еничарски корпус.

141 1061 г. трае от 25 декември 1650 до 13 декември 1651 г.

142 Става дума за бунта на столичното население и еничарите от август 1051 г., при който били избити много дворцови хора, а великият везир Мелек Ахмед паша бил свален, като едва не загубил главата си.

143 Пропускаме страниците 91—95, в които се спира на циганския език и разказва разни мюсюлмански легенди за циганите.

144 Старата Момчилова столица Перитор, по-късно Бору-кале, на брега на езерото Бору гьол.

145 В оригинала е написано „арз-и рухани" от което съчетание Евлия Челеби се опитва да извлече името Орфано.

146 Става дума за р. Струма, която се влива в залива Орфано. Евлия Челеби пренася името на залива и върху реката.

147 Неустановено.

148 Един арабски фарсах има 12 000 стъпки или 5672 метра, а един обикновен фарсах — 6000 официални аршина, т. е. около 6232 метра.

149 От името на с. Рендина до устието на Струма.

150 Село Малък бешик, дн. Микра волви, Лагадинска околия.

151 Така е в оригинала, макар че езерото е източно от Солун.

152 Заливът при устието на Струма. Виж бел. 149.

153 Един товар като бройно число е равен на 100 000. Един товар акчета означава 100 хиляди акчета.

154 Берат се наричала султанската грамота за даване на някаква привилегия или служба. Лицата, които притежавали берати, се смятали за привилегировани, за царски хора.

155 Паланката Пазаркия, околия Халкидикас.

156 Соколлу Мехмед паша бил велик везир от 1565 до 1579 г.

157 Измислен от Евлия Челеби крал, за да може да обясни името Айя София, т. е. Света София.

158 При Сидерокапса се намирали прочутите в турско време рудници за сребро и желязо. От думата „желязо" идва и името на града.

159 Инероз се нарича на турски Атонският полуостров. Турс-

кото название е дошло от гръцкото име Агиос орос, т. е. Света гора, а не от някакъв митичен кралски брат Айя Бироз или Айя Нироз.

160 Освен официалните седем Птоломееви климата, арабският географ Абу-л-Фида въвежда едно свое деление на земната повърхност на 28 климата, които той нарича „обикновени климати". Тук Евлия Челеби следва схемата на Абу-л-Фида.

161 Мурад IV управлявал от 1623 до 1640 г.

165 Има такъв град на брега на езерото Ван. Тук обаче е употребено преносното значение „царство на сбирщината", което има израза „вилает Ахлат".

166 Неустановено. Може би Атина?

167 Град в Сирия.

168 Манастира Лавра.

169 Вероятно манастира Ивирон.

170 Несъмнено манастира Пантакратор.

171 Вероятно манастира Ксеропотамос.

172 Гр. Лагадина, сега Лангадас.

173 Аврет хисар, Женско, днес Гинекокастрон, южно от Кукуш.

174 Персийски митичен юнак, прославен със силата си строител.

175 Цитат от религиозните предания.

176 Вероятно става дума за Бутково и Бутковското езеро.

177 В един от ръкописите е написано „осемнадесети" климат.

178 Неустановено.

179 Вероятно погрешно написано вместо Саръ Шабан.

180 Ениндже Кара су, дн. Генисея, Ксантийска околия.

181 Неустановено. Вероятно е изчезнало.

182 Село Ешекчели, сега Тамна, Гюмюрджинска околия.

183 Село Сенедлий, по-късно Сендерлий, северозападно от Гюмюрджина.

184 Неустановено.

185 Чепели, сега с. Мисхос, Гюмюрджинско.

186 Неустановено.

187 Мюсюлманлий, по-късно Мюселем-и кебир, сега Мегали писточ, Гюмюрджинско.

188 Неустановено. Вероятно става дума за развалините от крепости северно от с. Мюселем-и кебир. Виж бел. 187.

189 Неустановено.

190 Село Сусуз-кьой, сега Состис, Гюмюрджинско.

191 Балабанлъ, сега с. Диаламби, Гюмюрджинско.

192 Ясъкьой, сега Иасмос, Гюмюрджинско.

193 Средновековният Периторион, по-късно Бору-кале.

194 Езерото Бору-гьол.

195 Неустановено.

196 Сега с. Генисея, Ксантийско.

197 Гр. Ксанти

198 Р. Места.

199 Сведенията за течението на р. Места са съвсем погрешни.

200 Несъмнено става дума за планините Кара-оглу тепе и Руян планина, образуващи Ксантийските планини.

201 Името на града не е отбелязано.

202 Неустановено.

203 Става дума за Филип Македонски.

204 Тук Евлия Челеби вплита онова, което знае от прочутата източна легенда за савската царица Билкъс, която посетила Соломон, за да се запознае с мъдростта му. По-късно част от нейните потомци от Саба в Южна Арабия се прехвърлили в африканския континент, в днешна Абисиния. От срещата на Билкъс със Соломон извежда потеклото си управляващата сега в Абисиния Соломонова династия.

205 Областта между Сър-даря и Аму-Даря. Буквално означава „онова, което е зад реката", т. е зад Сър-даря.

206 Митически чудовища, които унищожавали хората. Според представите на средновековните арабски автори те живеели някъде около полюса в „Морето на тъмнината", но излезли от там и се запътили към „обитаемата четвърт" на земята. За да не могат да преминат в нея, Александър Велики построил една грамадна стена и преградил пътя им. Така се осмисляла съществуващата стена в Дербендския проход, тесницата между Кавказките планини и Каспийско море.

207 Районът на полярната нощ, районът около северния полюс.

208 Северният ледовити океан.

209 Наистина след смъртта на Александър Велики един от наследниците на империята му бил Птоломей, който основал династията на Птоломеите в Египет.

210 Пристанището Александрета в Сирия.

211 Т. е. Цариград.

212 786 г. трае от 24 февруари 1384 до 11 февруари 1385 г.

213 907 г. от хиждрата започва на 17 юли 1501 г. и завършва на 7 юли 1502 г.

214 Непопълнено в оригинала. Става дума за о-в Тасос.

215 Село Василаки на брега на Правишкото блато, сега Василаки цифлик, Кавалска околия.

216 Сега Датон, Кавалска околия.

217 Гр. Правище сега е преименуван на Елевтеруполис.

218 Неустановено.

219 Древната крепост Филипи, сега развалини на брега на Правишкото блато.

220 Гр. Баалбек е в Ливан.

221 Очевидно село Бойрян, Боряни, сега Агиос Анастасиос, Драмско.

222 Село Доксат, сега Доксатон, Драмска околия.

223 Село Чаталджа, сега Хористи, Драмска околия.

224 Преводът не е верен.

225 787 г. започва на 12 февруари 1385 г. и завършва на 1 февруари 1386 г.

226 Т. е. по персийската слънчева година, която започва на 21 март.

227 Османската финансова, т. е. султанска година започва на 1 март.

228 Планината Кушница (Пърнар даг) е далеч на юг от Драма, а самият град е в подножието на Боз-даг.

229 Вероятно планината Кушница.

230 Всъщност това е планината Боз-даг, а не Карлък.

231 Р. Таркохор, която минава през едноименното село западно от Драма.

[232] Паланката Алистрат, сега Алистрати, Зиляховско (Филидис).
[233] Непълно изписване на името на с. Грачани, сега Агиохорон, Зиляховско.
[234] Неустановено.
[235] Село Свилено (Шилинос), сега Сфелинос, Зиляховско.
[236] Гр. Зиляхово, сега Филидис.
[237] 776 г. от хиджата започва на 12 юни 1374 г. и завършва на 1 юни 1375 г.
[238] Село Горно, сега Газорос, Зиляховско.
[239] Село Сармцсаклн-кьой, сега Пендаполис, Сереско.
[240] Село Тополяни, сега Хрисос, Сересно.
[241] Неточно изписване на името на р. Пайзни, която тече източно от Серес, но се влива в езерото Тахино.
[242] Преводът е неверен, а и самото име е измислено от Евлия Челеби.
[243] 777 г. от хиджрата започва на 2 юни 1375 г. и трае до 20 май 1376 г.
[244] 786 г. трае от 24 февруари 1384 г. до 11 февруари 1385 г.
[245] Виж. бел. 225.
[246] Аладжа значи пъстър, шарен.
[247] В оригинала „завие", т. е мюсюлманско дервишко средище, мюсюлманско манастирче.
[248] И този крал е измислен от Евлия Челеби.
[249] Име на една арабска поетеса от първия век след възникването на исляма. Отначало тя водела твърде волен живот, но след това станала радетелка за строго спазване на предписанията на религията за покриването на жените и се превърнала в символ на строго спазване на предписанията на мюсюлманската етика относно поведението на жените.
[250] Буквално означава „зад крепостта", „гърба на крепостта".
[251] Дюнкерк, на Атлантическото крайбрежие във Франция.
[252] Неустановено.
[253] При нахлуването на Балканите османските войски били разделени на три: ляво крило, което настъпвало през Беломорието на запад (начело с Гази Евренос бей), център, който настъпвал на северозапад към Пловдив и София (начело с Лала Шахин паша) и дясно крило, което настъпвало на север към Ямбол, Силистра и Никопол (начело с Тимурташ паша). И дори до XIX в. се запазили понятията ляво и дясно крило за обозначаване на разположението на казите в Румелия. Тук Евлия Челеби погрешно нарича пътя през Беломорието „дясно крило"; той е фактически в лявото крило.
[254] Буда, столицата на Унгария.
[255] Неустановено.
[256] Не може да се идентифицира сигурно с никой известен владетел от доосманското средновековие на Балканите.
[257] Денят, в който светът ще прекрати съществуването си, аллах ще призове мъртвите и живите на съд. В този ден ще спрат да се въртят и планетите. Докато планетите се въртят, значи светът съществува.
[258] Джамия в Цариград, строена от султан Сюлейман I.
[259] Сега преименувано на Синтики.
[260] Става дума за р. Струма.

261 Неустановено.

262 Сега с. Кефалохори, Нигритска околия.

263 Неустановено.

264 Вероятно с. Яладжик, североизточно от Солун.

265 Неустановени.

266 Село Лембед, сега Ставруполис, Солунско.

257 Град в Южна Арабия, Йемен, столица на ранната Сабейска арабска държава, която съществувала през първото хилядолетие преди н. е. Билкъс е името на една от полулегендарните царици на тази държава, управлявала през IX в. преди н. е. Легендата за нея отразява някои преживелици от матриархата сред южните араби.

268 Вероятно има предвид Акропола.

269 Развалините от античните градове и крепости при Смирна (Измир).

270 Селевкия, античен град в Мала Азия на брега на Средиземно море, сега наричан Селефке.

271 Библейският пророк Захария.

272 Приема се, че Мохамед е роден в 570 или 571 г. от н. е.

273 Според мюсюлманските представи пророците носят със себе си пълномощно послание (рисаля), което могат да предават на избрани или посочени им от бога лица.

274 Библейският пророк Яков.

275 Писмено мнение на някой признат познавач на религиозните предписания за това, дали дадено деяние или постъпка е разрешена от верозакона или не е.

276 Сабатея и Набулс, градове в Палестина.

277 Прочута джамия в Дамаск. В античността на нейното място се намирал храм на Юпитер, а в християнско време върху него бил построен храм на името на Йоан Кръстителя. В началото на VIII в. халифът Абделмелик ибн Мерван превърнал този храм в джамия, като го подложил на цялостна реконструкция.

278 Арабски названия на реките Сър-даря и Аму-даря.

279 Неточно е написано названието на караимската секта сред евреите.

280 Масовото заселване на евреите в Солун станало през 1493—1494 г., когато стотици хиляди евреи били прогонени от Испания и се заселили в Османската империя. Разказите на Челебията са просто легенди.

281 792 г. от хиджрата трае от 20 декември 1389 г. до 8 декември 1390 г.

282 Италиански думи в турски език, за обозначаване на различни типове кораби.

283 Юруците били неотседнали чергарски племена, които не можело да бъдат причислени към някое феодално владение като закрепостена рая. За да бъдат обхванати за данъци и военна служба, те били подчинени на една специална организация, която ги поделяла на няколко групи — солунски юруци, ямболски юруци и пр. Начело на всеки такъв окръг стоял по един юрушки бей, който се издържал от даденото му феодално владение и имал постоянно местожителство. Част от тях са т. н. читаци, тюркски племена от Мала Азия, които се разселили и на Балканите.

284 Големи топове. Думата има италиански произход — от „бало мецо“. Те изстрелвали гюлета до 50 кг.

285 Конската опашка — туг, направена като знаме, служела за обозначаване на ранговете на сановниците, както звездичките по пагоните сега обозначават ранговете на офицерите. Една конска опашка се носела пред мир-лива, т. е. санджак-бей; две опашки — пред бейлер-бей, а три опашки — пред везир.

286 Малик ибн Анас (ум. 795 г.), съставител на един от основните сборници с предания за живота и постъпките на Мохамед, основател на една от четирите ортодоксални правни школи в исляма.

287 Ахмед ибн Абу Ханбал (ум. 885 г.) .Основател на една от четирите правни школи в исляма. Той смятал, че съдебните спорове могат да се решават само на основата на казаното в Корана и в преданията за постъпките на Мохамед, че хората не могат да създават закони по аналогия с вече дадените в Корана и преданията решения или пък чрез рационално тълкуване на предписанията на Корана. Ханбалитите са най-консервативната правна школа в исляма.

288 Квартал в Солун и област в Халкидика, чието название Кала Мария (Хубавата Мария) е останало от доосманско време.

289 Планината Кюртач, източно от Солун.

290 Птоломей.

291 953 г. от хиджрата започва на 4 март 1546 г. и завършва на 20 февруари 1547 г.

292 Всъщност става дума за Йонийските острови.

293 Неустановено. Кахкаха се нарича сместа от хоросан с чукани керемиди, която ставала здрава като цимент. Може би тук е използувано понятието, за да обозначи просто здрава, яка крепост.

294 Тежки оръдия, мортири.

295 952 г. започва на 15 март 1945 г. и завършва на 3 март 1546 г.

296 По онова време няма толкова далекобойни оръдия.

297 942 г. трае от 2 юли 1535 г. до 29 юни 1536 г.

298 1026 г. обхваща времето от 9 януари 1617 г. до 29 декември с. г.

299 Не е посочена годината.

300 Кара-мурсал се наричал един тип гребни и платноходни кораби, които започнал да строи турският адмирал Кара Мюрсел в Измид по времето на Мурад I.

301 Селата Скала и Китрос, при залива Афарида в Солунския залив.

302 Легендарен, измислен от Евлия Челеби крал, към чието име той вплита някои моменти от строителната дейност на ранните византийски императори и особено на Юстиниян I.

303 Древен персийски шах.

304 Прочутата виенска катедрала „Свети Стефан".

305 Т. е. станало земетресение.

306 988 г. започва от 9 февруари 1580 г. и свършва на 30 януари 1581 г.

307 897 г. трае от 4 ноември 1491 г. до 22 октомври 1492 г.

308 *Квартал в Солун, буквално означава „обущарски" квартал.*

309 Означава „водоносна".

310 Буквално: джамията с двата чучура.

311 Означава „с двата балкона".

312 Буквално „витата джамия“, „спираловидната джамия“.

313 Митически майстор-дърводелец, славещ се с голямото си изкуство.

314 Естергон и Буда [пеща] в Унгария.

315 Месневи се нарича едно от основните съчинения на Джеляледдин Руми, основателят на ордена на мевлевиите. Това е една религиозна поема, в която излага своите религиозно-философски възгледи, които залегнали в основата на идеологията на неговия орден.

316 Ранен в сърцето от любов към бога, безумно отдаден на бога — това са понятия от дервишкото мирозрение и практика.

317 В 680 г. войските на Язид I пресрещнали отряда на Хюсеин, внука на „пророка“ Мохамед при Кербела и го обкръжили в една безводна местност, като му предложили да се предаде на милостта на халифа. Хюсеин оставил без отговор това искане и в течение на една седмица той и хората му били измъчвани от жажда в пустинята. На осмия ден той тръгнал в атака с останалата му вярна група бойци, но получил 50—60 рани и починал. Оттогава мотивът за „жадуващите при Кербела“ се среща твърде често в надписите на чешми при мюсюлманите. Внж. бел. 47.

318 Джемшид е името на един легендарен ковач-цар в персийските предания, който научил хората на различни занаяти. Възпят от Фирдоуси в поемата му „Шахнаме“, този образ получил голямо разпространение сред мюсюлманските автори.

319 Т. е. чието богатство се равнявало на няколкократния размер на египетския трибут, внасян в османската държавна каса.

320 Каук се нарича един вид висока шапка, гугла.

321 Вероятно се ползували с покровителство на чуждите сили, по режима на капитулациите, който тъкмо тогава се формира.

322 Не може да се определи коя европейска страна се крие под това име.

323 Баило се наричали венецианските посланици.

324 Сред мюсюлманите има култ към умопомрачените: приема се, че бог им е отнел възможността да общуват с хората, но те общуват с него.

325 На арабски планетата Юпитер се нарича „Мущери“, което означава и „купувач“.

326 Учени, познавачи на религиозното право и верските догми.

327 Гр. Еласона в Северна Гърция.

328 Гр. Лариса.

329 Гр. Търново, сега Тирнавос, в Северна Гърция.

330 Неустановено.

331 Погрешно написано името на гр. Волос.

332 Гр. Велестино, Велесинон.

333 Неустановено.

334 Всъщност е източно от Солун.

335 Сега с. Хортатис, Солунско.

336 Цитат от Корана, сура 63, стих 9.

337 Също цитат от Корана, гл. 63, стих 10.

338 На персийски „хур“ значи светлина, а „тадж“ — корона.

339 Гр. Тетово в Северозападна Македония.

340 Гр. Велес, днес Титов Велес.

341 Сега гр. Гиянниса (Яница).

342 По стар навик Евлия Челеби пак измисля двама крале, за да може да обясни имената на градовете. Това е постоянен метод и у него, щом опре до етимология на имената.

343 764 г. от хиджра трае от 21 октомври 1362 г. до 9 октомври 1363 г.

344 Б а н у С а а л а б се наричало едно арабско племе, чието име станало символ на мъчно възприемащи хора.

345 Има ли, дойде ли.

346 Виждал ли си; не правете така, не правете иначе.

347 Бер, днес Верея.

348 Гр. Нова Загора.

349 820 г. трае от 18 февруари 1417 г. до 7 февруари 1418 г.

350 Един от дворците в рая се наричал Арим.

351 Пропуснато е името на султан Мурад I.

352 Мевлевийската секта на Джеляледдин Руми.

353 Виж бел. 349.

354 Стихотворна биография-панегерик за „пророка“ Мохамед.

355 Село И с к и д ж а, Ескиджи, сега Палеон, околия Ениндже-Вардар.

356 Село К а д ъ-к ь о й, десетина км западно от Ениндже Вардар според картата на А. Кривошиев.

357, 358 Неустановено.

359 Село С е н д е л ч е в о, сега Сандали, околия Ениндже Вардар.

360 Така е в оригинала, макар че в случая се касае за чисто славянска дума.

361 Годината 1010 започва на 2 юли 1601 г. и завършва на 21 юни 1602 г.

362 Имало, дошел, дал, взел, изял.

363 Н е г о ш (Ангистос) и планината Турла или Негошка планина.

364 Неустановено.

365 Селата Горно и Долно К о п а н о в о, сега Ано Копанос и Като Копанос, Берска околия.

366 От гр. Негош нататък реката носи името Арабица.

367 Вероятно с. Цар Мариново.

368 Вероятно с. Р у п а н, дадено в картата на А. Кривошиев на 10—12 км северозападно от Бер.

369 Неточно написано името на с. Яворница.

370 Село Т у к о х о р и е южно от Бер, така че Евлия Челеби не е могъл да мине през него, преди да пристигне в Бер. Още веднъж се вижда, че не навсякъде той описва селата последователно с оглед на маршрута си.

371 Неустановено.

372 774 г. трае от 3 юли 1372 г. до 22 юни 1373 г.

373 И с т а н-к ь о й е остров в Мраморно море, а не в Бяло море.

374 Т. е. с две отделения — мъжко и женско.

375 Неустановено.

376 994 г. от хиджра трае от 23 декември 1585 г. до 12 декември 1856 г.

377 Ужице.

[378] Ахъ Челеби е лекар на Селим I. Нему били подарени обширни територии в Родопите, които по-късно съставили казата Ахъ-челеби. Казаното от Евлия Челеби е съвсем свободно съчинение

[379] Неуточнени.

[380] С името Егри-буджак се наричала северната част на околията Кожани, около блатата.

[381] Село Инобасъ, североизточно от паланката Джумая, според картата на А. Кривошиев.

[382] Описанието е в том V.

[383] Вероятно става дума за паланката Джумая, сега Амигдала, Кайлярска околия.

[384] Река Бистрица.

[385] Описанието е дадено в том V.

Пътуване от Крит и Гърция през Охридския санджак, Струмица, Неврокоп, Асеновград и Одрин за Цариград

През 1667 г. Евлия Челеби обхожда Атика и Пелопонес, откъдето продължава пътя си за Крит и през есента пристига на острова (т. VIII, стр. 377). Две години той е в Крит, участвува в обсадата на Кандия, пътува с различни експедиции из острова. Описанието на пътуванията му тук и на обсадата заема значителна част от том VIII. Слез завземането на Кандия Евлия Челеби остава с онази част от османската армия, която е предназначена да покори и да защитава областта на маниотите в Пелопонес. На 31 май 1670 г. част от флотата се отделя от великия везир и заминава за Пелопонес, а с нея и Евлия Челеби. В края на 1670 г. той бил натоварен да отиде в Цариград, като пътьом отнесе заповеди за санджак бейовете в Епир, Южна Албания и Охрид да наберат и изпратят войски за овладяването на Маня. С тези заповеди той се представя на санджакбейовете на Янина, Делвино, Авлония, Елбасан, след което продължава за Охрид. Описанието на тези пътувания е дадено също в т. VIII на оригинала.

Опис на спирките по време на пътуването ни за Охридския санджак

Най-напред с името на бога излязохме от Елбасан и за 4 часа в източна посока преминахме летовището, наричано *Баня*.[1] Обаче какви чудни царски друмища са станали! Когато покойният Бейко[2] паша бил мютесариф на Румелийския еялет и бил назначен да командува похода срещу венецианските которски неверници, той почистил тези пътища, казват, за да могат с леснина да минават по тези пътища топовете балемез и ислямската войска. Всички трънаци и дъбови храсталаци били изкоренени и хвърлени в огъня, били обляни със силен оцет и били направени такива широки пътища, че ние ги минахме на конете, играейки джирид.[3] Наистина не е останало нито едно място за укриване на хайдутите-невер-

ници. В сигурност и безопасност, слава богу, със здраве вървяхме 4 часа и стигнахме

Пътната станция на село Баня

Това е оживено село с албански, български и гръцки неверници, които със султански ферман били назначени да очистят този врязан в земята проход и които понастоящем са го осигурили и обезопасили.

След това потеглихме пак в южна посока по очистени [от хайдути] пътища през големи клонести дървета, планини като Бистунските, пнейки животворна вода, течаща през забили върхове в небесата скали. Вървяхме четири часа до

Село Чора[4]

Също неверническо село, освободено и опростено от данъци заради прохода. След това вървяхме 8 часа пак в източна посока, минахме още веднъж Елбасанската река,[5] след това пресякохме Домузовасъ[6] (Свинското поле) и стигнахме

Границата на Охридския санджак

Непосредствено от западната страна на планината Баня е Елбасанската територия. На източната страна долу в ниското е границата на Охридския санджак. След това слизахме от това място право надолу по Коджа-яйла в източна посока, като оставихме Охридското езеро от дясната си страна. Край брега на Охридското езеро минахме потънали в зеленина оживени села.

Описание на рибозаградителната крепост Струга

Понеже в старо време тази крепост била построена като място за лов и риболов за крал Охрин от един негов везир, на име Уструка, тя била наречена по името му Струга. На езика на . . . ще рече . . .

На устието на Охридското езеро сред града имало една четириъгълна здраво построена красива крепост, която Гази Евренос през ... година завзел от ръцете на сина на крал Деспот и след това я разрушил. Казват, че я разрушил, за да не се полакомят още веднъж неверниците да я окупират. След това Гази Евренос през залива на този град минал на отсрещната страна и разрушил градовете Поградец и Истарова. Неверниците, за да заземат позиции в гръб на ислямската войска, дошли покрай брега на езерото до крепостта Струга. Когато видели, че крепостта е разрушена и че няма никаква възможност тя да бъде наново укрепена, неверниците веднага се върнали обратно, отчаяни и разочаровани. Гази Евренос здрав и читав отново преминал Охридския залив и се установил в крепостта Струга. А наистина била красива крепост при устието на езерото. Ако бъде възстановена, нито една божия твар няма да може да мине на отсрещната страна на залива, а също и никакъв човек не може да мине насам. С настъпването на нощта градските врати се затварят.

Град Струга е в територията на Охридския санджак. Обаче неговото управление, наказването на простъпките, смъртното наказание и разпъването са в правомощията на емина на Охридското езеро. Той е изключен от канцеларското ведомство и забранен за влизане на държавни бирници хас на султана с 40 товара приход; султански имот под непосредствено управление на негов довереник. Под аренда на емина се намират всички налични божии твари, било летящи в небето, било ходещи по земята, било плаващи в езерото. Всички такси за избягали роби, за всякакъв безстопанствен добитък, мита, налог за овцете, испенче, такси за зимни кошари, такси за димнина и за лозя, полагащите се на общата и личната султанска каса, хараджа, авариза, с една дума, всички налагани от дивана тежки данъци, всичко е под управлението на емина на Охридското езеро. Охридският бей по начало няма никаква връзка с тях. Това е голям доверен приходоносен район, чието управление еминът държи и владее по силата на един султански ферман с помощта на двеста бойци. Той денем и нощем обикаля с войници около езерото, пази го и го охранява и взема султанския десятък от уловена по бреговете на езерото риба. С негово разрешение рибарите ловят риба, прода-

ват я и ако някой без разрешение на емина тайно улови една мрежа риба, бива глобяван и му се налагат телесни наказания. Цялата рая на град Струга и раята на още седем села се намира под властта и владението на този емин. Те са освободени и опростени от диванските данъци, защото са назначени да ловят риба за държавата. Всяка вечер цялата рая се качва на десет-петнадесет големи лодки, запалват факли на лодките, теглят рибарските мрежи и винтери и лодка по лодка предават уловената риба на емина. Той пък от своя страна продава рибата на търговците, идващи от цяла Румелия, а те пък я осоляват в саламура в големи и малки каци и носят в различните области охридска риба.

Описание на разположението на Охридското езеро

Някои пишат името му Охри. Причината да се нарича така е . . . . . . Това езеро по обиколката си има пълни 15 мили. Има форма на продълговат триъгълник и може да се заобиколи за пълни 24 часа. Това езеро е с чудесна сладка животворна вода. Веднъж за облог главата на шутовете на трикалския паша Фаик паша го обиколил, но не можал да стигне в същия ден, а с мъка дошел чак след залез слънце. Така с бързане можал да го обиколи в един ден. Около езерото се намират четири крепости. Най-напред е крепостта Струга, другата е Новградец.[7] От всички най-голяма, построена на една вдигнала глава до небето скала на брега на езерото, е крепостта Охрид, която е разположена на северната страна на езерото.

Околностите на езерото са украсени с извънредно оживени и култивирани чифлици. В това езеро се въдят разновидни риби, каквито няма в езерата из другите области. Особено намиращата се тук змиорка има приятен аромат като мускус и амбра. Тя е много тлъста и когато е съвсем прясна, от нея се прави завит в листа кебап. На оня, който я яде, в тялото се вливат толкова сили и го прави толкова як, че ако някой негов връстник се пребори с него, той пет-шест пъти го сваля под себе си като борец и го побеждава. Такава сила дават тези риби — змиорките. Ако човек има главоболие и яде от тях, минава му. Ако насоли главата и постави главата на рибата на своята глава, по божията воля този човек се

оттървава от главоболието. Рибата щука, пъстървата, шаранът, бялата риба — това са също вкусни риби. А има много хиляди вида риба, но тези гореспоменати пет вида риби, по божията воля, изобщо нямат мирис на риба.

Агата-емин на това риболовище е направил над един залив точно сред този град Струга грамаден дървен мост с дванадесет свода, дълъг 150 стъпки. Над този дълъг проход върху големи колове-стълбове е построен голям дворец на емина-агата, наистина грамаден дом. На средата на този дворец върху моста се намира дървена врата. Всяка вечер нощни пазачи и вратари затварят вратата на този мост и нито един човек не може да премине от оная страна насам, нито пък оттук оттатък. Прочее, всяка вечер до сутринта за тази мостова врата следят четиридесет-петдесет въоръжени наблюдатели и пазят поред, т. е. на смени, за да не минават по него избягали роби, харамии, убийци и контрабандисти на риба. Тази дворцова врата върху моста е построена за тази цел. Изтичащите от езерото ръкави се вливат в морето в залива Сан Джован, морски залив при крепостта Леш в територията на Шкодренския санджак в Албания на десет прехода оттук.[8] Охридското езеро е голямо езеро, което по начало не може да се премине от едната страна до другата и се е превърнало в истински бараж посред този вилает. На две места над изтичащите от него ръкави има мостове. Те също се охраняват от хората на емина, които вземат от минаващите и заминаващите пазарно мито, десятък от рибата. Така го пазят, че не може пиле да прехвръкне. А главният преход, по който минават хората, е мостът в Струга. От долната страна на този голям мост се намират стотици даляни, които не могат да се опишат, а трябва да се видят. Водата, която изтича под този мост по ръкава на езерото, тече така бързо, че не може да се следи с око и си тече зиме и лете от четири ръкава като река Драва, та никога не престава. И за приказ е, че в езерото не се вливат никакви големи реки и въпреки това и зиме, и лете водата му изтича като река Джейхун[9] Тя си тече в западна посока и стига до град . . . след това стига . . . и след след като стигне споменатата крепост Леш, под нея се влива в пристанищния залив Сан Джован във Венецианското море[10]. Това езеро е с пивка вода ,само че през ля-

тото е много топла и мътна. Но като се подържи в стомна на течение, става студена като лед. Когато водата на езерото се размъти ,тогава повече риба се лови.

Град Струга е кадийско наместничество в Охридската каза. Той е на брега на езерото на пясъчливо място. На четири места, в осеяни с ливади долини, има всичко 300 покрити с керемиди каменнохоросанени едноетажни и двуетажни къщи, с лозя и градини. Това е паланка с приятна вода и въздух. Има всичко три махали; българските и гръцките неверници са много.

В града има [всичко] четири михраба. Най-напред е джамията Охри-заде в чаршията, покрита с олово, с превъзходно кубе и с високо минаре. Има хан, благотворителна кухня, медресе и баня. Всички те са благотворителни строежи на Охри-заде. Има три параклиса. Има всичко пет малки и големи ханища-дворци за гостуващи, 40 дюкяна, но няма безистен, понеже тези дюкяни са напълно достатъчни. Сред чаршията тече един от ръкавите на езерото, а над него също има дървен мост. Прозорците на медресето и на благотворителната странноприемница-кухня гледат към тази вода. Онези, които приемат храна в благотворителната кухня, сядат на прозорците и дишат свеж въздух. Всички лодкари от града и езерото връзват своите лодки на пристанището на течащата през града вода.

В града веднаж в годината става голям панаир, т. е. пазар, на който се събират 40—50 хиляди души на голямото пазарно сборище. Десет дена и десет нощи трае една такава блъсканица и кипеж, каквато езикът не може да опише. Извън града има всичко 300 дюкяна за панаира, а на панаирното място се построяват също така хиляди временни дюкяни и сергии от платно. И в тях се купува и продава.

Сред тукашните големци и първенци и домовити хора Халил ага, Омер ага и Имам ефенди поддържат трапези за гости.

След като и тук се простихме с всички искрени приятели и си взехме надеждни спътници, тръгнахме от Струга в посоката към Мека, минахме разположени край езерото лозя и градини. На мястото, където спускащата се от летовището Исток[11] животворна вода се влива в Охридското езеро, минахме край риболовните даляни, които трябвало да бъдат на Охри-заде. От това място и дори

до самия Охрид пътят покрай езерото представлява широк калдаръм от бели камъни, дълъг осем хиляди крачки. Минахме и него и за три часа стигнахме [в Охрид].

Описание на дома на рибарите, т. е. на щастливата крепост на Охрид

Причината да се нарича така . . . Според казаното от латинските историци негов строител в началото бил един от гръцките владетели крал Раджаим, син на свети Соломон. По това време живеел един мъдрец на цар Раджаим на име Охри, с чиито учени съвети била съградена тази крепост. Януан, братът на Янко, син на Мадиан — строителят на Цариград, и латинският историк Пан са описали много подробно отделните строежи на тази крепост, а също и начина, по който тя преминавала много пъти от една държава в друга, та ние само накратко ще отбележим, че този град, разположен на брега на Охридското езеро, е голям, богат и оживен град, както Медаин[12], Багдат, Кайро, Бизантион[13], Македония (!), Кавала и Константинопол.

Когато седем краля чули, че от таксите за ловената в него риба се събират много стотици хазни пари, всеки един от тях се полакомил по някакъв начин да го придобие. Всеки от тях много пъти окупирал този град, което довело до неговото западане, така че той стигнал до жалко състояние. В края на краищата тези седем краля се споразумели и се договорили съвместно и поравно да държат и владеят град Охрид и в него били настанени везири на седемте краля. Най-напред един гръцки феодал, един венециански френк, един сръбски деспот, един българин, един херцеговински латинец, един албанец от страна на Спания[14] и един войнишки бан. И когато гореспоменатите седем краля владеели съвместно и равноправно този град, през . . . година старият султан Мурад хан II го завзел от ръцете на седемте краля. Тогава в Одрин станало брожение сред еничарите. Те казвали, че Мурад хан е стар, свалили го от халифството и направили халиф султан [Мехмед] Завоевателя. Тъкмо тогава седемте краля намерили сгоден случай и отнели тази крепост от ръцете на мюсюлманите. Когато крепостта останала в ръцете на неверниците, еничарите отново се

разбунтували, казвайки, че султан [Мехмед] Фатих е още малък, че е младеж, който не е виждал държавните работи, а че старият султан Мурад хан е още силен и може да отмъсти на неприятелите. Така през ... година той пак станал султан и първият му поход бил срещу крепостта Охрид. Той прекарал под острието на меча войските на бановете на всички седем заблудени крале и я завладял повторно. При това пребиваване на престола той завзел и крепостта Измир. По божия промисъл султан Мурад хан втори път бил свален от престола и султан Фатих повторно станал самостоятелно управляващ държавното кормило властелин.[15] В този промеждутък неверниците-нечестивци пак окупирали крепостта Охрид, та Мехмед хан лично дошъл в районите на Серес, Зъхна и Битоля, откъдето обърнал високото си внимание към Охридската крепост. През ... година тя паднала в ръцете на мюсюлманите и ще е мюсюлманско владение, докогато бог пожелае.

Сега, според описанието на Сюлейман хан, тя е седалище на санджак бей в Румелийския еялет и е отделно управление. Нейният бей според стария закон има хас от 235 299 акчета; има 60 зиамета и 342 тимара, с алай-бей и с черибашия. Според султанския закон всичките ѝ тимариоти заедно с джебелиите съставляват повече от седем хиляди души въоръжена войска, която е предназначена да ходи на поход под знамето на везира на румелийския еялет.[16]

Други управници са спахийският местен представител, еничарският сердарин, диздарят на крепостта със седемдесет души крепостни войници. Обаче някои от бойците са гръко-православни неверници войници, които се предали с крепостта и според закона са освободени от всички налагани от дивана данъци. Понеже са назначени да поддържат и ремонтират крепостта, те са освободени и опростени от всички тежки ангарии, но не са мюсюлмани. В града има шериатски съдия шейх юл-ислям, надзорник на благородниците и почетни първенци.

Градът е център на почтена каза със степен 300 акчета, в която има три нахии: едната е Струга, другата нахия е Ресне[17], третата е Охрид. Други нахии няма. В целия санджак има 140 оживени и благоустроени като град села, така че след Янинския санджак този Охридски санджак е най-уреден и най-красив в цяла Румелия. Гра-

ждански органи на властта са агата-надзорник на пазара, градският войвода, агата-митничар, агата-довереник по рибата, агата по хараджа, агата на пандурите, агата на мартолозите, седем души аги на крепостта, градският старейшина, агата по строежите. Старейшини над християните са протоиереите им.

Описание на всички особености на крепостта Охрид. Най-напред, тя е разположена на северния бряг на Охридското езеро върху една висока стръмна, червена скала и има петоъгълна форма. Това е един голям укрепен лагер, стара яка постройка от изгладен камък, старозидана крепост, оградена от една стена. Околовръстната ѝ обиколка има 4400 крачки. На един хълм сред външната крепост има една мъчнопревземаема вътрешна крепост с обиколка от 1000 крачки, чийто гледащ на север ъгъл е свързан със стената на главната крепост. Стената в целия си ръст е висока 40 стъпки. С чудно майсторство архитектът-строител е украсил крепостта с най-различни кули, с разни здрави стени, та е станала крепост, която няма подобна на себе си. Накратко, тази вътрешна крепост е здрава бариера. Има всичко две врати. Едната гледа в посоката към Мека, казва се голямата врата и дава изглед към султанската джамия. На кулата над тази врата има покрита с дъски беседка, в която и денем и нощем свири музика. От външната страна на вратата има също една тераса дворец, от която се открива изглед към целия свят. Другата врата гледа пък на север и отваря пътя за долния град. Вътре в крепостта има параклис, къща на диздаря, склад за зърнени храни и нищо друго. Останалите места са градини.

Стената на голямата външна крепост е висока десет аршина и има всичко 40 извивки на кули, но не съм броил процепите-бойници. Стените са дебели 15 стъпки и са яки и здрави, сякаш ги е градил Шедад. Има всичко три врати. Едната е под вътрешната крепост и гледа на север. През тази голяма порта се отива във Вароша към езерото. Другата се намира от източната страна и се нарича Табашката порта. Третата е Голямата порта към езерото. Външната крепост от източна, северна, североизточна и от западна страна има яки и здрави крепостни стени, защото от всички тези страни са хълмове. А към езерото, т. е. към югоизточната и южна страни се спускат стръмни скали, остри и високи, а също така вну-

шаващи страх и ужас смъртоносни ями и пропасти като деветия кръг на ада. Затова, към тези страни по начало няма крепостни стени, а не са и потребни; само понякога там падат добитъци и се разбиват на парчета — толкова високи са тези скали. В старо време пред тези пропасти имало прегради колкото за подплашване [на добитъка], но с течение на времето и те на много места се разрушили.

Вътре в голямата крепост има всичко 160 за показ в света покрити с изкусно направени рубинено-червени керемиди невернически къщи. Тремовете и прозорците им са обърнати на юг и гледат към езерото. Това са чудесно изградени и оживени, разположени една над друга проклети къщи.

Долу, край брега на езерото е пашовският дворец, наричан Яхши-сарай, който има повече от триста вътрешни и външни помещения, баня, просторен площад и многочислени стаи; покрит открай до край с керемиди грамаден дом. Вътре в крепостта няма по-голям благоустроен дворец от него. Обаче вече е дом на години и постоянно се руши. Има всичко три михраба.

Имена на султанските джамии в тази голяма райска крепост. Най-напред под пашовския дворец на брега на езерото е джамията Ая София. Тя е много висока джамия, подобна на джамиите в Солун, в Трапезунд на брега на Черно море и малката Ая София в Цариград. Тукашната джамия Ая София била строена при царуването на крал Раджанм, синът на свети Соломон от брата на Януван, кралят, именуван Охри. И понеже е негов строеж тя била наречена на неговото име, а и името на този град е Охри-бан. На гръцки език името му е ... на латински език ... и на френски ... По времето на тогавашните неверници тя била обожавана както никоя друга в тогавашния век. Слава на твореца, тя сега е мюсюлмански молитвен дом, но по някои времена християните дават скритом на вратарите по няколко акчета, влизат в джамията, набързо се помолват в нея по Исусовия обряд и излизат навън. Има всичко 17 малки и големи величествени куполи, всички покрити с червени керемиди и с варов хоросан. Това е една пресветла джамия. Ако бих започнал поотделно да описвам и разказвам за всички стари паметници и високи колони, намиращи се тук, ще се загуби много време, а и езикът е беден и перото немощно за това. Обаче удивителното е, че джамията е за-

почнала да се руши. Много изкусно направени пиринчени врати и облицовани със седеф прозоречни крила са в лошо състояние, защото всъщност тя няма посетители, тъй като е изцяло в християнския квартал. А ако беше останала и в тяхно владение и да можеха те да разполагат с нея самостоятелно, биха я превърнали в рай. Сега вратата на джамията се отваря веднъж в седмицата, в петък, прислужниците помитат и почистват, пет-десет души пазванти си направят петъчната молитва и след това пак заключват вратата ѝ и си отиват. А по време на завладяването тя била покоряваща джамия. Нека творецът я оживи.

Горе пред вътрешната крепост на едно височко място е джамията Охри-заде. Това била благородна фамилия — кралски синове. И сега има един ферман, че този град трябва да бъде под тяхно управление. Те съградили една радваща окото джамия, покрита с оловни и дъсчени куполи и с каменно-зидано минаре. По божие провидение тогава султан Баязид Вели отивал на завоевателен поход и като влязал в тази джамия, казал: „Ех, каква хубава джамия е станала, нека бог да я благослови". Този час проницателно мислещият и виждащ последствията Охри-заде целунал земята и рекъл: „Нека творецът да приеме с добро, че цялото благодеяние и постройката ѝ стават дар за моя султан." Като казал това и падишахът декретирал: „Нека веднага да се построи още едно високо минаре и от дясната ѝ страна." Както заповядал, така и било направено. Поради това сега ѝ казват Султанската джамия с двете минарета. Това е една за показ в света здрава джамия с много вакъфи. От нея се наблюдава южния бряг на езерото и всяко движение на плаващите рибарски лодки. През прозорците, откриващи посоката към Мека, се виждат и се забелязват езерото и всички постройки всред необозримото поле. Във вътрешния двор има високи дървета, забили върхове чак до небесния Млечен път. По тревистите места под сянката на всяко дърво са насядали искрени приятели и другари с пречисти учени хора, набират свежест и разискват шериатските науки, докато на друга страна млади момци и юноши се забавляват с различни игри или се упражняват да въртят оръжие. Над горния праг на вратата, водеща към Мека, е поставен с релефни букви текстът на свещеното верую: „Няма друг бог освен аллаха и Мохамед е негов пророк."

Освен споменатите, в тази крепост има още два махленски параклиса. Те също имат твърде малко посетители.

Има обаче шест невернически манастира, които са така благоустроени, така украсени и уредени, та във всеки един има по 40—50 калугери на патриаршията.[18] От всички най-оживени са патриаршеският и латинският манастири, в които сутрин и вечер, след като се раздаде храна от християнските кухни на поповете, правят същите обилни благодеяния и на мюсюлманите. В тази крепост няма къщи, баня, чаршия и пазар. Останалата празна земя е [заета] с лозя и градини, а има и много дюнюми съвсем пусти земи. Прочее ,това е една грамадна крепост.

Възхвала на големия долен град — райско селище. Много е оживен и украсен, както въжделения райски град Дамаск, та за неговото описване езикът е немощен. Хората, които са видели града, спускайки се от летовището Исток, казват, че той бил голям като Бурса или Одрин.

За броя и названията на охридските махали. Има всичко 17 махали, от които десет са мюсюлмански, а седемте са на неверниците гърци, българи и латинци. От всички най-украсена и оживена е махалата Охри-заде, после Теке-махала, махалите Кулоглу, Хайдар паша, махалата при медресето Коджа Сиявуш паша, махалите Зулмия, Хаджи Хамза, махалата при параклиса на Искандер бей, махалите Юнус войвода, Кочи бей, Емин Махмуд и Кара Ходжа. Накратко казано, от седемнадесетте махали тези са най-украсените, най-хубавите и най-населените.

Глава за джамиите на султани, везири и големи първенци. Тук има всичко 17 михраба, които указват Мека на нуждаещите се хора. От всички най-посещавана е джамията Хаджи Касем, на брега на езерото, покрита със особено синкаво олово, с четириъгълен дъсчен купол. От едната ѝ страна има минаре от стария тип. Украсена джамия е.

По-нататък е джамията при текето на султан Сюлейман хан, една чудесна, разпръскваща радост джамия, изпълнена със светлина. След това е джамията Кулоглу, която е от стария тип. След това е джамията Хай-

дар паша — едно старо молитвено място. По-нататък е джамията Зулмия[19] — наричана така, но просветлена джамия, макар че е възможно да е построена с насилия. След това е джамията Хаджи Хамза, после горе в крепостта двуминаретната султанска джамия, след това в крепостта е голямата джамия Ая София. Споменатите джамии са прочути до хоризонта молитвени места.

Списък на параклисите за правоверните раби. Има всичко 17 махаленски светилища. Пред всички са параклисите Искандер бей, Юнус войвода, Кочи бей, параклисът в чаршията, параклисите Чинарли и Кара Ходжа. Накратко казано има седемнадесет параклиса, които могат да се равняват с джамии. Понеже всеки един от тях има здрави вакъфи, то имат и прислужници.

Описание на дворците на агите-първенци и други къщи на правоверни. Както е отбелязано в съдебните регистри, има всичко 400 покрити с керемиди, изградени от камък и хоросан едноетажни и двуетажни просторни домове с райски лозя, прилични на райските градини на Ридван. Това е голям град,[20] който с лозята и градините си е украсил Охридското поле. Онези, които са го видели, казват, че той има десет-петнадесет хиляди къщи. Около този грамаден град по начало няма крепост. Непосредствено от северната, западната, южната и югоизточната му страна е Охридското езеро, а в източна посока този желан град се е простря̀л сред превъзходни паркове и розови градини дори до склоновете на планината — летовище Исток, така че е невъзможно да се направи крепост около него. Прочее, неговите градини и парцелирани зеленчукови насаждения украсяват света.

От всички дворци най-уреден и най-съвършен е големият дворец на Охри-заде, който прилича на крепост. Той се състои от многобройни стаи за съвещания и разговори, конюшни, беседки на брега на езерото и допълнителен зимен дворец. Тези са прочутите [домове].

Опис на медерсетата за учени тълкуватели [на Корана]. Има всичко два дома за преподаване от учените. Най-напред на брега на езерото, вляво от споменатата джамия на Хаджи Касим, оттатък пътя е медресето Сиявуш паша, прилично на лозето на Судак.[21] Около вътрешния двор са разположени многобройни стаи. Дават се общи уроци на слушателите-учащи. От страна на ва-

къфа се дават на учащите се от всяка стая определените месо и свещи. Медресето при текето на Сюлейман хан е също така благоустроено. Има още много медресета по обителите.

Описание на заведението за изучаване на хадисите. Само на едно място се изучават науката на свещените предания и науката за правилно четене на Корана, но познавачите на преданията и знаещите на памет Корана не са прочути. В науката за правилно четене на Корана се преподава само установеното от Хафс[22] четене. От науката за преданията се чете само книгата на Бухари.[23]

Описание на началните училища за милите на сърцето дечица. Има всичко седем училища, в които се изучава азбуката. Най-лични са училището Охри-заде и училището на агата.

Описание на успокояващите душата бани за къпане. Има две обществени специални бани. Първата е банята на Охри-заде, която е от стар тип, но е с приятен въздух. Другата е на Хюсеин паша. Това е една чиста баня, чийто въздух и сграда са привлекателни.

Описание на личните бани на големците и местните първенци. Според разказаното ми от техни близки хора, в техните дворци има всичко 70 бани. Така казват и се хвалят. И наистина има. Най-напред в двореца на Охри-заде бей има две бани, в двореца на брат му... ефенди баня и в ...

Описване на броя на чаршиите и безистените. Има всичко 150 дюкяна и седем уредени и натъкмени кафенета, в които се събират знаещите. Няма публични бозаджийници и кръчми, обаче в неверническите махали в крепостта има твърде много кръчми, в които се продава вино. Няма безистен, но пак различните видове стоки са в изобилие. Чаршията му е разбита и разпръсната на четири места. Чаршията на главната улица, а също и тези в уличките са украсени с високи чинари и сенчести дървета. Повечето от чешмите са запуснати и все пак няма криза за вода, защото водата на езерото е пивка и животворна вода и не е нужно чешмите да текат. Поради това всички извори са занемарени и повечето от големите домове са се разположили по брега на езерото.

Възхвала на освежаващите човека вода и въздух. ...оради приятните вода и въздух в града има много ...расавци и красавици. Всички имат сребрист тен, строй... тела, послушни са към родителите си и покоряващи ...рцата младежи и девойки. Със своята хубост и красо... те са украшение за света, та много души са останали ...пленени тук.

Възхвала на превъзходните създадени от твореца ...одове. Прославени са девет сорта дюли, като баба-айва ...ащина дюля), хлебна дюля; особено пък двадесет и ...тирите вида превъзходни сливи и двадесет и четири ...да круши, които са записани в съдебните регистри. Та...ва сочни и вкусни круши нито в Малатия, нито в град ...флис в Грузия, нито в град Пешевар в Персия или Дебър не съм виждал. Особено сорта бейски круши е ...лкова сочен и сладък, сякаш е торбичка с растителен ...ктар. Но за беда, овощията от този град не могат да ... изпращат от едно място на друго като подарък, защо... са много сочни. Впрочем, в кутии се изпращат ябъл... по всички области и още дълго време пазят вкуса и ...адостта си, без по начало да изменят ябълковия си ...зят и приятния си аромат. Що се касае до другите му ...одове, те дори един фарсах разстояние не могат да из...нат. Но аз, бедният, можах в памук да пренеса от не...вите дюли чак до град Струмица и то от сорта сефер...кели.

Описание на ястията — най-великото благо. Една осо...ност на първенците на този град е, че през зимните ...чери всички, големи и малки, си дават един на друг ...лемн угощения. Прекрасното ядене, което се поднася ... една вечеря-беседа, не се слага при другите вечери-...седи, и на всяко едно угощение се ядат най-разнооб...зни ястия, приготвени по друг начин. Това е специфич... за този град. Сладкишите и различните компоти също ...ка нямат абсолютно никаква прилика със сладкишите ... компотите, дадени при някоя вечеря-беседа. Дори аз ...дният, на едно угощение в Аху-заде ядох двадесет и ...ест вида ошаф, така че от ошафи само не умрях и за...ва записах, че в румелийските области охридските уго...ения и компоти са прочути и за похвалване.

Описание на заведенията за благотворително хранене ... софтите. Всичко на три места има заведения за наго-

стяване на сиромасите. Най-напред пред горната крепост е заведението към прекрасната джамия, подарена от Охри-заде на султана, в която сутрин и вечер богат и беден, мъдрец и просяк, млад и стар, и християнин получават по един сахан чорба и по един хляб. Друго такова заведение има при джамията при текето.

Описване на дворците за гостуване на пътуващите кервани. Има три безплатни гостоприемници. От всички най-оживен е кервансараят на Малкия пазар под сянката на чинаровите дървета, който има 40 огнища. Сградата на гостоприемницата на Охри-заде е яка...

Изброяване на красивите градски сгради. От всички тях трябва да се види голямата джамия Ая София. Също така пред горната крепост, пред джамията, подарена от Охри-заде на султана, има един кладенец с животворна вода, сякаш че майсторът Ферхад[24] със своя ферхадовски чук е издълбал такъв кладенец за вода — кладенец за показ в света. Дълбочината му е пълни 80 лакти. Чудното тук е как майсторът е пробил тези планински скали и с подкопи и с инженерната си наука е успял чак от Охридското езеро да докара вода. Тази вода се изкачва с водни колела и се употребява в благотворителните гостилници, в басейните на джамиите, в ханефитските чешми и по други места. Това е зрелище, което трябва да се види.

Описание на местата за излети и развлечения. От четирите страни на този град има дванадесет места за развлечение на желаещите хора, които не са специфични за някоя друга област освен за Охрид. Най-напред в подходящи дни с лодки се влиза вътре в езерото, отварят се платната и се отива по чифлиците и на лов за разновидна риба. Да се живее и да се развличат върху водата, е характерно за жителите на този град.

Има още едно езеро, обрасло с тръстика, на югоизток от крепостта, оттатък пътя. То има площ колкото пет хармана, но казват, че е много дълбоко. Чудесно е да се ловят и бият намиращите се там патици и гъски. По-нататък са развлеченията при рибните даляни и излетната местност при летовището Исток, които са удивителни.

Предаване на особеностите на диалекта, специфичен за местното население. Цялото население говори българ-

:ки и гръцки, но не знае албански. Прочее, Румелия не : Албания. Обаче знаят и чист литературен турски език. Има много украсяващи града образовани и от остроумни по-остроумни хора.

Описание на грубото облекло на храбреците-делии. Всички млади момци носят червени саи от чоха, калпаци от самур или златка, различни чохени долами и тесни прилепнали потури с копчета. На краката си обуват кълти наперени папуци, на поясите затъкват ножове-къси саби и така се разхождат. А в същото време старците навиват около главите си различни оцветени мохамедански дестари, различни наметала от чоха и контоши и фереджета. А жените им обличат богати фереджета, темето си закриват с тънко изтъкани забрадки и възпитано се разхождат по султанските пазари с изключение на чаршията.

Раздел за допълване на подробностите при описанието на град Охрид. Най-напред и тук също беше прочетена на султански съвет в присъствието на охридския санджак-бей Али бей донесената от мене султанска заповед относно защитата на вилаета Маня[25]. С думите: „заповедта се дава за изпълнение“ цялата мюсюлманска войска започна да се стяга за отиване в Манийската област. Санджак-беят Али бей подари на този бедняк двеста гроша, един кон, един бунтовен албански момък и една сабя, а на слугите ми също подари по десет алтъна. Освен това се погрижи за приятното ми развличане, след което и той също отдаде вниманието си за събирането на войската.

Посещение на старата монетолеярница. Този голям град е бил стара резиденция на султан [Мехмед] Завоевателя. Тук с цялата мюсюлманска войска една зима е стоял на лагер султан Баязид Вели, поради което градът станал османска столица. Дори до времето на султан Мурад хан IV в този град са били сечени монети. И понастоящем монетолеярницата, в долната крепост близко до двореца на пашата, е грамадна работилница, чиято врата сега е заключена. Налице са всички прибори и инструменти, всички калъпи и монети, та дори и аз, беднякът, видях една от монетите ѝ с пълно тегло . . . Това беше една монета, на която пишеше: „Султан Ахмед, син на Мехмед хан,[26] да пребъде победата му. Сечена в Охрид“.

Гробниците в Охрид. Най-забележителни са тези н Охри-заде и Гази бей, които са погребани пред михраб на султанската джамия в Горната крепост. Загиналия за вярата Хазинедар паша е погребан под покрит с кере миди купол на една скала на брега на езерото, вдясн от джамията Ая София, редом с двореца му...

След това заедно с Охри-заде и няколко стотин душ се качихме на конете си и направихме излет до местно стта за развлечение в летовището Исток. Най-напред из лязохме от Охрид и като вървяхме 3 часа [стигнахме

Село Черибаши[27]

То е красиво село с 200 къщи в Охридското поле, с българска рая и култивирани градини. След това прав нагоре в източна посока се изкачвахме към облаците.

Възхвала на голямата планина — летовище Исток

Това летовище е необикновено, прочуто до хоризонт и в арабските страни, и в Персия. Околовръст се виждат планините, камъните и всичко на територията на седем кази. От това летовище до град Охрид в западна посока клоняща към южна посока, са 5 часа пространство, а той, езерото и всичките му орни земи, обгърнали широки равнини орниниви, се виждат ясно като разстлани пясъци. На това летовище се изкарват на паша пълни триста стада овце на благодетелният и знатен Охри-заде бей ефенди, които прекарват лятото тук и в които се наброяват повече от 7000 овце от разни породи. Планината-летовище Исток е най-прочута в Румските страни след Германските планини, след Рила, Доспат-даг, Сереските планини и планината Таус.[28] Тук се разполагахме с палатките си при кошарите и предоищата на овцете ту на едно, ту на друго място, ядохме каймак, кисело мляко, рязани сирена, суроватка, извара, ешемик, сметана, кашкавал, каймак с мед, сметана с мед и прясно сирене, пихме оцедената от сиренето от жълти кози течност, наречена „суроватка“, която подмладява дроба, ядохме кебапи от тлъсти агнета и пастърва, пихме най-различни видове животворна вода, студена като лед, ядохме

разнообразни тревни храни като ревен, киселец, ягоди, боровинки, вкусвахме много шербети от чист мед и се развличахме и освежавахме. Такива зюмбюли, гръцки мушката, лалета, примули и нарциси, каквито има на това летовище, има може би само на планината летовище Бин-гьол в областта Ерзурум, в планината Бистуни, в планината Демавенд и в планината Ерджеш.

Една седмица се наслаждавахме и отдъхвахме на това летовище, след което потеглихме на изток по нанадолнището — къде пешком, къде яздейки конете. За пет часа в източна посока минахме село *Парени,* след което вървяхме още 6 часа все в източна посока.

Описание на оживения град Ресена

Той е съдебно наместничество и свободен зиамет в територията на Охридска [каза]. Градът му е сред широко поле и през него тече река. . . . На едно обширно място са разположени всичко 180 покрити с керемиди къщи, култивирани градини. Има две махали: едната е мюсюлманска, а другата — неверническа. Има всичко два михраба. Единият, това е построената от битолчанина Рамазан бей джамия, покрита с керемиди, изградена от камък и хоросан, с минаре и едно училище в двора ѝ. Втората е джамията на Хаджи Мурад.

Има медресе за студенти-софти и теке за дервиши. Има баня, която е благотворително дело на Савар-заде, хан и всичко двадесет малки полезни дюкянчета. Обаче веднъж в седмицата от околните села се събират няколко хиляди души и се състои многолюден грамаден пазар, на който стават оживени покупко-продажби. Аз, нромахът, накарах глашатаите да призоват намиращите се на този пазар, определени за защитата на Маняшица, да не стоят нито миг повече.

Сред първенците на този град Кочи бей и Муртиза бей са стопани на чудесни домове. Те устроиха голямо гощение на този бедняк и на хората на Охри-заде, а на следващия ден потеглиха на поход за Маня.

Сред нещата, с които се слави този град Ресена, важни са кестените и зимните круши. В планините наоколо има едни корени за червена, като при египетските пирамиди боя, и се извлича боя за чоха. Те са удивително

прочути и заслужават да се видят. Цялото население се препитава и припечелва от багрилните корени, които се изнасят за френските страни. Много се пласират. Идват търговци от много области, правят хиляди снопи от корени за синя боя и разнасят багрилните корени в различните области.

Съвсем близко, вляво от това място, остава казата Преспа. След това пак се върнахме обратно назад и още веднаж останахме за един ден и една нощ да се забавляваме в пътната станция на планината-летовище Исток. Оттам отново надолу по стръмнината в западна посока слязохме от планината-летовище за 5 часа, пак минахме село Черибаши и дойдохме в пътната станция на град Охрид. Тук също гостувахме една вечер, а на следващия ден се простихме с всички сърдечни приятели, като охридският бей с войската си и със свиреща музика тръгна на поход за отбраната на Маня.

Описание на местата, където съм спирал аз, бедният нещастник, при пътуването ми от Охрид за Цариград

Нашият първоначален главен път водеше пак към летовището Исток, но тръгнахме по друг път, за да подкараме за поход тимариотите и заимите от Охридския санджак, определени да участвуват във войната за Маня и да обходим и обиколим някои паланки и села. От Охрид вървяхме пет часа и отново пресякохме паланката Струга. Обикаляйки по брега на Охридското езеро вървяхме 5 часа в южна посока.

Описание на чудесната паланка Подградец

Тя също спада към хаса на Охридския санджак бей и е под управлението на войводата му. Съдебно наместничество е към казата Старова. Срещу този град от другата страна на езерото се виждат паланката Струга и крепостта Охрид, като езерото просто лежи между тях.

Тази паланка има всичко четири махали и четири михраба. Най-напред сред чаршията е джамията..... — една красива джамия с каменно-хоросанено минаре, по-

крита с керемиди. Джамията. . . има много посетители. Има всичко два оживени махаленски параклиса, само едно медресе за студенти-софти, две училища за деца, усвояващи азбуката и едно теке за вглъбените дервиши. Има всичко три хана и една малка баня. Градът има всичко 600 открай докрай покрити с керемиди къщи, с лозя и градини, в които има също така двадесет домашни бани. Има 150 дюкяна. Няма каменноизграден безистен. Обаче край брега на езерото има чисти кожарски работилници.

Понеже градът се намира на брега на езерото и скамейките и беседките на някои големи домове са разположени на езерния бряг и всичките им прозорци гледат към водата, някои приятели както си седят на прозорците, ловят прясна риба от езерото. И женското съсловие всяка вечер по домовете си лови риби и постоянно ядат прясна риба. Понеже климатът му е приятен, в лозята и в овощните му градини зреят най-разнообразни сочни и сладки плодове, сред които особено сладки и сочни са крушите. А и самият град е красиво и примамливо място — има си специфичен дъх, както плодовете му.

На осем часа разстояние от тази паланка в югоизточна посока е град Корча. Преди през. . . година[30] видяхме град Корча, град Хрупище,[31] град Биглище,[32] и град Гьоликасра,[33] поради което не се насочихме в тази посока, а отново покрай брега на Охридското езеро вървяхме два часа на север,[34] през равни широки и плодородни поля със села и градини и чифлици. Това са обезопасени и сигурни за преминаване места, поради което пътувахме с леснина.

Описание на култивираната паланка Старова[35]

Това селище се вижда съвсем ясно от паланката Поградец. То също е в територията на Охридския санджак и е хас на неговия бей, та се управлява от войводата му. Център е на каза със степен 150 акчета, околията му има 70 села, като цялата им рая и привилегировано население са българи. Според закона на Сюлейман хан Законодателя в този град се изпраща от страна на еничарския оджак един чорбаджия като ага-пратеник за съби-

ране на кръвния данък за честития дворец на щастливия властелин. Оттук той събира много стотици отбор български и гръцки момци като кръвен данък, слага на главите им червени шапки, облича на плещите им халати от червена аба и ги отвежда в столицата. Те са извънредно привлекателни. Които имат по-виден произход, стават лични султански пажове; останалите момци се дават на оджака на бостанджиите, на еничарския оджак, а по-слабите се предават в оджака на артилеристите или на джебеджиите. А събраните като кръвен данък момци от други кази се дават по списък на всеки оджак или на видните първенци. След като се обучат, възпитат и усъвършенствуват, те се зачисляват със заплата като аджеми-оглани, оттам се изкачват в еничарския корпус, а после в корпуса на придворните спахии. А ако бог е предопределил, много от тях са ставали велики везири, мюфтии и молли. С една дума, този град Старова е един извор на младежи и момчета за кръвен данък, едно благословено и прекрасно място.

Той е отдръпнат навътре в сушата на четири хиляди крачки от Охридското езеро. Има всичко 400 покрити с керемиди оживени градски домове. Някои от тях, бидейки къщи на бедни хора, са покрити с тръстика, но при всяка къща непременно има лозя и градина. Има всичко четири махали, като половината са мюсюлмански, а другата половина — немюсюлмански.

Има всичко четири михраба, два от които са джамии. Сред чаршията е . . . джамия, покрита с керемиди, с едно минаре. И джамията . . . е украсена. Има две махаленски светилища, само едно медресе за студенти-софти, едно училище за децата и една обител за хора от ордените. Има всичко сто дюкяна, но няма безистен. Има обаче много мутафчии и всяко нещо може да се намери. Има всичко три хана, една баня, но освен нея има още и домашни бани. Лозята и градините му са обилни. С една дума, това е една красива паланка — градина на света.

Тукашните домовити хора заимите. . . . ага. . . ага и други, съобразно султанския ферман, са определени да участвуват в отбраната на Маня. Вдигнахме се от този град: те в споменатата посока, ние пък — за столицата. Без да отиваме в град Охрид, направо в югоизточна посока зад него в подножието на планината-летови-

ще Исток пак минахме село Черибаши. След като взехме няколко водачи от българските неверници, отново се изкачихме на планината Исток, като обходихме и обиколихме летовището по други пътища. След това слизахме 5 часа направо по нанадолнището до село *Паз.*[36] То е чисто неверническо българско село в територията на Охридския [санджак]. След като го отминахме, вървяхме . . . часа из нанадолнището в посока към Мека.

Описание на голямото село паланката Преспа

Също е в територията на Охридския санджак и се управлява от войвода, тъй като е хас на пашата. То е средище на каза със степен 150 акчета, обаче няма градски вид. Околията му има 40 оживени села, всяко от които прилича на паланка. Някои от селата са разположени на брега на Преспанското езеро и са благоустроени и приходоносни като градчета.

Описание на езерото Преспа. Това езерце е с петоъгълна форма, по-малко от Охридското езеро — околовръст има девет мили. Обаче от него се лови в голямо количество най-разновидна риба. То си е всъщност отделно данъчно надзорничество, само че по някой път и то се владее от надзорника на Охридското езеро.

По-нататък, когато пресичахме тази Преспанска каза, оставяйки вляво от нас паланката Ресена, движейки се през обрасла с дъбов храсталак местност, аз, беднякът, минах село *Дербенд.*[37] Като вървяхме все на изток, за четири часа стигнахме село *Гявата.*[38] То е неверническо село в територията на казата на град Битоля. След това вървяхме пет часа пак в източна посока. Отпочинахме и отдъхнахме на едно желано излетно място на брега на река. . . . .,[39] която протича през град Битоля,[40] слушахме разнообразните кръшни мелодии на хиляди славеи. През. . . година ние изцяло сме описали тази мечтана градина-парк, доколкото сме били в състояние да го направим. Наистина тази желана градина-парк е несравнимо и незаменимо божие творение върху земното лице и ако има в румелийските области нещо подобно на нея, то това би бил самият мечтан град Битоля. След това [стигнахме]

Пътната станция на големия град и старо средище богоохраняваната Битоля

В този град аз съм идвал точно седем пъти и описанието му при нашите престои е много подробно направено, но трябва да се види по-горе в нашия том . . .[41] От там ще се научи до каква степен оживен и благоустроен е този град. Тук отново гостувахме в дома на нашия брат заима Омер ага-заде и се видяхме с много любими приятели.

На сутринта пак се простихме с всички приятели и за. . часа пресякохме обширното поле, което се намира в източната страна на град Битоля. Село Беслер[42] е зиамет на Омер ага, а раята му е чисто българска. После пресякохме реката. . . . . .[43], която тече през Битолското поле. Тази река идва чак от планините на Призренския санджак в областта Дукагин и се влива в реката Вардар. Отново в източна посока за 7 часа преминахме оживени и прилични на градчета села. В района на казата на град Щип стигнахме пътната станция на село Варие,[44] което е свободен зиамет и е чисто мюсюлманско село. След това вървяхме. . . часа в източна посока през равни полета до

Пътната станция на село Щип

През 1067 година няколко пъти попадахме в този град и му беше направено подробно описание.[45] След това за 6 часа пак в източна посока прекосихме благоустроени прилични на градчета села. На това поле и на принадлежащите му села казват Овче поле. Всичките села са вакъфи на Средната джамия, намираща се в квартала Новите оди в Цариград. Те са много благоустроени села, които отминахме.

Описание на паланката Радовища[46]

Това място било място за излѐти, лов и риболов на един заблуден крал на име Радул. По името на този крал, от Радул по една общоприета грешка ѝ казват Радовища. Тя е в територията на Кюстендилския санджак

и е хас на пашата му, та се управлява от неговия войвода. През известно време била регистрирана като султански хас и се владяла от страна на държавните органи. Междувременно много пъти я е владял пашата на Скопския санджак. Тя е център на каза със 150 акчета, отцепена от земите на казата Щип. Има общо 60 оживени села, цялата рая на които са българи. Местният [спахийски] представител и еничарският сердарин са в град Щип.

Територията на тази култивирана паланка е от двете страни на една река. Има 400 покрити с керемиди, повечето едноетажни, но и двуетажни къщи с градини. Има всичко 5 махали с общо 5 михраба. Най-напред в чаршията е . . . джамия; и... джамия е оживена. Има два параклиса, на едно място има стаи за студенти-софти; има едно училище за невинните дечица, едно пречисто суфийско теке, една мръсна малка баня и три малки хана. Има две кафенета, които не са чак толкова хубави. Има всичко около 150 малки полезни дюкянчета, но няма изграден от камък и хоросан безистен. Има обаче много лозя и градини. Това е една паланчица с приятен климат.

След това шест часа вървяхме в посока към Мека, като минахме култивирани села. Ако започна да описвам всяко едно от тях, трябва да стана описвач на всичко в света. Тъкмо затова се описват само селата, в които съм гостувал.

Възхвала на благоустроената паланка Тиквеш[47]

Също е в територията на Кюстендилския санджак и като хас на пашата на санджака се управлява от неговия войвода. Тя е център на почтена каза със 150 акчета, в чиято околия има всичко 70 оживени села. Това са села с лозя и градини, цялата рая на които са българи. Няма местен [спахийски] представител и еничарски сердарин, но има твърде много големци-първенци.

Градът е в подножието на един хълм сред широко плодородно пространство. Климатът му е приятен. Има всичко 300 покрити с керемиди къщи, но по време на регистрацията е бил записан да плаща 70 ханета авариз. Има четири идолопоклонски махали и пет михраба, от

които три са джамии. Най-напред сред чаршията е ... джамия, покрита с керемиди, с каменно-хоросанено минаре. Джамията . . . събира много посетители. Има две махаленски светилища. Има една школа за студенти-софти и едно първоначално училище, но децата в него са малко. Има една обител за единобожните лица, една баня с приятен въздух, която е с много хубав... града.

Има всичко два хана за търговци и около 74 дюкяна, но не съм ги броил. Жителите на града всяка година ходят на ставащия наблизо в околността му Долянски панаир. От този голям панаир и грамадно сборище те си вземат всички потребни им неща, продават изработените от тях за препитанието им бели аби и се връщат в града. Прочее, бялата аба на паланката Тиквеш е прочута в Румелия, в арабските страни и Персия, тъй като прилича на чоха за саи.

След като обходихме и разгледахме този град, в продължение на осем часа в югоизточна посока преминахме през много благоустроени села в едно обширно поле, пихме от извора с животворна вода и стигнахме пътната станция на село *Черибаши.*[48] Понеже това село е ленно владение на кюстендилския черибашия, наричат го Черибаши. После минахме село *Радовиш* и други села. Пресякохме много плодородни села.

Описание на красивата паланка Валандова

Същинското му име е Валандово, което на българскки език ще рече Голям поп (владика). Същото се намира в територията на Кюстендилския санджак и се управлява от войвода. Мюсюлманите са малко, а неверниците българи са много. Дори един от потомците на първоначалния строител на този град поп Валандова е протоиерей на тези неверници, т. е. управител като селски старейшина. И понеже го наричат по името на този поп, казват на това населено място Валандова.

Понастоящем този поп има тук такъв грамаден манастир, та дори в областта Трансилвания, в страната на немските неверници и в шведската област също съм слушал да го описват. Преди не бях го виждал, но сега го видях, влязох в него и го обходих и разгледах. Той е

разположен на едно планинско място, прилича на крепост с железни врати. Куполите му открай докрай са покрити с олово. Той е изкусно направен манастир. Когато разбиращите от архитектурната наука хора погледнат по-внимателно този калугерски манастир, занемяват от удивление и остават като втрещени. Намиращите се тук великолепни сводести зали, красиво изработени и окачени полилеи, разновидни колони и мраморни напречни греди с инкрустации, изрисуваните с образи стени го правят дом, какъвто няма в другите страни, строещи манастири. А като тукашните красиви слънцелики момци — маговски синове няма в никой друг патриаршески дом. С една дума, трудно е да се опишат. Той бил назован по името на построилия го поп Валандие и се нарича Валандовски манастир.

Една знаменателна божия промисъл. Разказват, позовавайки се на устни предания-източници, че в далечното минало един от апостолите на свети Исус, на име Симеон (Шамаун) направил знак с благословения си пръст на един камък и на него се появила една дупка. По божие провидение камъкът се разполовил и от тази дупка тече сега вода, чиято чудесия е в следното: ако нечиста жена с менструация или мръсен мъж-неверник и пияница се приближат до този камък, щом започнат да вземат вода, веднага в същия миг започва да тече кървава вода. Ако чист човек я взема, става блудкава, т. е. протича малко солиникава вода.

В своя божествен промисъл бог не е сътворявал винаги вода с приятен аромат, освен животворната вода и кристално бистрата вода в своите велики селения. Само водата на кладенеца Земзем в пречестната Мека има лек приятен мирис и изворът Селван в Йерусалим също има хубав мирис. А ако от този извор на Симеон при църквата във Валандово се излее вода върху дрехите на човек, който пие, те веднага се ароматизират с мирис на мускус и амбра. И ароматът въобще не изчезва от дрехите. Онзи, който пие тази вода, целият мирише дватри дни приятно, сякаш е пил розова вода. По тази причина намиращите се там попове идват всеки ден, изкъпват се в други води, после вземат от тази вода и пият. А ако рекат: „Нечист и пиян ще взема", тече кръв. Това е чудно и пречудно място, което трябва да се посети.

Обаче понякога поповете шмекеруват и без сами да са се изкъпали, пращат малки невинни момчета, които им донасят от тази вода и те пият. По природните си свойства водата е разхлабителна. Изпиването на една ока от нея има въздействие колкото десет оки знахарски сиропи. Поповете разнасят с гюмове тази ароматна Симеонова вода по всички неверническн области и я продават. С една дума, това е едно чудесно място за посещение.

Паланката Валандово е каза с 80 акчета, в околията ѝ има 40 села. В някои времена тя се придава към казата Тиквеш. Градът е разположен сред осеяно с лозя, балкани и гори планинско място. Открай докрай планините и горите са обрасли със закелевяли дървета, поради което тук има много кози и овце, които стават много тлъсти. Някои планини са камънаци.

В подножието на планината са разположени 150 къщи, покрити с керемиди или с дъски или с тръстика. Бедняшки къщи са и нямат толкова първенци и знатни хора. Цялата му рая и привилегировани хора се обличат в аба, прилична на бяла чоха. „Срамота е да се обличат черни дрехи, тогава няма щастие“ — казват. Всички малки и големи работят аби и веднъж в годината продават стоките си на панаира в Долян. Те дават 16 аршина аба за 60 — 70 акчета. Много е евтина.

Има само една джамия. Има и параклис, но не съм запомнил дали има медресе, основно училище и теке. Има баня, два хана и около 50 дюкянчета. Има извънредно много лозя и градини. Поради това, че климатът му е приятен, има извънредно много хубави български девойки. Аз вече толкова време пътувам по всички невернически области, но никъде не съм видял такива чисти неверници, както са къщите и яденетата на българските и унгарските неверници. По същността си и те са нечестивци, обаче доколкото се вижда, простреннте им дрехи и съдовете им са чисти.

Всички тукашни красиви момичета слагат на главите си върху чистите черни плитки украшения изцяло от златни монети, грошове, бабки, пари, дубровнишки, венециански и френски дукати. На герданите на гърдите си носят по една-две оки пендари, накити, огърлици. Ръ-

цете и коланите им са украсени със сребърно ковани амулети и талисмани.

След като обходихме и тази достойна за показ паланка, вървяхме пет часа в северна посока през дъбови храсталаци, обширни осеяни с ливади плодородни полета, сред които минахме много благоустроени и прилични на градчета села, с лозя и градини.

Описание на старото селище град Айантаджа, т. е. на грамадната крепост Струмица

Казват ѝ Уструмча, Юстю-румче, Уструмча и Струмица. А на гръцки език ѝ казват Айантаджа-касри; на латински. . . казват, на френски . . . казват.

Според думите на учения историк Янован и според автора на латинската история Рабат Бан първоначалният строител на град Струмица бил един мъдрец на име Айантаджа, учител на Александър Велики, синът на владетеля на крепостта Кавала, мъдрецът Филикос. И понеже той я построил, на гръцки език тя била наречена Дворецът на Айантаджа. По-късно тази област с ферман на Александър Велики била дадена като хас на учителя му Айантаджа. Понеже градът бил негов строеж и негово самостоятелно владение, то станал толкова оживен и благоустроен град, че не може да се опише и изкаже. И понастоящем неговите забележителни постройки са обхванали планините и скалите. Този Айантаджа бил мъдър и умен като Аристотел човек, станал такъв виден обладател на всички клонове на изкуствата, че със силата на неговата наука Александър Велики достигнал дори до земите на Балх, Бухара, Иран и Туран и дори до Мавераннахр. Гърците станали владетели на областите на турския Туркестан, дори на персийските страни Там управлявал цар Дара[50], велик и славен властелин, но гърците го победили и заловили в плен. Те оковали цар Дара с цялото му домочадие и фамилия, а над населението на провинциите му наложили хmajority харадж. А цар Дара с домочадието му заточили в едно място, наречено Дара-хане на крайбрежието при Ментеше срещу остров Родос. От името на цар Дара на този район и понастоящем казват Дарахана. И всички те-

зи дела били постигнати благодарение на препоръките и предложенията на този мъдрец Айантаджа, владетел на Струмица, който бил рядко голям познавач на различните науки, единствен в своя век, владеещ хиляди неща, учен с натуралистически възгледи.

Нещо повече, владеейки силата на звездите, той предрекъл, че „този мой бисерен град Айантаджа през 709 година ще бъде завзет от мохамеданите. Това ще стане при управлението на един цар на име Мурад бей, син на Осман. Обаче и той ще загине в нашите ръце." Това било написано над източната порта на крепостта Струмица върху една четириъгълна мраморна плоча и било и изсечено върху мрамор като върху монета. И за да покаже и демонстрира вещината си, долните три реда били написани с турски, а горните три реда с гръцки букви. Така се получило Юстю-румче[51] — Струмица. Само с умението на астролозите можело да се узнае означеното с тези писмена. Тези надписи останали да стоят над портата на крепостта.

Чудното предвиждане. Според думите на Януван, съвършен специалист в гръцката история, от времето, когато бил написан от живеещия в Струмица мъдрец Айантаджа, учител на Александър, поставеният под Портата, изсечен в долните редове на турски език надпис, били изминали две хиляди години. Този надпис показва, че още в онези времена вече съществувал турският език.

И наистина, когато аз, беднякът-раб пътувах от Крим през Кипчакската степ[52] и през степта Хейхат[53] за владетеля на Дагестан в подножието на планината Елбурс намерих един разрушен град, наречен Ирак-дадиан. Понастоящем в развалините на сградите на този град Иракдадиан живеят племената лезгини, лакезини, литхали (летедхали), кайнак, монголи, боголи, кулук, кьйк и калмики[54], които се спускат от летните пасища на планината Елбурс. На надгробните камъни в гробищата на този град — развалина са написани датирани надписи на турски език като: „О, пресвети феттах", „о, пресвети Азиз" или „О, пресвети Юнус". Това ще рече, че още в онези векове е имало турски език, турски надписи и поради това и по времето на Александър Велики

над портата на тази крепост Струмица било написано с турски букви. Наистина турският език е един стар език. Нещо повече, превеликият обладател на посланичеството изпратил в страната на тюрките и тюркмените едно сипещо бисери писмо, та племето на тюрките, дагестанското племе, племето на лезгините и другите отбелязани по-горе племена, всички приели исляма въз основа на писмото на пророка[55]. Много стотици години се употребявал турски език и турски думи. При коментирането на светия корански стих: „Не е ли победен Рум?" коментаторите пишат следното:

В кораба на пресветия Ной — божият мир да е над него, влязал цар Хушенг и. . . Когато всички те заговорили в кораба на турски език, древните египтяни Каламун и Мехраим от египетското племе запитали: „О, Ной, какъв е този език?", на което той отговорил: „Този език е на онези племена, които ще вземат под своя власт и окупация цялата земна повърхност". Така благоволил да посочи. Оттам може да се узнае и заключи, че щом в кораба на благородния Ной се е говорило на турски език, тогава е съвсем установимо, че се е счело в реда на нещата и през времето на Александър Велики да се напише върху вратата на струмишката крепост на турски език, като се писало на турски език със знаците, с които се пишат гръцките думи.

С течение на времето тази крепост Струмица минавала много пъти от една държава в друга. И когато била отново в ръцете на гърка Константин, Гази Худавендигяр чул за благоустроеността на този град. В края на краищата той лично през. . . година предприел поход срещу крепостта Струмица. Чрез ръката на Гази Евренос крепостта била безвъзвратно завладяна, след което на Гази Худавендигяр била изпратена радостна вест, заедно с ключовете. Веднага след това той дошел лично и присъствувал при окупирането на града.

След завладяването тези надписи със съкровени знаци над вратата на крепостта били смъкнати от турското племе от портата. Понеже горнището им било написано с гръцко писмо, тази крепост била наречена с името Юстюрумче. Сега по една общоприета грешка ѝ казват Уструмче или Струмица.

После, при един подходящ случай този камък бил показан на султан Гази Мурад хан. Той прочел надписа: „По някое време тази крепост ще бъде завладяна от един мохамеданин на име Мурад бей, син на Осман, но тогава и той ще загине в ръцете ми", и благоволил да каже: „Хвала на аллаха, завладяването на крепостта протече както е предопределено в написания надпис от този бедняк Мурад. Но аз и сега, слава богу, съм в пълно здраве и не съм загинал. Всички гадатели са лъжци и никой освен аллах не знае бъдещето." След неговите думи този написан със съкровени знаци орнаментиран камък бил оставен в един ъгъл. Понастоящем изпълненият с редове мраморен камък, който с течение на времето попаднал в ръцете на светогорските монаси, се намира в Сидерокапса. Те го запазили, като казват, че той е символ на астрологическата наука.

Но след това наистина завоевателят на Струмица султан Гази Мурад хан I Худавендигяр през . . .[56] година започнал на Косово поле голяма битка с крал Селешди[57]. След като прекарал под острието на меча си 700 хиляди неверници, той тръгнал лично да обиколи и обходи мъртвите трупове на неверниците. „Господи мой, ти си източникът на сила, мощ и победа. В тази битка има твоя промисъл" — рекъл той. Когато отдавал прослава, изведнъж измежду труповете изскочил един неверник на име Милош Кобиляли[58], хванал султан Мурад за яката. Той удрял и блъскал с острия си меч султан Мурад, та го погубил мъченически.

Според друг разказ този проклетник дошел и когато целувал ръката на Мурад хан, ударил с нож султан Мурад върху престола му и го погубил. Неверникът Милош Кобиляки също бил насечен на парчета. Сърцето на Мурад хан било попребано в Косово близко до град Прищина под един купол на брега на реката Лаба. Тялото на Мурад хан било донесено в Бурса и било погребано в просветлената гробница в джамията Ески каплъджа. Поради това от онова време насам е станало закон чуждите посланици да се придържат от двете страни от началника на вратарите и от . . . . , да се карат да целуват земята пред султана ничком и след това да се допуска на новите посланици да целунат една спускаща се от трона гънка от дрехата. С една дума, ето така се осъществило всичко предсказано от мъдреца

Айантаджа, написано и гравирано със съкровени знаци над портата на крепостта Струмица.

Тази крепост Струмица се намира в еялета Румили в територията на санджака . . . и неин управител е . . . Тя е почтена каза със степен 150 акчета. В околията ѝ има всичко . . . села. Има шейх юл-ислям, пристав на благородниците, почтени първенци, местен спахийски представител, еничарски сердарин, градски войвода, надзорник на пазара и митничар. Понеже е вътрешна страна, крепостта е в порутено състояние и няма диздар и крепостни войници. Има обаче бойци мартолози — български неверници.

Описание на крепостта. Разположена е под един висок хълм, в просторно, осеяно с долове поле. Има форма на удължен петоъгълник. Това е силна крепост, изградена от камък, сякаш я е строил Шедад. Понеже е строена по времето на Александър Велики, тя е стара постройка, която на много места се е процепила. В нея няма домове и манастири, а само през зимните дни там живеят овчари-неверници с овцете и козите си. В старо време е била мъчнопревзимаема, яка и здрава крепост. Нейната обиколка е 2300 крачки и има три порти.

От този град сега се стига лесно до град Серес — за по-малко от два прехода. Той е разположен на север от град Серес, а Серес пък се намира от южната му страна. Що се касае до Зъхна и Драма — те също са близко. Разположени са в югоизточна посока от този култивиран град Струмица по на един преход разстояние.

Описание на долния град Струмица. Това е много оживен и благоустроен град с големи постройки, разположен сред едно осеяно с хълмове, долове и могили място. Това е голямо селище, цялото в лозя и градини, прилични на Ридвановите паркове. Около него няма крепостни стени. Има 2040 едноетажни и двуетажни открай докрай изградени от камък и хоросан терасовидно разположени оживени и благоустроени красиви къщи, покрити с рубинено-червени керемиди.

Брой и названия на дворците на агите. От всички най . . . двореца . . . Общо има 14 махали, които са мюсюлмански махали, а има и една еврейска махала. Няма обаче арменски неверници; те понякога идват и си отиват. Най-напред е махалата. . . махалата . . . В цялост има . . . ми-

храба. Най-напред е джамията . . . Тези ми станаха известни. Има всичко. . . броя махленски параклиси. Най-напред е параклисът . . . Общо има . . . медресета за студенти. Най-напред е медресето . . . По начало има шест детски училища. Сумарно има . . . . текета за грубообличащите се раби. Има. . . . радващи сърцето бани . . . . според езика на ногайските татари [наричани] бариде[59]. Най-напред е банята . . . една привлекателна постройка. Общо има 500 (дюкяна) и чаршия — султански пазар, обаче няма безистен Има седем търговски хана. Най-напред е . . . В съвокупност има 12 течащи чешми . . . Климатът му, младежите и девойките му са много приятни. Последните растат нежни и послушни, с правилни фигури и стройни тела, красиви като слънцето. Лозята и градините му. . . броя зеленчукови градини — сякаш с гайтан нарязани на лехи. Църквите му . . . броя безславни средища на калугери. Гостоприемните му домове . . . броя кервансараи, безплатно приемащи идващите и отиващите. Пред всички е . . . Има всичко пет стаи за самотни приходящи странници, в които живеят дошли от далечни страни гостуващи хора на сръчността и занаятчии.

Цялото население на града е от огузкото племе. Тук има хора юруци, праведно следващи традициите на правоверната община, притежатели на значително благосъстояние. Цялото население се препитава и прехранва от тъкането на бяла аба, която носят на панаира в Долян и я продават. Наистина работят хубава аба и плат за дрехи на хаджии. Много от техните жени обличат фереджета от бяла като мляко аба, а също и абени долами. Те са послушни, чисти и целомъдрени.

Фасадите на всичките им къщи гледат в южна или в западна посока. Всички улици са чисти. Тук-там се извисяват високи дървета. Има две гостилници с безплатно раздаване на храна. Най-напред е . . . Главните му произведения са пшеницата, ечемикът . . .

Допълнение към цялостното описание на град Струмица . . .

Прочути посещавани гробници на починали за вярата хора в град Струмица. Най-напред в джамията при

текето са гробниците на шейх Веледан ефенди и Кухи ефенди. Последният бил кухистански[60] учен и поради това, че знаел на памет и допълнил книгите на кухистанските учени, нарекли го Кухи ефенди. От него има много стотици томове ценни книги и съчинения.

Гробницата на учения имам Азис ефенди на ученика на софиянеца Бали ефенди... Освен тях има гробници на още много стотици пречестни и скъпи шейхове, но онези, които посетихме, са на споменатите прочути до хоризонта съвършени велики светци — да благослови любимият бог всички.

След това се простихме с първенците на този град, взехме си заслужаващи доверие спътници и другари и тръгнахме от този град в . . . посока. След . . . часа.

Описание на голямото местно сборище — панаира Долян

Той се намира в границите на казата Струмица в... санджак. Това е оживено и благоустроено панаирно място, разположено сред широко излетно място, обрасло с дървета, с обширни ливади и пасбища, сред равна и плодородна широка площ, пълна с птици. Прилича на крепост с порти от четирите страни, с многобройни едноетажни и двуетажни сгради с много стаи, прилични на големи ханища. От лявата и дясна страни на главния път, застлан с издялани четвъртити камъни, се намират общо над 1000 дюкяна, открай докрай покрити с керемиди. Построено е от... Вакъф е на... Над портите му се намират грамадни дворци. През дните, когато се събира панаирът, в тези дворци живеят управителите, кадиите и сердарите заедно с войската си и управляват. Има стаи и складове за емините, в които да се съхранява събирания от емините султански десятък от пазара.

Веднъж в годината през сезона на черешите на това пространство се събират стотици хиляди хора от Румелия, арабските страни, Персия, Индия, Самарканд, Балх, Бухара, Египет, Сирия, Ирак и от всички кътове на Европа, с една дума всички търговци от седемте климата по суша и по море се стичат със своите различни мно-

гобройни стоки на този панаир. Освен онези, които се настаняват на пазара, в чаршията, навън в долините, се установяват много хиляди шатри, палатки, сергии, навеси и всякакви жалки колиби от платно, черги или прости килими, та става един пазар като военен лагер, сякаш е армията на Александър Велики или пък на Кейхосров[61] или на Дарий. Цялата долина се изпълва от човешкото море. Продават се много стотици хиляди тогари стоки — може да се намери дори птиче мляко, лъвско мляко и човешко мляко. Птичето мляко са яйцата, човешкото мляко е женското мляко, а лъвското мляко е пък безсрамното вино. Тези неща също се намират. Дори сред разните видове яйца се намират яйца от камилска птица, а от адамовите пилета — крехки адамови агънца, малки дечица. През дните на този панаир от всички села, паланки и градове се стичат еснафлии, произвеждащи храни и напитки, хлебари, готвачи и пекари, правят с палатките си хиляди разновидни дюкяни, че става навалица като войската на Чемапур.[62] От хора не могат рамо с рамо да се разминат. Четиридесет дена и четиридесет нощи тук се правят оживени пазарлъци, докато се продадат всички неща и стоки. Нещо повече, дори жените продават тайната си стока тук съвсем открито. Много хиляди хора тук стават притежатели на Харуновско богатство, а много хора пък се отдават на живот и развлечения и изпадат в нужда да просят и молят за едно акче, за едно зърно и за дреха.

На това голямо сборище отделно става пазар за овце, като се продават стотици хиляди овце и кози. На територията на конския пазар се продават много хиляди коне и мулета. Понеже в Румелия няма камили, няма и пазар за камили, но има пазар за биволи и волове.

Става и човешки пазар, на който се продават и купуват много хиляди разцъвтели като слънчогледи и като млада луна красавици и красавци, момци и девойки. На пазара стоят и черноцветни арапи. Идват почти 40—50 хиляди души и купуват черни арапи. Прочее, в тези области чернокожите мъже и жени са много търсени роби.

Всички еснафлии си имат по едно място, където пребивават, т. е. чаршии. Притежаващите стотици хиляди грошове тежки търговци живеят в описаните по-горе прилични на крепости местни дюкяни и в многоброй-

ните покрити с керемиди и изградени от камък и хоросан домове. Там те излагат на вниманието на публиката всякакъв брокат, поплин, златотъкани материи, тафта, бархет, атлаз, кадифе, опал, рубин, яхонт, изумруд, диаманти, топаз, бисери, ахат, аметист, янтар, перли, седеф и още много хиляди скъпоценности и накити. Лицевата страна на всеки дюкян е с кукли, демонстриращи платовете, та е заприличала на кътче от картинна галерия. Всички редки стоки се продават на скъпа цена. Прочее, понеже тези приличнп на крепости ханове са защитени места на пазара, всеки, който има ценни стоки, ги показва на лицевата страна на техните дюкяни.

Другите, освен тези тежки търговци, продават и купуват навън по дюкяните и палатките на панаирната чаршия. Сред пустошите на това поле те правят много хиляди дюкяни и много хиляди шатри; наброяват се 20—30 хиляди палатки и шатри от килими и платнища, подредени в редици правоъгълни навеси, които превръщат това поле в осеяна с палатки като лалета ливада, в които се продава и купува. Освен грамадните като че ли царски кухни може би на хиляди места се въртят за кебап цели овце и агнета; има повече от хиляда кафенета, бозаджийници и кръчми. Онези, които имат средства и се напият свръх границата, ако започнат разпри и сблъсквания, то веднага кадията на град Серес, чорбаджията на еничарската дружина, еминът, войводата и мютевелиите ,които всички пребивават тук, дават заслуженото на биещите се, като ги глобяват и наказват. Много надеждно и сигурно място е.

Каквито фокусници-играчи има по земното лице — играещи по площадите или в шатри фокусници, факири, жонгльори, хазартни играчи, мимици, жонгльори с чаши, джуджета, съдържатели на домове за хазартни игри, атлети, акробати, фокусници с огън, демонстратори на кукли и манекени, сношаващи се с призраци, гълтачи на саби, шмекери, мечкари, дресьори на маймуни, на кози, на магарета, борци, жонгльори с ласа, укротители на змии, дресьори на птици, жонгльори върху ремъци, картоиграчи, фокусници с огледала, фокусници с чинии, гримасници — с една дума, всички хора на ловкостта и фокусници от света, всички родени от жени познавачи на бялата магия се намират на това

грамадно сборище. От всички страни тук пристигат странствуващи свирачи на саз, танцьори, певци, смешници, комици, певци-декламатори на епически или лирични поеми, мускулести борци, стрелци с лък, храбреци, очарователни красавици на времето, певци на любовни песни, правдолюбиви повествователи и дори евини щерки — всичко се намира на този хубав пазар по всички шатри и по чаршийските пазари. Става едно грамадно сборище и който не го е видял, който не е видял прорязващия Египет Нил, който не е видял намиращото се близко до Кайро и правено от шейх Ахмад ал-Бадауви и шейх Ибрахим Дасуки[63], напразно е съществувал на този свят. Много неща съм видял — да не казвам, но на това високо сборище и нощите чак са като дните на щастливия новогодишен ден на Хорезмийския шах.

С една дума, в хода на този панаир всеки по какъвто начин може, по такъв начин работи и препечелва, а после по лошите пътища някои се разделят с имането и с главите си. Оцелелите след този приличащ на празника на жертвоприношението панаир си отиват по родните местоживелища и на мястото на това сборище не остава нито човек, нито човешки крак. Казват „както на воденицата, чиято вода е отбита, така и на този площад няма повече нито човек, нито крак." И тези думи дават вярна представа. Но като че ли и целият този свят е една измамна призрачна работилница. Всъщност всезнаещият аллах знае, че положението на човека в света е прилично на това място, вдига ръка от този мръсен свят, който е само едно място за излет и приказно пътешествие. Такъв е той по конструкцията си.

После вървяхме 5 часа по-нататък в посоката към Мека, пресякохме гористи и хълмисти места до село *Мачка*[64]. То е неверническо село, зиамет е на солунчанинът Рамазан ага. Има всичко 100 къщи. След това вървяхме пак в посока към Мека 6 часа нагоре по една планина-летовище.

Възхвала на паланката Петрич

На сръбски език ще рече... Тя е хас на везира на Румелийския еялет и се управлява от неговия войвода.

Каза е със 150 акчета и в околията ѝ има 80 села. Има местен спахийски представител, еничарски сердарин, надзорник на пазара и митничар. Има всичко 240 недотам благоустроени, покрити с керемиди, дъски и тръстика къщи с градини. Има всичко две махали. Едната махала е хас на пашата, а другата е свободен зиамет на софиянеца Шейх-заде Мустафа ага. Има джамия и параклис и само една стая за студенти-софти. Има начално училище, теке за бедните дервиши, два хана и само една нечиста баня. Има всичко 50 дюкяна. Не е толкова култивирана паланка. Прочее, разположена е сред планинско хълмисто място и от четирите ѝ страни се извисяват планини, забили върхове в небесата. Чинари, тополи, бели дъбове, церове, брястове, буки и кестени са покрили цялата ѝ околност. Кестеновите плодове са като брусенските и се изнасят за много области, дори за София.

Поради това, че в тези планини има много хайдути и харамии-неверници и в този град не могат да живеят почтени хора, затова селището не е така оживено. По-специално през 1062 г.[65], когато моят господин Мелек Ахмед паша беше валия на пречистата София, с Кемали Халил ага и 10 хиляди въоръжени раи бяхме в тези планини. Когато преследвахме неверниците-хайдути, всеки ден в тези планини убивахме и хващахме по 40—50 малки кошути, елени, сърндаци и още толкова зайци, та ядяхме кървави кебапи. Също така всеки ден се залавяха по 40—50 души неверници-хайдути заедно с тъпаните и знамената им. Заловените неверници бяха разпънати по всички ъгли в тази паланка Петрич, в град Кюстендил, в паланка Дупница, в град Самоков и в град София. Така воювахме.

Накратко казано, планините при Петрич са за показ в света — високи, диви планини, чийто връх е по-висок дори от германските планини, от планините в Босна, Херцеговина и Доспат, от Стара планина, от планините-летовища Хамерина, Баня, Янина, от планиското летовище Исток и от планините на Рила. Петричките планини се свързват с планините-летовища при Серес и с планините, намиращи се срещу Фере. Надолу към морето стигат до Калугерската планина срещу Бруса т. е. до Кешиш даг. Също така достигат до планините-летовища на Сивас, Мараш и Бин-гьол при Ерзурум, а от

там до планините Азерия, планината Демавенд, планината Бистуни, планината Нехавенд и оттам дори чак до Индия. Със своите седем ръкави те са обхванали земното лице. Високи планини са. Има всичко 140 създадени от бога големи планини. По този случай преславният бог е благоволил да спусне стиха: „И планините са като стълбове“ в главата „Наба“[66], а в главата ... е благоволил с думите: „Нему принадлежат ключовете от небето и земята“.[67] Тълкувателите на Корана тълкуват и разясняват, че желаните ключове са високите планини, които като ключове отварят земното лице.

И наистина, ако се погледне с по-внимателен взор, то като се видят тези петрички планини и другите планини, ученият човек остава удивен както и бедният немощен Евлия остана втрещен, загубил ума и дума.

След това от границите на паланката Петрич минахме на изток през гори и подножието на грамадни планини, пресякохме оживени села, отсядахме, движехме се, ядохме и пихме в движение и така вървяхме 7 часа.

Описание на паланката Мелник

Причината да се нарича така е ... Също е под ведомството на Кюстендилския санджак и се управлява от войвода. Каза е със 150 акчета и в околията ѝ има ... села. Има местен спахийски представител, еничарски сердарин, надзорник на пазара, митничар и градски старейшина. А на арабски език да кажеш „Менлик“ е лошо, оскърбително и ругателно име.[68]

Градските постройки са на едно осеяно с долове и хълмове място. Това е оживена и украсена прилична на голям град паланка с уредени лозя и градини. Има всичко... покрити с керемиди едноетажни и двуетажни, изградени от камък и хоросан просторни домове. Има всичко . . . махали и всичко. . . михраба. Сред чаршията е джамията ..., покрита с керемиди и с превъзходно минаре. Това е една пресветла много посещавана джамия. [Тези] са прочутите джамии. Има всичко... махленски параклиса. Най-напред е параклисът... Има всичко . . . медресета за учащи се тълкуватели. Най-напред е . . . Има три начални училища за обучаване на благородните дечица на азбуката. Най-напред

е . . . Всичко . . . броя . . . Всичко . . . текета за бедните обезумели [дервиши]. Най-напред . . . Има всичко . . . бани, но има много домашни бани. Най-напред в чаршията е. . . Има всичко. . . . хана за търсещите печалби. Най-напред е. . . Има всичко. . . дюкяна, но няма каменно-хоросанен безистен.

Допълнение към цялостното описание на паланката Мелник

В тази красива паланка веднъж в седмицата се състои голям пазар и грамаден събор, на който се намират всички ценни стоки и то на ниски и достъпни цени. Болшинството от жителите му са слуги или помощници, обаче между групата на юруците има състоятелни и правдолюбиви хора.

След като се вдигнахме оттам, вървяхме 12 часа в източна посока. Бог да пази, по тежки и опасни пътища и пътеки вървяхме. Като слизахме от планинското летовище *Сърбин*[69], къде пешком, къде качени на конете, претеглихме много трудности и напрежения. Стигнахме пътната станция на село Сърбин, сред гори и летни пасища. Това е оживено българско неверническо село и е свободен зиамет. След това вървяхме пак в източна посока . . . часа. Преминахме оживени и благоустроени села, пресякохме и други достойни за посещение места.

Описание на приятната, грабваща сърцето паланка Ветрене.[70]

Причината да се нарича така е . . . Намира се под ведомството на . . . санджак и си има валия, кадия, войвода, надзорник на пазара, съдия, митничар, местен спахийски представител, еничарски сердарин, ага по хараджа, градски представител и 48 села в околията си. Няма обаче мюфтия и шеф на благородниците. Има всичко . . . покрити с керемиди едноетажни и двуетажни къщи, изградени от камък и хоросан, оживени и уредени, изцяло потънали в розови градини. Това са красиви и привлекателни домове с грамадни порти,

с веранди и скамейки и с превъзходни комини. Има всичко. . . мюсюлмански махали и 5 махали на гръцки, български и сръбски неверници. Има всичко. . . джамии, чиито благодетелни строители са видни първенци. Най-напред в чаршията е. . . джамия, с много посетители, една красива джамия с превъзходно минаре... Тези са прочутите молитвени домове. Има всичко... броя махленски светилища. От всички. . . И всичко. . . броя медресета за ходжите. Всичко. . . училища за скъпите на сърцето дечица. И всичко . . . текета за хората от ордените. И всичко . . . успокояващи душата бани. Всичко. . . ханове за препечелващи търговци. И всичко . . . занаятчии в султанския пазар, но няма каменно-хоросанен безистен. От всички . . .

Понеже климатът му е приятен, момците и девойките му са извънредно прославени в света красавици. Има благовъзпитани момичета. И около него има. . . броя приличнии на райски градини лозя, разделени на лехи зеленчукови градини, за описването на всяка една от тях езикът е беден. От всички неща, с които се слави Ветрене, най-прочут е тютюнът, който има аромат на мускус и амбра. Този тютюн става с по-хубав мускусен аромат и от йениджениския тютюн. От всичко най-прочуто нещо на Ветрене са малките кученца, наричани кърбу.[71] Стават умни ловни кученца, които могат да се носят в багажа. Такива забавни и смехотворни, такива подвижни и гневливи домашни пазачи, такива кученца-играчки няма в никоя друга област по земната повърхност. Прославени са също ябълките и дюлите му.

Допълнение към цялостното описание на град Ветрене. Този град Ветрене е разположен от западната страна на Демирхисар, а разстоянието помежду им е по-малко от два прехода. Между тях тече реката Орфано[72], която минава много по-близко до Ветрене.

От това място аз бедният не тръгнах надолу по пътя за Гюмюрджина. Тъй като вече бях видял всички села и паланки, разположени по тези пътища, пожелах през една друга посока да отида в Одрин и избрах пловдивския път. Като се вдигнах от Ветрене в продължение на 5 часа се изкачвах по трудно проходими планини в северна посока, пресичайки оживени села.

Пътната станция на село Авджи-юрду[73]

Мюсюлманско село е. Цялото му население са единобожници юруци, чието препитание е изработването на аба, кебета и дрехи-наметала за хаджилък. Сеят земята и от това си осигуряват прехраната. Има един параклис и 40—50 къщи.

Оттам пак в северна посока за 13 часа се изкачихме на едно огромно планинско лятно пасище, минахме селата, разположени по брега на река . . .[74], която тече през паланката Станимака.

Пътната станция на село Клиселий[75]

Това е неверническо село с 80 къщи. Зиамет е в границите на Станимака. На сутринта пак по брега на тази река през остри камъни, от които отпадаха подковите на конете ,вървяхме 7 часа.

Описание на недълговечния град т. е. на чудесната крепост Станимака[76]

Причината да се нарича така . . . Според казаното от хрониста Януван крепостта била построена от Филип Македонски. Като строеж на македонския крал тя била летен дворец. И досега на много места се виждат и личат останки от сградите му. След това през . . . година, когато Гази Худавендигяр султан Мурад I завладял град Адрона, а после завладял и големия град на Филип Македонски, неверниците от Станимака със страх и трепет разбрали, че няма да могат да устоят на мощта на мюсюлманската войска и предали тази крепост на Гази Евренос с молба за пощада.

Понастоящем според описанията на султан Сюлейман тя е вакъф на Сюлейман хан в Румелийския еялет. Управлява се от един мютевелия, назначен от страна на пловдивския назърин. Каза е със 150 акчета, но е придадена като добавка на пловдивския кадия. В околията ѝ има 40 култивирани села, които се намират под управлението на нейния местен спахийски представител и на еничарския сердарин. Прочее, Пловдив е само на 1 час

път в северна посока и ясно се вижда крепостта и минаретата му.

А крепостта на Станимака е в дъното на един хълм — една разнебитена, порутена и опустяла крепост[77]. Само на един връх е останала една прилична на кула черква, представляваща малък покрит с керемиди манастир, чиите калугери са завеяни и глухи.

Този град има две градски заселища. Едното е при разрушената крепост на онази страна на течащата тук река, която е към крепостта. Тя има всичко 300 открай докрай покрити с керемиди къщи с широки дворове, с лозя и градини, в които от начало докрай живеят неверници. Въобще няма мюсюлмани. Това е голяма привлекателна паланка. Има всичко около сто дюкяна. Съществуват всички категории еснафи; някои като бръснарите, подковачите и терзиите са мюсюлмани-занаятчии, но те не живеят в това предградие, а на оттатъшната страна на портата.

Има всичко два хана, които са безплатни кервансараи за намиращите се на път хора. На площада пред хановете има един останал още от неверническо време кладенец, който дава представа за животворната вода. От него водата се вади с въртене и със синджир. Всички жители на района оттам пият и премахват жаждата си. Прочее, когато през зимните дни минаващата през града Станимака река замръзне, през това време този кладенец е топъл и пият от него. В това предградие има три невернически черкви, обаче едната от тях е уредена.

След това от този кладенец в източна посока отидохме сред чаршията. Споменатата река се пресича на три места по дървени мостове, дълги по сто крачки. На отсрещната страна е мюсюлманското предградие.

То има всичко сто, покрити с керемиди едноетажни и двуетажни къщи с лозя и градини. Изградени са от камък и хоросан, с широки дворове чисти, приятни и приветливи домове, прилични на дворци. То не е тясно и претъпкано като отсрещното неверническо предградие. Само една махала е и има само един молитвен дом — една джамия с каменно-хоросанено минаре и изцяло покрита с керемиди. Има две махаленски светилища, една стая за учащи се софти, едно първоначално училище, теке и малка баня. Има всичко 17 дюкяна и нищо пове-

че. Това е едно миловидно малко красиво селище, а народът му е забележителен.

Като се вдигнахме оттам, вървяхме в източна посока, минахме село *Арнауд*[78], след това село *Червена*[79], след това село *Горно Тахталий,*[80] след това село *Долно Тахталий*[81].

Село Голямо Арнаудлий[82]

То е свободен зиамет на Сюлейман бей — син на стария мевлевия велик везир Махмед паша. Оживено село е, с лозя и градини и с една воденица. Като пресякохме това село, намиращите се северно от Пловдив планини ни останаха в гръб. След това аз, сиромахът, пак преминах в източна посока много оживени и благоустроени села.

Село Папас[83]

Също е неверническо село и е зиамет. След това вървяхме в северна посока и за . . . часа се изкачихме до поднебесните върхове на планинското летовище Мушатлий[84]. Обходихме и разгледахме много стотици хиляди сътворени от бога дървета, след което се спуснахме по нанадолнището и изминахме значително пространство.

Село Бардакчилар[85], *а след това и село Йениджe*[86]

И двете села са в еялета Румили в границите на санджака Чирмен. Тези села са на брега на реката Мушатлий,[87] за която казват, че е рудоносна река. Има много стотици воденици.

Описание на рудника за златисти стипцени зърна

В споменатата река на осем места се вадят рубинено-червени и златисти зърна от стипца. Това е обширно място за посещения. Всички жители на намиращите се в този дол невернически села са задължени да вадят стипца и затова са освободени и опростени от другите тежки данъци, но не са мюсюлмани. Всичко е държавен

имот, който е обособен от страна на дефтердарите като отделно еминство и се дава под аренда за 700 хиляди акчета. Всеки, който открадне стипца и направи престъпление, получава вечен затвор и бива вързан с верига в рудника. С оковани крака и наранено сърце той работи като роб. Златарите вземат от тази стипца и почистват среброто. А жените си намазват станалите безобразни полови органи, та ги правят тесни. Извънредно ползотворна е. Щом страдащи от разстройство поемат на гладен стомах колкото две нахудени зърна, кървната диария веднага се пресича. Ако обаче много се употребява, поврежда сърцето. Все пак всичко зависи от съпротивителната сила на сърцето. В тази река на много места има купчинки стипца, която си стои така натрупана.

Тъй като тази река е рудник за стипца, всички растения стават тъмно-червени, а и всичките ѝ води текат тъмно-червени като червено вино. Нито една божия твар не може да пие от нея. Ако някой лекомислено пие, устата му се изкривява. Поради това си докарват друга вода. Ако отнякъде дойдат риби и влязат в тази стипчива вода, всички стават като пияни, излизат навън на брега и цялото население на селата ги лови, та се прехранва. Обаче стават вкусни риби.

Тази река Маден-дере и реката Мушатли се сливат в едно и близо до Харманлийския хан по пътя за Одрин се вливат в река Марица. Освен дето в тези минерални води нагоре няма риба, но и надолу рибата се плаши от втичащите се рудоносни води, та всичката риба бяга във водата на Мушатли. Поради това в нея имаше извънредно много риба. Прочее, от планинското летовище се стиче една животворна вода, на която казват Мушатли-сую, а след рудниците ѝ казват Маден-сую. От двете страни има оживени и благоустроени села. Тази река, като се почне от летовището Мушатли до вливането ѝ в река Марица западно от Харманлийския хан прави над 120 завоя и в разстояние на 20 часа си пробива път с голяма мъка. Всъщност освен за кози друг път няма. От двете ѝ страни са скали, в които вият гнезда соколи и които са под управлението на началника на соколарите на честития султан. В тези скали има отделни наблюдатели и ловци, които с ласо спускат хора от скалите и ловят малките на соколите. Заслужава да се посети. Мъчно проходима река е и докато човек я отмине, се измъчва и му до-

тяга. Обаче са богати и култивирани села. Оттам вървяхме до

Пътната станция на село Канаклий[88]

То е мюсюлманско село с 40 покрити с тръстика къщи. Има една джамия, покрита с керемиди и с каменно-хоросанено минаре. Зиаметско село е. От четирите му страни има грамадни сенчести тополи, като че е персийски парк. След това вървяхме пак два часа по брега на споменатата река Маден.

Село Илиас[89]

То е благоустроено мюсюлманско село и зиамет. От това село вървяхме половин час пак по река Маден.

Описание на пътната станция на текето на честития Осман баба[90]

Водачът на ордена на обличащите се в аба дервиши, образецът за подражание на бедния и богатия, султанът на духовно богатите, т. е. сочещият божи път пресвят Осман баба — да бъде свята пръстта на скъпия праведник, бил ученик, беден последовател лично на пресветия Хаджи Бекташ Вели. По времето на . . . той намерил жилище и приют в това известно незаселено излетно място и се установил тук. Резултат и свидетелство за неговото усърдие е възвишеното гнездо — обител, което понастоящем се е разположило на брега на гореспоменатата река Маден, вляво от пътя, по който се отива в Одрин, на върха на един хълм, сред една равна плодородна земя, изпълнена с дървета като персийски парк, непропускаща слънцето горичка — една местност за излети. Това е каменно-хоросанена постройка, прилична на крепост, от четирите страни на която са се простряли пасища и зелени ливади, прилични на кадифе. Стените ѝ са като на голям султански дворец. Украсена е с най-различни постройки, с веранди, зали, с грамадна кухня, като че ли е царска, с много стаи, складове за хранителни припаси, с разнообразни украсени площадки обиталища, с постройки за гости, с разновидни грамадни конюшни и обори като на Антар и Камбиз, обори за волове, биволи,

мулета и магарета, складове за слама, ечемик и други необходими неща. Това са постройки-паметници.

То е благоустроено с джамия и молитвени домове от предишните султани, с параклис, училище за даване на уроци, баня, различни площадки — обиталища и дворец за гости, стаи около площада-двор за идващи и отиващи достойни дервиши и с най-различни неща. То прилича на голям град, потънало в райски градини гнездо на достойните дервиши, препълнено с лозя, градини, с много басейни, водоскоци и фонтани. Украсено е с много кладенци за вода, с чешми, от които тече животворна вода, с дворове широки, сякаш че са площадки за игра на джирид. Една голяма дервишка обител е.

Най-напред султан Баязид Вели, обичащ праведниците, отшелниците и бедняците, накарал да се построи на този площад за любезни разговори сред тази усеяна с ливади долина, един висок седмостенен замък — трапезна зала, по подобие на крушовидната седмоъгълна дервишка шапка, която символизира седемте климата и която нито с език може да се обрисува, нито с перо може да се опише.

Накратко: по околните стени на този прекрасен замък има 40 врати, които символизират, че това място е обиталище на четиридесетте светци. Вътрешността на замъка е облицована и инкрустирана с чист вулканичен яспис, алабастър, разновидни полирани скъпоценни камъни и превъзходни мрамори; застлана е с килими като индийски седефени изделия. Намиращите се по страните на превъзходния ѝ купол великолепни арки и сводове са укресени с ниши и релефи с бели, черни, червени и разни други скъпоценни камъни. Направеният от кипарисово дърво таван на купола е цветна рисунка за показ в света, върху чиито четки дори прочутите художници франкът Мани, персите Бехзад и Шахкулу са немощни да теглят една допълнителна черта. Украсен е с най-различни алабастрови колони, та е станал позлатен и изкусно направен дворец.

На площадката за въздаване на любовта към бога един фонтан-водоскок изхвърля вода чак до купола. От четирите ѝ страни през разнообразните прозорци се чуват чудесните мелодии и трели на хиляди и хиляди най-разновидни славеи от съседните планини, палмови и розови градини, чиито райски кътчета всички посещават.

Върху този бленуван дворец се извисява като кипарис едно превъзходно, покрито със синкаво олово кубе, върху което има един чудесен символ, покрит със злато. От половин преход разстояние той очарова с блясъка си очите на човека.

Всички предишни султани и благотворителни везири, пълномощници и първенци са правили в това теке по една грамадна постройка, за да получат духовната подкрепа на този Осман баба султан. Всички построени грамадни сгради са покрити със специално синкаво олово и са оживени със златни символи. В румелийските области няма друго теке, подобно на споменатото, построено от султан Баязид Вели. Такава е може би гробницата-обител на имама Риза в иранските земи.

Описание на приемната — жилище на бедняците. Срещу замъка на Баязид Вели има приемна площадка за бедняците, една стара сграда за показ в света, която поема в себе си до 500—600 сиромаси. Казват ѝ зимната площадка. Това е удивителна странноприемница — дворец за дервишите, около която има няколко стотин долапи и всеки от долапите е на някакъв дервиш. Последните седят върху кожи, отдадени на послушание и на прославяне на бога. Вратата му е широка като порта на грамаден дворец, така че в тази площадка-жилище влизат коли с дърва. В огнището се пали огън, около който се събират всички сиромаси-дервиши. Всеки един разказва някакъв малък разказ от патилата си и от това, което се е случило с него, разглеждат се най-различни въпроси от шериатските науки, четат се много разни историйки и се водят задушевни разговори. Правят се на кебап много овце, пекат се миришещи на амбра и мускус сладкиши. Посред нощ, като се изядат ястията, всички обичащи бога възнасят молитви за благодетелните дарители. След това три пъти извикват хорово Мохамедовата прослава и всеки отива върху кожата си или в многолюдните килии. До ден днешен те в течение на шест месеца по този начин се предават на послушание към бога на тази зимна площадка и водят най-съкровени специални разговори.

Възхвала на пролетно-лятната площадка-обител. Непосредствено до зимната площадка-обител благодетелят Мехмед бей, син на Яхия паша дошъл в град Скопие и,

за да спечели застъпничеството на Осман баба, построил една лятна площадка-обител. Тя съвсем прилича на гнездото-обител в текето Ак Язли султан[91], намиращо се на реката Батова между градовете Варна и Балчик на брега на Черно море. Също на нея прилича и кулата Галата в Цариград, която е извисила връх до небесата.

Околовръст площадката има седем здрави превъзходни каменно-хоросанени сгради с дебели стени. Тази лятна площадка има един дъсчен купол, приличащ на остра шапка, покрит с олово, а върху него — един знак, висок две стъпки с позлатена звезда; превъзходен купол. Площадката е толкова просторна, че привечер хората, които стоят на едната ѝ страна, трудно различават хората, намиращи се на другата ѝ страна. Била е направена от талантлив стар майстор, владеещ чудесата на строителното изкуство. И за да демонстрира и покаже цялата си сръчност и изкуство, е извъртял целия ѝ висок купол с изрисувани тавани без никакви опори. И вътре в една такава грамадна площадка-обител въобще няма никакви стълбове, а е една грамадна площадка направо само с таван.

Сред тази площадка-обител върху направения от превъзходен мрамор под има много стотици светилници със златни звезди, кадилници, свещници, съдове с розова вода и съдове за изгаряне на благовония, като всеки от тези светилници е висок по два човешки ръста. Всеки [дервиш] пак си има по един долап и си седи върху кожата заедно със своите другари, четат Корана и разискват съкровените знания. Някои демонстрират най-различни умения, като изработват стотици облицовани със седеф изкусно направени лъжици, зарове, купи, големи дервишки чаши, правят от корени на черна драка, чемшир и маслина лъжици, чесала за гърба и още много хиляди разни изделия на дервишката сръчност, които предизвикват удивление. Тях те дават като дарове на своето изкуство на идващите и заминаващи почтени първенци, а в замяна получават благотворителни дарове и подаяния от всеки човек, с което се препитават и хранят душите си.

Вътрешността на площадката-обител е настлана с чисто бял или жилест мрамор. Това е такъв широк площад, че поема две хиляди души. Денем и нощем там

живсят около 300 бедняци, чиито кожени седалки са им молитвени килимчета. Водачът на ордена, наставникът шейх Али баба, стои и бодърствува пред огнището и с леснина овладява и управлява тази обител, привързан към паметта и преданията. И другите бедняци също — всеки един е предопределен да върши някаква работа. Над горния праг на вратата на тази площадка-обител е написан следният надпис:

Помолете се и поменете духа
на Мехмед бей, син на Яхйя паша.

Посещаваната пресветла гробница на пресветия шейх Осман баба — да бъде светла пръстта ѝ. Най-напред лично пресветият отшелник на отшелниците ходжа Ахмед Йесеви благоволил да даде прозвището Гази Осман баба на закваската на любещите, образеца на спътниците, достигнали висше съвършенство, крал на богоугодниците, обгръщаш одобрените деяния, възвишен ратник, мая за добиване на вечния живот, фермент на праведниците и опора на пречистите хора, т. е. старейшината на ордена на обличащите аба, пресветия Гази Осман баба. Поради това той прекарал дълго време от скъпоценния си живот в завоевателни походи и бил всесветски пътешественик.

Възхвала на житието на скъпия покойник. Този Осман баба султан лично бил от чистата жила на потомството на династията на Абаданите. Неговият дядо Саид Али бил един от синовете на седмия син на честития Муса Кязим. Негов син пък бил Сеид Хисамеддин, а негов син е този Осман баба. Поради това няма никакво съмнение и колебание, че той бил от чисто благородно потекло на чудотворци-праведници. Най-напред той получил одобрение за дейност лично от Хаджи Бекташ Вели и ходжа Ахмед Йесеви, след което в Бухара и Балх дошъл на помощ на Османовата династия и заедно с Орхан Гази участвувал в завладяването на Бурса. След това пак през неговото царуване той се съветвал със Сюлейман паша, син на Орхан Гази, и като авангард на Сюлейман паша пръв този Осман баба с триста души сиромаси сложил крак върху румелийските области.

С удари на тъпани и с призиви били привлечени мюсюлмански тълпи. С носени флагове и с развети зна-

мена и байраци те стигнали право при одринския крал, пътешествувайки из Румелия. Те се молили с думите: „Местата, в които е стъпил нашият крак, всички да станат мюсюлмански.“ Когато ходили и обхождали Балканския полуостров, Испания, Австрия, Дюнкяркиз, Дания, областите на римския папа и Париж, те припявали: „Господи наш, нека да станат мюсюлмански области, черквите да станат мюсюлмански молитвени домове след хиляда и стотната [година]“. С една дума, той бил голям султан и много бил преживял. Когато пък при едно пътешествие ходил в Рим през ... година, дошел при Гази Худавендигяр и му внушил да завладее Одрин. Когато Мурад Гази със старанията на Осман баба завладял Одрин, той се намирал при него.

Още по-рано при пътуванията си Осман баба харесал мястото на това теке и бил обладан от желанието да изгради на това място една обител. Мурад хан Гази с щедри, разпръскващи перли думи дал в блестящата ръка на Осман баба красноречив царски декрет: „Едно приятно място от земите, на чието завладяване си бил, докъдето стига погледът, нека стане твой вакъф.“ Така благоволил, при което Осман баба пък с всички свои сиромаси с биене на барабани и свирни дошъл на това място и го завзел от ръцете на неверниците. Той му определил границите до местата, до които стига силата на взора и докъдето прониква погледът, и направил в това хълмисто, осеяно с ливади място, хижи за нещастниците. В този парк той провел хиляди особени разговори с 300-та бедняци, а по-късно с помощта на Мурад хан I построил едно полезно неголямо теке на Османовата династия. По-нататък с придобитите от него богатства при завоеванията построил много хиляди трайни големи постройки. Най-накрая през ... година, покорен и подчинен на заповедта „върни се при своя господар“, отпътувал от този свят и се заселил във вечния дворец, а светите му тленни останки били погребани в обителта.

Описание на пресветлия купол — негово гнездо. Той почива под един превъзходен висок изграден от камък и хоросан покрит с олово купол. Това е един просветлен гроб, излъчващ аромат и мирис на мускус и амбра, от които са се ароматизирали недрата на цялата обител. Понеже всички предишни султани и велики везири на Османовата династия, всички кримски ханове и кримски

султани са изпращали по едно златно, сребърно или украсено със скъпоценнни камъни кандило и най-разнообразни завески и неща за окачване като подаръци за това гнездо, то свещеният гроб така се е украсил, че не може да се опише с думи.

На един висок престол на страната на гроба към ощастливената му глава стоят неговите лични благословени обуща, благословеното му вълнено, направено от аба наметало, молитвеното му килимче, знакът, знамето от конска опашка, флагът и знамето му, тъпанчето и чукчето, рогът, литавъра и зиловете му, патерицата, броениците и налъмите му, боздугана му и благословенната му седмостенна шапка. От четирите страни гробът е украсен с най-различни ценни реликви, полирани и изкусно изработени светилници, сребърни и златни свещници, съдове за изгаряне на тамян и за розова вода. Наоколо са окачени различни скъпи и красиво написани свещени изрази, подредени според пътуванията му. Всички посетители четат Корана. Има и много хиляди ценни неща от калай. В никоя друга обител няма такива реликви. Дори в обителта на светия Абдуррашид ал-Гайляни в Багдад. Така украсени са намиращите се извън Багдад обители на великите имами: гробницата-обител на имам Хюсеин, далеч на два прехода от Багдад и по-нататък, на три прехода разстояние, тази на имама Али. Обаче гробницата на Осман баба и от тях е по-украсена и това не е тлъста лъжа, защото такива краснописно направени прославящи надписи не съм виждал в нито една гробница-обител.

Пред външната врата на този посещаван, изпълнен със светлина купол на Осман баба, върху високите сводове-опори има още едно малко куполче. То е място за събиране на хората. Върху лицевата страна на четириъгълните стени на този купол всеки пристигнал в Румелия по суша или по море пътешественик е оставил възпоменателен надпис, а по-малко духовните са окачили разни неща, а именно: зарове, канчета, чаши, давидовото рало, лъкове и др. Аз, бедният, също написах с калиграфски букви на лицевата страна: „Молитва за душата и за божието съизволение към мировия пътник Евлия, [слуга] на покойния Мелек Ахмед паша. 1081 година.[92] В Румелия, арабските страни, Персия, Балх и Бухара непременно във всяка джамия, хан, благотворител-

на гостилница или теке, с една дума през тези потдесет и една години пътешествия по земите на осемнадесет държави непременно и постоянно съм правил това, което лежи върху мене като задължение. С моето невъзбуждащо отвращение писмо помолих по за една молитва. Който го е написал, няма да остане скрито за любовта на оня, който го види.

Върху горния праг на входа на светлата гробница на този скъп Осман баба има една четириъгълна мраморна плоча. Върху неполирания мрамор със златно и тъмносиньо е написана с красиви букви следната хронограма: „Построи се тази благотворителна сграда-гробница за духа на султана на бедните дервиши светия Осман баба и на Гази Михал бей и за духа на сина му Али бей Двусърцият. Молитва. 912 година“.[93] С една дума, такива обители няма в нито една владяна от султана страна, пък нека да бъде и гробницата обител на султан Хаджи Бекташ Вели в Кър-шехир в Анадола — нека да бъде оживена и процъфтяваща, с божията милост, до свършека на двата свята.

В тази обител всяка вечер идват и заминават не помалко от 200—300 конници и много стотици пешеходци и то денонощно. Всички боси и гологлави раби божии [дервиши] и маловръстните усърдно и ревностно прислужват на гостите. Освен че им дават чулове, торби овес за конете, кафеници и тенджери, от грамадните като царски кухни им се дава да ядат много видове вкусни храни, дават им напитки и приют, след което те отминават.

А предишните султани, които с ревностен взор са наглеждали тази обител, са ѝ осигурили обрасли с дървета планини и гори с пасища сред тях, по които пасат дванадесет хиляди дойни овце и още толкова волове, биволи, коне, мулета и камилчета. Има още много други видове вакъфи, които се измерват в същите мерки.

Накратко казано, аз прекарах тук една седмица и се наслаждавах от водата и въздуха, от душите на образованите хора на тази обител, след което прочетох една заключителна молитва за светия дух на този скъп покойник, получих по един сърдечен подарък от всички последователи на Руми и се простих с всички сърдечни приятели. Вървяхме един час в източна посока пак по-

край брега на река Мадан, минахме село *Конукчий*[94], след това село *„Татарлий*[95] и стигнахме

Пашакьой[96]

Това е мюсюлманско село с една джамия и една кула. Понеже в това Пашакьой живеели синовете на...... паша, надзорник на текето Осман баба, казват му Пашакьой. Следва село Хисарлий,[97] а след него село

Село Анабаджи[98]

В старо време то било теке на една праведна жена на име Ана Баджи, но с течение на времето лесно дошло в разруха. Останали са няколко стаи и няколко къщи. По-нататък е село *„Ййде-бою*[99], чиято околност наистина е украсена с високи дървета. Село Кютюклий[100] — от него се докарват всички кореница и въглища за град Одрин. Докато дойдеме от Осман баба до тази махала, претеглихме пълни... часа удивителни дъждове и калища. По-нататък вървяхме все на изток.

Село Али баба текеси[101]

Този скъп покойник също бил ученик на Осман баба султан. Има около 20—30 дервиши, но няма вакъф. Понеже е теке, което се задоволява самостоятелно, прехраната на бедняците му сутрин и вечер се очаква от всевишния. Съобразно категоричния текст в сура ... „и всичко, което лази по земята, го храни всевишният бог", господарят на рабите изхранва, пои, облича и наглежда тези бедняци. Тези божии раби също така обличат седмостенна кечена шапка-боздуган и обичайната корона и винаги се поминуват с „подайте за бога". От времето на Осман баба още им било внушено така. Обаче всички бедняци пак прославят името на богатия [бог]. И понеже се уповават на твореца, установено е, че непременно всеки ден за бедняците от това теке идва по една овца за курбан. Изобщо не са в недостиг милостините, даренията, благодеянията и подаянията от всички страни,

та те пак оказват милостиня на идващите и заминаващите.

След като го минахме, преминахме много места: село *Корушлий*[102], после село *Фъндъклий*[103], след това село *Дейнеклий.*[104] Преминахме тези села за. . . часа. Пак изтеглихме изпратените ни от бога затруднения и стигнахме село *Дербенд*[105]. То е неверническо, българско и гръцко село и е хас. След това вървяхме един час и излязохме на главния път за Одрин.

Паланката Джиср-и Мустафа паша[106]

Преди през . . . година много пъти . . . В том . . . подробно е описана. Оттам вървяхме два часа в източна посока. Поради трудностите и калта се отбихме от главния път в дясна страна от този дол по равни пътища. Пресякохме река Марица. Като оставихме зад гърба си големия мост, ние вървяхме един час право нагоре в южна посока.

Пътната станция на паланката Чирмен

И нея също през . . . година сме описали по-горе подробно като седалище на санджак бей с всичките ѝ благотворителни постройки, както си е. Оттам се вдигнахме и вървяхме 4 часа на изток, пак преминахме река Марица по моста и посетихме текето Хамза султан. Вървяхме по равното поле два часа.

* * *

Евлия Челеби и спътниците му пристигат в Одрин. Понеже и този град е описан в предходните томове, той не се спира подробно на него, а продължава пътя си за Цариград. Тези части от том VIII не дават вече нови сведения за българите, поради което ги изоставяме.

БЕЛЕЖКИ:

[1] Погрешно написано вместо Бабе, село и планина край р. Шкумбини.

[2] Погрешно напечатано вместо Бъйикли Мехмед паша. Х. Шабанович доказва, че именно той бил назначен за румелийски бейлер-бей и бил натоварен да подготви стария римски път Вия Игнация за преминаване на войски и оръдия към адриатическото крайбрежие.

[3] Игра-състезание, при която конниците се стремят, препускайки коня, да свалят поставени ниско на земята кегли.

[4] Село Джура, на р. Шкумбини в Албания.

[5] Река Шкумбини.

[6] Неустановено.

[7] Погрешно са поставени точките на името Подградец.

[8] Става дума за р. Дрин, която изтича от Охридското езеро.

[9] Арабското име на р. Аму-даря.

[10] Адриатическо море.

[11] Днес няма такова име. Вероятно става дума за планината Петрино, източно от Охрид.

[12] Медаин се наричал древният Ктесифон, столица на Персия преди завладяването ѝ от арабите.

[13] Старото име на Цариград — Византион.

[14] Спани се нарича една албанска феодална фамилия от XIV—XV в. Разказът за седемте краля всъщност отразява голямата феодална раздробеност на Балканите през XIV в., когато градовете много често менели владетелите си.

[15] През 1443 г. Мурад II се оттегля от престола и султан станал син му Мехмед II. През 1444 г. във връзка с похода на Владислав Варненчик и Ян Хуниади държавните сановници отново довели на власт Мурад, който управлявал до смъртта си през 1451 г.

[16] През XVII в. титлата везир започнала да се дава и на бейлер,бейовете, а не само на т. н. кубе-везири, членове на султанския съвет. С упадъка на империята започнало и едно „поевтиняване" на титлите и званията.

[17] Гр. Ресен.

[18] Става дума за Охридската патриаршия-архиепископия, която просъществувала до 1767 г.

[19] „Зулм", „зулюм" ще рече насилия, терор.

[20] Става дума за поселището, което е извън крепостните стени, за „вароша".

[21] Несъмнено става дума за някакъв мюсюлмански мит, свързан с този Судак и лозето му, обаче този мит не ми е известен.

[22] Хафъз ибн Омар (умрял 880 г.), известен под името Хафс. Автор на един трактат върху правилното четене на Корана, който се смятал за особено авторитетно съчинение в тази област.

[23] Мохамед ибн Исмаил абу Абдуллах ал-Бухари (810—870), съставител на един грамаден сборник с предания за живота и постъпките на „пророка" Мохамед. В сборника той включил само онези предания (хадиси), които били „истински", т. е. чиито източник бил несъмнено някой от сподвижниците на Мохамед. Поради това сборникът му станал известен под името „Сахух ал-Бухари", т. е. „Истинният [сборник] на Бухари" и се ползувал с извънредно голямо разпространение сред мюсюлманите.

[24] Легендарен персийски майстор-каменоделец, легендата за когото е претворена в наше време от Назъм Хикмет в поемата му „Ферхад и Ширин".

[25] Евлия Челеби разказва, че венецианците, които тогава били във война с Турция, застрашавали областта Маня (областта на древната Спарта), че той бил натоварен да разнесе един ферман до военозадължените хора в Румелия да се стекат за защитата на Маня.

[26] Султан Ахмед I (1603—1617).

[27] Неустановено. Вероятно е изчезнало.

[28] Не може да се идентифицира.

[29] Вероятно село Петрино в планината Петрино между Охрид и Ресен.

[30] Евлия Челеби посещава тези градове през 1666 г. Описанието им е дадено в т. V.

[31] Сега Аргос Орестикон, Костурско, Гърция.

[32] Сега Бихлищ в Албания.

[33] Костур, сега Кастория в Гърция.

[34] Всъщност трябва да се движи на югоизток.

[35] Гр. Старова в Албания, на брега на Охридското езеро.

[36] Неустановено.

[37] Може би е погрешно написано името на село Дърмени, което авторът и издателите са смесили с по-понятното им Дервент.

[38] Село Гявато, между Ресен и Битоля.

[39] Непопълнено. Реката е Драгор.

[40] В оригинала „Манастир".

[41] В том V.

[42] В единия от ръкописите името е написано „Беслу". Може би става дума за село Белани, на брега на Черна река.

[43] Река Черна.

[44] Неустановено.

[45] В том VI. Виж тук стр. 21 и сл.

[46] Гр. Радовиш.

[47] Дн. град Кавадарци. Евлия Челеби и при тези описания не следва постоянно една посока, а криволичи, което ни кара да се съмняваме, че той наистина е посещавал тези градове.

[48] Неустановено.

[49] Гр. Валандово, югозападно от Струмица.

[50] Става дума за персийския шах Дарий III.

[51] От турското „юстю" — горе, горен и „румче" — византийски, гръцки, т. е. „горните (редове) — на гръцки".

[52] Кубанските степи, степите западно от Азов.

[53] Степите от устието на Днепър до Азов.

[54] Много от тези племенни названия сега не могат да бъдат идентифицирани с някое кавказко племе.

[55] Тюркските племена приели исляма през IX—X в. и всичко казано тук е съчинено от средновековните тюркски мюсюлмански автори, за да изтъкнат, че и техните племена са имали връзка с „пророка" Мохамед.

[56] През 1389 г. е станала знаменитата битка при Косово поле.

[57] Княз Лазар?

[58] Става дума за Милош Кобилич, който се промъкнал до Мурад и го убил.

[59] Бариде на арабски означава прохладен, студен.

[60] Кухистан се нарича една област в дн. Афганистан.

[61] Персийски шах от VI в.

[62] Митичен персийски шах.

[63] Не е ясно какви строежи има предвид тук Евлия Челеби. Във всеки случай не става дума за пирамидите.
[64] Махала Мечково, сега съставка на мах. Баскалци, община Първомай, Петричко.
[65] 1062 г. започва от 14 декември 1651 г. и завършва на 3 декември 1652 г.
[66] Цитат от Корана.
[67] Цитат от Корана.
[68] Всъщност думата „менлик" не означава нещо цинично или ругателно в арабския език.
[69] Неустановено.
[70] Ветрена, западно от Струма, сега Неон Петрици, Демирхисарско.
[71] Не е ясна етимологията на думата.
[72] Т. е. река Струма.
[73] Не е установено.
[74] Чепеларска река.
[75] Неустановено.
[76] Град Асеновград.
[77] Може би църквата в Асеновата крепост.
[78] Село Горни Арбанас и с. Долни Арбанас, сега Горнослав и Долнослав, Пловдивски окръг.
[79] Село Цървен (Червен), Пловдивски окръг.
[80—81] Неустановени.
[82] Вж. бел. 78.
[83] Попово, сега с. Искра, Пловдивски окръг.
[84] Мусатлий, сега с. Орлово, Хасковски окръг.
[85] Неустановено.
[86] Сега с. Долно Войводово, Хасковски окръг.
[87] Един от притоците на Олудере, сега Харманлийска река.
[88] Погрешно поставени точки при името на с. Кютюклий, сега с. Корен, Хасковски окръг.
[89] Село Елесча, Елехча, сега Тракиец, Хасковски окръг.
[90] Осман баба текеси, сега с .Текето, Хасковски окръг.
[91] При село Оброчище, Варненски окръг.
[92] Започва на 21 май 1670 г. и завършва на 9 май 1671 г.
[93] Започва на 4 юни 1505 г. и завършва на 23 май 1506 г.
[94] Неустановено.
[95] С. Татаркьой, сега с. Конуш, Хасковско.
[96] С. Войводово, Хасковско.
[97] С. Манастир, бившето Хасарлобас, Хасковски окръг.
[98] Неустановено.
[99] С. Идебик, сега с. Книжовник, Хасковски окръг.
[100] Сега с. Корен, Хасковски окръг.
[101] Бившето Теке-кьой, сега Малево, Хасковски окръг.
[102] Село Корашли, Княз Борисово, сега Славяново, Хасковски окръг.
[103] Село Фъндъкли, сега Лешниково, Хасковски окръг.
[104] Сега с. Лозен, Хасковски окръг.
[105] Неустановено.
[106] Свиленград.

РЕЧНИК НА СРЕЩАНИТЕ ТУРСКИ ДУМИ И ТЕРМИНИ

Авариз, по-точно бедел-и авариз, „откуп за тегобите". През XV—XVI в. се наричал авариз-и диванийе, т. е. държавни тегоби. Така се наричали държавните ангарии, налагани в случай на нужда от османската държава. Засвидетелствувани в документи от първата половина на XV в. отначало те били изключително натурални и изглежда не са обхващали цялата рая едновременно. През 1462 г. за първи път вместо натурална ангария били изискани пари от всяко задължено домакинство, тъй като имало поход срещу о-в Митилини и война с Венеция. След това започнал да се налага периодично — веднъж на 4—5 години. Постепенно интервалите започнали да стават все по-малки и накрай се превърнал в ежегоден данък. С течение на времето растяла и сумата, плащана под името бедел-и авариз: от 20 акчета на хане през XV в., на 300 акчета през XVIII в. и до 600 акчета в края на XVIII в. Разбира се, трябва да се държи сметка за обстоятелството, че и парите били вече твърде обезценени.

Ага — букв. „батко". Титла и обръщение към по-възрастни и уважавани лица . Титла на командуващия еничарския корпус.

Аджеми оглани — „неопитни момци". Така се наричали младежите, които се подготвяли за встъпване в еничарските редове. Откакто през 1639 г. било премахнато събирането на християнски деца за еничарския корпус, в тази група се зачислявали децата на еничарите. През XVIII в. те получавали по 3 акчета дневна заплата, докато преминат пубертетната вързаст и се включат в редовете на корпуса като редовни бойци еничари.

Акче — турска сребърна монета, сечена за пръв път при Орхан (1326—1361) и наречена акче-и османи, т. е. османска сребърна монета. Нейното тегло и пробата на среброто, от което се сечяла, непрекъснато се влошавали. През XVII — XVIII в. акчето станало вече най-дребната монета в империята. Три акчета съставлявали една пара, а 40 пари — 1 грош.

Алай-бей — началник на един алай (полк) от конницата на спахиите-тимариоти. Подчинен на санджак-бея на дадения санджак. В по-малките санджаци имало само по един алай-бей, който се явявал помощник на санджак-бея, управителя на еялета. През XVIII в. алай-беят бил командир на отреда спахии-тимариоти, — един от малобройните отреди в армията на валията.

Аянин — букв. „знатен", „виден". Почетна титла, давана на влиятелни градски първенци, които през XVI—XVII в. били представяни от местното население и утвърждавани от властите, за да следят местната администрация да не уврежда интересите на на-

селението. Те участвували в разхвърлянето на данъците и тегобите върху населението, в посрещането на столичните пратеници, при отварянето и прочитането на пристигащите заповеди и пр. Длъжността на аянина се превърнала постепенно в твърде доходна работа и през XVIII в. до нея се докопвали най-силните икономически и политически лица. Чрез нея те фактически овладяли властта в градовете и подчинените им кази, започнали борба за властта в съседните кази. Аянските борби станали един от главните източници на размириците през втората половина на XVIII в., чрез които икономически закрепналата частновладелческа аристокрация повела борба за трайно овладяване на властта по места и за изместване на послужебната аристокрация.

Б а д ж — виж бач.

Б а л е м е з (б а л й е м е з) — вид тежки дългобойни оръдия, употребявани за въоръжаване на корабите или като крепостни оръдия. Стреляли с ядра, тежки до 50 кг. Името им произлиза от италианските думи ballo mezzo — средни ядра.

Б а ч — мито, сухопътно мито за прекарване на стоки през даден район или за да се разреши внасянето им за продажба на пазара в даден град.

Б а ш — 1. глава, 2. главен.

Б а ш-а г а — букв. „главен ага". Началник на външната свита на валията.

Б а ш ч а у ш а г а — длъжност в еничарския корпус, нещо като първи адютант на еничарския ага. Той имал ранг на чорбаджия, т. е. на командир на орта, но не бил свързан с никаква орта. Явявал се изпълнителен орган на еничарския ага. Освен него имало още двама адютанти: II адютант, наречен орта чауш, т. е. среден чауш и III-и адютант, наречен к ю ч ю к-ч а у ш, т. е. малкия чауш.

Б е р а т. — султанска дарствена грамота, с която се предоставяло на приносителя ѝ да събира някакви данъци срещу изпълнението на определена служба. С берат се давали тимари, зиамети, мукатаи, гладишки длъжности, настойничества над вакъфи, — всички служби, чието изпълнение било свързано със събирането на някакви данъци.

Б е й т ю л-м а л — 1. държавното съкровище на мюсюлманската държава, в което се стичала полагащата се на държавата част от феодалната рента. Буквално означава „дом на имуществата", т. е. съкровищница. 2. Със същото име се наричали и приходите от останали безстопанствени вещи, които се задържали в полза на държавата. Останалите без наследници имущества на починали военни лица-еничари също се предавали в бейт юлмала, но чрез самата военна корпорация, а не чрез граждански бирници. Към групата доходи на бейт юл-мала се отнасяли и конфискациите на имущества на обвинени в измяна лица.

Б е ш л и-а г а — началник на бешлиите. Бешлии се наричали лековъоръжените конни войски от свитата на валиите или включените в тези свити еничари, получаващи заплата по пет акчета на ден. От турската дума „беш" — „пет" идва и наименованието им.

Б о с т а н д ж и и — букв. „градинари". Категория придворна стража, която през XIV—XV в. охранявала двореца отвън, пазела разположена в градините, откъдето получила названието си. Бидейки част от платената от двора войска, бостанджиите скоро стана-

ли особена полицейска част. Те отговаряли за особата на султана и се явявали изпълнители на особено важни административно-полицейски задачи. Привеждали в изпълнение издадените от султана смъртни присъди на лица от всички краища на империята, изпращали се с поръчения из вилаетите и пр.

Бостанджи-башия — началник на корпуса на бостанджиите. Тъй като Одрин бил старата столица на империята и в него имало султански дворец, там също имало корпус бостанджии. На техния началник, одринския бостанджи-башия се възлагали важни мисии от полицейско-административен характер в Румелия.

Бургаско киле — мярка за вместимост, за измерване на зърнени храни. Равнявало се на 1 1/2 цариградски килета или на 1/2 балчишко киле.

Бюлюк — букв. „дружина". 1. Еничарският корпус се състоял от 196 орти, които се разпадали на три поделения: бюлюци, сеймени и джемаат. Бюлюци се наричали ортите от 1 до 62-а. 2. Бюлюкът бил и поделение от 20—30 войници от платените конни войски на султанската гвардия. Шестте конни бюлюка на гвардията се разпадали на около 300 такива бюлюци, начело с бюлюк-башии.

Вакъф — приходоносно имущество, чиито доходи са завещани за някакви благотворителни цели. Когато посветеният за такива цели имот бил пълна собственост (мюлк) на посветителя, вакъфът се считал истински чист вакъф. Ако се посвещавала земя-мирие, върховната собственост върху която принадлежала на държавата, вакъфът се считал неистински, макар че неговите доходи можели да се използуват за вакъфски цели.

Валия — титла на управителите на ливи, на санджаци през XVII—XVIII в. През XVIII в. вече почти не се споменава старото име на тези управители — санджакбейове и новите управители — валиите били твърде слабо свързани с тимарскоспахийската система.

Везир — букв. „натоварен (с държавни дела)". Отначало тази титла се давала само на трима сановници в империята. През XVI в. броят на везирите достигнал 7 души, като всички били участници в султанския съвет. През XVIII в. титлата започнала да се дава и на провинциални управители. Везирът имал право да носи пред себе си 3 знамена от конски опашки, поради което се наричал и „паша с три опашки".

Вилает — название на административна единица, която през XIV и XV в. се равнявала на околия. През XVII—XVIII в. с това име се наричали санджаци (окръзите), а само в практиката при събиране на поголовния данък се запазвало значението „околия". След административната реформа през XIX в. с това име се наричали най-големите административни единици — провинциите, областите.

Войвода — длъжностно лице, което управлявало султанските хасове и държавните приходоизточници, намиращи се в дадена каза. Това била една от най-доходните длъжности в казата, защото давала възможност за неограничено ограбване на населението и на държавата. Войводата можел да даде хасовете под аренда или сам да влезе в ролята на техен арендатор, от което извличал допълнителни приходи.

Войнугани — категория зависимо българско население. В мирно време били задължени да се грижат за конете от държав-

ните конюшни, а във военно време служели в обоза на армията, копаели ровове и вършели други сапьорски работи. Войнуганите били групирани на оджаци (огнища), по 25 души в единия. От тях 5 души на смени отбивали повинностите им и се наричали „гьондер“, изпратени, „копие“, а другите 20 души обработвали земите на оджака и издържали изпратените на служба. Те се наричали „ямаци“, помагачи. Началниците на войнуганите се наричали войнук-бейове или черибашии и притежавали тимари в замяна на службата си.

Г а з и — победител, храбрец, завоевател.

Г у р и и — красиви женски същества, които според мюсюлманските вярвания в задгробния свят щели да развличат и забавляват попадналите в рая хора.

Г ь о н ю л л и я н и — букв. доброволци. Вид лека конна или пехотна войска, набирана измежду местните жители за отразяване на внезапни атаки на противника и за извършване на рейдове в тила му. Те се явявали наследници на някогашните акънджии. По време на война през XVII—XVIII в. те вече получавали заплата, която се разпределяла и събирала от местните жители. Само началникът им, гьонюллиян-агасъ получавал постоянна заплата, плащана му от средствата на еялета.

Д е р б е н д ж и и — категория зависимо население, което било задължено да охранява проходите, да осигурява безопасността на пътуването през тях. Срещу тези задължения било освободено от някои държавни тегоби.

Д е с т а р — чалма; дълга ивица памучен или копринен плат, който мюсюлманите навиват около главата си.

Д е ф т е р д а р — така се наричал везирът-шеф на главното финансово и кадастрално управление, дефтерхането. Явявал се финансов министър на империята. Отначало имало един дефтердар, а после, с териториалното разширение на държавата техният брой се увеличил. През XVIII в. те били сведени само на двама: I-и дефтедар, който се явявал главен дефтердар и водел делата за Румелия, и II дефтердар за Анадола.

Д е ф т е р х а н е — най-общо название за финансово-счетоводното ведомство на Османската империя. Там се съхранявали дефтерите (регистрите), в които били описани населението, доходите, данъците, войсковите формации на империята, водели се приходните и разходните сметки и пр.

Д ж е б е д ж и и — военизиран корпус в Османската империя, който се занимавал с изготвяне на оръжие, с неговото съхраняване и ремонтиране, с подготовката на боеприпаси за армията. Не леели само топове. Основните им складове и работилници се намирали в Цариград, но хора от този корпус били разпръснати по всички градове, където имало еничарски гарнизони, особено в пограничните райони. Както еничарите, така и джебеджиите получавали заплата от държавната хазна.

Д ж е б е л и я — наемен боец в спахийската конница. Ако доходът от тимара на даден спахия надвишавал определена граница, той бил задължен да води със себе си един издържан от него войник, наречен джебелия.

Д и в а н — 1. Съвет, съвещателен орган на управлението. Съветът при великия везир се наричал диван-и хумайюн, т. е. сул-

тански съвет. Дивани се наричали и съветите-канцеларии на провинциалните управители. 2. Сборник стихове от даден автор.

Диван-ефендиси — служител в свитата на даден паша, който се явявал главен секретар на съвета (дивана) на валията и водел цялото делопроизводство, цялата писмена работа.

Диздар — комендант на крепост, който имал тимар или зиамет за своя издръжка, а не заплатата от хазната.

Долама — къса горна вълнена дреха.

Долап — 1. Водно колело. 2. Тепавица. 3. Зидан в стената шкаф за дрехи или за храни.

Дюнюм — мярка за повърхнина, равна на около 920 кв. м.

Евляд-и фатихан — букв. „деца на завоевателите". Военизирана формация на тюркското население. Приписаните към нея били групирани в ханета, като всяко хане било задължено да издържа и изпраща един пехотинец за армията.

Емин — „доверен" чиновник. Натоварени били да събират доходите от някой хас или друг държавен приходоизточник, да събират провизии и др. неща за двореца и армията, да надзирават някои строежи, при които се плащало за извършената работа и пр.

Еминии — вид леки обувки.

Ешкинджия — лице, задължено по време на война да се яви в редовете на армията.

Ешемик — вид извара, получавана при изваряване на суроватката от сиренето.

Еялет — провинция, най-голямата административна единица в Османската империя през XIV—XVIII в. Империята се деляла отначало на два еялета: Румелия, включващ почти целия Балкански полуостров, и Анадола. Успоредно с териториалното разширение на империята се създавали нови провинции — Босна, Буда и др. През XVII—XIX в. често с това име се назовавали и санджаците, ливите.

Забитин (забит) — най-общо название за офицер и управител, съчетаващ в себе си административни и стопански функции. С нея можел да се нарича субашията на дадено село, спахията му, управителят на хас-войвода или емин, надзорникът на някой вакъф, арендаторите на всички тези длъжности и пр.

Заим (ин) — владелец на зиамет.

Захире-беха — букв. „цена на зърнените храни". Валиите обявявали, че ще трябва да посетят даден град и че жителите трябва да им приготвят храни. Понеже се предписвали грамадни количества, които не можели да бъдат консумирани, те карали хората да им заплатят онова, което оставало, което „връщали" на града. Често жителите предварително събирали стойността на поръчани храни и ги изпращали на валиите, само последните да не идват в града им.

Зиамет — ленно владение с доход от 20 000 до 99 999 акчета, от категорията на свободните ленове. Давало се на алай-бейовете, придворните чауши и др.

Имам (имамин) — ръководител на молитвата при мюсюлманите; глава на мюсюлманската община. Буквално: „преден", „стоящ най-отпред".

Имарет — странноприемница, в която безплатно се давала храна на отсядащите в нея пътници. Тези заведения се издържали

от завещани за благотворителни цели имоти, които също се наричали имарети, имаретски имоти.

Испенч — паричен данък, събиран от всеки годен да изкарва прехраната си немюсюлманин. Събирал се и от селските и от градските домакинства, както от главите на домакинствата, така и от нежеленените, но вече годни да работят синове. Възлизал на 25 акчета от човек.

Ихтисаб — общо наименование на няколко такси, събирани от изкарваните за продан стоки по пазарите. Сред тях били ресим-и мазан — такса за теглене с теглилка, ресим-и екиял — за измерване на храните с щемпеловано, официално киле, бадж-и пазар — мито за допускане на стоката да се продава на пазара и др.

Кадия — съдия. Заплатите на кадиите били в зависимост от ранга им, от града, в който служели. Кадията на Цариград получавал дневно по 500 акчета, кадиите на другите по-значителни градове — по 300 акчета, на по-малките градове — по 150 акчета и кадиите от най-ниска степен — по 60—70 акчета на ден. Кадиите се явявали органи на централната власт, наблюдавали да се изпълняват нормално разпорежданията на централната власт, да се събират данъците, контролирали пазара, финансовите дела на вакъфите, следели за доброто поддържане на джамиите, оформяли сделките за прехвърляне на земи и недвижими имоти, раздавали правосъдие въз основа на религиозното право и издадените от султана разпореждания.

Каймакамин — букв. „наместник". 1. Титла на каймакам-пашата, заместника на великия везир, когато той се намирал на война. 2. Наместник на старейшината на благородниците в дадена провинция. 3. С това име понякога се наричал и мютеселимът, наместникът на валията на даден санджак.

Каза — съдебно-административна единица, намираща се под юрисдикцията на един кадия. Приблизително равна на една околия.

Калга-султан — титла на лицето, което е обявено за престолонаследник в кримското татарско ханство ;второ по значение лице в ханството. Царуващият хан изпращал своя престолонаследник далеч от столицата, обикновено в Турция, за да няма опасност от преврат.

Калемие — такса за написване на някакъв документ от съда или от друга официална инстанция. При издаването на документи за владеене на маликяне под името калемие се събирала твърде крупна сума.

Калъч — сабя, меч.

Капудан-паша — командуващият османската флота, главният адмирал в османската държава.

Капуджи-башия — букв. „началник на вратарите". Отначало наистина бил началник на стражата, която охранявала вратите на султанските покои и имало само един капуджи-башия. След това тяхният брой се увеличил. Те въвеждали в двореца чуждите посланици, изпращани били със съобщения до управителите на провинциите, оглавявали тайни мисии за ликвидиране на неугодни управители и пр. С течение на времето това звание се превърнало в благородническа титла в Османската империя, която се давала и на издигнали се в провинцията аяни, които понякога не били дори виждали вратата на султанския дворец.

Каваф (кафаф) — обущар, занаятчия или търговец на обуща.

Кафтан беха — при мюсюлманите кафтанът или халатът се смятат за особено почетни подаръци. При посещенията си из своите области управителите карали населението да им подарява кафтани или шуби, но не само в натура, а често да им даде само паричната равностойност на кафтана или шубата. Така и това се превърнало в един произволно налаган данък от страна на валиите и другите управители.

Кебе — вид плъстена тъкан.

Кесия — единица за броене на пари, равна на 500. Вместо 500 гроша се казвало 1 кесия, вместо 3500 — 7 кесии и т. н.

Кетхуда — представител, пълномощник, помощник.

Кехая — виж кетхуда.

Кетхуда-йери — букв. „като полномощник", „вместо пълпомощник". Старейшнина на военните чинове в даден град, където се намирал макар и малък еничарски гарнизон. Там където имало еничари от две поделения или повече, определял се един старейшина, началник на всички военни чинове в града и околията му. Той можел да привежда в изпълнение всички присъди по отношение на военните, следял те да спазват обществения ред и пр. Назначавал се от агата на еничарския корпус измежду резидиращите в дадения град еничарски началници.

Кибля — посоката, в която мюсюлманите трябва да се кланят по време на молитва. Където и да се намират, при молитва мюсюлманите трябва да се обърнат към Мека. Напр. в Египет трябва да са с лице на изток, в Турция — с лице на юг, в Пакистан — на югозапад, у нас — приблизително на югоизток и пр. В джамиите или месджидите тази посока се указва от специална ниша (олтарче), наречено михраб.

Колджия — пазач, лице от въоръжената стража или охрана. „Кол" се наричала група от 10—15 въоръжени лица, определени да охраняват порядъка в дадена околия или град.

Кул-кетхуда — букв. „представител на робите". Вторият офицер в едничарския корпус, помощник и заместник на еничарския ага. Наричал се още еджак-кетхудасъ или кул-кехая.

Кюрк — тежка, подплатена с кожа горна дреха.

Ляво крило на Румелия — областите на Беломорието, Македония и Албания. Виж дясно крило на Румелия.

Лива — букв. „знаме", както и санджак. С това име се замества понякога названието санджак, а санджак-беят се наричал мир-лива. През XIX в. означава дивизия, а мир-лива — дивизионен генерал. Виж санджак.

Малкият чауш — виж баш-чауш.

Мартолози — християни, задължени да поддържат реда и сигурността в някои планински и гористи местности, срещу което им се признавало правото да носят оръжие и се освобождавали от някои данъци. Названието им идва от гръцката дума „арматолос" — въоръжено лице.

Мевлеви — последовател на мюсюлманската дервишка секта, основана от Мевляна Джеляеледдин Руми. От прякора Мевляна и те били наричани мевлевии.

Мектеб — начално училище; бюро; канцелария.

Месчид — малка сграда за молитва, в която, за разлика от джамиите, нямало постоянен имамин и не се провеждала петъчна молитва с проповед.

Мешин — обработена тънка телешка кожа.

Мир-лива — виж лива.

Михраб — ниша в стената на джамия или месджид, сочеща точно посоката към Мека, накъдето трябва да са обърнати мюсюлманите по време на молитва.

Молла — титла, давана отначало на кадиите в големите градове, а по-късно на всеки считан за вещ в религиозната догматика и право. Означава господин, учител, господар.

Мукатаа — от арабската дума „катаа" — отсичам, отрязвам. Държавен приходоизточник, даден под аренда срещу определен откуп. Правела се оценка колко пари носи на държавата даден данък, митница, хасово селище или нещо друго и след това този приходоизточник се давал на откуп срещу определена годишна вноска, но за точно фиксиран срок от една до три години. Откупвачът получавал правото сам или чрез свои пълномощници да събира полагаемите се приходи. По този начин данъкоплатците се предоставяли на гнета и произвола на лихваря-откупвач.

Мухафъзин — букв. „защитник". Така се наричал управителят на дадена крепост и нейния район, началникът на разположения в нея гарнизон. Той бил длъжен да се грижи за отбраната ѝ. Мухафъзи се назначавали в крепостите и пограничните райони и в областите, изложени на неприятелско нападение.

Мюеззин — духовно лице, което от минарето на джамията трябвало да призовава мюсюлманите към молитва.

Мютевелия — лице, определено по завещание и утвърдено със султански берат да се грижи за даден вакъфски имот, да прибира доходите от него и да ги използува според предначертанието на завещателя. Обикновено завещателят оставял за мютевелия някой от синовете си или други близки родственици, като оставял и част от доходите за тяхната издръжка. По такъв начин вакъфската система се превръщала в средство за осигуряване на постоянни приходи за потомството на дарителя.

Мютесариф — 1. Владелец, притежател. 2. Така се наричали през XVIII в. управителите на онези санджаци, в които ленно-спахийската система била почти изчезнала и санджак-бейовете нямали хасове, а събирали определени данъци от населението. Това били предимно новосъздадени санджаци, в резултат на деленето на старите големи санджаци.

Мютеселим — заместник, лице на което е връчено управлението на средището на дадена административна единица, когато титулярът-управител пренесе резиденцията си на друго място. Напр. средище на Силистренския санджак била Силистра и когато санджак-беят резидирал в Силистра, там нямало мютеселим. Обаче поради зачестилите войни в Русия северните територии на Силистренския санджак станали особено невралгични и валията на санджака трябвало да се установи на резиденция в Очаков. В Силистра, като средище на санджака, от което постоянно отсъствува управителят, се назначавал мютеселим. Той бил подчинен на валията, но можел да се сношава и направо с централната власт. Назначавал се от централната власт, но непременно по предложение на самия валия. Понякога мютеселимът се наричал и каймакамин.

Мюфтия — мюсюлмански правовед-богослов, който имал компетенцията да издава писмени мнения-тълкования по някои възникнали неясни въпроси на религиозното право, да преценява дали дадено решение или деяние е допустимо от мюсюлманската религия. Издаваните от тях писмени мнения се наричали фетви.

Назърин — букв. „надзорник". Административно-фискална длъжност. Назърите били управители на даден град или район, в който имало много вакъфи или държавни приходоизточници, явявали се организатори на изпълнението на дадена стопанска задача, от която е заинтересувана държавата — редовното функциониране на рудници, солници, пристанища и пр.

Наиб (наибин) — наместник; наместник на кадията, пълномощник на кадията за даден район.

Накиб ал-ашраф — старейшина на благородниците. В Османската империя се ползували с особени права потомците от рода на Хашем ,от който произхождал и самият мюсюлмански „пророк" Мохамед. Те се наричали шерифи, т. е. почтени, благородни, мн. ч. ашраф. Главата на това съсловие, който трябвало да се грижи за охраната на привилегиите им, се наричал накиб-ал-ашраф.

Нахия — административна единица. Преди въвеждането на казата като административна единица през XVI в. тя фактически представлявала каза, заемала нейното място в административната организация на империята. След това се превърнала в подразделение на казата. В нея нямало кадия, а се назначавал кадийски наместник.

Нуреддин-султан — вторият престолонаследник в Кримското татарско ханство. Управляващите ханове изпращали определените престолонаследници далече от столицата, обикновено в определените за тях места в Източна България, за да не се опитват да организират преврати и да им отнемат трона.

Оджак — 1. Огнище. 2. Еничарските казарми в столицата. Те се схващали като огнище, накладено от султана, върху което ври еничарският казан и около което са наредени всички еничари. От там думата „оджак" станала символ на еничарския корпус и се употребява като него синоним. „Син на оджака" означава член на еничарския корпус; „правила на оджака" — регламентът и традициите на корпуса. И след разпръскването на еничарите по всички краища на империята, те пак продължавали да се считат част от събраната край огнището еничарска дружина на султана и се ползували с автономията и привилегиите на еничарския оджак.

Ода — поделение в еничарската войска. Виж орта.

Ока — мярка за тежест, равна на около 1260 грама.

Орта — букв. „средища". Така се наричала основната организационна единица на еничарския корпус, който се делял на 196 орти, т. е .полка или дружини. Всяка орта от столичните еничари имала своя казарма, „ода", свое знаме, свой отличителен герб и свое име и пореден номер. Начело на ортата стоял чорбаджия, командир на ортата. След него идвал ода-башията, комендант и командир на разположените в едно казармено помещение — одая — еничари и знаменосеца на ортата. Други подофицерски длъжности, помощници на първите лица, били ахчи-башията, шеф на кухнята; сака-башията — шеф-водоносец и кара-коллукчията — началник-отговорник на тенджерите. Цялата терминология, всички наименования на длъжностите сочат, че при създаването им се е изхождало

от предпоставката, че се формира войска от хранени от султана хора, войска от негови хранени роби.

Пазванти — виж пандури.

Пандури — местни стражи, наети и плащани от градските власти за охрана на реда в града, през нощта особено.

Ребн юл-ахър — четвърти месец от арабската лунна година. Има 29 дни.

Реби юл-аввел — трети месец от арабската лунна година. Има 30 дни.

Реджеб — седми месец от арабската лунна година. Има 30 дни.

Санджак — 1. Знаме. 2. Административна единица в Османската империя, включваща няколко нахии или кази, а няколко санджака съставлявали един еялет. Названието ѝ идвало от думата санджак — знаме, тъй като намиращите се в него спахии били длъжни да се явяват на война под знамето на съответния санджак-бей. Понякога тази административна единица се наричала и лива (знаме). Начело стоял санджак-бей.

Сахтиян — вид обработена мека кожа.

Сердар — букв. командуващ. С тази титла отначало се наричал командуващият действуващата армия. По-късно с нея започват да се наричат началниците на провинциалните еничарски части, на еничарските поделения в даден град. Еничарският сердарин на града се назначавал от страна на агата на еничарския корпус и имал задачата да урежда вътрешните дела на местния еничарски гарнизон, да изпълнява исканията на кадията за охраняване на реда в казата и пр.

Силяхдар — букв. „оръженосец. 1. Така се наричал вторият по значение служител от султанските покои (след хас одабашията — старейшината на личните покои). Той имал достъп до особата на султана въоръжен, по време на церимониални походи яздел отдясно до султана, като носел на рамото си сабята му. 2. Силяхдар се наричали два отряда от султанската гвардия, които се строявали на дясното ѝ крило. През XVIII в., поради това че султаните престанали да ходят лично на война, те също били разпръснати из по-важните градове на империята.

Софти — учащи се от горните курсове на богословските училища, студенти по богословие. Названието им идва от персийската дума „сохте“, изсъхнал, като в случая се влагал смисъла изсъхнал от учение, всецяло отдаден на учението.

Старейшина на благородниците — виж накибалашраф.

Субашия — отначало с тази титла се наричал помощникът на алай-бея в даден санджак, който наблюдавал реда между подчинените му спахии-тимаристи в даден район — нахия или вилает, управлявал техните дела в мирно време, а при война ги предвождал на фронта. По-късно субашия започнал да се нарича всеки пълномощник на даден феодал — тимариот или заим, комуто било предоставено управлението на тимара или знамета, да събира данъците от раята и да ги предава на спахията. Субашии имали и хасовете на санджак-бейовете, някои от вакъфските села, които не можели да се управляват пряко от емина на хасовете или мютевелията на вакъфите. Когато феодалът отдадял своя лен под аренда, преставал да се нуждае от субашия, — в такъв случай послед-

нният можел да мине на служба при арендатора. Освен тези „тимарски субаши“ имало и държавни, т. н. „мирни субашиси“, които изпълнявали полицейско-надзирателски функции в градовете през XVI—XVIII в.

Сура — глава от Корана. Свещената книга на мюсюлманите се дели на 114 глави, сури, а всяка сура се подразделя на стихове (аяти). Броят на аятите в отделните глави е различен

Суфии — мюсюлманска религиозна секта, чието име произлиза от думата „суф“ — вълна, груба вълнена дреха, власеница, Суфиите отричали земния мир, живеели аскетически, обличали се грубо и смятали, че висша наслада се крие само във вътрешното сливане в божеството, аллаха. Виж Е. Э. Бертельс, Суфизм и суфийская литература, М. 1965.

Теке — дервишко манастирче, обител; гробница на някой виден мюсюлманин, при която са построени и жилищни помещения за живеещите при нея негови последователи и поклонници.

Телхисчия — чиновник в канцеларията на великия везир. който имал за задача да резюмира и подготвя за доклад пред султана обсъжданите въпроси и да оформи писмено взетите решения по тях. Названието на длъжността идва от думата „телхис“ — резюме.

Тепелик — ковано метално украшение, поставяно на главата върху забрадка. Често от него се спускали метални висулки или други украшения.

Тимар — условно феодално владение, носещо доход до 19 999 акчета. Неговият притежател бил задължен да се явява на война, когато бъде призован, да идва сам или с още няколко въоръжени и издържани от него войници, ако доходът на тимара му е по-голям от определен минимум. В тимира обикновено се включвали едно или няколко села, чиито жители били длъжни да плащат десятък и други данъци на тимариота.

Тимариот — владелец на тимар, спахия.

Топ-арабаджии — военизиран корпус, който се занимавал с изготвяне на лафети за оръдията и с превозване на оръдията. Негови поделения имало разпръснати из всички градове и крепости на империята, където имало артилерия.

Топчии — артилеристи. Военна формация, която се деляла на два самостоятелни клона: оръдейници, които отливали и изготвяли оръдията, и артилеристи, които действували с оръдията във време на война. Корпусът започнал да се създава през XV в. с откриването и въвеждането на огнестрелното оръжие. Средище на корпуса бил Цариград, но негови поделения имало в множество погранични градове и крепости.

Топчи-башия — началник на топчиите, на артилеристите.

Тугра — монограм на султана, плетеница, в която се съдържа името на султана, на баща му и думите „винаги победител“. Поставяла се в началото на издадени от името на султана фермани, берати и други документи, като емблема на султана. По-късно се превърнала в своеобразен герб на държавата, поставян върху държавните ценни книжа, монети, тапии за владеене на имоти и пр.

Тюрбе — гробница, над която е изградена куполна постройка.

Улеми — букв. „учени“. Сведущи в религиозно-догматични-

те и правни въпроси на исляма лица. Съставлявали особено привилегировано съсловие, понеже се считали познавачи и тълкуватели на свещените книги и предания на исляма. Към категорията на улемите се отнасяли кадъ-аскерите, кадиите, мюфтиите, преподавателите в медресетата, които оказвали силно влияние върху формирането на общественото мнение. Шеф и на улемите се считал шейх юл-исляма.

Ф а р с а х — арабско-персийска мярка за разстояние, равна на около 6 км.

Ф е т в а — консултативен отговор от страна на познавач на правно религиозните норми на отправено му писмено запитване по даден проблем. Въпросите се формирали така, че да може да им се отговори съвсем категорично с „може“ или „не може“ — т. е. допустимо или недопустимо е от гледна точка на религиозно-правната догматика. Лицата, които можели да издават такива консултации, се наричали мюфтии.

Х а д и с — предание, разказ за живота на Мохамед, за някоя негова постъпка или пък изказване. Тези предания служели като важен източник за определяне правилата за поведение на мюсюлманите, за изработване нормите на мюсюлманското право и пр. Събирането, изучаването и тълкуването на тези предания съставлявало една от т. н. шериатски науки.

Х а з н е д а р — касиер, ковчежник, пазител на хазната на султана или на който и да е сановник.

Х а с — крупно феодално владение с годишен приход над 100 000 акчета. Хасовете се деляли на султански, принадлежащи на султана ,и везирски — на везирите, бейлербеевете и санджак-беевете. Към султанските хасове се отнасяли обикновено най-хубавите земи, градовете, пристанищата, т. е. най-доходоносните обекти. Към тях постоянно се прибавяли нови земи за сметка на съкращаването на тимарите и на везирските хасове. През XVIII в. хасовете на бейлер-бейовете и санджак-бейовете постепенно се премахвали и на последните се предоставяла парична рента — данъци, събирани пряко от населението на целия санджак.

Х а н е — букв. „къща“, „дом“, „домакинство“. Единица за облагане с данъци, при която едно или няколко домакинства се групирали, за да изплащат един дял от наложения данък или тегоба. През различно време и при различните данъци домакинствата се групирали по различен начин в ханета. Съответно на данъците съществували: д ж и з и е-х а н е т а, в които се включвали обикновено по едно средно домакинство (или повече от едно бедни), които трябвало да плащат една вноска на поголовния данък. Джизиеханетата съществували до 1690 г., след което се преминало към поголовно облагане. А в а р и з к и х а н е т а — група домакинства, обединени за плащане на налога бедел-и авариз; н у з у л-х а н е т а — за плащане на данъка бедел-и нузул; т е к у щ и х а н е т а, с които оперирали властите в казата при разхвърляне на наложените ѝ тегоби и данъци. Общото при всички ханета е системата на кръгово поръчителство, взаимното обвързване на хората да изплатят пълния размер на искания данък. В този смисъл системата на ханетата е продължение на крепостническата политика на османската държава, при която отделният човек се оказва прикрепен и към своето хане, а неговите съучастници се оказват заинтересовани да не го пуснат да се отскубне от хането.

Харадж — по право така се наричал поземленият данък, който немюсюлманите-поданици на една мюсюлманска държава трябвало да плащат срещу позволението да живеят и обработват земя в тази държава. По-късно това наименование било пренесено върхи поголовния данък, джизието, в какъвто смисъл се употребява през XVIII и XIX в.

Хасекии — букв. „личен". Така се наричали две орти от бюлюшките орти на еничарския корпус, които се явявали като лична охрана на султана, пазели дворците и особата му. Началникът на първата орта хасекии се наричал „бююк ага", т. е. големият началник на хасекиите, а вторият — „кючюк (малък) хасеки ага". Към тези орти се числели лица, които подобно на бостанджиите изпълнявали административно-политически задачи из империята. В това отношение те се различавали от бостанджиите само по названието си.

Хашемити — лица, произхождащи от рода Бану Хашем. От този род бил и „пророкът" Мохамед, поради което родът се считал за особено благороден, за богоизбран. В мюсюлманските страни било много разпространено съставянето на фалшиви генеалогии, които да докажат, че едно или друго лице произхожда от Хашемитския род. Представителите на този род се наричали още „шерифи", т. е. свети. Смята се, че от този род произлиза Хашемитската династия, управляваща сега в Йордания.

Худжет — съдебен протокол, съдържал изложение на гледаното в съда дело. Документ за собственост на недвижим имот-мълък; къща, лозе, дюкян и пр., тъй като прехвърлянето на такива имоти се извършвало в съда.

Чауш — букв. „сержант". Нисши военно полицейски служители. В султанския диван с това име се наричали служителите, натоварвани да проведат взето вече решение или да съобщят издаденото нареждане на надлежното лице. Техният шеф — чауш-башията се смятал изпълнителен орган на великия везир. От неговата служба по-късно се развили органите на вътрешното министерство.

Челеби — господин. Най-старото значение на корена „чалаб", „челеб" е бог, господ. Произведената от тази дума титла челеби се давала на принцове и имала смисъл „божествен", „аристократ по кръв". По-късно започнала да се дава на първородните синове на всички знатни семейства, докато започнала да означава въобще благороден господин, аристократ, образован благородник, господин.

Чери-башия — букв. „шеф на войската". Титла на началниците на войнуганите. Титла и на един от помощниците на алай-бейовете в спахийската войска, — нещо като взводен командир.

Читак — тюркменско племе, разселено из Мала Азия и на Балканите, по чието име османската върхушка презрително наричала отседналите тюркики поселници.

Чока или чоха — сукно, тънък вълнен плат, за разлика от абата.

Шейх юл-ислям — букв. „старейшина на исляма", глава на улемите в Османската империя. Смятал се за върховна институция по правно-религиозните въпроси, давал мнение по неясните въпроси от догматиката и правото, издавал фетви. Той ня-

мал административни функции — освен над учебните заведения за изучаване на религиозното дело и право, но влияел върху политическия живот с тълкуванията, които давал на възникнали въпроси от шериата и религиозното право.

Шериат — сбор от догмите на мюсюлманското религиозно право, разработени през VIII—XII в. въз основа на Корана и сборниците с предания (хадиси) за постъпките и решенията на основателя на мохамеданската религия — Мохамед. През XII—XIII в. се налагало мнението, че поколенията вече не са годни да доразвиват установилите се норми и шериатът се превръща в закостеняла догматична система, несъобразяваща се с измененията в живота. Тя си остава религиозно-догматична основа на правната надстройка в османска Турция.

Юзбашия — началник на 100 души войници, стотник. След създаването на редовна армия през XIX в. — ротен командир.

Юруци (юрюци) — сборно название за тюркските номадски елементи, обитаващи Анадола и Балканския полуостров. Те се занимавали със скотовъдство и странствували със стадата си от едно място на друго. Османските власти създали специална организация, която да обхване и юруците в мрежата на данъчното облагане и да ги задължи да изпълняват определени военни повинности. Юруците не са отделно племе, както се смята обикновено в нашата литература, а сборно обозначение за всички чергарствуващи елементи от различните племена.

Юрюк-алемдари — букв. „знаменосци на номадите“. Така се наричала част от свитата на пашите, която ги придружавала при обиколките им из подчинените им провинции.

Яй (яйове) — пружина, ресори на файтони, коли.

Яйлак — 1. Лятно пасище. 2. Летни кошари за овце. 3. Данък, плащан на феодалния господар за ползуване на територията на неговия ден като лятно пасище от страна на номадствуващи овчари.

СЪДЪРЖАНИЕ

ПЪТЕПИС

Евлия Челеби

Първо издание

* * *

Редактор на издателството Б. Чолпанов
Худ. редактор П. Добрев
Художник Ал. Сертев
Технически редактор Н. Панайотов
Коректор К. Панайотова

* * *

Дадена за набор на 19. VI. 1972 г. Подписана за печат на 25. IX. 1972
Излязла от печат на 20. XI. 1972 г. Формат 1/32 от 84/108
Печатни коли 20 Издателски коли 15,20
Литературна група IV Тираж 13 100
Тематичен № 1900 Поръчка № 1034

Цена 1,30 лв.

Издателство на Отечествения фронт — бул. „Дондуков“ 32
Печатница на Отечествения фронт — ул. „Бенковски“ № 14

